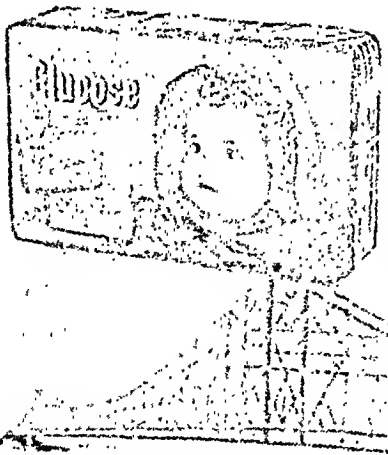

जे. वी. मंधारामके
बिस्कुट
और
मिठाइयां

कहीं भी
आप जाएं
हर सूरतमें
आनन्दित होंगे

लारवोंकी पसन्द

जै वी मंधारामके

महाराष्ट्र
मुंबई

If there is no greed there
would be no occasion for armaments.

— Mahatma Gandhi

Space Donated by

SIKRI & GROVER

United Bank of India Bldg., 6th Floor, Sir P. M. Road,
P. O. Box 1840, BOMBAY-1.

Exclusive Representatives of Witco Chemical Co. Inc.
Sonneborn Products Deptt.

Medical And Technical White Oils, Sulphonates,
Petrolatum & Other Specialities

Importers And Indentors For Quality Transformer Oils From U.S.A.

Exporters of Spices, Seeds, Mushrooms & Manufactured Goods

Tel: 317632-256949

Grams: NEROLIN

AGENCIES WORLD WIDE

On D. G. S. & D. contracts for lubricants and petroleum specialities
for Defence and other Government Departments

There is no limit to extending our services to our neighbours.

— Mahatma Gandhi

INSTITUTIONS MANAGED

BY

The Hyderabad (Sind) National Collegiate Board
BOMBAY-I.

Name of the Institution	Year of starting
1. Rishi Dayaram National College, Bandra	June 1949
2. Kishinchand Chellaram College, Bombay-1.	June 1954
3. Kishinchand Chellaram Law College, Bombay-1.	June 1955
4. Hazzaram Rijhumal College of Commerce & Economics, Bombay-1.	June 1960
5. The Bombay College of Journalism, Bombay-1.	June 1960
6. Smt. Mithibai Motiram Kundnani College of Commerce & Economics, Bandra.	June 1961
7. Diploma in Industrial & Labour Laws, Bombay-1.	June 1963
8. Diploma in Marketing & Advertising, Bombay-1.	June 1964
9. Smt. Chandibai Himathmal Mansukhani College, Ulhasnagar.	June 1965
10. Training College for Teachers, Colaba, Bombay-1.	

Mr. H. G. Advani
President

Principal K. M. Kundnani
Secretary

गांधी ग्रंथ
GANDHI GRANTHA
(CENTENARY PRESENT FROM THE "BHARATVASI")

EDITOR:
BALDEV T. GAJRA

THE BHARAT PRAKASHAN MANDAL
36-38, AGIARY LANE, OFF BAZARGATE STREET, FORT, BOMBAY 1.
Phones: 263547 & 264766

Contents

English

1. One Who Did Walk Upon This Earth

Editorial

Devanagari

अ. जीवन नामा	गुमनाम	१
१. महात्मा जी महानता		२
२. कुरुषु जी शर्मसिन्ध		५
३. भक्त आ पूत		६
४. के दिनिपरम साक्षा		६
५. जीवन श्रद्धा		११

One who DID walk upon this earth !

In this Birth-Centenary of Bapuji, let us, at the outset, pay our humble Homage to the Great Master, the Father of our Nation, Mahatma Gandhi.

One of the most touching tributes, paid to Gandhiji, was by that Scientist-Philosopher, Albert Einstein, who said :

"Generations to come, it may be, will scarcely believe that such a one as this ever in flesh and blood walked upon this earth !"

What is it that made Einstein say this ?

It is perhaps because he felt that the achievements of that "Politician-turned-Saint" or a "Saint-turned-Politician" were of a magnitude that to future generations would appear to be such great deeds of prowess and valour as could be performed only by some godhead. And yet, we all know that this is not the truth; for, we have witnessed, with our own eyes, the Great Seer doing what our kith and kin tomorrow would perhaps call Miracles.

One of the most outstanding features of Bapuji's life is that it is an open book, which, he who runs, may read. There is nothing secret or hidden about it, no mystery attached or esoterism involved. Gandhiji was no born genius, no infant prodigy. His is the life-story of a most ordinary person, endowed with mediocre intellect, without any pretensions to extraordinary intellectual calibre or brilliance attained or inherited. It is the story of a person groping his way through the meandering and wayward paths of the world, yet a person possessed of a rare determination and a rarer zeal for attaining his goal, once it appeared crystal clear before his mind's eye.

He was not a great philosopher or a thinker, nor a revolutionary of the type we come across the pages of history of France or Russia. And yet, when he wrote or spoke, every word that fell from his lips or came from his pen, was pregnant with deep thought. And, without seeming to burn with the fire of a revolutionary, he

The method of passive resistance is the clearest and safest.
— Mahatma Gandhi

silently wrought a bloodless revolution, the like of which is not known in the annals of human history—liberation of an unarmed nation from the thralldom of an empire over which the Sun never set.

He was a politician who brought politics into the realm of religion, and he was a religious teacher who not only preached but also proved by example that religion is not something merely enshrined in sacred scriptures or confined within the narrow precincts of a temple or a church, but it is a way of life, the foundation and basis of all that we think, say or do. And, what was the secret of his success? He was not a Yogi who practised Hatha Yoga or Rajya Yoga, nor a Sanyasi who retired into the Caves of the Himalayas to attain wisdom or prowess. "I carry the cave within me", he once observed, when someone suggested to him that his proper place was a cave or mountain where he could lead a life of meditation.

His armoury was simple, he fought all his battles with the twin weapon of Truth and Non-Violence—TRUTH as end and Non-Violence as means. To him, God also

appeared to be a manifestation of Truth, and no prayer was more potent than the service of humanity.

Gandhiji's life is an inspiration and a challenge to every Indian, nay to every man born, a challenge that achieving godhead or Mahatmahood is not the exclusive privilege of a few chosen ones, that every person with the most mediocre attainments can, by sheer dint of faith and action, scale "the heights by great men reached and kept".

Pandit Jawaharlal Nehru, while pouring out his heart in grief at the passing away of the Mahatma, said crying "The light has gone out of life". How true these words, and yet how untrue; as he himself soon corrected himself for, while Gandhiji cannot guide and mould our lives as he did when he lived and walked amongst us, his life will, however, act as a Light-House for generations to come, at all times and in all climes, beckoning the groping humanity on to the path of Truth, of Wisdom, of Happiness, of Selfless devotion and dedication, of Eternal Peace.

B. T. G.

[This article was originally written by the writer for a souvenir for the Seva Mandali Sanchalagar].

**We must be content to die if we cannot live
as free men and women.**

—Mahatma Gandhi

जी व न गा था

(कविता में)

मुद्रागु

जदुहि थी धर्म जी हाथी कपी बियो जुलिमु भारत में,
जकिदिजी देस बियो पुरिवत, ई बेकारीअ, जहालत में ।
जदुहि टेटीह कोटी भारती बेवस् बणी बांदो,
गुवारिनि पिया हयाती मुकनसीअ में हार हेकादी ॥
जदुहि हरि दुह बरिहें दुदकाल ये कयो देस खे मांदो,
कुटल फिरंगीअ सन्दे ब्यात्पुनि तिरिपुनि भार मुल्क के भांदो ।
जदुहि हिफ बेत गाथे लइ ये तदपिबा शारिका अबहम,
न हो पर कौन कोई जो लग्गए तिनि मयां मरहम ॥
जदुहि बोह यतीमनि जूं न हो डाह कुभग वारो,
मिखलि दिह कैद खाने जे बियो बणिजी मुल्क हो सारो ।
जदुहि विन भंग मिट्टिकिया टरिबदरि ये नंग लज्जु पंदिजा,
भगरि गैरत भंशां ये कौन रूंगट बिया खषा कंदिजा ॥
जदुहि रोटीअ जे टुकिरे ते कुता माण्डुनि सां ये हगिगिया,
जदुहि दिह लोह लइ वतुनी ये अक्करि पाग में रगिगिया ।
जदुहि थां देस जी कारीगिरी नाबुदु डुलु सारी,
कयो मुद्रागु धारियनि, कसिबो, बोरी ई पिणु हारी ॥
जदुहि मर्दानगीअ मटिजी हो फंदरता खे अपिनायो,
भुनी अहियासु बियो बिलत, पुनामीअ जो को पियो सायो ।
जदुहि सौनो, कसं छाती, हलण मुश्किल बणियो भारी,
मुहबन मुल्क लइ मरिणी, जदुहि तोबह ये पई जारी ॥
जदुहि स्वाधीनता सां गद बिया हदमन, खुदो, स्वमाय,
परान्तिता जे काग मोबियाए बियो हलियो ईमान ।
जदुहि बियो शत्रु "आबादीअ" ओ हौटनि ते खण्णु मुश्किल,
हिमय बई, होसिलो बियो बीरता बेई हली बिल्कुल ॥
गुलामीअ जे जदुहि सत्यम जहद बे मुर्ति कयो आलस,
जदुहि बे-शर्द, बे-दिलि, बे-इशु, बे-यसु बणियो खलिमु ।

हरिको पंदिजे धरिम जो पालनु करे त को दुःखी न धोदो ।

नदहि लोही बेसीरानि नै चानीमत देवरी मनुषी,
 न नदमत देववान्मुनि उकु ही धारिण राहु जी पुग्री ॥
 नदहि पंडिनि थी भारन सात बादाए कड़े प्रवाह,
 धेँ गीता में बतायलु झौटु कृष्ण नै दिवारियो बादि ।
 नदहि बायो वरी अवनार मोहन जो करे धारण,
 अनादी काल खाँ प्रमूख दिनन पंडिजे बचन कारण ॥
 संसाइ झौज नहि न्यारी, अनोखी सत्य आग्रहगुनि जी,
 अहिमक वीर, सैमक, वृथ, शालक धेँ छा जालुनि जी ।
 बगारु मरु मिर्दास मों तिन्हों में जानि हृदियाई,
 बड़ायो नृतु भलि पंडिजो, बड़ाइयु विशनि जो रोकियाई ॥
 दुखदान नदकर के, एवजि हृजाए चक्रर चारिजे जो,
 अहिमक सुत सुगनि खाँ बनई कार्यु गोकनि जी ।
 निमक चपुदीअ मंझा पेदा कयाई वीर नामानी,
 लखिया के जोगि आजादी बगौ स्वराज जा बानी ॥
 दिना नहि हिङ्गु नखों नगरे करे ताँ या मरो खंडे,
 धिए आजाटु शल माना सदा अहिदी हगो मरन्दे ।
 सनाकाइ सात सा संहि रही दीअ अमे युदि जगो,
 मगरि का पल न तहि ओषे हिमथ हरिगजि नदहि दारो ॥
 धमन्दी कृतनन अहितां न मरुतु ये लषो कंहि दसु,
 छिनी धेँ पटि अचो पेइ बहो तंदिजो पुन्ये नहि दसु ।
 धी जइ नदकर गांधोज जी, अहिमा जी धी सारि मगो,
 कुल, दिसा धेँ नाइक नै लगी ह्यु ओट आपारी ॥
 कंट हिन बन्द माना जा नई हिङ्गु गह बतिलाई
 नदालियत जी वरी बाँहर अनोखी शक्ति जलिताइ ।
 सऊत जौवन जो पिये पूगे सफलु थी जिदगाँ आता,
 मिलियो मारत नै जालुनि में अगरो झौलु पदु बाना ॥
 परीका सेंट थी पूरा, सविष्यजोगी जा हिन शाली,
 अश्वत्त, रंज, राम धारा, जगो साने में तंहि गोली ।
 नई "हे राम" वियो मुख नाँ अमृता जी गती पाए,
 अहीदी बांजु सिर नै "गोइसे" खाँ पाय पहिराए ॥
 बहर सो पाय, वियो अमृतु देइ संसार नै गांधी,
 संसारोअ नै संदसि झारन दुन्या जा पिया कंदा पांधी ।
 हुके अदा मंझा धो बांधु बहु हरि मारनी "गुमनासु",
 धो गुनजे हरि गले हूँवे अनादी नादु जो हे राम ! ॥

— गुमनासु

गेदसे — महात्मा जो कृती.

जो मनुष्य दुखियनि जो सोचीदो आई सो पंडिजो कोन सोचीदो आहे ।

— बापु

सं खे प जी व न च रित र

[१] महात्मा जी महानता

भारत भूमि हिक पुष्प भूमि आहे जिते समय समय ते महान आतिमाऊं, महापुरुष, सिपी, मुनी, योगीराज अनिमिया आदिनि जिन दिन महान देश जो नालो जग प्रमिषि क्यो आहे, न लक्षयुनि अं जंगयुनि जीतण मां, न मुलिकनि खाटिण मां, न बटुयूं मारियूं सन्तननूं अं गहनशाहूं स्थापनि करिण मां, पर संसार खे न्हानियन जो पाटु पयाइण मां, आतमवाद जो असतु पियारण मां ।

जेसी जगत में सितु अं चंड उभिरंदा रहंदा, जेसी सितारा आकाश मा रोशनी दूंदा रहंदा, जेसी सुंदरि ओ चक्र हलंदो रहंदो तेसी राम अं कृष्ण, बुद्ध अं गौतम, विवेकानंद अं दयानंद अं विपनि अनेक भारती महान पुरिपनि जो नालो गाइवो रहियो ।

अहिसे हिंदु महान पुरुष दिन भारत भूमीअ में दिन युग में पैदा पियो जेहिंओ नामो न रग्यो भारत खे ५० क्रोड जनता (हीअर ५५ क्रोड) में पर पर में प्रसिध पियो पर जेहिजे जीवन कार्ये जो श्रुंगिच मूत्रे संसार में फहिनिजी वेई । इहो हिन युग ओ महा पुरुष हो महारमा मोहनदास करमचन्द गांधी जेहिंजी जन्म शताब्दी दिन वजित न रग्यो सन्ने भारत में मगर दुनिया भरि में मन्दाई बने थी ।

महात्मा गांधीअ जे जीवन जो मुखु में मुखु ध्येउ त हो दिन देश खे अंग्रेजी राजु जे गुलामीअ मां आशारी बडी दियगु । पर इहो ध्येउ दिन सिरक डिक राजनीती मक्सडु करे न सोचियो या अपिनायो हो । ही अमाओ देश १०० बरिह अंग्रेजन जे गुलामीअ हेठि रही अति कंगाल, निर्दुलु अं पीणी पइजी पिये हो । २३ क्रोड आठसु लुगु अणु बुखियो, अणु नंगो गुलामीअ हो । गोटनि में जे कगेइहा भारतवासी रहंदा हुआ उन्हनि जो जीवन दोरनि जे बराबरि गुजिरंदी हुई । अणु खां कधीक गुंठगानि खे व घेला पेटु भरे खापो न मिनदी हो । मरिद अंग उपाध हुंदा हुआ अं पर में मभिनी खालुनि खे हिक गाई

मुदिकल मां इंदी हुई जा बारे सां पर जं देवियूं ओटो करे शाहिरि निरिंदियूं हुयूं । गोटनि में बेकारीअ अं बेरोखारीअ जो हुकुमत हुई अं हुनकरे बे इल्मी, बीमारी अं बिपूं अनेक सुभीबनूं मदाई गोटगनि मयां नाखलु हरियूं हुयूं ।

महात्मा गांधीअ इहो सधु वृद्ध दिरो अं हुन इहो पि मदिसि क्यो त अमांजे देश जो इहा दुर्गती धारिए राजु करे थी आहे छे त अंग्रेजन ई दिन देश खे दूरी कंगालु बगायो हो, पंहेजे मुलक खे साऊ अं मर्मखु बगाइण लाइ दिन देश जा हुन नाहुडु करे देश खे मुहिजाउ बगायो हो अं देगवामयुनि सा हयियार पंवार मसे हुननि खे निर्दुलु, कनिंदर अं काइर करे छदियो हो । महात्मा गांधीअ समुसियो त जेइदुहि दिन देश जो उपाध करिणे आहे, जेइदुहि देश जे ३५ क्रोड जनता खे कंगामीअ, मुसलमीअ जिहालत, बेकारीअ अं बीमारीअ जे बंकिन मां आजाडु कराणो आहे त इन ओ दिक्करी इलाखु आहे अं इहो आहे देश खे अंग्रेजन जे गुलामीअ मा रिहा बरगु । महात्मा हिक लघु कयो :

मुहिजे त जनगु ई पियो आहे भारत करो खे अंग्रेजन जे गुलामीअ खा आओ करण लाइ ।

१९३० में लूण जे मर्यामह लाइ डादी माचि जे दोरे लाइ उखरुंदे पंहेजे आधेम कासियुनि खे धवाई :

मां म्वागज बडी बंदुसि या मुहिजे मरुद समुंद ते लुरहंदो दिसंदो ।

पर वहा सम्जन जेहिता, अंघितु एकर में खबंदो हो त मयु अस्तु ई बंन थोदो आहे, जेहि बंद अमंल्य अंज, अकोबार बाबुडु अं जिया अनेक प्रदागनि जा भग्न घरम भीबुदु आदिन उनमा हिंदु निहयियार देश बंअ लही सपंदी, बीअ आजादी हासिल करे सपंदो ! पयर मां मयो टांकाइण मां मयो फांदो, पयर सोगई भजंदो ।

म्वार्थी मागुह्य जो पतनु बरुय धींदो । मेया बंदुद लाइ हेठि किजण जो वकतु ई कियो ।

एक महात्मा गांधीअ हिंसा करे देखारियो, हिंसा नैकते, हिंसा विरुद्ध; जो हिंसा निहयिहार, डिनल, हांसियल न हांसियल कोम जो मेहेदार वणिजी हुन इन दुनिया जे रगे में बंदीअ सतिनत सां दकत साधो। उन जे फौज उन जे सत्ता अं बलानि से बेकार बगाए छदियो अं लोकरे १७ सत्तनि जे लंदीअ जदवजहति खां पोइ देश नो सत्तारी बने दिनी।

एन दुने में महात्मा गांधीअ हिंसा नओं अं अनोखो हस्तेर कते अंदो जंहिले हिन सत्याग्रह जो नालो दिनी अं जेहेते अंदो अंग्रेजन जा समु हयिहार नाकाम सावितु भि। इन हस्तेर जो बियो नालो आहे अहिंसिक असहकार। महात्मा गांधीअ जो कवण हो त सत्तनि समुंजनि न सत्तन नुटे भरि अंग्रेज असाते इनकरे राजु था करे नकते छकार न अनो खुदे हुननि सां सहिकार था करे। फौज अनोखी, राजु कारेवाह हलाइदद अमलिदार अनोखी, बकीअ अनोखी; इहे समु जेकदहि अंग्रेज सरकारि नां सत्तन न कते न हू हिको डीहु बिहिते राजु करे न नकते। इनकरे हिन भातवासियुनि जे सत्ताह दिनी त अंग्रेज सरकारि नां पूरनि रति अनहिकार करियो। सरकारी नौकर नौकरी न कनि, विद्यार्थी संदुनि स्कूलनि में न बकनि, बकीअ अं अनील कोनदुनि में न बकनि वगैरह। इनको नालो आहे असहिकार।

समवेत आहे त सरकारि सां जे इएं असहिकार कते न सरकारि चिडंई, सखित्युं कंदी, माण्डुनि खे जेल में चिडंई, लठयूं दण्डी, गोखूं वि वसाईदी। महात्मा गांधीअ जे छिजे कंदो हुजो त सरकारि जे वि सखित्युं करे उहे सहर नां सहित्युं आहिनि, कुछिणे कीन्हे, मोट में घट न हणिने आहे; सखित्युं त हरिको कष्ट पाण ते हसिकार कतेने आहे पर मुखालिक खे मोट में घट जो घट न हणिने आहे। इनकरे इन तहिरक जो नालो पियो अहिंसिक असहिकार।

महात्मा बरो न हिंसा कदमु साणु साणु बियो वि सज्जो अहे। पंहिजे देश जो बंगाली दूर करण लाइ पंहिजे सरी बियल हुनर वगै जियारिशा आहिनि, पंहिजे देश जो करसे बहिरगे अहे अं हरि चीज पंहिजे देश जो कदकि अहिनी आहे। इन तहिरक जो नालो बियो

स्वदेशी तहिरकु।

तहिं सवाइ सरकारि जा जे जुल्मी था नीति अं दखाल विरिधु कानून आहिनि तिनि जे मज्जिण खां इन्कार करिणे आहे अं इन भंजिकडीअ लाइ जा वि सजा मिले उहां खुशीअ सां सहन करिणी आहे। यानी त सत्य जो आग्रह करे था पलउ पकिडे उनते मुहकम एरादे सां पुखितो थी ब्रिहणो आहे। इनकरे महात्मा गांधीअ पंहिजे आजादीअ जे युधि खे सत्याग्रह जो नालो दिनी। सत्युं अं अहिंसा इन युधि जा व पुन्यादी थंभा बणिथा।

इएं दिसिजे त महात्मा गांधीअ पंहिजी सजी युधि जिस्मानी सितह ते न पर रुहानी या आत्मिक सितह ते हलाई। हुन पंहिजे अदमुद् सख्याउनि सां न फकति मिडीअ मां गरिद वणाया पर राजनीतीअ खे दस्तूरी अं बहिदारी वातावरण मां कडी हुन धर्मा अं रुहानी रंग में रखियो। सत्युं त हिन हिंसा नओं सिधान्तु पेडा कयो था हिंसा विसारियल प्राचीन सिधान्त खे बरी असांजे अगियां नएं रूप में रखियो। सो इहो त धर्मुं अं बहिदारी व निरात्युं अं अहदियुं चीजुं न आहिनि। धर्मुं जेको बहिदारी में कतवि अची न थो सधे सो धर्मुं न आहे अं बहिदारी जेको धर्म रहित या धर्म जे विरुध आहे सो दिसण में भलि कशिश कंदड अचे पर उहो पोलो अं खोडो आहे अं इन करे अपिनाइण योग्य कीन्हे।

महात्मा गांधीअ जे पंहिजे ऊचे अं आला रहिणीअ अं हुनजे उस्ताइ दियारीदद अं मधे खंचीदद सख्याउनि देश जी काया पलउ करे छदी अं माण्डू गाइण लगा :

भारत न रह सुकेंगा हरिगिज गुलामखाना,
आजाद होगा-होगा, आता है वो जमाना।
अब भेड़ और बकरी हरिगिज न बन रहेंगे,
कर देंगे जालिमों का हम बंद जुल्म डाना।
परवा नहीं है हमको इस जेल और दमन की,
इक खेल हो रहा है फांसी पे झूल जाना।

महात्मा गांधीअ जे हिन अनोखे आंदोलन सजीअ दुनिया जो थ्यासु छिकायो छाकाणि त दुनिया लाइ इहो हिंसा नओं प्रयोग हो जो हिंसा गुलाम देश हीअ बिना जंगि धुके जे आजादी हासुलि करण लाइ कोशिश बडे। इनकरे इन प्रयोग जे कामियाबीअ दुनिया खे हेरासु करे छदियो।

मनुष्य जी सची पद्याण संदुलि निमृता मां थीदी आहे।

योरप जे प्रसिध विद्वान ईमटिनि महात्मा गांधीअ लाइ ही श्रधा भरिया बन्द चया :

दुनिया जे ईदर पीडियुं शमद ई विरवाद्य केंद्रियुं त अहिंसो को शम्भु सचु पनु भास अई इदियुनि जे बांचे में दिन पृथवीअ ते कर्हि धुमियो हो ।

३० जनवरी १९४८ ते अर्द्ध महात्मा गांधी स्वर्णकाली वियो तर्द्धि दिनि जे बिल्डुलि गहिरे दुःख मां अ पुटिअर गले मां पंडित जवाहरलाल नेहरूअ आकाशवाणीअ तां दुनिया से मुधामो :

“अजु असांजे जीवन मां उशलो इनिमो वियो ।”

[२] यापुम जी शक्तिमयत

महात्मा गांधीअ जी हिक अनोखी शक्तिमयत हुई । हिक अहम ग्राहि संदुसि शक्तिमयत जो इहा आहें त बिनि पेधंवरनि या अवतारनि क्यां हुन के कगमं कोन देवारियुं ।

हुनजे जीवन में का वि अहिंसी ग्राहि कान्हे जा लिक्खित हुजै, का समुदा में न अचे, अहिं लाइ चवणो पवे त हू त अवतार हुओ इनकरे ईएं करे सचियो । असी ससारी जीव कीअ करे संधंदा । संदुसि जीवतु हिकु बिलिकुलि ई सुत्पलु बिताइ आहें ओ हरिको शम्भु चाहे त पड़ी संध थो ।

मवेदारि ग्राहि त इहा आहें त हू को जमंदे जामु भी कोन हो नकी वरी को समाम वेनु दिमागी कूअत रणंदनु या लासानी सिद्धी काबिलियन ओ धणी हो । हू हिकु साधारण दिमागी लियकत अं पूरी पुनी जिरती काबिलियत जो मानिकु हो, अं नडे हुंदे बइजे त कुज उजु मंगे सरीखो वि हो । स्कूल में इनकरे हू को चिमतकारी विद्यार्थियुनि मा कोन हो । बिचे वर्ग जो ब्यांक हो अं मंसिसि आतम विदवासु वि घटि हो । नडे हुंदे त डिजिओ पियु हो ।

हिन जी जीवन कदाणी देवारे थी त कीअ हिकु साधारण मनुष्य भी पुकरार्थे वमीले महानता जे चौटीअ ते रसो सचे थो ।

इहा महात्मा जी पटवी हुन कीअ हाथलु कई ! हिन जे मान्सिक बनावत में हिकु बु अन्मोल गुग हुआ जिनि जे करे ई वदे हुंदे हू महात्मा जे पट से वनी रसियो । हिविओ संदुसि वदे में वदी गुणु हो मचाई अं कू लाइ नजरत । इन हिकिरे गुग में ई संदुसि महात्मा जो बुजियाडु समायलु आहें । महात्मा जो फरिमुदो आहें त मत्व खां

पास करण मंसाई केतिरा पाप फुटनि था । हुन जो अक्रौदो आहें त जो इन्सानु सत्य जो पुनु पारन वंदो उरो कर्हि पापु वंदो ई कोन हो त कोस इन ग्राहि जो मदाई दपु रहंदो त पाप से लिहाइण लाइ कूअ ओ ओट घटिनी पवंदी अं हिकिरे कूअ को लिहाइण लाइ दूह कूअ बिमा ग्राह्वाइण पवदा । सत्य ते महात्मा पंडिजे जीवन में एतिरे कदर ओह दिनो आहें जो संदुसि चवणु आहें त ईवर सलु आहें अं सत्य ईवर ।

इहो सत्य जो संसिकार मंसिति जाए जम वा हुओ तर्हिओ दर्शनु असांजे संदुसि विद्यार्थी जीवन में ई मिले थो । हिक सदा अर्द्धि हू स्कूल में पंडो हो त ईरेपकर परीक्षा कठण भावो अं शान्तिनि से कुजु दान्द लिखण लाइ हिनाई जिनि में हिकिरे हुयो Kettle जो मंदिरे मोहन गजति लिखियो । संदुसि वस्ताद कोसि पर सां इशारे दिने त भरिसां वारे शान्तिद खां दिखी दुरिस्तु करि पर मोहन ईएं न कये जो संदुसि विवेक खेनि ठगी करण सां रोऊये ।

सत्यकांदो राजा हरिचंद्र जे खेल दिमग अं रामायण अं महाभारत जे कथाउनि जे बुषण करे इन सत्य वारे मस्कार से पाणी मिल्यो जहिकरे इहो संदुसि हृदय अंदरि हिकु पको पुत्तो पोदो बणिजी वियो ।

महात्मा किनि दोस्तनि जे गुमगाह बग ते त माम ग्राइण सां शरीर मबजु थोदो आहें लिई छिपी गोरु प्राइण सगो पर पोड इनकरे इनजो त्यागु कथाई जो इन लाइ पर में रोंग कू ग्राह्वाइणो थे पियो । सत्य जे संस्कार खेनि इन गजति कार्ये खां रोके वियो ।

मंदुसि चरिय जो बियो हिकु गुणु जो सनु त मत्व जे विदवाग माई फुटे थो सो आहें वनन पाइना । महात्मा

हिकु दफो वचनु कयो त उनतां हउंदो कीन । हू जदुहिं विलायत विद्या वठण लाइ वजी रहियो हो त संदुसि माउ खेसि इजाजत न थे दिनी पर जदुहिं हिन माता खे वचनु दिनी त मां मास, मदिरा अँ पर इस्त्रीअ खां किनारो कंदुसि तदुहिं ई संदुसि माता खेसि वचण जी इजाजत दिनी अँ महात्मा पंहिजे वचनु पूरनि रीति सां पालियो जेतोणीकि केतिरनि मोकनि ते वचन भंग करण लाइ संदुसि मनु तल्लिचाइवो वि हो ।

सत्य में विश्वास मां वचन पालिना जो गुण फुटो अँ इन गुण मां वरी हिकु वियो लक्षण फुटी निक्कितो, सो इहो त कहिणीअ अँ करिणीअ में को मेदु न रखिणो । हू जेकी वियनि खे करण लाइ चवंदो सो पाण कंदो, या अजा भी वियनि खे चवण खां अगु पाण करे देखारींदो । हिक लडा पंहिजे धर्मपतिनी कस्तूरवा खे कंहि बीमारीअ जे कारण लूण न खाइण लाइ चयाई । कस्तूरवा चयुसि त मूखे त चओ था पर पाण त लूण छदे देखारियो । इन ते महात्मा लूण जो त्याग करे छदियो ।

महात्मा गांधीअ जो जीवन धर्म पणोयता जो मुजसिम रूपु हो । महात्मा जी धर्म जी कल्पना साधारण जन कल्पना खां अनोखी अँ निराली हुइ । हुनजे लाइ धर्म रूगो टिकाणनि अँ मंदिरनि जे दीवारनि अंदरि कैदु थियलु न हो नकी वरी शास्त्रनि या धर्म ग्रंथनि अंदरि बंदि थियलु हो । महात्मा जो फर्मूदो आहे त गीता जो हिकिछो आरुंमु अमलु हिक टन अभ्यास खां वधीक मुल्हाइतो आहे ।

महात्मा जो ईश्वर जे हस्तीअ में अटल विश्वास हो

पर हुन ईश्वर जो दर्शन दुरिद नारायण में कयो, गरीबनि अँ पीडितनि में कयो, सतायलनि अँ मजलूमनि में कयो । दुरिद नारायण जी सेवा में ई ईश्वर जी भक्ति समायल आहे इहो महात्मा जो दिदुं विश्वास हो । पंहिजे जीवन जे शाम में नौखालीअ जे दौरे में हिन पंहिजे इन अक्रीदे जो इजहार हिननि चुभंदइ शब्दनि में कयो त मां हरि दुखी जीव जा गोदा सुकाइण थो चाहियां ।

महात्मा जे धर्ममय जीवन अँ संदुसि ईश्वर में विश्वास दिसी कंहि मित्र हिक लडा खेसि चयो त तहां कंहि गुफा में छो कीन था वजी विहो, त महात्मा खेसि वरंदी दिनी :

गुफा त मां सदाई पाण सां खणी थो घुमां । मां ईश्वर खे इन्सानजाति जे सेवा में प्रापति करण जो यतनु थो करियां, छो त मूखे खबर आहे त ईश्वर न मथे आकाश में आहे अँ न हेठि पाताल में, पर हू हर कंहि प्राणीअ अंदरि व्यापकु आहे ।

इन गरीबनि जे सेवा जे लक्ष महात्मा गांधीअ जे जीवन कार्य खे विस्तृत वि बनायो अँ गुनागून वि । को जीवन जो पहिलू न आहे जहिजे वारे में महात्मा गांधीअ पंहिजा पका पुस्तता अँ दिलि उथारींदइ वीचार न दिना अँ सिंदगीअ जो को खेतन न आहे जहिंखे महात्मा पंहिजे पुण्यमय सेवा कार्य सां ऊजलु न कयो ।

संदुसि हरीजन उधार, गोठणनि हुनरनि खे जियारण, खाधी, वुन्यादी तालीम, कुदिरती इलाज, गरु रक्षा, मिडनि ई तहिरिकनि जो सचिंदमो हिकिछेई हो — दुरीद नारायण जी सेवा ।

[३] श्रधा जा फूल

महात्मा गांधी उन्हनि थोरनि महापुरुषनि मां आहे जिनिखे संदुनि जीवन में लासानी मान्यता हासलु थी आहे अँ जिनिखे मृत्युअ वइदि अण विसिरंदइ श्रधान्जली अर्पनि कई वेई आहे ।

महात्मा जी शखिसयत अँ संदसि जीवन कार्य ते दुनिया भरि जे जुदा जुदा मुदविरनि अँ आला हस्तियुनि जे श्रधा जा फूल चढ़ाया आहिनि तिनि मां के चूंड हेठि दरिजु कजनि था :

सत्यु अची खडो थियो.

महात्मा गांधी आयो अँ भारत जे किरौडहा कंगाल जनता जे झपिड़ीअ बाहिरां अची खडो थियो, साणुनि जियां अधु अंग ओडियल अँ संदनि भाषा में साणुनि गाल्हाइण लगो । साख्याति सत्यु अची प्रकट थियो हो अँ न रूगो कंहि ग्रन्थ मां महजु हवाले । खेसि जो महात्मा जो पदु अता कयो वियो आहे सोई संदुसि सचो नालो आहे । वियो केर आहे जो महात्मा जियां भारत जे जुदा जुदा माण्डुनि खे पंहिजे

हृद अं माय करे समुद्रो यो । सत्य जे छुहाअ खां ई आत्मा
जे अंदरि दशावल राखिनसुनि जो संचार पियो पये । जीअं ई
सत्यु अचो भारत जे दरिवाजे ते चौटो तीअं ई दरिवाजो
खुली पियो, हिचक अं दकती बोलणु गुप्तु यो विद्या; सत्य
सत्य खे जाग्यायो ।

— कबीर रैलोक

निराली ज्योति

महात्मा गांधीअ जे मृत्युअ ते आकाशवाणीअ तां
पडित जवाहरलाल नेहरूअ दर्द भरीअ दिलि मां हटियां
शब्द चया ।

अजु असांजे जीवन मा रोखिनी हली वेई आहे छै
चौधारी ऊंदहि अंधिकाह आहे । पर न मां भुल्यो होसि ।

हिन देश में जा ज्योति जगंदी रह्यो सा का रवाजो
ज्योति बन हुई । हवार बर्षाने खां पोई बि इहा ज्योति हिन
देश में जगंदी दिसिनी । दुनिया इहा ज्योति दिसंदी रहंदी
अं इहा ज्योति हमारनि आत्माउन खे संतोष दीखी रहंदी ।

जिणें बापु छु भौदो ये वियो, संदुसि शरीर संदुसि
अंदरि जा महान शक्तिवारी आत्मा हुई उनजो बाहुन बजो रही ।
हुनखे बुधंदे या हुन दाहुं निहारीदे हुनजे शरीर खे त
मुक्तिनी बनियो हो । इनकरे जिते हु वेदो ये उहा जगद
मंदिर पणिजो ये वेई अं जेहि हंघ तां ह रत्यो ये उहो
तीर्थ स्थानु ये थी पियो । संदुसि मृत्युअ में भी जणु महानता
अं अतिक्रान्त ममायल हुई । हरि दृष्टि बिंदुअ खां इहो
मृत्यु उन महान पुरुष अं संदुसि विद्वगीअ जो जणु छुट
हुओ । सत्यु त इन मृत्युअ संदुसि सिग्या खे जणु बंधीक
रोखनु वगायो ।

हुनजे स्वर्णवास धियग बजित संदुसि समेई शक्तियूं
सालिमु हुयूं, अं संदुसि मृत्यु अहिरीअ रीति आयो जीअं
ह दायदि चाहै हा, यानी प्रार्थना जे पढ़ीअ में । ह एकना
जे उदेश लाइ ई शहीदु कसो बियो । हुनजो सज्जी विद्वगी
इन उदेश लाइ अप्रति कयल हुई अं इन उदेश जे
हासिल्यल लाइ ह सज्जी जीवन पाणु पतोमींदी रहियो खाछ
तेरि ते पंदिजे हयातीअ आ पोयां साल । संदुसि बारे में
अमानं, यादगिरीयूं धादियूं हिक गुरुअ अं जेहिजा कदम
पछासीअ ताई हलिका हुआ, जेहिजी मुक विचिरंदर हुई
अं जेहिजा नेग सदाई हंसीअ खां पुरि हुआ ।

— जवाहरलाल नेहरू

शक्तीअ जो राजु

घटन में छोडो, दुसिरी, जेहि बटि हिक कोरी बान
हुई, जेहिखे शरीर दक्षिण लाइ पूगे बपिसो बि बोन हो,
जो सुईअ जे नोक जेतरी अमान जो बि धनी बोन हो,
अहिरी ही महात्मा अहिरीअ रीति हंसिक शक्तिपुनि
खां बंधीक श्रियावतु, मुक्तिनपुनि खां बंधीक साकतपद,
अं दुनिया जे जंगी क्रेतुनि खां बंधीक शक्तिवादी
बणिगो । कहिदे कार्मणि ही नंडिसो शरीर धारी, ही तिरुहो
मरिदु, होउ हिक बालक जे भविदार बारे पदन जो
मालिङ्ग, तपरया जो जीवतु गुवारीदु, जो ज्ञानी धानी
जारे पडि मुल ते गुबारिनु कंदो ही, इन लाइ त जीअं
गरीबनि जिनां विद्वगी बसरि करे, अहिरी शत्रुअ बीअ
दुनिया से, खेसि इनत दीदर या खेसि धिक्कारीदर मुन्दी
ते, अहिरी शक्ती हलाए सपियो अहिरी शहनशाह बि न
हवाए सपनि ।

इहो इन करे भी सपियो जो हुन खे न उरतानीअ
जो बाहु हो ऐ न गिला जी परियाह हुई । हुन खे एगो
हक अं इन्साक जी परियाह हुई । हिन खे जीवन जे
उन्हनि आदर्शनि जी परियाह हुई जिनि जो हुन मचाह
ये कयो ।

हिंसा अं मनुष्य जे लोम जे कारण थियल बहिरनि
जे विचमें, जट्टहि संसार जे दुर्बलपण जे जणु सुईअ
पननि क्वा या जंगी मैदान ते मुरहायल मुलनि ज्वां डेर
मयां डेर करे मगायो यो वये, तद्वि बि महात्मा जे
अहिंसा में विरवाण न लुटियो । हुन जे अकौरो हो न
सज्जी संसार खणी पंदिजे कततु करे अं अनी सज्जी दुनिया जे
मृत्यु बढाये बने, — अहिंसा ई नई मेरुनीअ यो दुनियादु
थी रहंदी अं संदुसि इहो भी अकौरो हो त जो पंदिजी
हयाती तलिबीदो से हयाती म्गोहोने अं जे पंदिजे जीवतु
ऊरिवातु कंदो खे विद्वगी हाउउ कंदी ।

असी महात्मा जो विद्व निशानी आदियूं । असी
संदुसि सोत्रिअर आदियूं । असी जंगि जद संसार लाअि
संदुसि शंखो खणी हलंटर आदियूं । सत्यु असांजे शंखो आहे ऐ
अहिंसा असाजी चिरह । असांजी तलिबार रुहानियत जी
तलिबार आहे, जा खनु वहादण खां सदाई जीते थी ।

— सरोजनी नाइड

जेकद्वि कार्यं शुभु आहे त आत्मा दोषी कीन थीदी ।

वीरनि में वीर

को वि भारतवासी कदहिं वि, हिते या भारतवासियुनि जे कंहिं वि मजिलस में, महात्मा गांधीअ जो नालो ऊन्हे उमंग अैं गौरव खां सवाइ खणी न सधंदो । गांधीजीअ खां वधीक पवित्र, वधीक आला, वधीक वहादुर, वधीक ऊंच आत्मा कदहिं वि हिन पृथिवीअ ते कोन घुमी आहे । सादी अैं तपस्या जी जीवन व्यतीत कंदे, अैं सत्य, न्याय अैं आतीगण लाइ प्रेम धारण जे ऊंच आदर्शनि लाइ पंहिंजी जिंदगी अरिपनु कंदे, महात्मा देश जे गरीब अैं कमिजोर जनता जे नेणनि खे हिक जादूगर ज्यां आकृषित कयो आहे अैं हुननि लाइ हिन दिकु नओं कल्पना खेतखोले छदियो आहे । हू मनुष्यनि में मनुष्य आहे, वीरनि में वीर, देश भक्तनि में देश भक्त, अैं असीं बखूबी चई सधूं था त हिन जे शस्त्रियत में भारती मानवता ऊंचे में ऊंची शिखरि ते रसी आहे ।

— गोपाल कृष्ण गोकले

जदहिं हथ साडींदो

महात्मा गांधी जदहिं पहिरी भारत, जे राजिनीती खेत्र में कदमु धरियो तदहिं हुन अचां अंग्रेजन मां विश्वास कोन विचायो हो । लोकमान्य तिलक इन ते चयो :

“महात्मा गांधीअ अचां हिते भारत में अंग्रेजन सां संपर्क में अची पंहिंजा हथ न साडिया आहिनि । खेसि दखिण आफ्रीका जी ई जाण आहे । जदहिं महात्मा हिते दोखो खाईदो तदहिं गांधीजी सरकारि जो मूखां वि. वधीक विरोधी वणिजी पवंदो ।”

— लोकमान्य तिलक

लोकमान्य जी इहा अगकथी १०० सेकडो सही सावितु थी ।

वदे में वदी दैन

गांधीजीअ जी वदे में वदी दीन कहिदी हुई ? अवलि अवलि त हिन भारतवास्युनि में कांइरता खे हकाले वीरता आंदी; आत्मादीअ तलिविण जी जुरियत । पर सभ खां वदी वस्तु जा हिन न फकत भारत खे पर सारे संसार खे दिनी सा आहे अहिंसा जी सिख्या । आत्मादी महात्मा गांधीअ जे कारण ई आई । महात्मा जी अहिंसा कांइरनि जी अहिंसा न मगरि वीरनि जी अहिंसा हुई ।

— खासु अच्युताकार खान

महान शिक्षकु

को महान शिक्षकु युगनि में पैदा थींदो आहे । केतिरियूं सदियूं शायदि गुजिरी वचनि अैं अहिंजे उस्तादु शायदि न पहुचे । संदसि जीवन ई वस्तु आहे जंहिंजे जरीए हिनजी सुजाणप थिए थी । अहिंजे महा पुरुषु वियनि खे कुछु चवण खां अगु पाण उहो करे थो जीअं विया संदसि कदिमनि ते हली सघनि ।

गांधीजीअ जी जीवन भारत जे धार्मिक परम्परा ते वधल हुई, अैं उन में सत्य जे खोजना ते जोर दिनलु आहे, जीवन लाइ ऊन्हो सन्मानु, मोह-त्याग जो आदर्श अैं ईश्वर जे प्राप्तीअ लाई सभु कुछु कुरबानु करण लाइ त्याग रहणु । हिन पंहिंजी सजी जीवन सत्य जे अनादी खोज में व्यतीतु कई ।

— सर्वपल्ली राधाकृष्ण

इन्साननि जे विचमें सुलितातु

जनिरल सिमिट्स जो दखिण आफ्रीका जी गोरी सरकारि जो प्रमुख हो अैं जहिंसां महात्मा गांधीअ शुरूआती चकिरी खाधी तंहिंखे महात्मा गांधीअ लाइ एदी धधा हुई जो हुन खेसि इन्साननि जे विचमें सुलितातु कोठियो अैं हिन आत्मादीअ वइदि हिंदु सरकारि खे महात्मा गांधीअ जो चम्पलु भेट कयो जो महात्मा दखिण आफ्रीका जे जेल में पाईंदो हो अैं जो जनिरल सिमिट्स पंहिंजी अमुल्लु मिलिकियत करे सांढींदो हो । जनिरल सिमिट्स चयो, मां इन्हीअ चम्पल में पेर विज्ञां जे योग्य न आहियां ।

वियो कस्त

श्रीमति पर्लि ब्रिक हिक अमेरीकनि लेखिका महात्मा गांधीअ जे शाहदत ते श्रधांजली अरिपींदे चयो त हिक विए कस्त खे सलेत्र ते चादियो वियो आहे ।

समाजिक हथियार

गांधीजी इतहास में पहिरियो शास्सु आहे जंहिं जीसज जे प्रेम जे नीतीअ खे व्यक्तगति परस्पर कृपा खेत्र मां मये खेचे शाही पैमाने ते शक्तिशाली अैं असिराइते समाजिक हथियार करे कतवि आंदो ।

— डा. मार्टेनि ल्यूथर किंग

आदर्श विना इन्सानु इणं आहे जीणं चंभ विना वेडो ।

(४) महात्मा के जीवन का के दिलचस्प घाटक

महात्मा गांधीजी के जीवन जो हिक्र अनोखी पहिलू हो संतुष्टि मन जो हलियो हुआ, सोश या बार के अहिंसास जी अष्टम मौजूदगी। जीअ जो गीता के फर्मदे मूजिबु ह हरिको कार्य ईसर निमित्त ई बंदो हो इनकरे संतुष्टि मनु सटा अनास्त रहंदो हो यानी त मोड़ के बंधन खां आजे रहंदो हो। इनकरे ई ह सजे मारत के ई ई 'क्रिश्च आदम के चरु भलाई लाद पाण पतोईदे बि, ई देश के आजादीअ के महान यय के सिर ते हर्मवार करण मायजूद रिलमुख ई सुशिमिजाऊ रही सघंदो हो। इनकरे ह गान्धिकन सां गतिकन जह्दीअ मासूमियत सां गान्धियू करे सघंदो हो ई अक्सर पंडितन साधियुनि सा अजीब तरीब चर्चा करे पाण बि टहिक दींदो हो त खेनि बि टहिक दिपारींदो हो। पंडिजे चरिचाई स्वभाव के बारे में, महात्मा गांधीअ पाण हीअ च्यो आहे :

"मैं में जेकदहि मजाक जो गुण न हुजे हा त पोइ मूले जे हेतिरा हमिता थिया आहिनि, उन्हनि विषे दिन खां धणे अणु मरी बर्ना हा... मां उन्हनि खां बि खिली सघंदो आहिनां जे मूले खिलदा आहिनि। इशई चीज आहे जा मूले जिदह रखंदो अचे थी। जदहि जीवन संगीत ज्यां हलंदो हुजे तदुहि मुश्कल आसात आहे, पर लायकु इन्सातु त उहो आहे जो उन पंडीअ बि मुश्की सघे जदुहि ससु कुजु उखिलो हलंदो हुजे।"

सोरो वात्ता महात्मा इन्तकाम ई नियमित जीवन ते अहिंसे पुख्तो हो जो का थोरी गान्धि हेठि भंघ थी वेई त ह, इहा यदिदतजामो बर्दाशित करे न सघंदो हो।

सिधु जे दौरै में सत्तर में जदहि श्री नंदधराम बलेचा जे परि संदसि जैनक संदसि 'संतुलीअ' ते दस्तरी जगह ते खेसि रखियल न मिली ई भारसां हिक दरीअ ता लभी वेई त महात्मा इन गान्धि जी समुझाणी घुरी। हुन जे मन में इहो मूंझारो पैदा थियो त किये मूंझा त गन्निजत कान थी आहे जो दस्तरी जगह ते न रखी हिक जो वे इंधि रखी छदियमि ई बरी बेसरि खां भुक्तिजी वेयुसि त किये रखी अपमि। आखिर जदुहि हिक बालक

अनो बुधयो त जदहि मां अक्काजो दर्शन करिण आयुमि ई अक्काखे निड में दिउमि तदुहि मां सुचाई करे इहा ऐनक राणो दरीअ ते रखी हुई, तदुहि महात्मा जे दिल के शक्ति आई ई मीखयाननि जी चित्ता मिटी।

महात्मा जे हिक अंग्रेज भगिन्याणीअ मौरा पेनि (वगुलि मिस सिलेज - हिक अंग्रेजी बाता भाभीसर सामूंई, कोजी ऐजिमरल जी धीउ) दिउ वियो अहिसे मिमालु दिनो आहे। वे हिक लडा महात्मा जे पेनिसल जो टुकिरो गुमु थी वियो। दाई उन जी गोल्हा कयाभी पर लमे, न। कंहि नई पेनिसल आणे दिनसि पर न बरिताई। वे मूखे पंडिजो नंदो टुकिरो घुरिजे। हिक पे मिन खेसि हिक श्रीअ पेनिसल जो टुकिरो आणे दिनो पर त बि महात्मा राखी न थियो। हुन चयो जेभदुहि हुईजो बालकु गुमु थी बने ई को थियो बालकु तोखे दिनो मये रं राखी थीई। इन ते बघीक सिप्री तलाश करे पैई ई जदुहि संतुष्टि अणुको पेनिसल जो टुकिरो देसि आणे दिनाकं तदुहि मुक्की इहो बरिताभी।

हिक लडा कस्तूरया साबरमती आश्रम में मिठाई बिरादे रही हुई। हुन पंडितन पोदनि छोट्टिन के बुधु हिसे खां बघीक दिनी। गांधीअ पोइ खेमि इन लाइ टोकिरो त तो पंडितन ई खिपनि बारनि जे विच में बर्त के कयो।

हिक लडा गांधीजी हिक स्कूल में वियो। गान्धिकन खेसि शादी आत्रिबान् दिनी। हुन जे शरीर ते रंगो मोदि हुई। हिक विद्यार्थि खांउसि पुष्टियो त तव्हां अयां बागुल खमीस छो कोन पाती आहे। च्याभीमि तव्हां हुकुम कयो त मां पंडिजे माता खां अक्काखे खमीस आणे दियो। बापूअ खेमि जवाब में चयो त मां त खमीस पाइज लाइ तैयार आहिया पर मां अक्काखे थोरेई आहियां। मुंहिजा त ४० क्रिश् भावर आहिनि जिन ददि खमीस आहेई कान। मुंहिजी माउ असां सभिनी खे खमीस बठी देई सघंदी ?

गांधीजीअ हिक लडा पंडिजे पोटे कांतीलाल खां वज्र

मुंहिजो संगीननि जे ताकत में विश्वासु कोहे।

पुच्छियो। हुन जवाबु दिनो त ५ लगा आहिनि। महात्मा जी का संदुसि घड़ीअ ते नजर पड़जी वेई ई दिठई त अजा हिकु मिन्दु पियो हो। महात्मा पोटे खे चयो त जे वज्रत जो तोखे कटु ६ कोन्हे त वाच छा लाइ रखी अयेई। जे भारत जी टीह किरोड़ जनता, सभु हिकिडे हिकिडे मिन्दु अजायो विजाईनि त पोइ त इलाही वक्तु वैरथु हलियो वेदो।

गांधीजीअ जा चर्चा निहायति खिलाईदइ अँ अक्सरि सिखयादायक वि हुंदा हुआ।

हिक दफे महात्मा गांधीअ जे जन्म दिन ते सरोजनी नाइह संदसि निरिड ते सिंधुर जो तिलकु लगलु दिसी चयो :
“गांधीजी तन्हीं त अजु घोट ज्यां था दिसिजो।”

गांधीजीअ झटि खेसि चई दिनी : “हाओ, तो जहिडोअ कुंवारि सां।”

१९३१ में गांधीजीअ खां हिक अइशर नवीस पुच्छियो :
“छा कांग्रेसि वजिरातुं कवलि कंदी।” महात्मा खेसि इएँ चई मुंझाए छुदियो त : “छो तू वजीर थियणु थो चाहीं छा।”

हिक लडा डाक्टर महात्मा खे चयो त मां तन्हांखे पेन्सिलीनि जी सुई थो हणां जिअ ३ वीहनि में चाकु थो पओ, वीअ हालत में ३ महीना लग्गी वेदा।

महात्मा चयुसि फिकरु नाहे, भली ३ महीना लग्गनि। मूखे का तकड़ि कान्हे।

डाक्टर चयुसि, “पर तन्हां मां को वियो फासी सघे थो।”

“महात्मा दाढी मासूमियत मां खेसि चयो : पोइ त उन्हनि खे पेन्सिलीनि जू सुयूं हणो न। मूखे छो?”

हिक लडा महात्मा फ्रांस में कस्टम आफिसर आदो पंहिजे माल जो पधिराई कंदे चयो :

“मां हिकु गरीबु घुमंदहु दरिवेश आहियां। मुंहिजी कुलु जाइदाद आहे हिकु चरिखो, जेल जू थालहयूं, बकिरीअ जे खोर जो हिकु द्यो, हथ जा उण्यल संगोट अँ डुवाल, अँ मुंहिजो नामसु जेहिजी का घणी कीमत कान्हे।”

साहितीअ जे हिक गोठ ठारुशाह में महात्मा गांधीअ

हिक कम कंदइ खे चयो त मूखे मधे खुद ते उसमें छो कीन था विहारियो। उन कम कंदइ खेसि चयो त मधे जालुनि लाइ वंठोवरतु कयलु आहे। गांधीजीअ गंभीरता सां चयो त मां वि त स्त्री ई आहियां।

महात्मा खे मधे विहारियाऊं त उते वि हुन जालुनि खां दाजु वरितो। पोई हेठि अची उन कम कंदइ खे चयाअ “दिसु मां कहिडे न पको वाण्यो आहियां, हीउ दिसु कीअ जेवर जालुनि खां फुरे आयो आहियां।”

महात्मा गांधी जदहि आगाखान महल मां रिहा कयो वियो तदहि पंडित मदन मोहन मालविया खेसि तार कई :

“आशा आहे त ईश्वर तन्हांखे १०० वरिह जिंदह रखंदो जीअ मातृभूमीअ अँ मनुष्य मात्र जी सेवा कंदो रहो।”

गांधीजी जो संदाई चवंदो हो त मूखे १२५ वरिह जियणु जी आशा आहे सो मालवीजीअ खे तार कयाई :

“अन्हां हिक धक सां मुंहिजा २५ वरिह कटे छुदिया आहिनि। चबो इहे २५ वरिह पंहिजे हयातीअ में गुटे छुदियो।”

महाराज विष्णू शर्मा पंहिजनि आजमूदनि में लिखियो आहे त मां जदहि महात्मा गांधीअ जे आश्रम में पहिरियो दफो वियुसि त थधि जे कारण वदो शाही विस्तिरो खणी वियो होसि। आश्रम में पंहुतुसि त हिकु गोदि बुधलु शखसु मित्यो जंहि मुंहिजो विस्तिरो खणी अंदरि आश्रम में पहुचायो। मां जदहि पुछा कई त महात्मा गांधी किये आहे त मूखे बुधायऊं त इहोई त महात्मा आहे जंहि तुंहिजो विस्तिरो खयो हो। तदहि, महाराजु चवे थो त मां दाढो लजी थियुसि अँ बापूअजे पेरनि ते किरा पियुसि अँ खांडसि साफी वरितमि।

कवि टैगोर खे महात्मा संदुसि ८० जन्म दिन ते तार कई :

“ईश्वर करे पूरियूं ५ कोरियूं सालनि जू साणी।”

रवी बाबूअ जवाब में लिखियुसि :

“४ कोरियूं साल जियणु वेअदिबी आहे, ५ कोरियूं त सहण खां बाहिरि थी पवंदो।”

जेको ईश्वर हजरनि शरणागत्युनि जी सहायता थो करे सो तोखे कीअ छटे दींदो।

(५) जीवन कक्षा

मूढनदास करमचन्द गांधीजी जो जनम २ अक्टोबर १८६६ ते काठियावार में गुजामापुरी (पोरबंदर) जे नगर में बियो। संतुसि पिता राजस्थानिक कोरटि में दीवानु हो अ संतुसि माता हिक निहायत ही धर्म पिरायत बित्त नेम धारण बारी देखी हुई।

महात्मा गांधीजी जो दादो उतमचंद गांधी पोरबंदर जे महाराजा बटि मुख्य दीवानु हो। पोइ दरिबारि जे जुगलखोरीअ करे खेसि ज्ञानगृह जी शरन बठिणी पेई। जदहि दरिबारि में बियो त उते जे नवाब खे सज्जामु खोने द्य खां कयाओ। चवाई त सज्जो द्यु त मुंहिजे पोरबंदर जे महाराजा खे अरिपियलु आहै।

गांधीजीअ स्कूली बिया पोरबंदर में हासल कइ, मैट्रिक राजकोट जे काठियावार हाइ स्कूल मा दिनाई अ कालेजी बिया लाइ सामलदास कालेज भावनगर में दाखिलि बियो पर जल्दुई पोइ छड़े आयो।

गांधीजी १८८३ में कस्तूरदा सा विवाह कयो अ हुअ सजी खिदगी सांगसि संतुसि जीवन कार्य में साधिलि थी रही तां जो आगाखान महिल में महारमा जे नजरबंदीअ बारे अरिसे में २२ फवरी १८४४ ते हुअ स्वर्गवास थी।

गांधीजीअ जो पिता १८८५ में गुजारे बियो। मोहनदास जे भाउरनि जी खेसि बिलायत हाइ बैरस्टो पास करण लाइ मोकिलग ते मारिजी थी। संतुसि माता तदुहि मोहनदास खे परिदेसि वजन जी इजाबन दिनी जदुहि हुन प्रतिज्ञा कइ त बिलायत में न मासु मदिरा बरिताईहुसि अ न पर स्त्रीअ जेई चेखो बेंदुसि।

गांधीजी १८८८ में लंडन में हिक होटेल में बजी लयो जो तमामु महांगो हो। हिक सिंथी मिनु जो लंडन में ईदो बेंदो हो तंहि खेसि रहण लाइ हिक सस्तो कमिरो बढी दिने। गांधीजी १० जून १८९१ ते बैरिस्टर बणियो। लंडन में रहंदे पहिरी गांधीजीअ जी यूरोपी नमूने रहण करिण ते दाद्री दिलि थी पर जल्दु ई संतुसि जीवन जो इहो दौर पुरो बियो अ पोइ संतुसि मनु धर्म दाहु

बधीक वजन लगो। दिन उते गीता एं बुद्ध चरित्र जो अभिवास कयो अ इस्लाम अ हस्त धर्म जो पिनि अभिवास कयो।

बिलायत मां मोदी गांधीजीअ राजकोट में अची बकालत जो घन्थो कालु कयो अ को वज्रु घम्पई हाइ कोरटि में बि बकालत करण जी बोराशि कयाई। अभा संतुसि पेर घन्थे में खुताई घेन त खेसि आम्नीका दाहु वजन लाइ नंतो मित्यो, जो पोबंदर जे हिक बापारीअ दादा अन्दुल्लाह खेसि आम्नीका जे बकीलनि जे आदो संतुसि किस रसग लाइ खेनि ओदाहु मोकिलगो कयो। हुन पंहिजे हिक अजीब हाजी दीवखां मजीद ते दावा कइ हुई।

गांधीजी आम्नीका में वहुतो त खेसि मालुम बियो त उते हिंदुस्तानियुनि सां तमामु बे इजनीअ जो बहिवार कयो थो बने। संतुसि लाइ उते मैदी कानून हुआ। तंहिखां सवाद उते जा गोरा हिंदुस्तानियुनि सां तमामु सुल्मी हलति हलंदा हुआ। खेनि फुद पाय तां हलगु न दियनि। रेलवे गादियुनि में खेनि फर्स्ट क्लास में बिदथु खोन मिलंदो हो, होटिलनि में खेनि अचणु न दिने बेंदो हो घोरेड। महारमा गांधीअ जी दिलि हमिबतियुनि ते इहे सुलम भीदा दिनी दुःखो बियण लगो अ हुन बैरिस्टो करे छदियो त दिन सुलम जो मुकाबिलो कयो बेंदो। इएं महारमा गांधीअ जे सार्वजनिक जीवन जो आरंभ बियो अ पोइ त दिन पंहिजी समूरी खिदगी बनता जे सेवा लाइ अरिपनि करे छदो।

गांधीजी आम्नीका में १८९३ में बयो। जदुहि फोरटि में बियो त जज खेसि पगिरी लाहिन लाइ कयो का दिन पंहिजी बे इच्छो समुसो अ इनकरे फोरटि मां निकिरी आयो। इन गाह्लि ओ इक्विफाइन में चढो चौबोलो थी बियो। इक्विफाइन गांधीजीअ खे कूली बहिरिस्टर करे टिरियो।

गांधीजी अन्दुल्लाह जे केम सां फर्स्ट क्लास जी टिकेट बढी प्रेयोरेया दाहु रवानो बियो त ररते ते हिक स्टेशन ते हिक गोरे अची खेसि जोरीअ टिकेट हुई भी फर्स्ट क्लास गादे मां लाहे छदियो अ खेसि राति बिहू में स्टेशन ते गुजारिणी पेई। खेसि रेलवे अमलदारीन बीअ गांधीअ में चादे रवानो कयो। चार्लिस टाउन तां लही खेसि फेच में

चढ़ाया हो। खेसि कोच में अंदर वेहणु न दिने वियो, 'चे कूली अंदरि वेही न सधंदा। खेसि पहिरी सइस सां गदु वेहण लाइ च्याऊं मगरि पोइ उतां वि उधण लाइ च्याऊंसि अं न मणिण ते मथिसि मारकुट कयाऊं। गांधीजी जहांस्वर्ग में पहुची ग्रांड नैशनल होटल में रहण लाइ धिरियो त खेसि गोरो न हुअण करे दाखिला न मिली।

महात्मा गांधीअ इन किसिम जे वे इज्जतीअ जे बंधवार खिलाफु तहिरक हलाइण लाइ हिंदुस्तानियुनि जी हिक ऐसोसीएशन ठाही।

गांधीजी जंहि मुकदिमे लाइ उते आयो हो तंहिमें दिन विन्ही धुरियुनि जो ठाहु करायो। हु वापसि भारत दाहुं मोटी अचग लाइ तैयारी करे रहियो हो त उते नेटाल सरकारि हिकु कानून पासि करिण जो सोचे रही हुई जंहि हेठि हिंदुस्तानियुनि सां चूड में बोट दियणजो हकु खसियो थे वियो। उन कानून जो मुकाविलो करिण लाइ गांधीजी उते तरिस्थो ऐं १८६४ में इन लाइ नेटाल में इन्डियन नेशनल कांग्रेसि जी स्थापना कई।

गांधीजी ३ साल इऐं आफ्रीका में रही सरकारि सां जंगि जोटी। १८६६ में महात्मा वारनि खे वठी वजण लाइ हिंदुस्तान में आयो ऐं वारनि खे वठी वापसि दुखण आफ्रीका में आगो।

एतिरे में अंग्रेजनि ऐं वोअरनि (डचनि) जे विचमें अची जंगि छिड़ी जंहि में गांधीजी १९०० हिंदुस्तानी वालन्टीअरनि जी डोली ठाहे जंगिजे मैदान ते फटियलनि जी सेवा करिण वियो। इन कार्य महात्मा जो ऐं हिंदुस्तान जो नालो रोशन कयो।

वोअर लड़ाई खतमु थी त सरकारि जंगि में उखिहियलनि खे वरी वसाइण लाइ अमलिदार मुकिरक कया। हिंदुस्तानी लोकनि खे वसाइण लाइ जेके अमलिदार मुकिरक थिया से सहायता करण बदिरां दशवत्त वठी खीसनि भरिण खे लगी विया।

१६०६ ई. में ट्रेंस्वाल सरकारि एदया वासियुनि सां हिकु कानून लगाइणो कयो हो जंहि मूजिवु जालुनि तोड़े मरिदनि खे रिजिस्टर कराइणो थे पियो। पिणि खेनि आइठनि ना निशान दियणा हुआ ऐं रिजिस्टर न कराईदइ

खे दंड ऐं जेल जी सजा मिली सधी थे।

इहो कानून न फकति उते रहंदइ हिंदुस्तानियुनि जे लाइ वेइज्जतीअ वारो हो पर खुदि भारत लाइ वेहुरिमतीअ वारो वणिजिणो हो। इन करे गांधीजीअ इन कानून जो मुकाविलो करिण लाइ भारतवासियुनि खे तैयार कयो ऐं सत्याग्रह जो आंदोलनु शुरू कयो जंहि में हिकु सिंधी के. एन्. दादलाणी वि शरीकु थियो। १३ हजार भारतवासियुनि मां रगो ५११ कानून जी पेरवी कई। सरिकारि गांधीजी ऐं संदुसि २२ साथियुनि खे गिरिफ्तार कयो। गांधीजीअ पंहिजे लाइ सख्त में सख्तु सजा घुरी पर कोरटि खेसि २ महीना कैदु दिने। माण्डु विना लेसन धंदो कंदा रहिया ऐं १६० खनु वधीक हिंदुस्तानी कैद थिया। गांधीजीअ खे वर वर पकिडे, खेसि अकेली कोठीअ में थे रखियो वियो। राजिनीती हकनि हाथुलि करिण लाइ महात्मा गांधीअ जो ही अनोखो रस्तो दिदी ऐं बुधी दुनिया हैरान थी वेई। योरप जे प्रसिध लेखक ऋषी टालिसिटाइ महात्मा खे आशीर्वाद मोकिली।

१९१० में गांधीजीअ खे भारत मां सरि रतन टाटा २५ हचार रुपया मोकिलिया जंहिमां गांधीजीअ टालिस्टाय फार्म स्थापन कई जिति सत्याग्रही तपस्या वारी जीवन गुजारीदा हुआ। सभु कम पंहिजे हथनि सां कंदा हुआ वंदे भंगीअ जो कम पिणि।

हिंदुस्तान जो मशहूर अगिवावु श्री गोपाल कृष्ण गोकले १९१२ में दुखण हिंदुस्तान में आयो ऐं सरिकारि जे वजीरनि जनरल स्मट्स ऐं जनरल बोथा सां गदियो ऐं गांधीजीअ खे बुधायाई त हिननि कबूल कयो आहे त एदयाटिक रिजिस्ट्रेशन वारो कानून रदि कयो वंदो अ हरिहिक हिंदुस्तानीअ खे जो सालियानो ३ पाऊंड दल दियणी हुई सा रदि कई वेन्दी। दुखिण आफ्रीका सरिकारि गोकले जी मरहवा त शानदार कई पर संदुसि मोटी वजण बादि हिकु वि सुखु कोन पाडियो। इनकरे गांधीजी १९१३ में टालिस्टाइ आश्रमु बंदि करे सत्याग्रह जी तैयारी कई।

वरी १९१३ में वियो मामिलो खडो थियो। मार्च १९१२ में सुप्रीम कोरटि फैसलो दिने त हिंदुस्तान में कयल शादियूं बहाल न आहिनि यानी त हिंदुस्तानीअ जी जाल

कन्नन मूविजु संजुमि स्त्री करे न गुमिरो ए न यौसाद खे
पीड जे बरिमे जो हजु रहंरो। इनकरे गांधीजीभ आरुनि
खे वि ललितकार करे त सत्यग्रह में निरी पओ।

गांधीजीभ जो धर्मरत्नी कस्तूरबा ए त्रिपू वि केतिरियूं
त्रिपू इन सत्यग्रह में निरी पेयूं। उन्हेनि मां ६ खे त
बार हुआ। सनिनी खे ३ महीना जेल जी सखा आरं।
हिक उमा नेग जेहिजे जेल में फानिकु बुधदर थी निरी
तंहिला गांधीजीभ पुद्धिने त अरिमजु त कोन अथेदे त
चवाई मातृभूमीभ सदिके केव न मरगु चाहीदे। थोरनि
दोहनि बाद हजु गुजारे वेई। मेनरनि जे कैद में वषल
करे सबदर भविषी वधिया ए स्त्रादक करे अची ईस्वाल
दोह वेदइ सत्यग्रहिनि सां निन्या।

६ नवम्बर १९१३ ते २ हजार मरिद, १२७
चतू ए १७ बार रोवलो २५ मेळ पंथ जे अनेसी यात्रा
ते रवाना थिया। गांधीजी पाण मुदारी लणी सखाई करम
ए काकूद मेवण लाइ पि त्याब हुंरो हुओ। अहिरी यात्रा
भगु न दिडी न बुधी। हिकिरी स्त्री वाट ते थपि लगम
करे मरी वेई पर टियूं न पविशायूं, हलंदिपूं हलियूं। की
हिक भोग जां शर वाट ते नांले में किरा पियो भी मरी
बियो पर तदुहि वि हुनिनि यात्रा में रहणु चालू रलियो।

१ नवम्बर १९१३ ते महात्मा गांधी प्रिन्जारि क्यो
बियो ए यात्रा जो अगिवातु हिक अंग्रेजु मिस्टर फेलक
बण्यो। गांधीजीभ खे ६ महीना कैद जी सखा भिनी।
सांजुमि गदु जेल में दिह ७५ बरिदमनि जो शुबिरिणु
सिबु सरिदाइ हरबन्सिपु वि हो जंहि जेल अंदरि भान
दिणुपु वधीक पसंदि क्यो, पर हयियो कीन। महात्मा हुन
खे घणो चयो त वूं बहिरि वजु पर हुन चयो त हिक दौडूं
मरिणो ई आहे, पीड रुप छाजो।

सत्याग्रहु चालू रहियो भी अखिरि में सरिकारि १८
डिसेंबर १९१३ ते महात्मा खे कैद मा आजाडु बयो भी
जनरल स्मट्सि गांधीजीभ सां ठाहु क्यो जंहि मूजिपु ३
पांडंजनि वारी हल रदि थी भी हिंदुस्तानियुनि जूं घादिपूं
वि वहालु कयूं वेयूं।

अहिरीअ तरह महात्मा गांधीभ जो पहिरियो सत्याग्रहु
सकनु थियो। जनरल स्मट्सि गांधीजीभ जो जेल में फांमि

आंजुपु बंगलु सांजे रही छंदिने। चनई मां गांधीजीभ
जे जुईभ में घेर पांरु लपकू त न आहिना पर
संजुमि जुयी संधिने मेम त आहिना।

भारत में वापसि।

१९१३ में महात्मा गांधी भारत में वापसि आये।
बिजे बियो संजुमि आजीशान मरइरा करे वेई। हुन अचम
सां भारत जे उन सने जे अगिवातनि सां मुलाबावूं बरिपु
गुरु कयूं एं खांति करे दिनि नेताजन सां हू गहिरो निमो
दादाभाई नौरोजी, लोकमान्य तिलक एं मोराल कृष्ण
गोखले। गोखले सेति डिन्ही में वधीक करसि करे एं
महात्मा हुनरो पंहिजी राजनीती गुरु करे कोडियो आहे।
गोखले गांधीजीभ खे सताइ दिनी त १२ महीना सजे
देस जो ररजु करे हालतुनि जो अभिवाण करे पीर ई
पुणु विधान मां कुडिजि। महात्मा संजुमि प्रदिमाइश जो
पेरवी करे।

गांधीजीभ पहिरियो सार्वजनक बापुं जो हप में रोयो
सो हो हिंदुस्तानी मजदूरनि जे शरिफ दरतावेख हेडि देस
सां बाहिरि मोकिलिण ते बंदसि विमणु। भारती राजदूर जे
दखन आफीका बोरइ दौडूं मोकिस्का वेदा हुआ तिलसां
हिक दस्तावेसु राहो करायो वेदो हो त हू सुकिररि साल
सरुह पंहिजे भालिक यडि नौकिरी कदा भी जे हुन जे
इजायत सां सबाइ सेति छंटे वेदा त मथिनि हुंजु पवंदो
भी जेलु भी अची सपंदो। इन क्रिम जे दस्तावेस राहो
करण करे आपरीका में भारती मजदूरनि जो हालत गुनामनि
जोहो मजिजी पवंदो हुंरे जा इकीजन महात्मा दखन
आपरीका में दिटी हुंरे। इनकरे भारत में गोटिण सां
महात्मा पहिरियो बापुं इहो तिर से पंथो भी इन क्रिम जे
दस्तू करे कामूनी बंदसि विधान लाइ हलितोहि हलामाई भी
इन बारे में कराची, फलिकते भी विमनि गुलप साहसि में
बियो जिते आसु मोह करे इन तलप जे पुठिमराईभ में
ठहिराभ दरायई। महात्मा अहिरे वानून पासि कराइल में
कामिपणु थियो।

१९१६ में सतिनऊ कांग्रेस इकलाफ से महात्मा रो
मुषाये बियो त बिहार जे चम्पारन खिले में भीर से रोतनि
आ यूपी मालिक कुडिमियुनि सां सजु गुम करे रदिम

वे वाजिर्वा हडताल काम्याय न थी सपंदी आहे छाकाणि त उन सां जनता जी सदाभूती
कान धींदी आहे।

आहिनि, महात्मा गांधी चम्पारनि में वियो। महात्मा भारत अंदरि चंपारनि में पहिरियो दफ्ती पंहिजे आपरीका में आज्ञामावल सत्याग्रह जे हथियार जो उपयोग क्यो। आचार्य जवाहराम कृपालानी जो बिहार में प्रोफेसर हो उहाँ सदुसि साथी बणियो। बाबू राजेंद्र प्रसाद वि तदुहि ई बापूअजे संपर्क में आयो ऐ जीवन भरि लाइ बापूअ जो भक्त बणिजी वियो।

क्लेक्टर महात्मा गांधीअ खे नोटीस दिनो त चम्पारन छे घब पर महात्मा उन हुकुम खे ठेकर हईं। मधिसि कोरटि में केषु हलायो वियो। महात्मा दोहु कबूल कंदे चयो त मां त हिते नीर जे गोरनि जमींदारनि जे जुल्म बावति जाच करिण आयो आहियां ऐ इहो कार्यु छे मां हलियो कोन वेदुसि। कोरटि भाल सजा दिए।

हीअ हिक नई गालिह हुई जो को शास्त्र बचाव न दिए ऐ दोहु कबूल करे। मुक्त में इन करे विजुली कहिलिजी वेई। सरिकारि वि मुझी पेई। महात्मा खे सजा कोन दिनारु उटिलंदो सरिकारि पाण बाच कमेटी बिहारिण जी पधिराई कई ऐ नतीजे रूप कुडिमियुनि तां आज्ञारु डिरो वियो। महात्मा गांधीअ जे नए तरीके जी पहिरी सोभ थी।

चम्पारनि में ई महात्मा हुओ त गुजरात जे खेड़ा जिले मां खेसि सदु थियो जो उते बरिसाति न पवण करे फसलु न लथो हुओ पर अमलदार डल जी माफ़ी न पिया दियनि। गांधीजीअ सरिकारि खे अमीनु मुक्तिरु करिण लाइ चयो त वि सरिकारि कबूल न कयो। महात्मा इन ते पटेदारनि खे सत्याग्रह करिण जी सलाह दिनी ऐ हुनिनि डल दियण खां इन्कार कयो। सरिकारि सख्ती कई, किनि पटदारनि जा फसल खणो वेई ऐ किनि खे जेल में वि मोकिल्यो पर हलिचलि खतम न थी ऐ सरिकारि ठाहु कयो त जे सहंदा वारा पटेदार डल भरे दीदा त सरिकारि गरीबनि खां वसूली महमिलु कंदी।

१९१४ में योरप में अंग्रेजनि ऐ जर्मनीअ जे विच में महाभारी लड़ाई लयी। अंग्रेजनि ऐलानु कयो त हू इहा जंगि नंदियुनि ऐ गुलामु कोमुनि जे आज्ञादी धरिकरारि रखण लाइ लड़ी रहिया आहिनि। महात्मा भारतवासियुनि खे जंगि में अंग्रेजनि खे मदद करिण लाइ अपील कई ऐ

पाण खुदि कौज में माण्डु भरिली करिण लाई देश जे दौरे ते निकरी पियो जेतोणीकि लोकमान्य तिलकु बिना शर्त शुरुत जे मदद करिण जे खिलाफ हो।

१९१८ में जदुहि जंगि बंदि थी तदुहि देश जे नेताउनि खे उमेद हुई त त्रितान्या सरिकारि हिंदुस्तान जे आज्ञादीअ जो ऐलानु कंदी मगरि अंग्रेजनि उटिलंदो रोलटि कानून पासि करिण जी तैयारी करे रही हुई जो निहायति थी हिक जुल्मी कानून हो। गांधीजीअ इन ते सजे देश में सत्याग्रह चालू करिण जो कैसिलो कयो। ३० मार्च १९१९ सजे हिंदुस्तान में हडिताल करिण ऐ उपवास रखण जो दीह करे मुक्तिरु कयो वियो। पर पोइ तारीख बादलाए ६ अप्रैल कई वेई जंहि दीहु जिते किये हडिताल थी ऐ लोकनि नदीअ जे किनारे प्रार्थना करे उपवास छोडियो। सरिकारि गांधीअ खे दहलीअ दांहु वेई गिरफ्तार कयो तंहिकरे अहिमदावाद ऐ किनि चियनि हंधनि ते मिलि मजदूरनि कुछ हिसिके कारिबायूं कथूं जंहिकरे महात्मा १२ अप्रैल वारो सत्याग्रह महमिलु कयो।

१३ अप्रैल ते अमृतसर में जलियानवाला बाग में आम मेद लाइ कठे थियल माणिहुनि जे मथां गोली हलाई वेई जंहि में ४०० माण्डू शहीद थिया ऐ हजार व फटिजी पिया। इहो बाकिलो "जलियानवाला बाग जो कोसु" जे नाले सां प्रसिधि आवे ऐ अंग्रेजनि जे राज ते हिकु कारो कलंकु आवे।

असहकार आंदोलन

१९१९ में अंग्रेज सरिकार सुधारा दिना जे मान्टेगु-चेम्सफोर्ड सुधारा करे प्रसिधि आहिनि। उन्ही सुधारनि हेठि प्रांतनि में विटो हुकूमत जो सिरस्तो (Diarchy) जारी कयो वियो जहि मुजिव प्रांतिक सरिकारियुनि में के खाता मिसलनि तालीम, मकानी खुद हुकूमत वगैरह आसु माण्डुनि जे चूडियल ऐविजियुनि जे हथ में दिना विया जिनि खे वजीर कोठियो वियो ऐ के वधीक अहम खाता मिसलनि कायदो ऐ अमन अमान अन्ना वि गौरी सरिकारि जे हथ ठोकियनि अमलदारनि जे हथ में ई रहिया जिनि खे कारोवारी कौंसलि जा मेम्बर करे कोठियो वियो। बाकी मरिक्ज यानी देहली सरिकारि में त ताकत बरी वि सरिकारि पंहिजे ई हथनि में रखिणी कई।

असांखे इन्सान जी शिकिलि ऐ दुधी हैवानियत खां बाहिरि निकिरण लाइ ई मिल्या आहिनि।

देश अगियां हिंदु अइसु सवालु भायो त इहे सुधारा कइल कजनि या न कजनि । लोकमान्य बाल गंगाधर तिलक जो Responsive Co-operation जवाबो सहकार जे सिबात जो हामी हो उनजो बीचार हो त सुधारा कइल कजनि ऐं जेको मिले उन जो उपयोग करे अंदरि बिरो कोइ बनीक लाइ छुर कजे । महात्मा गांधी इन बीचार जो हो त जिएं जो अंग्रेज सरकारी इंजाम शक्तिनी बड़े आहे जो जंगि पूरे धियग ते भी भारत जे आजादी न दिनी आहे, तंहिकरे सुधारा कइल न कजनि ऐं सरकारी बिलाफ अहंसिक असहकार जो सहिरक जारी कजे । महात्मा गांधीअ सग्रे बक्त इहो बि सवालु खंडो त अंग्रेज सरकारी मुसलमाननि सां बि दोखो कयो आहे जो कइल इंजाम तां फिरो हुनिनि तरिकीअ के टुकर टुकर करे खिलाफन खे छतम करे छवियो आहे । इन करे मुसलिमाननि सां हमदरिदी देखारिण लाइ हिंदुस्तान खे चिन्ताकृत हलचलि में बि मदद करिण छुरिजे ।

लोकमान्य तिलक ऐं महात्मा गांधीअ जो कमिषि में भायद सहकार असहकार जे मुवात ते ठक्कु लगै हा । पर ईश्वर खे कुछ बियो मंत्रु हो । लोकमान्य तिलक १ आगस्ट १९२० ते स्वर्गवास हो कयो जंहिकरे कमिषि ऐं देश जो अगिवाणी कुली तोरि महात्मा गांधीअ जे हयनि में अन्वी बेड़े ऐं चइजे खगो त महात्मा जे मृत्युअ तार्ई लगभग २७ साल संतुसिई हयनि में रहौ । छुदि लोकमान्य मरण बलि महात्मा खे ऐं संतुसि असहकार सहिरक खे आशीर्वाद दिनी ।

सेप्टंबर १९२० में कलकत्ते में कमिषि के छासि इजलास में असहकार जो ठहिरासु बहाल कयो बियो जो बरी नागपुर जे दसूरी साल्याने इजलास में दुहिरायो बियो । महात्मा गांधी इन सहिरक जो मंहिदार बणियो ऐं दिन सजे देश जो गदनु कयो । जिते किये शास्त्रिद स्कूल ऐं कालेज छड़े आया, बकीलनि बहालत छरी, बेतारिनि सरकारी नौकिरिनि नौकिरिनुं छदियु । जिते किये कोमी स्कूल बरिषा भी बिया । गुजरात में दिक शाही विद्यापीठ स्थापन कई वेई । बनारस बिद्व विद्यालय कोमी बगायो बियो । कौंसलिगुनि जे चूँखे थियू त माण्डुनि उन्निनि जो

बहिष्कार कयो । जिते के उमेदवार सिदु बरे बदे माण्डु धियग या सरकारी ना मुखरु धियग लाइ उमेदवार भी बीटा रहिया त जनता उन्निनि जे सगहूं भंगी ऐं खेत्ती बीहारे उन्निनि खे निरस्त दिनी । देश जे खुदा खुदा पातनि मां अटिकल २० इंचारे माण्डु जेलनि में बिया ।

महात्मा गांधीअ देश अगियां हिंदु प्रोग्रामु रगियो । १ किंगड कमिषि जा मंवर करण, १ किंगड हयदा तिलक स्वराज पंथ लाइ कठा करिण ऐं १० सप्त वारिषा चालु करिण, जो प्रोग्रामु बक्त अंदरि पूरो कयो बियो । विलापनी बपिरे जो बहिष्कार बियो मुख्य इमिग हो जंहि मुस्लिम जिते किये विलापनी बपिरे जो होली कई वेई ।

१७ नवंबर १९२१ ते प्रिंति भाब बेविस बंबई पहुतो । संतुसि बहिष्कार जे तिलसिले में प्रुष्टु दिशिक पाठआ धिया । सरकारी पं. मोतीलाल नेहरू, जवाहरलाल नेहरू, लाला लाजपतदास, श्री. चित्तरंजनदास खे बैद कयो । ठाढ़ जे माहिस्वु हजिये पर भाकामियासु गिये । अहिमदावाद में कमिषि भजिलासु धियो जिते सत्याग्रह शुरू करिण जो क्रैसिलो कयो बियो ऐं गांधीजीअ खे उन जो मंहिदार सुकिर कयो बियो । जइहि जत्ताहु बोट ते पहुतो त ओचितो उत्तर प्रदेश जे बारी बारा गोट में हिंदु अगियो दिशिक काकिओ बियो जो माण्डुनिजो अंग्रेहो हिंदु कोबीष थाणे ते काहे बियो ऐं दिक सप् ईस्पेक्टर ऐं २१ सिगारिगुनि खे जलाए छादियाऊं । गांधीजी इन ते सत्याग्रह महिमसु करिण जो क्रैसिलो कयो जंहि क्रैसिले मुक्त में सल्लु निरासाई ऐं नारावियो पैदा कयो । सरकारी बि गांधीजीअ खे बंदि करिण लाइ इहो मोकिओ यनोमत समुक्तियो । जेसि बसावन जे दोह हेठि १ माल नेदु दिनाऊं ।

महात्मा जे गिरफ्तारीअ खां पोइ हजिबलि माठी भी वेई । पर आमेरीका जे दिक पाद्री होमिअ अरल्लउ कयो त दिन युग जो छेपुड माण्डु आहे महात्मा गांधी, जो साख्यलु यमुह मसौह जो स्वरूप आहे जंहि खे बहिदियनि सलेब ते चाडियो । मुदिसि सरकारी सामियो नारक भुनु महात्मा गांधीअ सां कयो आहे ।

अमल बिना भीचार बहिष्कार बि सुंदर कुजनि अइनि खे छोटा मोती समझण छुरिजे ।

आहिनि । महात्मा गांधी चम्पारनि में वियो । महात्मा भारत अंदरि चंपारनि में पहिरियो दफ्तो पंहिजे आफरीका में आज्ञामायल सत्याग्रह जे हथियार जो उपयोग कयो । आचार्य जीवतराम कृपालानी जो बिहार में प्रोफेसर हो उहों सदुसि साथी बणियो । बाबू राजेंद्र प्रसाद वि तर्हि ई बापूअजे संपर्क में आयो ऐ जीवन भरि लाइ बापूअ जो भक्तु बणिजी वियो ।

कलेक्टर महात्मा गांधीअ खे नोटीस दिनो त चम्पारन छेदे वखु पर महात्मा उन हुकुम खे ठोकर हई । मथिसि कोरटि में केसु हलायो वियो । महात्मा दोहु कबूल कंदे चयो त मां त हिते नीर जे गोरनि जमींदारनि जे जुलम बाबति जाच करिण आयो आहियां ऐ इहो कार्यु छेदे मां हलियो कोन वेंदुसि । कोरटि भाल सजा दिए ।

हीअ हिक नई गालिह हुई जो को शास्त्रु बचाउ न दिए ऐ दोहु कबूल करे । मुक्त में इन करे बिजुली फहिलिजी वेई । सरिकारि वि मुझी पेई । महात्मा खे सजा कोन दिनाऊं उटिलंदो सरिकारि पाण जाच कमेटी बिहारिण जी पधिराई कई ऐ नतीजे रूप कुडिमियुनि तां आज्ञारु डिरो थियो । महात्मा गांधीअ जे नए तरीके जी पहिरीं सोभ थी ।

चम्पारनि में ई महात्मा हुआ त गुजरात जे खेड़ा जिले मां खेसि सदु थियो जो उते बरिसाति न पवण करे फसुल न लथो हुआ पर अमलदार डल जी माफ्री न पिया दियनि । गांधीजीअ सरिकारि खे अमीनु मुक्तिरु करिण लाइ चयो त वि सरिकारि कबूल न कयो । महात्मा इन ते पटेदारनि खे सत्याग्रह करिण जी सलाह दिनी ऐ हुनिनि डल दियण खां इन्कार कयो । सरिकारि सख्ती कई, किनि पटेदारनि जा फसुल खणी वेई ऐ किनि खे जेल में वि मोकिल्यो पर हलिचलि खतम न थी ऐ सरिकारि ठाहु कयो त जे सहंदीअ वारा पटेदार डल भरे दीदा त सरिकारि गरीबनि खां वसूली महमिलु कंदी ।

१९१४ में योरप में अंग्रेजनि ऐ जरिमनीअ जे बिच में महाभारी लड़ाई लभी । अंग्रेजनि ऐलानु कयो त हू इहा जंगि नंदियुनि ऐ गुलामु कोमुनि जे आज्ञादी धरिकरारि रखण लाइ लहो रहिया आहिनि । महात्मा भारतवासियुनि खे जंगि में अंग्रेजनि खे मदद करिण लाइ अपील कई ऐ

पाण खुदि फौज में माण्डु भरिती करिण लाई देश जे दोरे ते निकिरी पियो जेतोणीकि लोकमान्य तिलकु बिना शर्त शुरुत जे मदद करिण जे खिलाफ हो ।

१९१८ में जदुहि जांगि बंदि थी तर्हि देश जे नेताउनि खे उमेद हुई त ब्रितान्या सरिकारि हिंदुस्तान जे आज्ञादीअ जो ऐलानु कंदी मगरि अंग्रेजनि उटिलंदो रोलटि कानून पासि करिण जी तैयारी करे रही हुई जो निहायति बी हिक् जुल्मी कानून हो । गांधीजीअ इन ते सजे देश में सत्याग्रह चालू करिण जो कैसिलो कयो । ३० मार्च १९१९ सजे हिंदुस्तान में हडिताल करिण ऐ उपवास रखण जो दीह करे मुक्तिरु कयो वियो । पर पोइ तारीख बदिलाए ६ अप्रैल कई वेई जंहि दीहु जिते किये हडिताल थी ऐ लोकनि नदीअ जे किनारे प्रार्थना करे उपवास छोड़ियो । सरिकारि गांधीअ खे दहलीअ दाहु वेंदे गिरफ्तार कयो तंहिकरे अहिमदावाद ऐ किनि बियनि हंधनि ते मिलि मजदूरनि कुसु हिसिकि कारिबायूं कयूं जंहिकरे महात्मा १२ अप्रैल वारो सत्याग्रह महमिलु कयो ।

१३ अप्रैल ते अमृतसर में जलियानवाला बाग में आम मेड लाइ कठे थियल माणिहुनि जे मथां गोली हलाई वेई जंहि में ४०० माण्डू शहीद थिया ऐ हज्जार व फटिजी पिया । इहो वाकिओ "जलियानवाला बाग जो कोसु" जे नाते सां प्रसिधि आहे ऐ अंग्रेजनि जे राज ते हिक् कारो कलंकु आहे ।

असहकार आंदोलन

१९१९ में अंग्रेज सरिकार सुधारा दिना जे मान्टेगु-चेम्सफोरड सुधारा करे प्रसिधि आहिनि । उन्हनि सुधारनि हेठि प्रांतनि में बिटो हुकूमत जो सिरश्तो (Dlarchy) जारी कयो वियो जहि मुजिब प्रांतिक सरिकारियुनि में के खाता मिसिलनि तालीम, मकानी खुद हुकूमत बगैरह आसु माण्डुनि जे चूडियल ऐविजियुनि जे हथ में दिना विया जिनि खे वजीर कोठियो वियो ऐ के वधीक अहम खाता मिसिलनि कायदे ऐ अमन अमान अजा वि गोरी सरिकारि जे हथ ठोकियनि अमलदारनि जे हथ में ई रहिया जिनि खे कारोवारी कौंसलि जा मेम्बर करे कोठियो वियो । बाकी मरिक्ज यानी देहली सरिकारि में त ताकत बरी बि सरिकारि पंहिजे ई हथनि में रखिणी कई ।

असाखे इन्सान जी शिकिलि ऐ बुधी हैवानियत खां बाहिरि निकिरण लाइ ई मिल्या आहिनि ।

देश अगियां हिंदू अहम सवालु आयो त इहे सुधार कल कर्जन या न कर्जन। लोकमान्य बाल गंगाधर तिलक जो Responsive Co-operation जबाबी सहकार जे सिधांत जो हमी हो उनजो बीचार हो त सुधार कल कर्जन ऐ जेकी मिले उन जो उपयोग करे अंदरि पिड़ी पोइ वधीक साइ धुर कजे। महात्मा गांधी इन बीचार जो हो त जिंऐ जो अंग्रेज सरकारी इंजाम शक्तिनी कई आहे जो जंग पूरे थियण ते भी भारत खे आशदी न दिनी आहे, तंहिकरे सुधार कल न कर्जन ऐ सरकारी खिलाफ अहंसिक असहकार जो तहिरक जारी कजे। महात्मा गांधीअ सामे वक्त हदो बि सवालु खंयो त अंग्रेज सरकारी मुसलमाननि सां बि दोखो कयो आहे जो कल इंजाम तां फिरी हुनिनि तरिकीअ कं ठुकर ठुकर करे खिलाफन खे जतम करे छदियो आहे। इन करे मुसलिमाननि सां हमदरिदी देवारिण लाइ हिंदुस्तान खे खिलाफत हस्तिचलि में बि मदद करिण धुरिजे।

लोकमान्य तिलक ऐ महात्मा गांधीअ जो कामेति में थायद सहकार असहकार जे सुचारू ते टक्कु लमे हा। पर ईश्वर खे कुछ थियो मंजूर हो। लोकमान्य तिलक १ आगस्ट १९२० ते स्वर्गवास थो कयो जंहिकरे कामेति ऐ देश जो अगिवांनी कुली तोरि महात्मा गांधीअ जे हथनि में अपी वेई ऐ बइजे खणी त महात्मा जे मृत्युअ ताई सगमग २७ साल संतुसिई हथनि में रही। खुदि लोकमान्य मरण बकि महात्मा खे ऐ संतुसि असहकार तहिरक खे आशीर्वाद दिनी।

सेप्टेंबर १९२० में कलकत्ते में कांग्रेस खे; छासि इजलास में असहकार जो ठहिरावु बहाल कयो थियो जो घरी नागपुर जे दस्तूरी साल्याने इजलास में ठहिरावो थियो। महात्मा गांधी इन तहिरक जो मंहिदार बणियो ऐ दिन सजे देश जो गश्त कयो। जिते किये साम्प्रद स्कूल ऐ कालेज छड़े आया, वकीलनि बहालत छरी, बेतारनि सरकारी नौकिरनि नौकिरियूं छदियूं। जिते किये बोमी स्कूल बरिपा थो विवा। गुजरात में हिक गाही विद्यापीठ स्थापन कई वेई। बनारस विरव विद्यालय बोमी पगयो थियो। कौसतिवुनि जूं चूंडे थियूं त माण्डुनि उन्हिनि जो

बहिष्कार कयो। जिते के उमेदवार हिंदू करे बड़े माण्डु थियण या सरकारी सां मुररुक थियण लाइ उमेदवार भी बीठा रहिया त जनता उन्हिनि जे सामूहं भंगी ऐ कोल्ही बीहारे उन्हिनि खे सिकरत दिनी। देश जे जुदा जुदा घातनि मां अधिकत २० हजार माण्डू जेलनि में विवा।

महात्मा गांधीअ देश अगियां हिंदू प्रोग्राम रसियो। १ क्रिकेट कामेति ना मेंबर करण, १ क्रिकेट स्पर्सा तिलक स्वराज पंथ लाइ कठा करिण ऐ १० सख परिखा चालू करिण, जो प्रोग्राम वक्त अंदरि पूरो कयो थियो। वितायती कपिजे जो बहिष्कार थियो मुख्य इस्तिम हो जंहि मुन्धियु जिते किये वितायती कपिजे जो होतो कई वेई।

१७ नवंबर १९२१ ते प्रिंस आब वेल्स बंबई पहुंचतो। संजुम बहिष्कार जे सिलसिले में घुसु हिराक फसआ थिया। सरकारी पं, मोतीलाल नेहरू, जवाहरलाल नेहरू, लाला लाजपतसिंग, श्री. चितरंजनदास खे बैद कयो। ठाड़ जे गाहिक्य हनिंयु पर नाकामियासु थियूं। अहिमदावाद में कांग्रेस भजिलास थियो जिते सत्याग्रह शुरू करिण जो प्रेसिडो कयो थियो ऐ गांधीजीअ खे उन जो मंहिदार सुकिर कयो थियो। जदुई जसराहु पोइ ते पड़तो त ओचितो उत्तर प्रदेश जे चोरी चोरा गेठ में हिक उगिरो हिमिकि काचिओ थियो जो माण्डुनिजो अंग्रेहु हिक पोतीध याणे ते काहे थियो ऐ हिक सप् ईस्तेक्टर ऐ २१ सियादियुनि खे जलाए छादियाजं। गांधीजी इन ते सत्याग्रहु महमिलु करिण जो कैसिलो कयो जंहि फेमले मुक्त में सधु निरासाई ऐ नारासियो पैदा कयो। सरकारी बि गांधीजीअ खे बंदि करिण लाइ इहो मोकिओ यमीमत मुमुशियूं। खेसि बगावत जे दोह देडि १ साल बैदु दिनाके।

महात्मा जे मिश्रतारीअ खां पोइ हस्तिचलि माठी थी वेई। पर आमेरीका जे हिक पाद्री होमिस अश्लानु कयो त दिन युग जो छेप्टु माण्डू आहे महात्मा गांधी, जो साख्यानु दम्ह मसौइ जो स्वरुप आहे जंहि खे यहुदिदिनि सलेख ते चाडिजे। ब्रिटिश सरकारी सामियो नाहक अनु महात्मा गांधीअ सां कयो आहे।

निमक सत्याग्रह

महात्मा गांधीय खे ६ सालनि जे सजा मिलण वैदि असहिकार तहिरक जो ज़ोर दुटी पियो। महात्मा खे कुकु अरिसे खां पोइ जेल में बीमार पवण करे आजादु कयो वियो। महात्मा अहिमदावाद में सावरमती आश्रम में अची देरो कयो। कांग्रेस में हिक नयी स्वराज पार्टी टही जंहि कौंसलनि अंदरि पिडी करे माण्डुनि में उत्साह। पूकिण ऐ सरिकारि खे तंगि करिण जो तरीको अखितियार कयो।

१९२८ में साइमनि कमीशनि हिंदुस्तान में आई, जाच करिण लाइ त १९१९ में जे सुधा। हिंदुस्तान खे दिना विया से केतिरे कटुर सफल थिया आहिनि ऐ बी कहिदी किस्ति भारतवासियुनि खे दिनी ववे। सजे हिंदुस्तान इन कमीशनि जो बहिदकार करिण जो फ़ैसिलो कयो जो उन कमीशनि ते हिकिसे वि हिंदुस्तानी केन रसियो वियो हुयो। लाहोर में जो साइमन बाइकाट जलूस निकितो उनजी महिदारी लाला लजिपतराय कई जंहिते पोलीस लठियुनि जी बरिसाति वसाई जंहि में लाला लजिपतराय खे सफ़्त जखम रसिया जिनि जे करे लालाजी स्वर्गवास थी वियो। लालाजीय जे कुर्बानीय करे सजे देस में नई जागिरिता अची वेई।

महात्मा गांधीय लाला लजिपतराय जे स्मार्क स्थापन करिण लाजि सजे देश जो भ्रमण कयो ऐ पैसा कटा कया। डिसेंबर १९२९ में लाहोर में कांग्रेस जो अधीवेशन थियो जिते पूरण त्वराज हाइलि करण लाइ ठहिराज पासि कयो वियो। २६ जनवरी १९३० सजे देश में आजादी दीहु करे मल्हायो वियो ऐ जिते किये आजादीय जो प्रतिशा पत्र पदियो वियो। महात्मा गांधीय सत्याग्रह तहिरकु नारी करिण जो ऐलानु कयो।

१२ मार्च १९३० ते महात्मा गांधीय पंदिजी इतहासिक डांडी मार्च जो आरंभ कयो। सजे देश में विजुली फहिलिजी वेई। महात्मा ऐलानु कयो "मां या त स्वराज बठी वापसि मोटुसि या मुंहिजो महु समुंड में लुबंदो दिसदा।"

६ अप्रैल ते महात्मा गांधीय समुंड जे पाणीय मां

लूण ठहे लूण जो काइदो टोदियो। देश में जिते किये माण्डु लूण जो काइदो टोदिये खे लगी विया। सिंधु में १३ अप्रैल ते काइदो टोदियो वियो। १६ अप्रैल अगिवाननि ते कोरटि में केस हली रहियो हुयो त किनि माण्डुनि पोलीस ते पत्थर उड्डिलाया जंहि ते पोलीस गोली बाजी कई जंहि में २ स्वराज जा नव जवान सिपाही शहीद थी विया — दत्ताराम बै मंगिराज, बै श्री जयरामदास खे गोली लगी।

सत्याग्रह तहिरकु बधीक ज़ोर पकिडीयो वियो। श्रीमती सरोजनी नायडू २००० वलंटीयरि बठी धारासना जे लूण गुदाम ते चढ़ाई कई।

४ मई ते महात्मा गांधी ग्रिफ़तार कयो वियो। संदुसि पकिडिजण खां पोइ वि हलिचलि वेई तेज थीदी। लख खां बधीक माण्डु सजे हिंदुस्तान में पकिडिया विया। जवित्यू, लठी बाजी बै गोली बाजीय जो दौर शुरू थी वियो मगरि देश न हटियो। लूण जे सत्याग्रह सां गदु शराब ऐ विदेशी कपड़े जे बहिदकार जा वि तहिरक हलाया विया।

सरिकारि डिजी वेई। २५ जनवरी १९३१ ते सरिकारि महात्मा गांधीय खे जेल मां आजादु कयो। ४ मार्च ते सरिकारि कांग्रेस सां ठाहु कयो ऐ उन दीहु गांधी अरिबिनि उहिदनामे ते सही विधी वेई। मार्च में कराचीय में खुशीय बै राम जे वायू मंडल में कांग्रेसि अजिलास थियो। कांग्रेसि बी गोलु मेज कांग्रेसि में महात्मा गांधीय खे कांग्रेसि जो अकेलो एवजी करे मोकिलण जो फ़ैसिलो कयो। राम जो कारण हो सरिकारि जो भगतसिंह जी फ़ांसी रदि करिण खां इन्कार।

महात्मा गांधी बी गोल मेज कांग्रेसि तां निरास थी मोटियो जो उते हिन दिठो त अंग्रेज हिंदुस्तान खे आजादी दियण लाइ तैयार न आहिनि उदिलंदो हिंदुनि बै मुसलमाननि खे हिक वे सां वेडाइण था चाहीनि।

महात्मा गांधी मोटे ई मोटे तंहि खां अगुई हिंदु सरिकारि पंडित जवाहरलाल नेहरू, खां अब्दुल ग़फ़ार खां खे ग्रिफ़तार करे छुदियो। महात्मा हिंदुस्तान में पहुंचण सां महिसूस कयो त सरिकारि ठाहु टोदिये थी घुरे।

सत्य जे मुकाबले में काबि चीज रखदा त सत्य ई बधीक वजनदार साबितु थीदी।

लाईं शरिर्बनि जे कहहि ते लाईं बिलगहन लायो हुयो।
हुन दगाव जे भओ दोह शुरु करे छडियो। महात्मा
गांधीअ बाईसराय खा मुलाकात घरी पर हुन इन्कार करे
छडियो। काफ़ेसि इन करे नजिधूरि यी बंदि ब्यपु
सत्यग्रहु बरी जारी करिण जो ऐलासु कयो। सरकारि
महात्मा खे ४ जनबरी १९६२ ते राति जो दिपताह कयो।

सन्ने देश भरि में कायेसि कामेटियु ऐ बिबु अनेक
कौमी ऐ समाजिकि संस्थाक बे काइदे जाइरि बयु बयु।
योदे ई अरिसे में ६० हजार भारतवासो जेलनि में
ठूसिया बिया। गोलेशजो ऐ बिया अनेक अस्थाचारि थी बिया।

१२ आगस्ट ते वृत्त्याच्या जे बंदे बंदीर सारि रामसे मेकडोनाल्ड हिक जातीवार क्रैसिलो दिनां जंदि हेठि पुठिते पियल जातिपुनि लाइ जुदा चूंक रलिया विया हुआ । महात्मा गांधीअ दिथे त होअ अंग्रेजनि जी हिक राजनीति चालाकी आहे, ७ क्रोड हरीजननि खे हिंदुनि तां अतगि करण लाइ । इनकरे महात्मा २० सप्टंबर १९३२ ते जेल में इन जातीवार क्रैसिले जिनाक प्रातःपात्र उपवास जारी कयो । महात्मा जे इन अदीम कुरिशांनीअ हरीजन अगिबाननि तोरे सुबर्न जातिपुनि जे अगिबाननि' जे दिल्लीपुनि खे मित्राए छदियो । विन्ही जे बिच में ठाडु थी बियो जंदि मजिबु सुबर्न जातिपुनि हरिजननि सां न्याय करिण जी प्रतिशा कईं अैं हरीजन अगिबाननि जुदा चूंदिकनि तां हय खंयो ।

ત્રિતાન્યા સરિકારિ જે ચંદે વહોર રહે ઠાહુ મંજૂર થયો
 છે ફરિકેવાર કૌસિલો રદિ કયો ।

पर आखादीअ जी हलचलि डिट्टी थी वेई। महात्मा गांधीअ हरीजन उधार लाइ ८ मई १९३३ ते २१ दीहनि ओ उपवास रखियो। सरकारि महात्मा खे आयाद करे छहियो। ११ आगस्ट १९३३ ते महात्मा शरणी सत्याग्रहु कयो। सरकारि महात्मा खे बंदशि ओ हुड्डा टोदिण लाइ दिक साल लाइ जेल ओ सवा दिनी। महात्मा कैदखाने मां बि हरिजननि ओ सेवा कार्यु कण ये ग्रुरियो सरकारि तरिका इजाजत न मिलण करे महात्मा १९ आगस्ट ते बरी उपवास रखियो। २३ आगस्ट ते सरकारि महात्मा खे आयाद करे छहियो।

महात्मा गांधी जी पंडित जी की कार्य में लगे
विशेष, हरिजन सभा, गुरु सभा वगैरह। हिन्दू-मुस्लिम
महात्मा सने देश की सीमा को हरिजन कार्य का देश
कहा था।

तर्हि विनये विद्या सुधारा आया। १९२४ में ब्रिटान्का
सरकारि हिंदू इंडिया ऐक्ट पास कयो जेहि हेतु प्रसिद्ध
खुद-हुकमत जे सिरिस्तो भादो बियो। १९२७ जे प्रसिद्धि
में कामेनि माग बरितो सै ८ प्रांतनि में कामेनि नं बरितारु
ठहियूं। बरितारु बठो कामेनि हिंदू तराई देस जे स्टेशन
जो सरकारी भिमीनदारी करीए उधार करन जी बंधासि
बंदी रही, से तराई देस से टी आठारीअ जे युधि माह
तैयार करण लग्यो।

भारत छोड़ो

बसोब ओ गुजनी आदे त आमादीअ जी मुनि
जहुदि दिह दको शुरू योदी आदे तहुदि गुन वदाओद
पिता खां पुत्र के वरिसे में मिलंदी आदे ऐ भनि कैतल
दका वि शर मिले, लेकिन आग्ररि में अयनि लोमाए
धोदी आदे।

लोक संतुष्टि के लिए महामा गांधीजी ने आशादीन जी
युधि १९१६ में जारी की ता लहिले लोदा लाई आरु
१९४७ में लकी कामियायु धी ए भारु आरुधु थियो ।

१९३६ में योरप में श्री महाभारी दुर्घि दुर्घि श्री
महात्मा गांधीजी ऐलान कयो त मुँहिली इस्मारे इस्लाम सा
आहे पर तल्लव कइत त अग्रिम सरिकारि हिंदुस्तान ओ आलाव करे
त फेर देश वदे उखाइ सा इतिहास ओ मदद करे
अग्रिम सरिकारि अहिरो सिद्धांत ओ अहिरो करे
आनिनाए। महात्मा बाइसराय सा मदद करे
वार्षिक आयो। बाइसराय अहिरो करे
विद्वान सा फेर ई विद्वान सा अहिरो करे
हकूमत ओ बोधार्थ करे

अरेज सारेकारे अरेजि. १५. २०. २५. ३०.
मन्त्रोऽथ ये पलायनं कुरुष्वते तेषां च
विप्राणां ।

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ।

महात्मा एलासु क्यो त जंगि में क्रोधि भारतवासी मदद न दिए ।

महात्मा गांधीअ चयो त जेहि हालत में अंग्रेज सरकारि हिंदुस्तान जे मजिता खां सबाइ हिंदुस्तान खे जंगि में फासायो आहे इन करे हिंदुस्तानु जंगि में मदद न कंदो । महात्मा अबलि शास्त्री सत्याग्रह शुरू क्यो जेहि मूजिबु सजे हिंदुस्तान जे चूड कांग्रेस सेविकनि खे जंगि में मदद खिलाफ प्रचार करण सां सत्याग्रह करणो हो । इन यादास्त में पहिरियो नंबर दिनाई श्री विनोबा भावे खे अँ वियो नंबर दिनाई पंडित जवाहरलाल नेहरूअ खे । पंडितजीअ खे ४ साल जेल जी सजा दिनी वेई अँ विनोबा खे ३ महीना ।

जंगि वधंदी हली । जपानु वि जंगि में जरिमनीअ सां शरीकु थियो । जपानी फौज सीगापुर वठी बरिमा ते काहे आई, अंग्रेज विना मुकाबिले जे हटंदा विवा । भारत लाइ वदो खतिरो पैदा थी वियो हो । महात्मा गांधीअ अँ देश जे वियनि मुद्विरनि महसुस क्यो त भारती जनता खामोश थी वेही दिसंदी त देश लाइ खतिरो आहे । ६ आगस्ट १९४२ ते बम्बईअ जे गवाल्या टैंक मैदान ते कांग्रेसि Quit India-भारत छोड़ो वयो जो ठहिराउ पासि क्यो । राति जो ई महात्मा गांधीअ खे सरकारि गिरफ्तार क्यो अँ सजे देश जे कांयसि नेताउनि खे हिक ई वज्जित जेल में उमाण्यो वियो ।

पर भारत छोड़ो वयो जो तहिरकु सारे देश में चाहि वांगुस पखिडिजी वियो । करंगे या मरंगे जो मन्तर महात्मा लोकनि खे दिनी अँ अनता करे वि देवारियो अँ मरी वि देवारियो ।

महात्मा लोकनि खे आदेशु क्यो त अगिबाननि जे गिरफ्तार थियण वादि हरिको पहिजो अगिबानु पाण थी कजे । थियो वि इएँ । केतिरनि हंधनि ते माण्डुनि पोलीस थाणनि ते या सरकारि जे कारोवारी आफूसुनि ते वनो कज्जो क्यो । अंग्रेज सरकारि महसुस क्यो त राज् हलाइणु मुदिकलि थीदो पियो वये । सरकारि हद खां बधीक दवाउ क्यो पर माण्डुनि मां दूर निकिरी वियो हो । जेल, लाठियूं, गोलीयूं इहे रोजाना कारिनामा थी पिया । इन हलिचलि में सिंधु जे हिक नौजवान शहीद हेमू कालाणी पिणु पहिजी जीवन

आहूती दिनी । हु फौजी गादीअ जे अचण खां अगु रेल जा पटा विगाडीदे पकिडियो वियो अँ मिलीटरी कोर्ट खेसि फासीअ जी सजा दिनी । इन सजा खिलाफु घणियूं अपीलूं कयूं वयूं मगरि सभु कोशिशू निष्फल वयूं ।

इहो समूरो अरिसो महात्मा गांधी आगाखान जे महिलात में नज़रबंदी हो । हुन इन लंजे अरिसे में पहिजा व बिलिकुल प्यारा साथी विचाया, संदुसि प्यारो मंत्री महादेव देसाई अँ जीवन साथिणि कस्तूरबा गांधी ।

६ मै १९४४ ते सरकारि सारे देश जी तलिव करण ते महात्मा गांधीअ खे संदुसि बीमारीअ कारण आजाद क्यो । ४ जून १९४४ ते कांग्रेस वकिंगि कामेटीअ जे मेवरानि खे रिहा कयाऊं । मै १९४६ में जरिमनीअ जंगि में हार कबूलु कई । अंग्रेज सरकारि ऐलासु क्यो त हु हिंदुस्तान छोड़े हलिया वेंदा जीअ भलि भारतवासी पहिजो राजु पाण संभालीनि । १५ आगस्ट १९४७ ते ब्रितान्या सरकारि विनि आजादु हुकुमनुनि जी स्थापना कई — हिंदुस्तानु अँ पाकिस्तानु । इएँ देश जी लंबी आजादीअ जी लडाई कामियादु थी ।

आजादी त मिली पर वेंदे वेंदे अंग्रेजु देश खे आगि लगाए वियो । यके अँ अखंड हिंदुस्तान खे भनो व टुकिरा कयाई । हिंदुस्तान जे नेताउनि इन आशा में देश जो विरहाखे कबूल क्यो त मुसलिमू लीग जी किटि फिटि हमेशाह लाइ छुटी वेंदी अँ भारत देश पोइ थकिमनो थी विकास कार्य खे लगो वेंदो । महात्मा गांधी पाण विरहाखे जे खिलाफ हो । हुन खे खातिरी कान हुई त को विरहाखे सां फरिक्वार मिसैलो हलि थी वेंदो । पर महात्मा दिठो त समिनी मुख्यु नेताउनि जी राइ विरहाखे कबूलु करण जे फाइदे में आहे सो हुन पहिजे एतराज ते घणो जोर न लगायो ।

नतीजो आशाउनि जे उवतदि निकितो । पाकिस्तानु अर्थां वण्यो ई कोन हो त हिंदू मुलसमान फसाद शुरू थी विया, खासि तोर पंजाब अँ बंगाल में । लाखें माण्डु पहिजा घर वथाण छोड़े परिदेसि भज्जण लगा । पाकिस्तान जा हिंदुस्तान दाहूं अँ हिंदुस्तान जा पाकिस्तान दाहूं ।

आत्म रक्ष्या करणु हरिकंहिजो जनमु सिंधु हकु आहे । मां हिंदुस्तान में हिकिडो वि कांश्ररि दिसणु न थो शुरां ।

अंतिम शहादत

चपनि या महात्मा गांधीजी के कहें जोतिशोध वृत्तियों को तत्त्वज्ञान जो मृत्यु दिक् सुरिमे जो मृत्यु पियण बरो आहो । मिन खा पुष्टिवाई त सुग्मिमे जो मृत्यु कहिसे भी सपे थो ।

“परासी त लउकणु” संतुति भिन्न चये ।

“न” गांधीजीजी बरायिसे । “सुरिमे जो मृत्यु आहो कहिने गोलीजी जो निशानो बणिणु ।”

१६ जनवरी १९४८ त दिहिलीजी में महात्मा जी प्रार्थना वारे मेह में कहें दिक् वसु उखिलाए महात्मा जी दयाली वरुण थे घुरी । महात्मा विण दीहूं प्रार्थना में बयो:

“वम छुटण ते मां अचल रहियुति तंहि लाइ मूखे बाधागुनि जूं तालूं आयूं आहिन । पर मां बाखाणि योग्य न आहिया । बाखाणि लाइकु मां तदुहि धीदुसि जदुहि वम लगण करे किरौ पवां त वि मुख ते शुरिक रहे अं वम उखिलाइए लाइ दिलि में देसु न रहे ।”

२८ जनवरीजी त राजकुमारी अमृत कौर महात्मा गांधीजी खां शोक भरियल दिलि सा पुष्टियो: शूए अजु प्रार्थना समा में गोदु थियो हो छा? महात्मा खेसि बयो:

“न । पर मूं मुंहिजे लाइ गुण्ती भी करी छा, जे मूखे कहें पागल जे गोलीजी सा मारणो आहो त मूखे मुरिकंदे मरण घुरिजे, अंदर में को गुमो न हुआउ घुरिजे । ईश्वर जो नालो ई मुंहिजे चपनि ते हुआउ घुरिजे ।”

शहादत खां दिक् दीहूं अगु महात्मा दिक् साथीजी के चयो: “जे मुंहिजे मृत्यु सुग्मदे चौकंदे थिए, न न, खणी फुरिजीजी या मोहीअडे करे बि मौतु थिए त तूं ऐलाउ करे दुनिया के वधाडाउ त गांधी जीजी कां चवंदे हुयो मो ह ईश्वर भगनु न हो, मली त माणू तोते दुमर कनि: ईए चवंदे त मुंहिजे अरमा के शांति मिलंदी, अं ही बि लिखी छुटि त जेकदुहि को गोनी हणी मुंहिजे जीवति के खनसु करिण घुरे जिण तंहि दीहूं वम गोले सां मूखे मारिण जी कोलाग कई वेदे अं मां इहा गोली बिना किराण जे हमबार करे वनां अं ईश्वर जो नालो खणदे प्राण दिवां त पोह मनिजे त मां ईश्वर भगनु साबितु थियुनि ।”

महात्मा जी भविष्य वाणी सची निकली । ३० जनवरी

१९४८ त हुन दिक् करिकेपरसन इन्मीअ जे हया गोनी गोई मुख मां “है राम” उवांरेंदे पंदिजा प्राण ह्यागिया अं ईए अजीम शहादत जो पदु प्राप्त बयो ।

महात्मा पंदिजा जीवन देस जे आजादीजी हदल करण में गरिब कई अं मृत्यु करिकेवार एवता कारमु करण लाइ यतन कंदे प्राप्त बयो ।

जदुहि देस जा अगियान दिहिलीजी में १६ मार्च १९४८ त आजादीजी जा जशन मल्लाए राहया हुआ तदुहि महात्मा गांधी कलिकते में हिन्दू मुसलिम सांको आण्णि में मधगु हुओ ।

देस जे बिरहते सा तुरितु अगु अं तुरितु पोह जा देस में करिकेवारि बाह भंमदु करे वरी उनके वशाइन जा बाएअ लंकलपु बयो । ओलह बगल जे नौखालीजी में मुगनिमाननि जे कथल कदिरनि जूं वहागियूं महात्मा मुंथियूं तदुहि दिन प्रोदुइ उखिहदे चयो: मां हरि दुनी इंसान जे गुलान जा गेस धकारण थो बाहिया ।

महात्मा कलिकते अं नौखालीजी में जेकी वसु करे देखायिसे सो संतुति जीवन जो बिमो मौखिजो हो, पहिरियो हो भिनि हयिपार अहिसिक सत्याग्रह जे खीए उन शहनशाहित खां आजादी हासिल करिण जंदि मयां सूर्य कदुहि अस्त न थीसे हो ।

कलिकते में हिंदू मुसलिम क्रमादिन के रोकिण लाइ महात्मा उते बनी उपवास रविमो आदु भी बिपे । हजारादि दिहुनि अं मुसलमाननि पंदिजा पंदिजा हयिपार अनी महात्मा जे चारनि में रविमा अं कलिकते हिंदू मुसलिम इतहाद जो दिक् आटशीं निजारे पेसि करिण लगे । १६ मार्च आजादीजी जे दीहें हजार हिन्दू अं मुसलमान गदुनी लुचिय मनाए रहिया हुआ ।

गांधीजीजी जे करामत जो लाइ मार्कटिथेगिनि भारत जे आखरीनि बरिसराय दिननि शब्दन में चारणतु बयो आहो:

“पंजाब में पंजाह हजार लश्किक मोकिबो अयाम तदुहि बि उते प्रत्याद लग्य पिपा आहिन अं संगत में अकेले गांधीजी जे करे अमृत अमालु बरिपा थी बिपे आहो ।”

कलिकते जे हुन मौजिबे खां अगु महात्मा गांधी नवंबर १९४६ में नौखालीजी दुइ बिमो । उते बि दिन

करामत करे देवारी । मुसलमान जिनि में महात्मा गांधीअ लाइ मुसलिम लोग पंहिजे जहिलीले प्रचार जरीए धिकार पैदा कइ हुई अँ जे महात्मा जे ओदो अचण खां छिरिक्या ये, से थोरे थोरें संदुसि भाषण अँ संदुसि वर्ताउ दिसी संदुसि अथालू वणिजण लगा ।

महात्मा गांधीअ जी प्रबलु इछा हुई त बंगाल खां पोइ मां ओलह पाकिस्तान में वचां । हु कलिकते मां पंजाब दुां वचण लाइ रवानो थियो मगर दिहिली स्टेशन ते पहुतो त खेसि बुधायो वियो त दिहिली फ़रिक्के परस्तीअ जो शिक्कर थी रही आहे अँ मुसलमान पाणखे सलामति न था समुझनि । हु दिहिलीअ में रहिजी पियो इन लाइ त दिहिलीअ में ठापरि आणे पोइ पंजाब दुां वचां पर महात्मा जी इहा इवाहिदा पूरी थी न मघी । दिहिलीअ में रही हुन राजधानीअ खे फ़रिक्केवार बाहि खां वचाइण लाइ हिक दफ़ो वरी पंहिजे जानि जी बाजी लगाई एँ प्रान त्याग उपवास रखियो एँ सर्जी दुनिया में इन्तजारी फ़हिलिजी वेई । पंडित जवाहरलाल नेहरूअ चयो : "गांधी विजयोमं त देश जो रुहु वेन्दो हलियो ।"

१८ जनवरीअ ते जुदा जुदा संस्थाउनि जा नेताऊं महात्मा सां गदिया एँ खेसि लिखी दिनारू त समेई जातियूं हिते हिक त्रिए सां मुहवत में रहदियूं । हिंदु सरकारि वि पाकिस्तान खे ५५ किरौड रुपया संदुनि हिसो दियण कइलु कयो । तदुहिं महात्मा पंहिजे उपवास टोढ़ियो ।

१८ जनवरीअ ते इहो समुझोतो थियो त १९ जनवरीअ ते कंहि धर्मो जनून में वरितल शास्स महात्मा गांधीअ जे प्रार्थना सभा ते वमु फ़िरो कयो । खुशिनसीवा वमु महात्मा खे न लगो । महात्मा बिलिकुल ही अचल रहियो एँ माणहुनि खे पाण इस्तदुआ कयाई त शांति करे विहो ।

महात्मा दिहिलीअ में बाकी रहियल कार्य पूरा करे

पंजाब, सिंधु एँ सरहद प्रांत दुां वचण जो सोचे ई रहियो हो त हिक धर्मो जनून में वरितल शास्स ३० जनवरीअ ते जिएं वापू प्रार्थना मेड में धिड़ी रहियो हो त ३ गोळियूं हलाए महात्मा जी जीवन ज्योति बुझाए छदी ।

३० जनवरी अंतिम दिन महात्मा जे रवशि मां इएं पे लगो जणु खेसि पंहिजे अंत जा पिरूं पइजी रहिया आहिनि ।

उन दीहुं काठियावार जा व मित्र सांणुसि गदिजण आया । खेनि चवाए मोकिलियाई त मां अब्दां सां प्रार्थना खां पोइ गदियुसि जेकदुहिं हयातु हंडुसि ।

उन दीहुं किशोरीलाल मशिरुवाला खे लिखी मोकिलियाई त हाणे हिते मुंहिजे रहण जो जरूर कोन थीदो, इनजो फैसिलो सुभाणे थीदो अँ इहा सुभां आई ई कान ।

इन्हीअ दीहं ते सिंधियुनि जी हिक सिकारत महात्मा सां गदी हुई ।

उन दीहुं पंडित जवाहरलाल नेहरू, सरिदार वल्लभ भाई पटेल अँ मौलाना आज़ाद वि साणुसि गदिजण आया हुआ जणु साणुसि आखिरीनि मुलाकात करिणी हुयनि ।

राति जो पंडित जवाहरलाल नेहरूअ घुटिजंदद गले सां संसार खे आकाशवाणीअ तां बुधायो :

"असांजे जीवन मां रोशिनी हली वेई एँ चौधारी ऊंदह अधिकार आहे ।"

दुनिया भरि जे राजनीति मुदवरनि, हाकिमनि, फ़ेल्सूफ़नि, राज्य कर्मचारियुनि एँ महा पुरिपनि जे अथा जा फूल महात्मा गांधीअ खे मेट कया तिनि जो संसार जे इतहास में सानी मिलणु मुशिकलि आहे ।

महात्मा गांधीअ जो जहिदो सन्मानु संदुसि हयातीअ जे दौरान में थियो एँ जे अथाजल्युं संदुसि मृत्यूअ ते खेसि अरिपनि कयूं वेयूं, अहिदो को थियो मिसालु दुनिया में कीन थियो आहे ।

चुक करिण खराबु गाल्हि आहे, उन लाइ शर्मु थियणु घुरिजे एँ न भुल लाइ माफी घुरण में ।

यादिगार

वापूअ दरि !

१

दितां भो मां
राक्षषाट
के जनन् संगमरमर जे चार दीवारियं
उनजे विच में
विशाल अर्धो
विराट जिस्मी
ओह !

हौउ यादिगार
उनजे मयां
कुछु गुलाब जा गुल
हिक तेज इष्टि
हे राम !

न, कहुहि न
गोया ! कुछु धियो आहे
हा, आयो यादि आयो
हिक तेजस्वी
हिक तपस्वी आत्मा जी
न, न
हिक महात्मा जी
पवित्र अर्थी
या
पवित्र समाधी ।

दरि सन्दुर तोषा इहाई सो विना पावर विना,
राह दुहिजीअ ते रहा राखी अटल करिबारे विना ।

२

सनु सत्पा सौने सन्दुमि अन्दरा को शल अहिरो उये,
बाघ भारत में टिहा जिअं पुष्टु धी अहमर विना ।

३

सौ हजाराणि तेष तलवारनि, दितां मां बौह धी,
बाग सा हरिदसु हुजे, दिहु अहिता-शस्त्रु विना ।

४

अमे-दुनिया को ककर किधि कंहि ककर लाहो दिना,
एन बुद्धीअ मां मेघु, धी मित्र-सी क्या हमसह विना ।

५

सनु मुहम्मद मन संता, अहिरो उये जिअं को दिष्टे,
दोषु या दुदमद हुजे, तेहिजे ठरे हृदय विना ।

६

इश्वर में भी कौन चौडसि प्रग पंदिजे सां परे,
अलु अची बौहे मयां तोरे करे महराज विना ।

— परसराम भागवंदानी (पिया)

— कृष्णलाल यन्नाज ('प्रदीप')

काह्ल जा दुश्मन अजु दोस्त धी सधनि धा जे पंदिजी गलिती महिसुस फनि ।

महात्मा गान्धी

१

आजादीअ जे शम्भ मथां तो पंढिजी जानि जलाई,
सूर अँ सखितयूं सहंदे बापू चिल तो अगिते वधाई।

२

कुर्बानीअ जो मन्तु फूके सुतलनि खे आगायो तो,
मुहिव - वतन सत्याग्रह जी कई तो शुरू लड़ाई।

३

सागर में तूफान उथियो, छा लहरनि शोक मचायो,
देश जे आजादीअ जी कदती तो ई पारि पुजाई।

४

राजनीती रुहानी रहकर हुए तूं हिन्दुस्तान जो,
सत्य प्रेम अहिंसा जी बापू तो ई राह बताई।

५

कृष्ण ज्यां तूं कर्मयोगी थी कर्म जो पाठ पढ़ायो,
गीता - शास्त्र देई हिन्दुयानि खे तो रोशन राह बताई।

६

देश - पिता गांधीजी तोखे वारि वारि प्रणाम,
अपे पंढिजी तबु, मनु, धनु तो मात जी प्यास बुझाई।

७

जुग जुग रहंदो जिनदह तुंहिजी गांधी नांउ सदाई,
जलन्दी रहन्दी 'आशा' वारी तो जा जोति जगाई।

— दयाल 'आशा'

तोखे प्रणाम बापू

१

हरि दिलि में चाहु तो लइ, आदर अथाहु तो लइ,
भारत जे हरि वशर जो, तड़िफे थो साहु तो लइ,
तो लइ सिकनि था नंदिदा, बुढिदा जवान बापू।
श्रद्धा सां अजु करियूं था, तोखे प्रणाम बापू।

२

तुंहिजी वतन - परस्ती, ससीं सभिनि खां ससीं,
तो बटि रही न का शह, जा देश लइ न अपीं,
दिलि अँ दिमागु तुंहिजो, पुणि जिनदु अँ जानि बापू।
श्रद्धा सां अजु करियूं था, तोखे प्रणाम बापू।

३

दुनिया सजी दुखी थी, पड़े जोर सां पुकारे,
तुंहिजे ई नकश कदिमनि, दाहं गोर सां निहारे,
समुझे थी हाणि पंढिजो, इन में कल्याण बापू।
श्रद्धा सां अजु करियूं था, तोखे प्रणाम बापू।

४

तुंहिजो सदा जनमदिनु, इन रीति शल मल्हायूं,
जा राह तो बताई, तंहिते कदमु बधायूं,
शल 'दास' आणियूं इन में, पूरो ईमान बापू।
श्रद्धा सां अजु करियूं था, तोखे प्रणाम बापू।

— दौलतराम 'दास'

गुसो अचे त खामोश रहणु पे रामु नामु चई उनखे कटी छदियु घुरिजे।

गान्धी

(१)

सदियुनि बाद दुनिया जी बदली ही सुरत,
नसीबनि सां इन्सानु पैदा भियो हो।
मिती बियो मुफ्तसौअ छे इज्जत ओ दर्जो,
घरीबनि ओ भगवानु पैदा भियो हो ॥

दिलियूं जिनि जूं बंजर कयूं हूं जमाने,
उन्हनि में बि भरिमानु पैदा भियो हो।
भरियल हा सुदोम्वत सां जहिजा भण्डारा,
अनोखो सो मुन्तानु पैदा भियो हो ॥

फदूरत जा फख - एन उदाए छदिया जहिं,
सो बेमिस्ति लूफानु पैदा भियो हो।
निगाहुनि में जहिजे समिनि लइ ही ममता,
निरालो निगहवानु पैदा भियो हो ॥

युगनि ताई तंहिते बंदी प्रकृष्ट दुनिया,
असां बटि उहो दानु पैदा भियो हो।
उदो जहिं मां इन्सानियत घारी लुशबू,
दिजे सो मुन्तानु पैदा भियो हो ॥

(२)

छुटियूं छोड़ मां के जे फिटल मां मोलियूं,
उन्हीअ छुन जू खेदियूं गांधीअ सां होलियूं।
अहिंसा जे सीने में सोराख थी पिया,
दाहीदीअ जा गुलशन जिहां में टिकी पिया ॥

बकनि या खणी राम जो नांउ गांधीअ,
बसायो बनी राम जो नांउ गांधीअ।
सकर पंहिजे हू शान सां तइ करे बियो,
जमाने छे मातम सां लेंकिन मरे बियो ॥

कहिं छे कूड़ गाल्हाइण जो मोको दियणु में कूड़ बचाइणु दिसा आटे।

(२४)

भारतवासी

धे धरितीअ रुनो आस्मान दे निहारे,
रुनो धे दिशाजनि वि सौ गोदा गारे -
जो संसार में हो सो इन्सान हलियो वियो,
अहिंसा संदो जुणकि अवतारु हलियो वियो ॥

सजीअ दुनिया रोई मनायो धे मातसु,
दुखनि अ दुखियनि खे वि दाढो हुयो गसु ।
त हाणे दुखियुनि लइ दुखा केरु थीदो,
अयोझनि खे सिक प्यारु हुव केरु दीदो ॥

हुआ सभई हेरान त हालत ही थी कीअ -
त हिक पल में हीअं खूनी प्रलय मर्ता कीअं ?
टिडियलु हो जो चेहरो सो मुरझाईजी वियो,
कंवलु ओचितो कीअं कूमाईजी वियो ।

छदे वियो हु भारत खे कंहिजे हवाले ?
किये आ सा माता संदुसि वार पाले ?

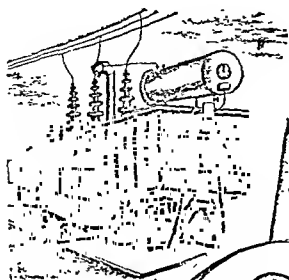
— मनोहर आजीवा (वेदी)

राम जी मर्यादा तो में कृष्ण जो हो करम योग,
तो खंयो भगवान बुद्ध खां हो अहिंसा जो प्रयोग ।
बसि विधाता जे खजाने में रहियो कुछ वियो न भोग,
सरिसु तंहि सीरत बगाइण लइ कयो तिन जो संजोग ।

— गुमनामु

ने गनाह माण्डुनि जी मुसीबत सहण सा ई दुनिया बहिरि वणिजदी आहे ।

INDIA'S
PREMIER MANUFACTURER
OF
INDUSTRIAL SURFACE COATINGS
AND
DECORATIVE FINISHES

POWER TRANSFORMERS
HEAVY ELECTRICAL EQUIPMENT
PAINTS & FINISHES

**SHALIMAR
PAINTS LTD.**

A MEMBER OF THE COURTAULDS GROUP

Self-government depends entirely upon
our own internal strength.

— Mahatma Gandhi

Space Donated by:

HARIRAM KESHAVDAS & CO.
BANKERS

35, Shankarshet Smarti, 383, J. Shankarshet Road,
BOMBAY-2.

Phone Office: 311543

Phone Resi. 452446

Space Donated By

Ishwardas H. Bhatia

Commerce House, Meadows Street,
FORT, BOMBAY-1.

Phone: 2 5 0 0 2 2

**I do not believe in the doctrine of the
greatest good for the greatest numbers.**

— Mahatma Gandhi

Space Donated by

N. VIRWANI

Commerce House, Meadows Street,
FORT, BOMBAY-1.

Phone: 256372 & 298656

With Best Compliments From

KAMLESH ENGINEERING WORKS

Block No. 207, 2nd Floor, Vadala Udyog Bhavan,
(Formerly Hind Rajasthan Industrial Estate),
Naigaum Cross Road, Vadala,
BOMBAY-31.

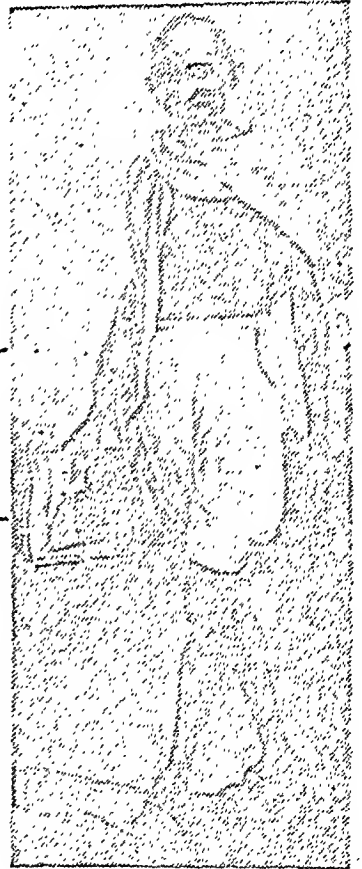
Phone : 445918

Manufacturers of :

1. Precision turned components on Centre lathes, Capstan lathes & Automatic lathes.
2. Centreless grinding and milling of above components.
3. Components made from woollen felt sheets.
4. Components moulded from plastic material including nylon.
5. Components manufactured from ferrous & non-ferrous sheets on press machines.
6. Shafts, Spindles, rolls etc.,
turned on our shaft turning lathe.
Capacity 3" dia in ferrous metals and length 15".

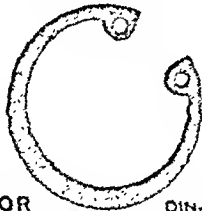
The state represents violence in a
concentrated and organized form.

— Mahatma Gandhi

For Circlips — All Types & All Sizes

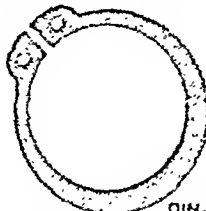
INTERNAL

FOR
BORES & HOUSINGS

DIN-471

EXTERNAL

FOR SHAFTS

DIN-471

Please Contact :

PRECISION COMPONENTS

Block No. 1, First Floor,
7/10, Botawala Bldg., Horniman Circle,
BOMBAY-1.

Phone : 290207

CENTRAL BANK OF INDIA

(Largest of the Nationalised Banks)

As per our Branch Expansion Programme

We have the pleasure to announce that our "ULHASNAGAR" Branch has been opened on 14th November 1969 at Main Road, Ulhasnagar No. 3.

Safe Deposit Lockers are available at the Branch

CURRENT - SAVINGS - RECURRING FIXED DEPOSITS

Advances For Agriculture, Small Scale Industries available.

Please enquire about our

"Personal Loan" Scheme & "Pension Benefit Scheme"

Mahatma Gandhi Road,
Fort, BOMBAY-1.

V. C. PATEL,
Custodian.

Difference of opinion should never
mean hostility.

- Mahatma Gandhi

Space Donated by

Hemraj Devji Dedeya

Kirana Merchant

SHAHAD, ULHASNAGAR-1.

Space Donated by

AARAM STEEL FURNITURE WORKS

Manufacturers & Dealer

111-A, Furniture Bazar

ULHASNAGAR

Phone No. : 543

Phone Shop : 157

WITH BEST COMPLIMENTS FROM

CANARA BANK

Head Office: BANGALORE.

OVER:- 360 BRANCHES }
THROUGHOUT INDIA } { CORRESPONDENTS
 } { WORLD WIDE

SERVING TO GROW
GROWING TO SERVE

Space Donated by

M/s. K. K. RAMCHANDANI

Government Contractors

89, NEHRU CHOWK,
ULHASNAGAR-2.
(KALYAN)

Phone : 1 5 4

A leader is useless when he acts against
the promptings of his own conscience.

— Mahatma Gandhi

Space Donated by

SANGAM ART EMBROIDERS

Best Specialists In :
Embroidery on Baba Suits, Frocks,
Kashmiri Coats etc.

New Shop No. 51, 25 Section,
ULHASNAGAR-4,
BOMBAY.

Space Donated by

M/s. HARESH INDUSTRIES

Manufacturers of
all kinds of Tin Containers Plain & Printed.

FIRST TIN FACTORY IN ULHASNAGAR

38, Industrial Area, ULHASNAGAR-4.
(Bombay).

True democracy or swaraj can never
come through untruthful and
violent means.

— Mahatma Gandhi

Space Donated by

A WELL WISHER

1025 Trough A T R

The true source of rights is duty. If we all discharge our
duties, rights will not be far to seek.

— Mahatma Gandhi

Space Donated by:

The Sind Model High School

Kennedy Bridge, BOMBAY-7.

(3 5 2 9 8 6)

&

The Girls Model High School

opposite Dadar Station, Western Rly., BOMBAY-28.

(4 5 4 3 3 8)

 the secret of his attraction...

dark sleek hair a clean healthy
hair a well groomed all day a and
the secret a a a because they have
been set with PEARLINE LAVENDER
BRILLIANTINE—the ideal hair
dressing a a a

PEARLINE

LAVENDER

BRILLIANTINE

ALSO AVAILABLE IN HANDY DECORATIVE TIN PACKING

LIVE AND LET LIVE

SINDHI CHAMBER OF COMMERCE & INDUSTRY

DAYADYAR GARIBGHAR SHEWA NIKETAN, TOP FLOOR, PINJARI STREET, BOMBAY-3 (INDIA)

What BAPUJI said about Tyranny & Injustice

Leaders' views communicated to

SHRI DAYARAM H GARIBDAS

(Then President Sindhi Evacuee Merchants Association, Bombay)

President

The International Sindhi Chamber of Commerce & Industry

१०० १०००
 १०० १०००
 १०० १०००
 १०० १०००
 १०० १०००
 १०० १०००

WOMEN POLYMERIZING CATALYST

Aug. 25, 1950.

No. D-1072/34

20, Akler Road,
New Delhi, May 1, 1964

Leaf 54.1. Diameter 15.

Yours of 24th April I've thanked for the very kind wish in which you have referred to me. I wish me to state to you my view on opinion expressed by Sapu on the question of "Krynn" that it would be presumptuous and impertinent on my part to express any opinion of what Sapu has said. You can easily appreciate my position. I can only say what I think about it.

I think yenny and injustice are the products of the social system. Unfortunately, in our society you find injustice and oppression at every step. Even in a family the father, for example, hardly realizes that his wife and children are fully created and surely get any justice. I do not want to say that the father has no desire to do justice, but he is unconscious. What you find in the family, you also find in society in the serious relations between men and men.

As a result people are accustomed to submit to whatever happens attributing everything to ' fate, or to something done by those I the past-birth. If such an atmosphere is it very difficult to get rid of tyranny and injustice. What I say here about the person who suffers and hates tyranny is silence is perfectly true, but I am not prepared to hold the sufferer more guilty. His guilt to my mind is much less than that of those who commit tyranny and injustice, because of the peculiar circumstances of our social structure as set out by me. Instead of holding the sufferer guilty, I would prefer to sympathize with him and give him all strength I can to encourage him to resist tyranny and injustice. The difficult really is that most of us are not prepared to suffer for justice or maintenance of our liberties. Our task is very heavy and I believe it is

3

therefore upto every one of us to so conduct ourselves
that, whatever others do we at least, are not guilty of
tyranny or injustice

with best wine.

Yours sincerely,

from above

Cong Jayakar & Associates
 Inc. 11411 Evacuee Merchants Association,
 Kuala Lumpur, S-2,
 194-10111 Tel. Arthur Linder Road
 Kuala Lumpur S.

VICE-PRESIDENT'S SECRETARIAT
NEW DELHI

7th May, 1964.

Dear Sir,

Thank you for your letter of the 5th inst.

What he means is that when there is corruption or tyranny both parties are equally responsible.

Yours faithfully,

N. R. Redhakrishnan
(S. Redhakrishnan)

Shri Dayaram H. Garibdas,
C/O The Sindhi Evacuee
Merchants Association,
Kamal Mansion, B-2,
Near Radio Club,
Arthur Bunder Road,
Colaba, Bombay-5.

New Delhi,
25th April 1964,

Dear Dayaramji,

I am in receipt of your letter dated the 22nd instant. Revered Bapuji, like our Rishis of old, expressed for our benefit many great truths. Their exposition without reference, to what I may call the context, may be a hazardous undertaking and we must know the facts before the task of application is to be discharged.

Yours sincerely,

K. K. K. K.

Shri Dayaram H. Garibdas,
The Sindhi Evacuee Merchants Association,
Kamal Mansion, B-2,
Colaba,
Bombay-5.

CHIEF MINISTER
HYDRA ABAD

Camp: Colaba and,
May 12, 1964.

No 1614/140 P/64

PLANNING COMMISSION
NEW DELHI
June 12, 1964

Dear Shri Dayaram,

Your letter of 5th May, 1964.

You have quoted from Bapu's writings. What views can I have except those which have been so aptly expressed by Bapu?

Yours sincerely,

K. K. K. K.
(K. K. K. K.)

Shri Dayaram H. Garibdas,
President, Sindhi Evacuee
Merchants Association,
Kamal Mansion, B-2,
Arthur Bunder Road,
Colaba, Bombay-5.

My dear Shri Dayaram,

You wrote to me on the 5th April. I am grateful to you for your kind reference to my conversation with Bapu. You also asked me about my interpretation of Bapu's views on 'Tyranny' as quoted by you. I am afraid, I am not in a position to take on that responsibility. Bapu's teachings are the heritage of the whole nation and are available to everyone in the country to be put to the best use.

Yours sincerely,

K. K. K. K.
(K. K. K. K.)

Shri Dayaram H. Garibdas,
The Sindhi Evacuee Merchants Association,
Near Radio Club,
Arthur Bunder Road,
Colaba, Bombay-5.

Let $\mathbf{y}_1, \mathbf{y}_2, \mathbf{y}_3$

Dear Mr. Lawrence:

Your letter dated 1st May 1964 has been received and beyond expression. I had the privilege of meeting Majidi several times, but in contact with him was not so intimate as to entitle me to give you an authoritative interpretation of his aspirations. However, from the extract that you have given in your letter, I find the sentence quoted as perfectly consistent with his earlier views about SAHAGHANA. Apart from the context in which he wrote to you, it was his belief that a person who neither suffers injustice and is not capable of expressing real indignation or, to give a little further, offering indignation, is more guilty than a person who commits an injustice. He can be best appreciated in the context of his belief in SAHAGHANA as a moral weapon against injustice and injustice it seems, according to Majidi, those who cannot feel indignant at injustice and tyranny and who do not bravely respond to it without fighting, "is more guilty" than the tyrant himself. I do not think I require any greater explanation. Majidi felt "at the present time while there was a real recoil from the East, and a real sense of indignation and justice in the West" that he was a basic source of spiritual strength. He was a person who was capable of offering to society a new perspective. It was the work of Majidi that all his followers found enormous help and spiritual strength in their

I am happy that you are so interested in the
77. about the various ways of doing it. I am sure
I can offer you some ideas. I will try to
hold the other ideas in mind. I will try to
risk to these things. I will try to do
something. It is better to do it than to
promote it. I am sure that you will
enjoy the views of the

with a red thread.

Yours sincerely,

to Lincoln and his family

```

url = "http://www.irs.gov"
tree = etree.parse(url)
for element in tree.getroot().getchildren():
    print element.tag, element.attrib

```

EDMUND ST. GEORGE, CHAIRMAN, COMMITTEE
CONGRESS 324/24 WASHINGTON
HOTEL ROAD B. 417 770

24th May 1934.
"24th"

See below.

I am sorry for the delay in replying to
your letter of 14th 1955 ult.

Who will disagree with Epou's views when they be on tyranny and injustice or on any other subject? The best indication of his view is a sign of weakness. Therefore it is wrong if what is injured is left and proper. The most one must do is to injury, he should immediately take steps to correct the wrong. Of course, in some cases, this will be governed by the circumstances.

Yours sincerely,

Infant
(S. K. FETTL.)

207-74-0000
207-74-0000
207-74-0000

Index

[illegible]

1. Explain the importance of the following factors in the development of a country:
 (a) Geographical location (b) Climate (c) Resources (d) Population (e) Government

© 2004 Blackwell Publishing Ltd *Journal of Internal Medicine* 255: 105–112

Figure 1

Billable Interview

[illegible]

角 度 的 變 化
 在 此 處 已 經 明 確
 在 此 處 已 經 明 確

No. 1 12/54-417
MINISTER OF HEALTH
INDIA
New Delhi.
27th April, 1954.

Dear Mrs. Gambard

By Geo. Safford

I have received your letter of the 22nd
April. Why do I not interpret Epou's views?
The general who can correctly interpret and explain
this is Epou's (Kato) slave.

Yours sincerely,

Amundsen Expedition

[illegible]

STW - 00000000000000000000
STW - 00000000000000000000
STW - 00000000000000000000
STW - 00000000000000000000
STW - 00000000000000000000

I have your letter. Please remember that when Gandhi wrote to you as we were all engaged in the freedom struggle which was a struggle for human liberty, Gandhi fought for foreign domination as tyranny and injustice and his intention in writing as he did was that those who have any sort of kind of tyranny or injustice without raising their voice against it were really not doing it to duty by mankind. What Gandhi always stood for was non-cooperation with evil and in his mind those who did not non-cooperate with evil when that evil was in front of them were guilty of untruth. I do not know what you wrote to him and in what context this reply was sent to you. But the meaning is absolutely clear and I do not know what further light you would like me to throw on it. If you have any difficulty in understanding please let me know and I shall try my humble best to enlighten you so far as I am capable of doing so.

James Michael
Carrist. Kana

Onri Jayo'z y' qorilishda.

Secretariat, Bombay 1.
22 February 1954.

1007 An. Jayaram.

Please refer to your letter dated the
3rd February 1954.

2 I have some recollection of what
Caplan said about "tyranny and injustice"
that one who suffers tyranny or injustice
in silence helps to perpetuate it. I do
not see why you went by view about it.

Year: 2008

Mary Ann
1804-1851.

Mrs. Suzanne S. Davidson,
President,
Larkin Market Merchants Association;
Carol Morrison, M.D.,
Star Pacific Club; Artist Walter Reed;
Quiana, Beauty.

WALL WINTER
1911-1912

64445

FOIA b7C, b7D, 1984

22. 2280 P3

2008 215.

your letter of 22nd Aug 11.

I think the question of whether or not
syndrome has elements of non-violence. If the
victim responds to silent, the syndrome is not an
act of violence to personal liberty. On the
other hand, if you use violence to remove the
violence involves in tyranny, you simply
increase the violence.

3258 35449.

B.ck,

Clara Dwyer J. Harbison
President, The Night Executive Women's Assoc.
Paula Kessler, Sec.
Kearns Club
Arthur Underwood
Loretta,
Gertie, L.

N.C. 12/5/48
 12/5/48
 12/5/48

13, Anand Road,
 New Delhi 110 014.

12/5/48
 12/5/48

The 12/5/48

My Dear Dayaram ji,

I was very glad of you to have done me the honour of writing for an interpretation of one of Mahatma's statements to the people. I am rather surprised how one of the thousands of things that Mahatma said and did in his long life you have chosen this particular statement for interpretation. I could not attempt to follow you further unless it was clear that they are good or bad, because only in the latter case, I could say to you with any confidence that they are valuable or otherwise of any use. There are many metropolitan people who live by his name, because they like their selfish interest and want something to do. Mahatma's name is famous. I am in doubt your intention may be the subject. All the same, if the present course of things in India, some should not be any occasion to resort to this particular matter of Mahatma's, if, however, a person remembers all the benefits and comforts of life, and is able to fight for any oppressed people or against any tyrant, then I am sure Mahatma's name would be fruitfully adopted. But I accept the idea of using Mahatma's name against the advice of Mahatma's name. I am sure you will be able to do this. This would not be too far from the spirit of Mahatma's, I believe.

I am sure that you will be able to do this. This would not be too far from the spirit of Mahatma's, I believe.

Yours sincerely,

12/5/48
 12/5/48

Shri Dayaram K. Sarabhai
 13, Anand Road,
 New Delhi 110 014.

12/5/48

The 12/5/48
 12/5/48

12/5/48

12/5/48

12/5/48

12/5/48
 12/5/48

12/5/48

12/5/48

12/5/48

My Dear Sir,

I have received your letter. You have asked about my personal view regarding the opinion expressed by Gandhiji about tyranny. No thinking person can differ from that interpretation Mahatmaji put on this word 'tyranny'. Tyranny is one of the worst enemies of the noble character of humanity. To tolerate it in silence is to accept it, and therefore it becomes a sin.

I am glad to know that you have been taking good deal of interest in the resettlement of refugees.

Yours sincerely,

12/5/48

Shri Dayaram K. Sarabhai,
 President, The Sindhi Refugee
 Rehabilitation Association,
 13, Anand Road,
 New Delhi 110 014.

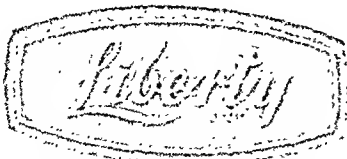
India's salvation depends on the
sacrifice and enlightenment
of her women

Mahatma Gandhi

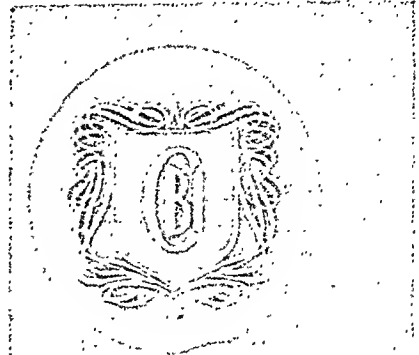
WITH COMPLIMENTS AND
BEST WISHES FROM

ASSOCIATED APPAREL PVT. LTD.

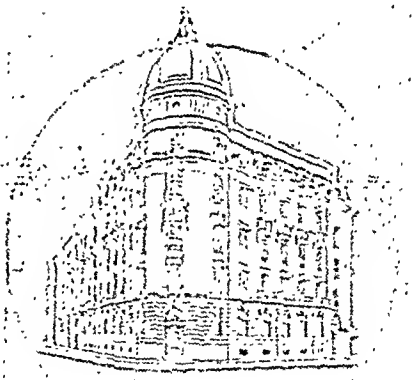
MAKERS OF

INDIA'S FINEST LINE OF MEN'S WEAR

هو قس جي ٻڌڻي
سيرا لاءِ

سينٽرل بئنڪ آف انڊيا

رجسٽرڊ آفيس:

مياڻا گانڌي روڊ، بمبئي - ۱.

وي. سي. ٿيل - چيمبرس

We can all become messengers of
God if we cease to fear.

Mahatma Gandhi

Space Donated by

HARCHANDRAI SONS

Agents

"FAG" & "DURKOPP" German, "SRO" Swiss,
"SEALMASTER" U.S.A., "R & M" England and "OVR" Italian Bearings

2 - 1st DE - 1st
R - 1st DE

Phone - 320321 (2 lines)

The forms are many but the
informing spirit is one.
— Mahatma Gandhi

Space Donated by

HUNDALDAS NARAINDAS
SILK MERCHANTS

OFFICE:
35-41, 3RD FLOOR, CHANDRA GALLI,
BOMBAY-2.

Phone: 31456

SHOP:
54 CHANDRA GALLI, M. J. MARKET,
BOMBAY-2.

Branch: CHANROOP

Phone: 315506

To me political power is not an end but one of the
means of enobling people to better their
condition in every department of life.

— Mahatma Gandhi

For
Delicious Cooking
Use
MALTI VANASPATI

Manufactured By
MALWA VANASPATI & CHEMICAL CO. LTD.
MOHATTA NAGAR,
INDORE.

Space Donated By

Metalloy Corporation

133, North Brook Street, BOMBAY-4.

Dealers in :

NON-FERROUS, TUBES, SOLIDS,
SECTIONS, SHEET AND STRIPS

Phone : 33719

The millions who have to go without two
meals a day, To them God can only
appear as bread and butter.

— Mahatma Gandhi

Space Donated by :

SHAMA FIREWORKS INDUSTRIES

Manufacturers of

Fancy Fireworks Which BEAT THE BEST
Our Brands: SWAN, SHAMA, BABA, ETC., ETC.

Always Use
SHAMA'S FIREWORKS FOR
JOYOUS FESTIVITY

H. O.:

Acharya Kripalani Road,
P. O. Box No: 59; Jaldaan (M.S.)

Phone: 193 & 569
Tele Gram: "SHAMA."

B. O.:

142-Samuel Street,
Bombay-9 (BR)

Phone: 325521
Tele Gram: "PHULJHARI".

Space Donated by

General Spares Industries Pvt. Limited

ALL INDIA ROAD, CHURCH ROAD,
BOMBAY 4

God created man to work for his food
and said that those who eat
without work were thieves.

Work hard, Gain life

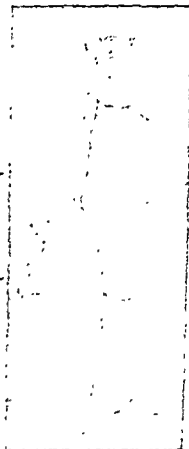
Space Donated by

SAI INDUSTRIES

Manufacturers of
COPPER BRASS, ALUMINIUM
TUBES, SOLID & SECTIONS
By Cold Drawing Process

2-4, Archer Mulla Road, B. Nagar, Archer East,
BOMBAY-39

PHONE 51-5411

Space Donated by

Shoorjee Vallabhdas

Darabshaw House, Ballard Estate,
BOMBAY-I,

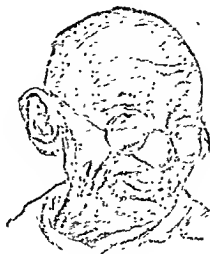
Phones: 262625 & 263443

Capital as such is not evil, it is its
wrong use that is evil.

— Mahatma Gandhi

Space Donated By

A WELL WISHER

In God's house there are many mansions
and they are all holy,

- Mahatma Gandhi

Spots Devised by

General & Timber Products

Manufacturers of
G T P PLYWOOD

239, Frere Road, Fort, BOMBAY-1

Telephone 26614, 267612-3 3732

Telegram 'GGETIF DD'

Politics bereft of religion are absolute
dust, ever to be shunned.

— Mahatma Gandhi

Space Donated by :

BALL BEARING & MACHINERY CORPORATION

Specialists:

Ball, Roller and Taper Roller Bearings.

11-74, MAGDE STREET,
MUMBAI 3-DE.

Phone : 320321 (2 lines)

That economics is untrue which ignores
or disregards moral values

— Mahatma Gandhi.

FLATS
with unrivalled modern amenities
Ideal Investment & Self Occupation

"JALDARSHAN"

at May-b

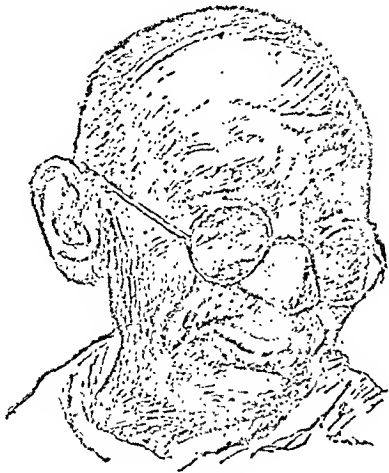
For further details contact:

R. & G. Adoani & Co.

ESTATE AGENTS

Singhu House
35, Nanabhai Lane,
Flora Fountain BOMBAY-
Phone. 251521

"EVEN"
25-C.C.
CALCUTTA
P.O. 44428

Religions are different roads
converging to the same point.

— Mahatma Gandhi

Space Donated by 1

ATUR INDIA PRIVATE LIMITED

CIVIL ENGINEERS

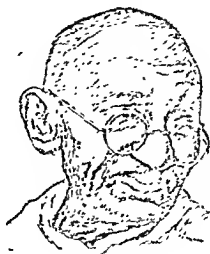
BUILDING DESIGNS & CONSTRUCTION

Atur House, Wellesley Road,
POONA-1.

Phone: 22555

H.O. 311, Mirabelle,
New Marine Lines, BOMBAY-1.

Phone: 291656

There is an indefinable mysterious power
that pervades everything I feel it though I do not see it.

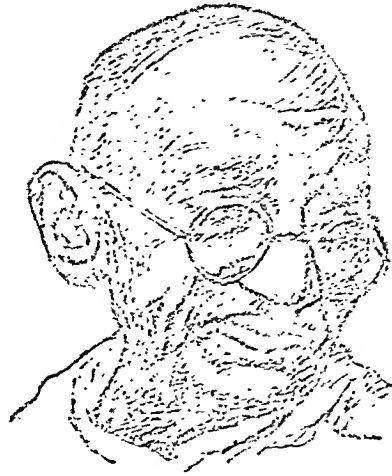
-- Mahatma Gandhi

Space Donated by

THE EAST INDIA PAPER CO. LTD.

5A 5B, Court Chambers, 35, New Marine Lines,

BOMBAY-20

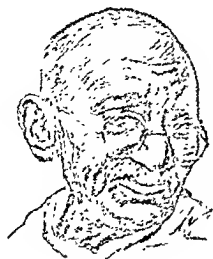
Divine knowledge is not to be borrowed from books.
It has to be realized in oneself.

— Mahatma Gandhi

Space Donated by :

Dr. Laxmichand Panjwani

206, Jawahar Marg, INDORE-2. (M.P.)

I am endeavouring to see God
through service of humanity.

-- Mahatma Gandhi

In Sacred Memory of

Late Shri Ram B Molwani

whose humanitarian work at Larkana Sind
Gandhiji saw and appreciated

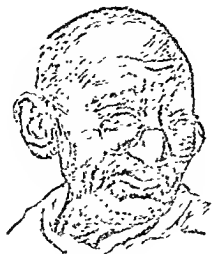

I have nothing new to teach the
world. Truth & Non-violence are
as old as the hills.

— Mahatma Gandhi

Space Donated by

GANDHI SEVA MANDAL
BOMBAY

It is my certain conviction that no man loses his
freedom except through his own weakness

— Mahatma Gandhi

Space Donated by

Tolani Private Limited

ENGINEERS, CONTRACTORS, SHIPOWNERS

Registered Office -

75 ALFA LUT ROAD BOMBAY

Grams :
"COTOLANI"

Telex
"TOLANI" B 400

Telephones :
4222 (TOLANI) 4223 (COTOLANI)

There is no bravery greater than a resolute refusal
to bend the knee to an earthly power.

— Mahatma Gandhi

Space Donated by

VIJAY BAKELITE TRADING CO.

Manufacturers of

CAPS AND STOPPERS PLASTIC BAKELITE RUBBER

Office :

B, Chakla Street, BOMBAY-3.

Factory :

Industrial Area, ULHASNAGAR-4.

Phone Office: 323149

Cable: "BESTCAP"

Phone Factory: 165

As food is indispensable for body so is
prayer indispensable for soul

— Mahatma Gandhi

Stock Owned by

EXPRESS INDUSTRIES

Manufacturers, Importers & Exporters of
Electric Appliances and Self-Adhesive Tapes

17th
3173, Abdul Rehman Street,
BOMBAY-3

Factory,
Pawai Chowk,
ULHASNAGAR 3

Phone 226 34

Phone 226

Phones: { Office 320601
582932
Resi. 581675

FATEH INDUSTRIES & STORES

MANUFACTURERS, IMPORTERS, EXPORTERS,
OF QUALITY CANDLES & WAX PRODUCTS
AND PETROLEUM JELLY.

175, Samuel Street, Khoja Galli,
BOMBAY 9-BR.

In matter of conscience the law of
majority has no place.

— Mahatma Gandhi

FOR YOUR REQUIREMENTS OF
CARD & CORRUGATED BOARD BOXES OF ALL TYPES

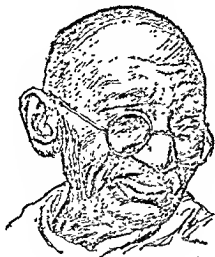
PLEASE CONTACT

Paradise Paper Products

Office:
78-A, Princess Street.
BOMBAY-2.

Phone: 310016

Factory:
Mahendra Industrial Estate,
Road No. 23, Plot No. 109-D,
Gion East, BOMBAY-22.
Phone: 471165-47889-

Democracy disciplined and enlightened
is the finest thing in the world.

— Mahatma Gandhi

Space Donated by

MASAND RUBBER MFG. CO.

Manufacturers of:

Rubber Bushing Kits, Steering Seal Racks, Universal
Joint Coupling Break Washers Etc, For Automobiles

Plot No. A-2, Chemical Zone,

AMBERNATH (C. Rly.)

Phone: 58 Ambernath.

Gram: MASAND BROS.

مسند ربر مانیو فٹکچرنگ کمپنی
پلاٹ نمبر ای-2، کیمیکل زون، امبرناتھ (سینٹرل ریلوے)

Space Donated By

BHAGSON TRADING COMPANY

76, Mahomeali Road,
BOMBAY-3.

Phone: 3 2 4 4 8 1

No man ever loses his freedom
except through his own weakness.

— Mahatma Gandhi

WITH BEST COMPLIMENTS FROM

Pahlajrai Radhakishin

CLOTH MERCHANT

9, Madhavji Cloth Market,
Kalbadevi Road,
BOMBAY-2.

Phone: 3 1 3 3 9 3

Space Donated by

J. B. TRADING CORPORATION

32, Silk House, 630, Girgaum Road,
P.O. Box 2465, BOMBAY-2, [India]

Exporters of:

Handicrafts, Jewellery, Silk Piece Goods
and Scarves

Office Tel: 313659

Cable: SOCIAL'

Branches

Mian Sahib Gall,
MORADABAD

5A/23, Ansari Road,
Daryaganj, DELHI-6.

Space Donated by

VAPS LABORATORIES

MANUFACTURING CHEMISTS

20, Lokmanya Tilak Marg,
BOMBAY-3.

Factory:

9, ULHASNAGAR-1, (Bombay)

Telephone: 232

I would risk violence a thousand times
than the emasculation of a whole race

~ Mahatma Gandhi

Space Donated by

SWASTIK Art Printers

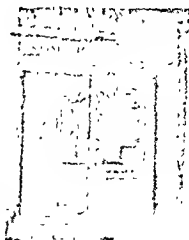
A TO Z, PRINTERS & BOOK BINDERS

Manufacturers of

'SWASTIK DIARY'

Shop No. 563, Press Bazar,
Ulhasnagar-3 (Bombay)

Prop. Sukhdev C. Kishnandasani
Manager Deepchand M. Thakur

The Jai Hind Co-operative Bank Ltd.

108, Meadows Street, Fort, BOMBAY.

The first and the only Bank started by Sindhis in Bombay.

Every kind of Banking business transacted.

Deposits for 3 to 12 months received at attractive rate of interest. Loans are being granted preferably for Small Industries, Business, Housing, Domestic appliances and furniture etc.

SAVINGS BANK

Rate of interest on Savings account is FOUR percent per annum

BOARD OF DIRECTORS

Shri Hotchand G. Advani	Chairman	Shri P. D. Aswani
Shri Kundandas Rewachand	Vice-Chairman	Shri H. P. Hira
Shri Mathradas Topandas		Shri T. M. Jagtiani
Shri Lachiram J. Kripalani		
Shri S. C. Israni M.L.A. J. P.	Managing Director	

Shri Sajandas K. Advaney
Manager.

A born democrat is a disciplinarian.

— Mahatma Gandhi

Shakuntala Publishing House

PRINTERS & PUBLISHERS

10, Garden Homes, 1st Road, Khar, Bombay-52.

(in Collaboration with Horst Erdmann Verlag, West Germany)
take great pleasure in offering you the following interesting books:—

MAHATMA GANDHI AS GERMANS SEE HIM

Contributions by famous German Indologists for the Gandhi Year Celebration. Edited by Dr. Heimo Rau, Director of the Max Mueller Bhavan, Bombay. 196 Pages, Hard bound Rs. 15 00

CLASSICAL READINGS FROM GERMAN LITERATURE

(From the Middle Ages to the Present Day)
This 400 page volume comprises texts by Lessing, Herder, Goethe, Schiller, Kleist, Heine, Storm, Hauptmann, Kafka, Brech and Mann. A very interesting and instructive collection. Rs. 21 00

GERMAN INDOLOGY (Past and Present)

A survey of German Indology through the ages. Very informative. 56 Pages Rs. 2 00

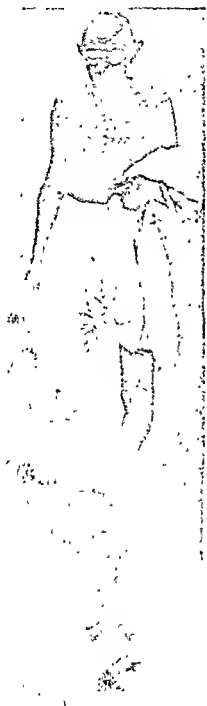
IN LOVE WITH THE NEWSPAPER

(Random Thoughts on Journalism) Edited by Hermann Ziock
A very interesting Book for young and old Journalists, written by Journalists for Journalists. Rs. 4 00

MEMSAHIB IN SUNDERNAGAR (German)

Die Erinnerungen einer deutschen Frau an ihre ersten Jahre in Indien. A very suitable Reader for advanced students of the German Language. 160 pages Beautifully illustrated. Rs. 12 00

Space Donated By

Trade & Traders

108, Lokmanya Tilak Marg

R No. 11, First Floor,

BOMBAY-2

**Service can have no meaning unless
one takes pleasure in it.**

— Mahatma Gandhi

Space Donated by

SONI THAKUR

104-107, Green House, Green Street,

Opp. Old Customs House,

Fort, BOMBAY-1

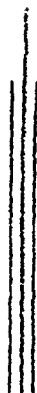
ne: 256987

Grams WEDCARDS

We must content to die if we can
not live as free men and women.

-- Mahatma Gandhi

Space Donated by

AKAY INDUSTRIES

Shiv Sagar Estate, A Block, 8th Floor,
Dr. Annie Besant Road, Worli,
B O M B A Y - 1 6.

Manufacturers of :

Centrifugal Pumps, Valves etc. in Corrossion Resistant Metals
for Chemical Industries.

Space Donated By

Trade & Traders

193, Lokmanya Tilak Marg
R. No. 17, First Floor,
BOMBAY-2.

**Service can have no meaning unless
one takes pleasure in it.**

— Mahatma Gandhi

Space Donated by

SONI THAKUR

104-107, Green House, Green Street,
Opp. Old Customs House,
Fort, BOMBAY-1

Phone: 256987

Grams WEDCARDS

Space Donated by

THE WEST END HOTEL

45, Marine Lines, BOMBAY-1.

Phone : 299121

Political life must be an echo of private
life and there cannot be any divorce
between the two.

— Mahatma Gandhi

Space Donated by

HARILELAS

Harilela House, Mint Road, P. O. Box 583, Fort,
BOMBAY-1.

Head Office :
KOWLOON (HONG KONG).

Branches :
LONDON—YOKOHAMA—FRANKFURT—OKINAWA—BANGKOK
INDIA'S FOREMOST EXPORTERS OF HANDICRAFTS & HANDLOOMS

SUCH AS
BRASSWARE CARPETS RAWSILKS TUSSAR SILKS
BANARAS SCARVES STOLES SAREES
ZARI EMBROIDERIES IVORY & WOOD C VINGS

My goal is friendship with the whole world.

— Mahatma Gandhi

Space Donated by

**Beekay
Enterprise**

Gram: BEEKAYSARI

MANUFACTURERS OF SAREES

103/105, OLD HANUMAN LANE, 1st FLOOR, KALBADEVI ROAD, BOMBAY-2.

For Everything in Civil and Steel Structural Construction

Remember

Madhavdas S. Khurana
ENGINEERS & CONTRACTORS

Head Office :

304/A, NEEL KANTH, 98, MARINE DRIVE,
BOMBAY-2.

Phone : 244129

Phone : 3314
17, Sindhi Colony,
Bhopal.

Phone : 621372
D 62, N D.S.E.I.
New Delhi-3.

Phone : 71972
14/8, Shrenik Society,
Naranpura, Ahmedabad-13

Ahimsa and Truth are so intertwined that
it is practically impossible to
disentangle and separate them

— Mahatma Gandhi

Space Donated by

Vishindas Assardas

Importers & Exporters

Hosiery, Sundries & General Merchants
79, CHAKLA STREET,
BOMBAY-3.

Phone : 322982

Telegram : "VISHINASAR"

Space Donated by

DEEPAK TRADING CO.

Manufacturers of :

READYMADE GARMENTS

Specialists in :

BABY FROCKS & BABA SUITS

49, CHAKLA STREET,
BOMBAY-3.

Phone : 322982

Gram : VISHINASAR

ٻاڻو وڃندڙ

دشواندن کي اڃ گانڌيءَ جي سڳيائڻ تي عمل
ڪرڻ کڻي ۽ ٻاڻو جي آدرشي حمون مان ڪڍڻ
ٻوائڻن کڻي .

آسڻ: ۱۶۶۸-۶۳۱۶
نڪتري ۽ ڪارو - ڦٽاڪي والا
۵۱۲۹ مڪرن
۶۸۲۶ نواس

اسانجي ڪارڪنالي حمون راجو ۽ اشوڪ دهنڊ
نريڊ مارڪ ڦٽڪڙن ۽ غالبان ڦٽاڪا اڃ ساري يارو م
مشتور آهن.

کيما انڊسٽريز

۴۱ دولت گنج، گلي نمبر ۲-۲ انڊور-۲

In the unity of my concep
there is perfect unity in the pluralit
of desiq

- Mahatma Gana

ڏهن درجنٽس، سا مل اوڻوس
اڻسو سڏمشن (الھاس نگر)

اسن گانڌي گروٽ لاءِ شب اپانسون
طاهر ڪنڊي بهيڻي سيني گراڊڪن، قرب
وان - ون، همدرد دوستن کي هن شب
موقعي تي واڌائون لا ڏيون.

شوا

دوار ڪاڊاس پتاج (پرو پڊلت)
شري وسيل (سڳو پٽري)

S. A. Mahmood Present

A Story of a Virgin Mother

Film Field Production's

"Raja Sanam"

★ing ★Feroz Khan ★Tanuja ★Shabnam ★Muk
★Jal Kajaria ★S. N. Bannerjee ★Sulochana Chatter
★Jenious ★Shiv Raj ★Meenakshi ★Sushma
★S. A. Baker & ★Deven Verma

Written & Directed By Produced By
Tusuf Naqvi S. A. Mahmood Usha Khanna

Photography Lyrics By
S. A. Saeed Indiver - M. K. Javed & Kafeel Aza

Edited By Art P. R. O.
I. M. Kunnur Abdul Rahim Deep Sagar

مہاتما جی شہادت جی ڈیہن شل بابوء جی وچنن جی
 پالنا کري اسين صحيح معنيٰ پر کيس شرذابلي ادين کریون.

نبو سنت ویونگ فڈکٹري

الھاس نگر-۴

ٹرسٹی یا رکیک کی سوئیل ڈن جو بقتورین ابیو
 کرڙ گھر جی .
 - بابو

گھنشاہداس نانکرام
 ایسنس ڈیلرس

نئون روڈ، دکان نمبر ۱۷، لہرو چوک،
 الھاس نگر ۲.
 ہمیشہ واپرائو "ٹری برڈ" ٹرنڈ ایسنس انڈ
 کانس "بسکوت، کنٹیکشری، مٹائی، سوڈا
 لیمن ۽ آئسکندی وائی.
 اسان وٹان (پرفیوم) راجا ۽ میاراجا ۽ سوپ کمپانوں
 بڑ ملی سگیندا.

Ghanshamdas Nanikram

Neel Road, Nahru Chowk, ULHASNAGAR-2 (Phone 2991)

Always Use
 Maharaja & Raja Brand Perfumes, Three Birds Brand
 Essence & Colours, Motor Brand Sachhrin,
 Asian Makes Good Flavours,
 Asian Makes Good Perfumes.

ڪوڙهي آهي ڇهينجي نظرون ۾ گندئي آهي ؟
 هو ايترو هي ڀڄن هي شروڻ ڪرڻ بد زبان دشمن
 - ٻاٻو جو انباس تو ٻڌي .

سڄي هندستان ۾ سدو نگر وڌي ۾ وڏو سندن جو شهر آهي

گجائنند بلڊرس ڪمپنيءَ وارن

گجائنند مارڪيٽ ڇٽي بلڊنگ ايمرالي سنڌي جو سان اوڇو ڪيو آهي

۽ سوين سوين پڻ وڌائي آهي

• پهرين هاري ۾ سنڌي اسڪول

• ٻي هاري ٻي شاندار گجرن لاءِ جڳهون

• عدنان ڪپور جو شاهي گجائنند مارڪيٽ

گجائنند مارڪيٽ

پاٽن سوارن جا سا

۱- شرڪ هڙائيند ۽ اندر لعل سينگ ڪڪو هل آهو جا

۲- شرڪ ٿورو هل پر بد اس واذواڻي

۳- شرڪ ناشارام جهانند درهه نائي

۴- شرڪ هو لڇند ۽ شرڪ پر سرام

پنهنجو هڪ هڪ منت، ايشور لاءِ، ايشور جي ڪار
لاءِ، سيوا لاءِ محفوظ ڪرڻ ڪيرجي. - ٻاٻو

شري ڪاچومل بدلداس اچريه

(اڳيون پرنسپل ميمبر، الياسنگر ۽ آنرري ميجسٽريٽ)

گاندھي گرفت جي ادڳھائن جي موقع تي ڀارتواسي ۽ جي
ڀانڱن کي، نگرواسي ڀانڱن کي، مٿن ۽ قرب وارن ھمدرد
دوستن کي ۽ سيني سنڌين کي لک لک
واڌاڀون ٿو ڏئي.

سال
۱۹۳۲

آسنداس گروپ

پوڊا
ٽيل

اي - داس ۽ ڪمپني

دهلي: 74 صدر ٿراڙ، دهلي - 6

فون: 581423, 582708, 226583

جلندر سٽي: ٿراڙ سڪان، فون 3727, 5521

الله آباد: 308، شاھ گنج، فون 5355

لشڪر (گوالدار): فون 2269

الور: خوب سرڪس

اوگلبوازي: (ڏکڻ هندستان) ڪلائي بلديگ

آڊبپور (گانڊهام - ڪج): DAZ-37 فون 6100

اي - داس ۽ ڪمپني (1940)

ڪانور: مولگنج ڪراسنگ، فون 63910, 64721

لڪنو: ٽي، امس آباد پارڪ، فون 24583

روٽڪ (ڊسٽرڪٽ ٽرس):

۱. سرو شري جي. بي. هنگوارام ۽ ڪمپني

۲. اوگلي ڪلاس ورڪس لميٽيڊ

۳. ڪمپن پرائيوٽ لميٽيڊ

۴. ڪنڊري فراء (انڊيا) پرائيوٽ لميٽيڊ

۵. ايٽن ڪمپنل ورڪس

۶. جي. سي. فوٽ پورولنگ لئڪٽري

۷. ڪارٽيلڊ انڊسٽري

۸. راجستان غني لئبارٽري.

آسنداس گروپ

دهلي آڻو هندستان جي
واپار جو دن آهي. اوڻا وڏا
دهليءَ جي واپار ۾ ڌار پنڃ
به آهن. دهليءَ جا واپاري
اڪثر ڪارخاندارن کي
جڪر ۾ ويهيو ڇڏين. دهلي
مارڪيٽ تي صاحبزادو، معدي
سڄي آڻو هندستان (يو. بي.)
پنجاپ، راجستان، مڌيا
پروڊيش، ڪشمير، سماجل
پروڊيش ۽ عرباناما) جي
مارڪيٽن تي لڏو. صاحبزادو
ڏورانهين ڪارخاندار لاءِ
دهلي مارڪيٽ وڏو مٿي
جو سوڙو آهي. حروي ڪو
ڪارخاندار هن مارڪيٽ
کي صاحبزادو ڏي ٿو سگهي.
اسان ۲۱ - سال هن
مارڪيٽ جي دن ۾ گذاريا
آهن ۽ وڏو ڀڳو جي ڇاڻ اٿئون.
پهتلي اڄيڪسن جا مال
خوب پڪڙيا، علاوه مشهور
ڪا اٿئون، ٽين ڪري هن
مارڪيٽ کي صاحبزادو ڇڏيو
اسان لاءِ ڪو مسئلو نه آهي.
اسانجي شالدار آفيس
(۱۴۰۰) فوٽ ايراضي) لوڪ
واپار جي مڪه ٿي صدر
۾ آهي. ٻنهي ڪمپنين ۾
دهلي ۽ ڪن ڪروچاري آهن.
سنڌي ڪارخاندار اسان
جي دوستا آهن ۽ آزمودن جو
ٿاڻو وٺي سگهن ٿا. انجني
لاءِ لکڙهه اسانجي موڪري
آفس دهليءَ سان ڪرڻ
ٿيو جي.

۳۰ جنوري ۱۹۷۰

ڀارت جي انوکي

موان آتما گانڌيجيءَ جي شهادت جي دن تي

سندس چرڻن ۾ هڪ سو وار اسانجا پرڻام

سنڌين لاءِ وطن

اسان سنڌين سان نه آڳي قدم ڀري
جيڪو اڳڪار ڪيو اٿس سو قيام ڪين
ڀلباسين. جڏهن ديس جي ورهاڱي اسان
سنڌين کي لاوطن بڻايو تڏهن تڪال
۱۵۵۲۹ ايڪڙ زمين ڪنڊلا بندر تي سڀني
سنڌين لاءِ نئون وطن ۽ ڪراچيءَ جهڙو
بندر آڏو لاءِ، ڪڇ جي مهاراءِ کان مٿس
(گرائنٽ) وٺي سرگواسي ڀائي پرتاب کي سپرد
ڪيائين. ۳۰ جنوري ۱۹۴۸، جنهن ڏينهن
سندس هتيا ڪانڊ دهلِيءَ ۾ ٿيو ان ساڳئي
ڏينهن صبح جو ڪڇ جي ديوان وٽان تار
پهتي هئي ته زمين ڀائي صاحب کي گرائنٽ
ڪمي ويئي آهي. ان زمين تي اڄ سندس
امر نالي سان گانڌيڊام، هر ٻي ماڻهون
جو روپ وٺي رهيو آهي ۽ سندس قبولن
سان رميڪ سماڏي نه رڳو اسان سنڌين
لاءِ پر سڄيءَ ڪجرات لاءِ نيرو آستان بڻجي
پيو آهي.

ڀارت جي آزادي

صدين جي غلام ڀارت جي آزاديءَ ۽
سڄي جڳت جي صلح ۽ شانتيءَ لاءِ اسان
کي اهڙا ۽ سٺا جا انوکا ڀاڻا ويهي
پڙهايا آهن ۽ انهن جي بل پوريڪ سان اڄڪو
سلطنتشاهي جي چنبن مان ڀارت آزاد
ڪرائي ڏنائين، پنهنجي هٿن واري لڪ به
ڪڏهن اڀري نه ڪيائين. اڄ سڄو جڳت
صلح ۽ شانتيءَ لاءِ تڙ ٽٽي رهيو آهي ۽
مهالماچيءَ جو سندس اپناڻ لاءِ جاڳي
اٿيو آهي، جو سندس شتابدي ديسان ديسان
ملهائي پيئي وڃي.

شيوا به - شو نائي خوشحال ٿرست

ڀاڙو وجهندڙ چيئرمين

آسنداس خوشحال داس

سرگواسي ڊاڪٽر چوڻهار گدوالي

جڏهن عمر آزاديءَ جي تحرڪ ۾ سنڌين جي بيمناري ڪئي.

سرڳواسي ارڃن هيارام

ديھانت

۵ جنوري ۱۹۵۸

جنم

۱۴ آڪٽوبر ۱۹۴۱

Full many a gem of purest ray serene,
The dark unfathomed caves of ocean bear,
Full many a flower is born to blush unseen,
And waste its sweatness on the desert air.

سمند جي اونھي عمق ۾ لعل موتي بيشمار
بن ٿي رهجي وڃن

۽ ڀاڳيانن ۾ سڀڻا ڦول پُر - خوشبو هزار
بن ڏئي مرجھيو وڃن

کیشامداس واحبال
کشی ککریس میوکن مان هو جنون شوی
کشی ککریس سان گد شکار بود
کشی ککریس وژو

شڪارپور جو لکر ٺاڻڪ سر ڳواڻي
سيٺ لطيف دستگهه ايجاج

جنهن وقت گهڻو تڙو سڀني ڪالگريسي
ليتا اچي مهمان ٿيندا هئا ۽ جوهر
قومي ۽ سماجڪ ڪاربه ۾ ساٿ
ڏيندو هو.

هڪ قوم: هڪ جزا

6

ساڳئي راجهه ۾، ساڳئي هندي
هيٺ ۽ ان ڏانهن يڪمشت فرمايو ڏاڍي
هڪڙي ۾ ماڻهن جي وچ ۾ پٺي نه
سمات آهي... جو چيو پيارت ۾
هڪ قوم جي روپ ۾ دشواس
آهي انهن لاءِ توڙي پيا گهڻا
جو سوال نه، تنهنڪري سڀني
هڪجهڙن فائدن، هڪجهڙي
حلت جا خدائون آهن...
اسان جي وچ ۾ پيارت جو راجهه
سيڪيولي، لوڪس آهي راج
نن گهري جي جھنڊ ۾ انگ انگ
فرقن ۾ پوري ۾ ميل ميل ۾ هڪجهڙي.

مهاٽما گانڌي

MAHATMA
GANDHI
BIRTH CENTENARY
OCT 2, 1869 TO
FEB 22, 1970
महात्मा
गांधी
जन्म शताब्दी
ऑक्टोबर 2 1869 ते
फेब्रुवारी 22 1970

کلیل مکان

مان پنهنجو گهر پوسائيل دريښ

په چيني طر ف ن کات پښتې ډر چکړيل نټو
چاغيان، مان چاغيان نوتنه سپيني ملکن
چون سپينا نون منهنجي گهر چي
چو د ژمي چي پري قدر ممکن شي
سکهي او نري اړادي سان څر ن،
په کيس منهنجي پيرن کي څير شي
اچلا شي اهو قبول نه کړه س .
منهنجو د ژم ډير خاني جو د ژم
کو ځني هن ډر ايشور جې خلقي
هر پراځي لاء چگه اهي ،
په جاتي، د ژم ډر يارنگ جې
بيهودي گمنه لاء هن ډر
کابه چگه کاځي.

(Young India,
June 1921)

مهاتما گاندي

MAHATMA
GANDHI
BIRTH CENTENARY
OCT 2, 1968 TO
FEB 22, 1970
महात्मा
गांधी
जन्म शताब्दी
ऑक्टोबर २, १९६८ ते
फेब्रुवारी २२, १९७०

MAHATMA

— ساڌو واسواڻي

ءو. ڳانڊي ۽ ڳانڊيءَ جي ذريع ڀارم
سنار هي صون م ميان ٿيو.

[١٩٣٠ م حڏن مياڻا ڳانڊي سنڌ م آيو
ٺڏن ڪراچيءَ جي مٿ ۾ ساڌو واسواڻي
سڀاڻي هو ۽ هن مياڻا ڳانڊيءَ هي اسهڪار
هي ٺهراو هي زوردار اڻيد ڪري عمرءَ
مخالفت باوجود ٺهراءَ پاس ڪرائي ڏنو.]

— ٻول ڪ

اوبندي ڇو نه ڪو ٻئي ڪر سگهي
ڪتب ئي ڄاڻهو ويو آهي.

— ڊاڪٽر مارٽن ليوٽر ڪنڪ

ڪنڊي شاعري ٻڌائي ئي شڪست شاليءَ
اڻاڻندو سماءُ ڪو ڪٿار ڪري ڪتب آندو.
— آلبرٽ ايسٽن

ماس وارو شخص ڪڏهن به هن نر ٺويءَ ئي
گهڻو هوندو.

دنا جو اوتار

مياڻا ڳانڊي بگوان ٻڌ حيات ڏيا جو
اوتار جو، آڻڪ انقلاب جو پيغمبر هو.
لوڪ سکره ۽ بکي آهي به ڀاونائون مياڻا
هي صون مان بکن ٿيون. ڳانڊي وڳو ڪو
راڄپتي هتي نه هو، هو آسرواد هي
آدرش هو حامي هو. سندس دل هي
اوليائيءَ م انادي ڪال جو دوار کليل
ٻو ڪرست

شرهتي ٻول ڪو ڪو آڻ بکن لڪڪا
مياڻا ڳانڊيءَ هي شادمان ئي شردانلي
سماجڪ هٿيار

ڳانڊي اڻاس م ٻيڙيون شخص آهي
هنن ڇوڙ هي ٻيڙي هي ٻيڙي ڪي
واڪئي ڪم ٻو ڪر ٻا ڪو مان هي
اعتبار ڪونه ڪندون

”اڻڊڙ ٻيڙيون شايد ئي ان ٻاڙه ئي
اعتبار ڪندون ته اسڙو ڪو خون ۽

گرو ٻو ٽڪور ۽ مياڻا ڳانڊي

ٻڌندو ڪو ڪو ملت، ايشور لاءِ، ايشور جي ڪارنه لاءِ، سبوا لاءِ

محتوظ ڪرڻ گهرجي.

— ٻو

جڏهن هٿ ساڙيندو

مهائما گانڌي جڏهن پهرين پارٽ جي راجنيتي ڪيتر ۾ قدم ڌريو تڏهن هن اڃا انگريزن مان وشواس ڪين وڃايو هو. لوڪماليه تلڪ رٿي چيو: ”مهائما گانڌيءَ اڃا هتي پارٽ ۾ انگريزن سان سمجھ ۾ اچي پنهنجا هٿ

ويرون ۾ وير

ڪوبه پارٽوآسي ڪڏهن به هتي يا پارٽوآسين جي ڪنهن به مجلس ۾ مهائما گانڌيءَ جو نالو اولهي اُمت ۽ ڳورو ڪان سواءِ ڪٿي نه سڳهندو. گانڌيجيءَ کان وڌيڪ پوتر، وڌيڪ اعلائي، وڌيڪ بهادر، وڌيڪ اوچ آتما ڪڏهن به هن پرتويءَ تي ڪو نه گهميو آهي. سادي ۽ تهپيا جي جيون وڻيت ڪندي، ۽ ستيه، نياڻ ۽ پراڻي ڳڻ لاءِ پريم ڌارڻ جي اوچ آدرشن لاءِ پنهنجي

وڌيڪ ۾ وڌيڪ دين

گانڌيجيءَ جي وڌيڪ ۾ وڌيڪ دين ڪهڙي هئي؟ اول اول نه هن پارٽوآسين ۾ ڪانفرنس کي هڪالي ويرا آڏي، آزادي طلبين جي جرئت، پر سڀ کان وڌيڪ وستو جا هن نه فقط پارٽي کي پر ساري سنسار کي

انسانن جي وچ ۾ سلطان

جنرل سمٿس جو ڏکڻ آفريڪا جي گوري سرڪار جو پرمڪ هو ۽ جنهن سان مهائما گانڌيءَ شروعاتي چڪري کاڌي تنهنڪي مهائما گانڌيءَ لاءِ ايڏي شرڏا هئي جو هن کيس انسانن جي وچ ۾ سلطان ڪوٺيو ۽ هن آزاديءَ بعد هند سرڪار کي مهائما

— لوڪماليه تلڪ

نه ساڙيا آهن. کيس ڏکڻ آفريڪا جي ئي ڄاڻ آهي. جڏهن مهائما هتي دوکو کائيندو تڏهن گانڌيجي سرڪار جو مولڪان به وڌيڪ وروڙي بڻجي پوندو.

لوڪماليه جي اها اڳڪٿي ۱۰۰ سيڪڙو صحيح ثابت ٿي.

— گوبال ڪرشن گوڪلي

زندگي ارپڻ ڪندي، مهائما ديش جي غريب ڪمزور چنٽا جي ليٽن کي هڪ جادوگر جيان آڪرشت ڪيو آهي، ۽ هنن لاءِ هڪ نئون ڪلپنا ڪيتر ڪولي ڇڏيو آهي. هو منشين ۾ منش آهي، ويرون ۾ وير، ديش ڀڳتن ۾ ديش ڀڳت، ۽ اسين انهي ڇٽي سگهون ٿا ته هنجي شخصيت ۾ پارٽي مانوٽا اوچي ۾ اوچي شڪر ٿي رهي آهي.

— خان عبدالغفار خان

ڏسي سگهجي ٿو ته مهائما گانڌيءَ جي ڪارڻ ٿي آئي. مهائما جي اهسا ڪائون جي اهسا نه مگر ويرون جي اهسا هئي.

— جنرل سمٿس

گانڌيءَ جو ڇمپل پيمت ڪيو هو مهائما ڏکڻ آفريڪا جي جيل ۾ پائيندو هو ۽ جو جنرل سمٿس پنهنجي اصلهه ملڪيت ڪري سائيندو هو. جنرل سمٿس چيو مان انهي ڇمپل ۾ پير وڃڻ جي يوڪيه نه آهيان، پر گهٽ ۾ گهٽ ٻار وٽ رکي نه سگهان ٿو.

بي گناهه ماڻهن جي مصيبتن سهڻ سان ئي دنيا پوتر بڻجندي آهي.

— پانڊو

ستمن اچي ڪٿو ٿو

— ڪري ٿيڪور

مهاڻا ٿاڏي آيو ۽ ڀارم جي ڪروڙها
ڪنگال عشا جي ۽ ٻوڙين ڀاڙن اچي ڪٿو
ٿو، ساڻن جهان اڌ الڳ اوڀر ڀل ۽ سندن
ڀاڻا ۾ ساڻن ڳالهاڻا لڳو. ساڪام سج اچي
پرگهت ٿيو ۽ ٿڌو ڪيون ڪرنت مان محض
عوالو. کس جو مهاڻا جو ٻڌ عطا ڪيو ويو
آهي سو ئي سندس سچو نالو آهي. ٻيو ڪم

شڪتيءَ جو راز

— سروي جي ٿيڻ

هنن. هڪي جيون جي انهن آدرشن جي
پرواهه هئي ۽ هنن ٻوڙي ٿي ڪم.
هئا ۽ ماڻهن جي لوب جي ڪارڻ ٿيل
پهرن جي وچ ۾ هڏن سسار جي ڏر آيو
جو ڇڻ مڙهه پٺن جهان يا هنگي مٿان ٿي
مرحياڻ ٿيڻ سان ڏس مٿان ڏس ڪري
ٻڌو ٿو وڃي، کڏن ۾ مهاڻا جو اڪسار
وڌو ٿو ٿيڻ. هڪو غشيدو هو ۽ ٻيو
سسار کڻي پهتو لعل ڪري ۽ ٻئي سڄي
دنيا جو خون وڃايو وڃي، اڪسار ٿي ٿيڻ
سسار ٿي ۽ جو ٻيڌ ٿي ۽ هڪڙي ۽ سندس
اهو ٻو غشيدو هو ٿو ۽ هو پهتو ٿي
ٿيڻ هو سو جهان کي ڪو هڪڙو ۽ هو پهتو
صون قربان ڪندو سو زندگي حاصل ڪندو.
اسن مهاڻا جي زاده ٿيڻ آهيون.
اسن سندس سولير آهيون. اسن هڪ
جڙو سسار لاءِ سندس جهنڊو کڻي هلندڙ
آهيون. سڀ اسان جو جهنڊو آهي ۽ اڪسار
اسانجي ڏرڻ. اسانجي تلوار روڻالاس جي
تلوار آهي، ها خون وڃائڻ کالو آهي ٿي.

بدن ۾ ڇوڻو، ڏيڻو، جنهن وقت هڪ
ڪوڏي ڪو ٿي، جنهن کي شير ٻوڙي
لاءِ ٻوڙو هڪڙو ٻو ڪرڻ هو، جو سڀ جي
لوڪ جيتوڙي (من هو ٻو ڏيڻي ڪوڏو هئو
اڇڙو ۽ مهاڻا ڪٿي ۽ ريم هڪ
شڪستن کان وڌيڪ ٻارن، سلطنتن کان
وڌيڪ طاقتور، ۽ دنيا جي هنگي سون
کسان وڌيڪ شڪتي هئي؟ ڪٿي
ڪارڻ هي ٿي ٻوڙو شير ڏاري، هي ٿي ٿي
مڙ، هي ٿي هڪ ٻالڪ جي مٿان واري بدن
هو مالڪ، ٿيڻا جي جيون گذاريندڙ، هو
ڄاڻي وائي ڏري ڪم ٻي ٿي گذران ڪندو
هو، ان لاءِ ٿي جنهن عرصن سان زندگي
سر ڪري، اڇڙو شخص ڪنن دنيا ٿي،
کس عرصي ڏيندڙ يا کس ڏڪاريندڙ ٻيڻي
ٿي، اڇڙي شڪتي هئي ٿي سڳو ٻيڻي
شهنشاهه ٻو ٿي ٿي ٿي؟

اڪو اڪري ٿي سڳو هو هڪي ٿي
آهتيءَ جو ڀاءُ هو ۽ ٿي ٿي ٿي.
هڪي ٿي ٿي ۽ انصاف جي پرواهه

استريڪه جو ڏرم آهي ماما جو ٻڌ ڌارڻ ڪرڻ. ماما ٻالڪ کان ڊڄندي

هڪي ٿي ٿي ٿي ٿي کان ڊڄي.

— ٻوڙ

شرڌا جا قول

نرالي جوت

— جواهر لعل نير و

سندس مرتبوءَ ۾ به جڳ ميانا ۽ اتي ڪلا سميل
هئي. هر درستي بندوءَ کان اهو مرتبوءَ هن
مجان ڀرڻ ۽ سندس زندگيءَ جو جڳ ڇت
هئو. سچ ته ان مرتبوءَ سندس سکيا کي جڳ
وڌيڪ روشن بڻايو.

هنجي سر ڳواس ڦيٽ وقت سندس سڀني
شڪتيون سالر هيون ۽ سندس مرتبوءَ اهڙيءَ
ريٽ آيو جيئن هو شايد چاهي هئا، يعني
پراڻا جي ڳڙيءَ ۾. هو ايڪتا جي اُدڀ
لاءِ ئي شهيد ڪيو ويو. هنجي سڄي زندگي
ان اُدڀ لاءِ اڀڻ ڪيل هئي ۽ ان اُدڀ
جي حاصلت لاءِ هو سڄي جيون پاڻ
پتوڙ بندو رهيو خاص طور تي پنهنجي حياتيءَ
جا پويان سال. سندس باري ۾ اسان چوڻ
ياد ڪريون ٿينديون هڪ ڳروءَ جون جنهن
جا قدر پڇاڙيءَ تائين هڪا هئا، جنهنجي
مشڪ وچو ٽڙ هئي ۽ جنهن جا نيٺ سدائين
هسيءَ سان پور هئا.

— سر ويلي راڌاڪرشن

کانڌي جي جيون ڀارڻ جي ڌارمڪ
برمڀرا تي ٻڌل هئي ۽ ان ۾ ستيه جي کوجنا
تي زور ڏنل آهي، جيون لاءِ اولهيو سمنان
موهه — تياگ جو آدرش ۽ ايشور جي براهمني
لاءِ هر ڪنهن کي سڀ ڪجهه قربان ڪرڻ
لاءِ تيار رهڻ. هن پنهنجي سڄي جيون ستيه
جي انادي کوچ ۾ ويٺيت ڪئي.

هيءَ ماڻها کانڌيءَ جي مرتبوءَ تي آڪاش
واڻيءَ تان پندت جواهر لعل نيروءَ درد ڀريءَ
دل مان هيٺيان شبد چيا:
اڄ اسانجي جيون مان روشني هلي ويئي
آهي ۽ ڇوڙاري اونداهه اندڪار آهي. پر
نه مان ڀليو هوس.

هن ديش ۾ جا جوت جڳندي رهي آهي
سا ڪا رواجي جوت ڪانز هئي. هزار ورهين
کانپوءِ به اها جوت هن ديش ۾ جڳندي
ڏسبي. دنيا اها جوت ڏسندي رهندي
۽ اها جوت هزارن آتماڻن کي سنشوش
ڏيندي رهندي.

جيئن ڀاڻو ٻڌ ٿيندو ٿي ويو، سندس
شري، سندس اندر جا ميان شڪتيءَ واري آتما
هئي اُنڀرو واهڻ وڃي رهي، هنکي ٻڌندي
يا هن ڏانهن نڀاريندي هنجي شري کي نه
ڀلجي وڃيو هئو. انڪري جتي هو ويٺو ٿي
اها جڳهه مندر بڻجي ٿي ٻيئي ۽ جنهن هنڌ
تان هو هليو ٿي اهو تيرت آستان ٿي پيو.

مجان شڪشڪ

ڪو ميان شڪشڪ ڀڳن ۾ پيدا ٿيندو آهي.
ڪيتريون صديون شايد گذري وڃن ۽ اهڙو
استاد شايد نه پهچي. سندس جيون ئي
وستو آهي جنهنجي ذريعي هنجي سڃاڻپ
ٿئي ٿي. اهڙو مهاڀرڻ ٻين کي ڪجهه چوڻ
کان اڳ پاڻ اهو ڪري ٿو جيئن ٻيا سندس
قدم تي هلي سگهن.

ڀڳوان جو درشن ڪڍي هلندوسين. پنهنجو فرض ڀڳيم سمجهي پورو
ڪريون ته ايشور جي ستاڻا ٿي ويندي.

— ٻاڻو

شري ليوندارام ۽ بيا

ڊاڪٽر ڪشچند بولچنداڻي
ڊاڪٽر ڪشچند بولچنداڻي جنهن
شڪار پور ۾ بهترين هاريچن ڪالولي لهرائي
۽ شڪار پور ۾ هاريچن سنگهه جو ڪيترا سال
پريزيدنٽ ٿي رهيو تنهن جو به گالڙهيءَ
سان به دفع سمير ڪ ليو هو.

هن ٻڌايو شڪار پور ۾ جڏهن ۱۹۲۱ هـ
دوري ۾ مهاڻا آيو هئا تڏهن هو شڪار پور
۾ سمورو وقت ساڻس گذارو. مڙ ۾ ٻاٻوءَ کي
ٿار آڻي جنهن ۾ سندس ڪيون باڪل ويهي
عزير ٻاڪڪ جي مرنوءَ جي غير درج ٿيل
هئي. ڇهائين مهاڻا ٿي ان جو ڪجهه اٿر
ڪوٺ ليو. هن ماڻ مٿ ۾ ٿار پڙهي رکي
جڏي ۽ پنهنجو ڪار به حاو رکيو.
ڊاڪٽر ڪشچند ٻڌايو ته سنڌ ۾ ڪهڙي -
الھ بخش وزارت واري رڳڙي بئسٽ به هو
دهليءَ ۾ مهاڻا گالڙهيءَ سان ڳالهائون ڪرڻ
ويو هو.

۱۹۴۱ جي زماني ۾ جڏهن شخصي
ستياگره شروع ٿيو ۽ سنڌ کي شخصي ستياگره
ڪرڻ جي اجازت هاءِ ڪمانڊ ڪاله ڏني
تڏهن سنڌ مان هڪ پنجن چئن جي سفارت
مهاڻا گالڙهيءَ سان گڏجڻ لاءِ سيواڪرام
چڙهي وئي. ان ۾ شري ليوندارام ۽ غنڊاس
شري پڻ سرار ٺهرايائين، سوامي ڪرشنانند
پروفيسر ڪنڀشيام ۽ سرگواسي آر. ڪي. سڌوا هئا.
مهاڻا گالڙهيءَ کين چيو ته سنڌ جي
باري ۾ نه مولانا آزاد کي ٿي فيصلو ڪرڻو
آهي. مان ان ۾ دخل ڏيڻ ڪونه چاهيندس.
پر کين ڇهائين ۾ منهنجو شري جتوامنداس
جي ٻڌيءَ ۾ پورن دشواس آهي ۽ اوهن
ان سان وڃي صلاح ڪريو ۽ حبش هو چيو
ليئن ڪريو.
شري جتوامنداس ان وقت ناچاڪ هو ۽
ڪراچيءَ ۾ رهيو پيو هو.

ڪراچيءَ ۾ شهيد دتارام جي شري ياترا

هو پاڻکي ٻين کان اونچو ٿو سمجهي سو پنهنجو پٽن ٿو ڪري. جو پاڻ
کي سڀني کان چو ٿو ٿو سمجهي سو پاڻکي مٿي ٿو ڪٽي - ٻار

ٻاٻوءَ چيو:

”مذهبي راجيه هيٺ ڏندو نه، پر مسلمان به يا ٻيا به ڪير ڇو رهن؟ مذهبي راج پر پاڻي ٿي ڇو ڏجي؟ پاڪستان جي مالڪ اُتانجي جنتا آهي. هندن ۽ مسلمانن کي گڏجي اُتي مذهبي راج ڪري ٿي جو وروڌ ڪرڻ گهرجي.“

مان: ”پر سنڌ جي هندن ۾ ايتري طاقت ڪانهي. مورچو ئي اُتي اسانکي ذليل زندگي گذارڻي پوندي.“

کانڌيجي:

”ڪانتر تي ذليل زندگي گذارڻ يا گونڊاگري سڀندو رهڻ کان نه لڏي اچڻ بهتر آهي. مونکي ڏک اهو ڪونه ٿو ٿئي ته اوهين هندستان ۾ ٿا اچو، ٻلي اچو. توهان جو وطن آهي. پر ڏک اهو ٿو ٿين ته ڇا سنڌو ديش ۽ سنڌوءَ جو ڪنڌو هندن کان بلڪل خالي رهندو؟ سنڌ ڀارت جي پراچين سڀيتا جي اوائلي سڃاڻ ۾، هندنو عدم پيدا هوندا؟“
ڊاڪٽر چوڻي ٿي ته سنڌ جا ٻيا اڳواڻ به وقت به وقت کانڌيجي سان گڏجندا رهندا هئا ۽ هنن به کيس ٻڌايو هو ته سنڌ جي هندن لاءِ سنڌ ۾ رهڻ ناممڪن آهي ۽ طلب ڪئي هئي ته سرڪاري سطح تي ۽ سرڪار جي بندوبست هيٺ ئي سنڌ مان هندن کي لڏائڻ جو پروڙ ڪيو وڃي. ان ڪري ئي ٻاٻوءَ جي هدايت هيٺ هند سرڪار سنڌ جي هاءِ ڪمشنر شري سري ٻرڪاش کي سنڌ مان لڏيندڙ هندن کي سرڪاري سطح تي سنڌ مان لڏڻ لاءِ ضروري سڃاڻپون وٺي ڏيڻ جي هدايت ڪئي هئي.

خوش ٿي چيائين ته اُڻ به پاڻ نه، مونکي نه گرنجونيٽ ڪوڙي گهرجي. تون گرنجونيٽ آهين ۽ سنڌي به. سنڌي شوقين ٿيندا آهن سو تون ڪوڙي ٿي.

اُتي چار مهينا رهي ڪجهه ٿاڻڻ، پڇڻ، ڪٽڻ ۽ اُڻڻ جو ڪم سکيس. ٻاٻوءَ تڏهن آڳيا ڪئي ته هاڻي سنڌ ۾ وڃي منهنجو دوت ٿي ڪم ڪر. کانڌي پمدانش ۽ پرچار رچنامڪ ڪاري ۽ هرڀڄن اُڌار لاءِ ڪاريه پنهنجي خاص جوابداري سمجهڻ.

ٻاٻوءَ سان سمير ڪ جو ٻيو خاص موقع جو درج ڪرڻ يوگيه آهي سو هو دهليءَ ۾ ۳ يا ۴ جنوري ۱۹۴۸ ۾ جڏهن مون کيس پنهنجو انگريزيءَ ۾ لکيل پستڪ سنڌ مان لڏڻ (Why the Exodus from Sind) وڃي ڏنو. مون کيس چيو ته جت ڪت جوابدار ماڻهو ٻيا اسان کان پڇن ته اوهين سنڌ مان ڇو ٿا اچو. ڇا اوهانجو به اهو خيال آهي ۽ ائين چوڻدي منهنجي اکين مان بي اختيار ڳوڙها ڳولڻ لڳا.

کانڌيجيءَ چيو:

”تون روئين ٿو، روڻ ڪمزوريءَ جي نشاني آهي.“

ٻوڙ چيائين:

”دش جي ورهائي جي وهه سمان ڪوڙهي ڳيٽيسون ته هاڻي هيءَ آدم جي اٿاهه اٿل پتل ٿي اچي. ڪشت ضرور ٿي ٿي اهو سوچيندي ته ڇا پاڪستان جي ڪنهن به پرڳڻي ۾ هندنو ڪين رهندا.“
مون چيو: ”پر هڪ مذهبي راجيه هيٺ هندنو ڇو رهن؟“

اهنسا ۾ ڪڏهن پل نه ٿيندي آهي. ناڪاميابيءَ جي حالت ۾ اهنسا جي اڀيوت ڪندڙ کي پاڻ ۾ چوڪ ڳولڻ گهرجي. — ٻاٻو

(۲۲) شري پوسرام ٽهلواڙاڻي

شري پوسرام لکي ٿو:

اٿين ل گانڊيجيءَ سان مان گهڻي دفع سمورڪ ۾ آيس. سندس گهڻو ويجهو به هوس پو به ٿي موقعا خاص اهميت وارا آهن جي هتي. درج ڪريان ٿو.

۱۹۱۵ ۽ ۱۹۱۶ ۾ جڏهن نوگوسن ڪاليج ٻولي ۾ بي. اي. ڪلاس ۾ پڙهندو هوس تڏهن وٽڪيشن ٿاڻي سنڌ ڏانهن موٽندي ۽ وري ٻولي ڏانهن ويندي وقت ٿي احمدآباد ۾ ٺهڻي گانڊيجيءَ سان سندس متباڪره آشرم ۾ ٿي پرا گڏيو هوس ۽ ٻيڙي ٻيڙي سان پئي ايراد وڪر ٿي مان پنهنجي جيون کيس اڀرن ڪندس.

۱۹۲۱ جي شروعات ۾ قطع تعلقات هليلج شروع ٿي تڏهن مان بنارس ۾ ورميس ليشنل ڪاليج ۾ پروفيسر هوس. ۱۵-۱۶ نمبر وريءَ ٿي گانڊيجي بنارس هندو يونيورسٽي جي آئسو لاءِ آئي ٻڌايو ته مون ساڻس گڏجي پنهنجي ابلڪا ٻوڪٽ ڪئي. ٻاٻوءَ پئي ۽ ٻيڙي موٽي پنهنجي آشرم ۾ گهجه. دفعه لاءِ رهي رچنائڪ ڪارڊ سڪڻ لاهو ٿو ڏنو.

۲۱ مارچ ۱۹۲۱ تي مون ڪاليج مان استيفا ڏني. اپريل ۾ پنهنجي پٽيءَ سميت وڃي گانڊيجيءَ وٽ پهتس ۽ ٻاٻوءَ پنهنجي ٿي ڪٿا لاپيتو اسانکي رهايو. مان ۽ منهنجي استري تڏهن ئي ڊيسي ڪوڙا پائيندا هئاسون پو پوءِ ٻاٻوءَ کي چمر ل اسين اچي گاڏي پهرينداسون ۽ سا به پنهنجي هٿ جي ڪٽيل سٽ مان ۽ سال ۾ ڊڳو چئن وڳن مان گذران ڪنداسون.

باد ڪرڻ گهرجي. عو جتي ويو ”شراب غلاب هليلج چاري رکجو ۽ پٺي پاڻون کي مدد ڪندا رنجو. هن کان وڌيڪ سندس سندس ڪپڙو ٿيندو؟ اسان جيڪڏهن شراب کي بند ڪري سگهياسون ۽ پٺيءَ جو درجو وڌائي پاڻ جيڙو کس ٻڌايو سو جو به آهي گهٽ ٿي. نه سوراڄ کي سولو ٿينداسون.

سنڌ سرڪار نه پنهنجو دماغ وڃائي ويٺي آهي. حڪم ڪيو ويو آهي ته ڪپڙن رستن تان نه لنگهو يا لنگهو. تعجب ڪونهي ته يوروي لوڪ به مع وڃائي ويٺا آهن ڇو هو ٿورا آهن پو پروفيسر واسواڻيءَ ان واقعي تي دڪ ڇو خط مسٽر برائيس کي لکيو آهي. پو مسٽر برائيس اڃا ڇڙ ۾ آهي. پروفيسر واسواڻيءَ جو خط Calm & Dignified يعني ٺهرو وارو ۽ شانائتو آهي ۽ هڪ اسپيڪي ۽ جي عشيدي جو بخوبي اظهار ٿو ڪري.

باد رهي نه سوامي ڪرشناوند اصل هڪ انقلابي هو ۽ آمريڪا به ويو هو. هن جو ڪيترن انقلابي جوانن سان گهڻو سمورڪ هو. هو پوليس کي ڪرهي ڏيئي ڇڏي وڃي لڪو. مٿس مڃاڻا گانڊيءَ جو گهرو اثر ٿيو. پهرين جڏهن ۱۹۱۶ ۾ مڃاڻا گانڊي سنڌ ۾ آيو تڏهن سواميءَ ان جي باري ۾ ٻڌو. پوءِ ۱۹۱۷ ۾ هن سامعتي آشرم ۾ پنهنجو درس ڪيو. آخر ۱۹۱۹ ۾ امير ڪالنگريس ۾ مٿس وڌ ۾ وڌ بڙهه پيو ۽ هو ڪالنگريس ۾ شريڪ ٿيو ۽ آخرين طور عسا جي واٽ جي ويچار جو سرڪ ڪري احمدڪ متباڪره جي واٽ اختيار ڪرڻ جو فيصلو ڪيائين.

هر ديش ۾ سکيا اهڙي ڏحي حا ديش کي ترقيءَ جي راهه تي وٺي هلي.

(۲۲) سوامي ڪرشنانند

پوري لوڪن تي حملو ڪرڻ هڪ ئي سمجهي جو قدم آهي. اهڙا واقع ستيا گره جو جاري رکڻ ناممڪن نه آهن. مشڪل ضرور بڻائين ٿا. ڪراچيءَ ۾ جنهن خلق ائين غلط ڪارروائي ڪئي تنهن کي سوامي ڪرشنانند جي عزت ڪرڻي آهي ته اهو لائني ڪپڙي جي بهسڪار ڪرڻ ۽ چرخي ڪٽڻ ۽ ڪپڙي اٽلڻ جي رستي ڪرڻ گهرجي.

۲۵ آگسٽ تي مهاڻا کانڌيءَ A Mock Trial ”فارس جهرو ڪيس“ جي سري سان ”ينگ انڊيا“ ۾ لکيو:

”سوامي ڪرشنانند ماڻهن جو پيارو پرچارڪ، سماج سڌارڪ ۽ پڪيٽنگ هلاچل جو روح رواں تنهن کي گرفتار ڪري مٿس مقدمو هلائي ۽ ٻارهن مهينا قيد جي سزا ڏيڻ جو ڪيل ٿي. ڪلاڪن ۾ سرڪار پورو ڪيو. ڪورٽ ٻاهران چوڌاري ملٽري کڙي ڪيل هئي ۽ دروازا بند ڪري ڪورٽ اندر درٻار درٻار ۾ مقدمو هلايو ويو. سواميءَ کي ۲۰ تاريخ گرفتار ڪيو ويو هئو پر ڪلاڪ بعد ڪيس ڇڏيو ويو. وري ۲۵ تاريخ ڪيس ساڳيءَ اهميت ڪرڻار ڪيو ويو. هن کي پوليس واري جي ڊيوٽي ۾ داخل ڏيڻ جي ذريعي هيٺ گرفتار ڪيو ويو.

پروفيسر واسواڻيءَ (پوءِ ساڌو واسواڻي) ۽ ٻين پختن ڪاري ڪرڻان لوڪن جي جوش کي روڪڻ جي ڪوشش ڪئي ۽ ڪيئي قدر ڪامياب ٿيا ... جيسين لوڪ سنير واري سپاه وانگر هلڪ ڪرڻ نه سکندا تيسين ستياگره ڪري نه سگهيو.

سواميءَ جو موڪلائڻ وقت ڏال سندس

سوامي ڪرشنانند سنڌ جو هڪ نهايت ئي لوڪ پريسيو هڪ هو جو هن وقت هماچل پرڏيس ۾ پنهنجي اصلوڪي شهر منڊيءَ ۾ وڃي گهر ڪري ويٺو آهي. جولاءِ ۱۹۲۱ ۾ سوامي ڪرشنانند کي ڪراچيءَ جي پوليس گرفتار ڪري مٿس ڪيس هلايو ۽ ڪيس جيل جي سزا ڏني. ان تي ۴ آگسٽ ۱۹۲۱ تي مهاڻا کانڌيءَ پنهنجي ینگ انڊيا ۾ Bad Of Karachi جي سري سان هيٺيون ليک لکيو:

”سوامي ڪرشنانند کي قيد جي سزا ڏني وئي ان تي ماڻهو ڏاڍو اچي چڙيا ۽ ڪن ماڻهن پورو پيس تي ڪراچي ۾ پٿر اڇلايا، ان بابت جيڪي اخبارن ۾ آيو آهي سو مون ڪين پڙهيو آهي پر جيڪي ڪجهه سنڌ جي مٿرن کان ان باري ۾ ٻڌو آيم تنهن مان ائين قبول ڪرڻو پوندو ته پٿر اڇلائڻ سان جنهن ڪاري سان لوڪن کي پيار آهي انکي ئي ڏک هنيو اٿس.

اهڙا جي پرڳيا ٿوڙڻ سان ماڻهن سوامي ڪرشنانند جي عزت ڪانه ڪئي آهي. سوامي بيشڪ هڪ ئي ڏٺو ۽ خلق جو پيارو ڪاري ڪرڻا آهي. هن شراب جي پڪيٽنگ اهڙيءَ ۾ هلائي جو شراب وڪڻندڙن جو نفعو گهٽجڻ لڳو. هن نسي ڪوڙي اهميت به هئي ويئي ته حملو ڪيو اٿس. انهن سڀني ڳالهين باوجود جنتا جو فرض آهي ته پاڻ تي پورو پورو ضابطو رکي. پوليس غلط طور مقدمو داخل ڪيو يا مڃسٽريٽ سزا ڏيڻ ۾ غلطي ڪئي تنهن ڪري به ڏوهي

منهنجي سرڌا مريادا کان مٿي آهي، مان سمجهان ٿو ته گهٽ وڌ سڀ ايشور ٿو ڪرائي.

(۲۰) شري پيسومل چالدرائي

شري پيسومل چالدرائي، جو ترست وار
 ورمين ۽ چلدورين جمر پير وڃيندڙ آهي
 سواصل واري پر وڙي آيسريءَ جي پند
 تي هو. پيشن وٺ بعد جو آل الڊا ڪانگريس
 ڪاميٽيءَ جي آيسر ۾ اچي آچار ڪرپالائيءَ
 وٽ هڪ سويسر سروسڪ بڻجي ڪم ڪرڻ
 لڳو. ڪجهه وقت بعد پوءِ ميانا ڪالڊيءَ جي
 سورا ۾ وڃي پاڻ اڀريائين.

شري چالدرائيءَ جو چوڻ آهي ته ميانا
 سسر ۽ انتظام سسر ڏاند ڪڙڪ هو، هڪ
 لڳا ميانا ڪالڊيءَ شري چالدرائيءَ تي ڪم
 ڏکيو نه اڪارون پڙهي مکيه مکيه ضرورتن
 مختصر طور کيس ٻڌائي.

الڊو پاڪستان ليگ هون ڪيرون ڪيرون
 نائيل ۾ لاهي رکڻ لاءِ ڪالڊيءَ کيس چيو.
 ڪجهه ڏينهن بعد مولانا ابوالڪلام آزاد
 ڪالڊيءَ سان ملڻ آيو، ان وقت اهو نائيل
 آيل لاءِ ڪالڊيءَ شري چالدرائي کي چيو.
 جيئن ته منجهن پيشي وسير اڪري
 سامهون ڪمري مان نائيل کڻڻ لاءِ پسڻ
 ڪين وار پر انسان تي بهي ڪري پريان
 ڪڍهڪي سڏي نائيل کڻي اچڻ لاءِ چيائين.
 ڪالڊيءَ ۽ مولانا اڳيان نائيل رکي
 ويٺو آهي ڪاٺي رکيل ضرورتن ٻڙهڻ، پر
 ضرورتن لپن تي ڪن. ڏانهن ته مار، نائيل
 هڪ جو پيو اچي وڌو آهي. پوءِ ته پاڻ وڃي
 دوسر نائيل کڻي آيو ته ميانا کي ڏاندو
 ناراضيو ٿيو جنهن کيس چيو ته مولانا جا ۵
 مست اڃا باضام ڪري ڇڏين.

شري چالدرائيءَ معافي وٺندي چيو ته

سرڪاري نوڪريءَ جي ٽيهن سالن واري
 عهدي ڪاغذ نائيل کان ٻاهر منجهيل ڇڏي
 ڏيڻ آهي، هينن ٿوري وقت ۾ ڪيئن سڌوندي؟
 شري پيسومل ورنن ڪيو آهي ته جڏهن
 ڪالڊيءَ وٽ پهچيون ته دهر آيس ته ٻاڻوءَ
 پڇو هندي ايندي آهي؟ جڏهن مسون
 کيس چيو ته هندي ڪا ايندي آهي ته ڏهن
 چيائين ته مان توکي سيڪاري ڏينس ۽ روز
 هنديءَ جو ٻاٺ ڏيندو هو؛ لکن ۾ چوڪون
 پاڻ درس ڪندو هو.

ٻاڻوءَ چيو ته مان توکي نيون ڊگالهيون
 سيڪاري ڏينس منهن پئجي ٿڳڻ ۽ نيون من
 سان سيرا گرام هلاچ، پر انوسر ته سواڪرام
 هلڻ کان اڳ ئي ٻاڻو شهيد ٿي وڌو، سندس
 ئي اکين آڏو

(۲۱) شري ڊيو لالائي

شري ڊيو لالائي لکي ٿو ته ۱۹۴۵-۴۶
 ۾ جڏهن هو ڊي. جي. سنڌ ڪاليج ۾ پڙهندو
 هو تڏهن بمبئي ۾ هڪ مهيني جي شاگردن
 جي هڪ ڪئمپ لڳائي وئي هئي جنهن
 ۾ انهن کي اوتو هو هن آزاديءَ جي پند
 پاڻ ورتو هو. ڪئمپ پورو ٿيڻ بعد هو
 ۽ هڪ ٻيو سندس ساٿي پنڇرگيءَ ۾ مهاڻا
 جو دوشن ڪرڻ ويا. اتي شري چترامداس
 جي مدد سان کيس ڪالڊيءَ سان ملاقات
 ملي ۽ ٻاڻوءَ سان گڏجي ڪوٽڙ ويا جتي
 مهاڻا ڪائس سنڌ ۾ شاگردن جي اڪوڪ
 وغيره باضم ٿالهيون پڇيرون، پر ڏينهن
 اتي دها ۽ شام جي ٻارڻا جو لطف به
 ورتائون ۽ ٻاڻوءَ جي دلڪج سمون جو به
 ايترو حاصل ڪيائون.

آتم واد کان سواءِ يوٽڪ واد هرتبو آهي ۽ يوٽڪ واد کان سواءِ آتم واد چري
 نٿو سگهي.

(۱۹) پروفيسر رام پنڄواڻي

پروفيسر رام پنڄواڻي پنهنجو سمورو ڪم پاڻ
هينين شين ۾ قلم بند ڪيو آهي جو
سندس ئي شين ۾ ڏجي ٿو:

مهاتما سان منهن جي ٻه دفعا ملاقات
ٿي. ياد آهن اهي گڏ ڄاڻيون: ۱- عمر ياد
رهنديون. ۲- راڳ ٻڌائي آڻوگراف ڪهر يومانس.
آڻوگراف لاءِ گيت ڪافي نه هو. کانڌي پاڻ
هي پرنڪيا ڪرايائين. چاليهه سال ٿيا ته
سائين ڪيل سوڳند پاڙيندو اچان. انهيءَ لاءِ
خوشي اثر نه فخر به.

ٻيو دفعو به سندس حضوري ۾ اچڻ جو
موقعو مليو: هڪ راڳيءَ جي حيثيت ۾.
وڏي ڀاڱي آهي جن کي هن يگ جي اوتار
اوڏو اچڻ جو اوسر پوڻ ٿيو. وڏي ڀاڱي
اهي جن ترپتا ۾ شري رامچندر جو درشن
ڪيو، نه اڻپور ۾ شري ڪرشن کي ڏٺو ۽
ڪلچر ۾ موهن کانڌيءَ جو ديدار ڪيو.
راڳ ٻڌايومانس، ڪرتار ٿي ويس.

”آيو آهيان تو اڳيان ساڄن ڳاڻڻ راڳ
جاء ملڻ جو ڀاڱو سڀا ۾ پنهنجي ٿيو.“
ڏاڍي محنت سان هندستانيءَ ۾ گيت تيار
ڪري هن جي ڪچهريءَ ۾ آيس. ٻه سئون
ڳاير نه هڪ سان اشارو ڪيائين. مون راڳ
بند ڪيو. مرڪي پڇيائين ”توڪي سنڌي
راڳ ڪونه ايندو آهي؟“

مان اڃا ڪجهه جوان تنهن کان اڳ چيائين
”توڪي ياد نه هجي ته مان ٻڌايان.“
واٽڙن وانگر سندس منهن ۾ تهارير. هن
چيو ”ڳاء، جيت ڪٿ وسين به تون.“
اهو گيت سندس چوڻي ۾ لکيل هو ۽ عجب

جي حد نه رهي جڏهن گنگنائيندي صحيح سر
۾ ست ٻڌايائين. مون اهو راڳ وڏي شوق
۽ شوق سان ڳايو ۽ اڄ ڏينهن تائين ٻاڻو ڪي
ياد ڪري ڳائيندو آهيان. جڏهن به ڳائيندو
آهيان تڏهن سندس موهيندڙ لفظ به ياد ايندا آهن:
”راڳ اڻيئي رام کي رڳهائڻ جو وسيلو.
پوءِ رام راضي ٿيڻ لڳو جڏهن انهيءَ راڳ
سان پوڄا ڪي رڳهائي سنگيت جو پورو
اڀو ڪندڙ.“

تنهن ڏينهن اهو ڇهن ڀارتيه وڏي ڀاون ۾
ڳاير نه ڊاڪٽر سشيل ناتر جي اکين ۾ آنئون
ڏٺو. گيت پورو ڪيو ته هو ٻيڙ مان اچي
مون سان ملي. اکيون اڳهندي چيائين:
”ٻاڻو اکين آڏو اچي بيٺو جڏهن ته اهو
راڳ ڳايو. گرد پال ملڪ به اهو گيت ڏاڍي
امنگ مان اڇاري ڏنو آهي. مٿي تي نه
موج مٽي ويئي. ٻاڻو ڪي اهو راڳ ڏاڍو
وڻندو هو.“

سشيل جو ٻيڙ ۽ شوق ڏسي منهن جو
من پريجي آيو. ڏيئي آواز ۾ وڏيءَ عزت
سان منهنجي منهن مان اکر لکتا: ”جڏهن
ڳائيندو آهيان اهو راڳ، مونکي به ياد ايندو
آهي مهاتما.“

سنڌي ٻوليءَ لاءِ چاهه حقيقت ۾ انهيءَ
ڏينهن کان پوءِ وڌيڪ. ڪافيون، بيم،
ڏوهيڙا، اوليون، اوراڻا ۽ لاڙا انهيءَ
ملاقات کان پوءِ ڪٿ ڪير. سائين ”بيوس“
جا وڏا احسان جنهن سنڌي ٻوليءَ لاءِ ٻيڙ
جو ٻيو منهنجي اندر ۾ پيو پراڻو ٿي احسان
مهاتما کانڌيءَ جو جنهن جي پراڻا ۽ امڪ
سان سنڌي ٻوليءَ لاءِ شوق ۽ جنون بيد ٿيو.

جو شخص ڪو هڪڙو ڪاريه پختي ارادي سان ڪري ٿو تنهن ۾
هر ڪاريه ڪرڻ جي شڪتي اچي وڃي ٿي — ٻاڻو

(۱۷) سري سيوڪرام ڪرمچند
مهايا ڪالڙي ۾ ۱۹۳۴ع ۾ قيد مان

(۱۸) شري جي. جي. ماکيجاڻي
شري جي. جي. ماکيجاڻي ۾

شردا جو ايو لکي موڪلو آهي. جو
هي غليل وقت ميل مان آزاد ٿيڻ بعد
۾ سڄي لکڻ ڪري ڪراچي اسپتال ۾ د
هو. سندس ڏندو ڪتاب پڇاڻو ۾ د

لن ٽي بهين مهايا ڪالڙي ۾ رهن سهايا
دوري جي سلسلي ۾ ڪراچي ۾ آيو. سندس
دل هتي ۾ مهايا ڪالڙي ۾ جو درشن ڪريان

ٻي بهت جي آيو رهن وارو بيمار اسپتال مان
ٻاهر ڪيئن لکي ٿو؟ آخر هن ۽ ڪن ٻين
اسپتال جي بيمارن ۾ هڪ چلي لکي هڪ

موڪلي جهڙن ۾ لکيل هو ۾ اسانڪي اسپتال
۾ درشن ٿيو ۾ ۾ اسان اڀواس ۾ ڪنداسون.
هيئن صحيح ڪيائون: ”آيو رهن وارو درشن
جا اها لکي.“

چلي اها لکي ناهي جي هت ۾ ۾ وڃي
پهتي ۾ مهايا ڪالڙي ۾ ڪي شهر اندر ڪهڙي
مبتڪون رکيل هون ٿيون ڪري ڪالڙي
اڀندو يا ۾ ساڳ ڪالڙي. ۾ ۾ هو او سڙو
ڪري رهيا هئا.

ايتري ۾ اوچتو هڪ نرس آواز ڪيو ۾
مهايا ڪالڙي اچي رهيو آهي. ڪيئن کيس
لکيو هو؟ ڪالڙي ۾ ڊگهو آيو رهن وارو
وٽ ويو ۾ اسپتال جي سيني وارن ۾
وڃي بيمارن کان پڇيائين. هڪڙو ٿڌو
ٻالڪ جو سڙيل هو سو ان وقت ٿڌو ۾ هو
۾ مهايا ڇو ۾ هاڻي ۾ موڪلي سڏ ڪيو
۾ اسپتال جو چڪر ڏيئي وري اچي هڪي
ڏيائين.

ايترو هو ٻاڙو جو بيمارن سان قرب!

ٻاڙو لهر ٻي جواب ڏنو ”مان ۾ جيڪو
ٻالڪ ڪي وساري ڇڏيان (ٽپڪڙو). مان
هڪ ٻوٽ ڪي جيڪو ڪٿان ۽ اتي رالن ۽
ٻارن لاءِ موڪل شروع ڪريان. ان موڪل
ڪي آدرشي بڻايان. ۾ ۾ پاڻي ۾ ان هڪ
موڪل جي خوشبوءِ ساري ٻالڪ ۾ ٽپڪي
وڃي ۽ سڄي ٻالڪ ۾ ڪر زور وٺندو
منڊ ۾ ڪر جيڪو لوڙو شروع ڪريان ۾
تمام چڱيءَ طرح شروع ڪريان. ۾ ۾ پاڻي
ٽپلو وڃندو.“

شري سيوڪرام ٻوٽ لکي ٿو: اڄ ۾ سندس
هو جواب مون کي ياد آهي. ان ۾ ڪيڏي
معنيٰ پوي آهي. جوڙجڪي ڪر ڪندڙن
ان مان سٺي ڪٿي ڪئي.

(سري سيوڪرام هن وقت دعلي ۾
اهتراءِ جي شروع ڪيل لوڪ سيوک
۾ جو سيڪريٽري آهي.)

ضابطو انسانيت جو قانون آهي. اونچي ۾ اونچي ڪماليت
۾ اونچي ضابطي ڪانسواءِ ناممڪن.

(۱۶) ڊاڪٽر چمنڊاس

جدا جدا ناراضن تي صحيحون وڌيون.

ڊاڪٽر چمنڊاس اسپيوگس جي هلچل وقت نوڪري ڇڏي آيو ته گانڌيجي ۽ چيس ته سنڌ ۾ رهي ست ڪٽڻ جي ڪم ڪي لڳي وڃن.

ڊاڪٽر چمنڊاس جڏهن سرڪاري نوڪري ڇڏي تڏهن ساڻس گڏ ڪن ڊاڪٽري ڪاليج جي شاگردن به نوڪري ڇڏي جن ۾ هڪڙو هو لاڙڪاڻو جو ڊاڪٽر (سرگواسي) عالمچند چيمنداڻي جنهنجي پوئين سال جي امتحان ۾ مس ڪي مهينا باقي هئا. هن مهين ڪادي پائڻ جي پوئيا ٿي به صحيح وڌي.

مهاتما گانڌيءَ تي جڏهن ۱۹۲۲ ۾ بغاوت جي قلم هيٺ مقدمو هليو تڏهن ڊاڪٽر چمنڊاس احمدآباد وڃي پهتو ۽ ڪورٽ ۾ حاضر هو. ماستريٽ ۶ سالن جي سزا جي فتويٰ ڏني تڏهن حاضرين جي اڪيڻ ۾ لڙڪاڻي ويا پر گانڌيجي مرڪندو ٿي رهيو. ڊاڪٽر چمنڊاس نمڪار ڪيس نه ٻاڙيو چيس: ”تون ۽ پر سار سنڌ ۾ ڪڍر جي ڪار به ڪي لڳا رهجو.“

ڊاڪٽر چمنڊاس جي دل ۾ ٻاڙيو لاءِ جا شرڙا قائم آهي تنهن ڪيس ”ٻاڙيو“ پستڪ لکڻ لاءِ پورا ڪئي جنهن ۾ گانڌيءَ جي جيون جا واقعا ڏاڍو سمجھولي درج ڪيل آهن. پاڻس وشني جڳتياڻي ۽ وري ”گانڌي سوتر“ پستڪ جو سنڌي ۽ ۾ انوار ڪيو آهي جنهن ۾ گانڌيجي جا جدا جدا وشين تي ويچار قلم بند ڪيل آهن. گانڌي سوتر اصل سنسڪرت شلوڪن ۾ گانڌيءَ جي جيون جا سڌا ورتن ڪن ٿا.

مهاتما گانڌيءَ کي ڪاديءَ جي پرچار جو وڏو اولو هو. انڪري ۱۹۲۰ ۾ جڏهن ڊاڪٽر چمنڊاس بمبئي ۾ مهاتما گانڌي سان گڏجي آيو ته گانڌيجيءَ کيس هڪ جي ڪٽيل ست جو هٿ جي آڏاڻي تي اڻيل ڪپڙو ورتائڻ جي پوئيا ڪرڻ لاءِ چيو.

”مان حياتي پر ڪادي واپرائڻ جو وڃن ڪيئن ڏيان؟ ڪادي هزار ۾ گهرج ويل ملندي آهي نه“ ڊاڪٽر چمنڊاس پنهنجي من جي دٻا ٻاڙيو کي ٻڌائي.

گانڌيجيءَ کيس چيو: جڏهن به تون طلب ڪندڙن تڏهن آءٌ توکي پوڄائيندس.

ڊاڪٽر چمنڊاس تنهن تي چيو: ولايت وڃان ته اتي ڪادي ڪٿان ايندي؟

”ڇڏو تون شرط وجهي ڪادي پائڻ جي پوئيا لکي ڏي“ ٻاڙيو چيو.

”پر جوراب ته ڪاديءَ جا ملي ٿي ڪونه سگهندا ۽ مونکي ته ڪاديءَ جي ٽوپي به ڪين ٿئي وڻي“ ڊاڪٽر نئون اعتراض آڏاڻيو.

پر گانڌيجيءَ کي به ڊاڪٽر کي ڇڏڻو ڪونه هو. انڪري هن پنهنجي هٿن سان انگريزي ۽ هنديءَ ۾ پوئيا لکي:

”مان اڄ کان پوئيا ٿو ڪريان ته مان حياتي پر هڪ جي ڪٽيل ست مان هڪ سان اڻيل ڪڍر جو ڪپڙو پهريندس پر ٽوپي ۽ جورابن سان اهو بندن نه لڳندو.“

گانڌيجيءَ جي ان پوئيا پتر تي ۳۱ آگسٽ ۱۹۲۰ تي ڊاڪٽر چمنڊاس پنهنجي صحيح وڌي ۽ هن سان گڏ ٻين ڇهن ڀائرن ۽ ٻين

ترقي ڪرڻ چاهيون ته اسانکي اتهاڻس دهرائڻ نه گهرجي پر اتهاڻس جوڙڻ گهرجي.

(۱۲) شري مينارام ڪلناڻي

مهاتما ڪانڊي ۱۹۲۸ ۾ سنڌ جو جيڪو پنجون دورو لالا ڇهتراءِ بادگار فند ڪئي ڪرڻ لاءِ ڪيو تنهن ۾ ساعتيءَ جي ايراضيءَ ۾ شري مينارام هرومل ڪلناڻي ساڻس هوند هـن کي دلچسپ ٺڪتا ان دوري بابت لکيا آهن.

شري مينارام ان دوري ۾ ڪجهه ڏنگائي ڪئي جو موٽر ڪار جيئن پوريس شهر کي ويجهو پهتي تيئن سڌو مهاتما لاءِ مقرر ڪيل رهڻ جي جاءِ تي اٽڪي وئي. ويڃڻ بدران ڊرائيور کي اشارو ڏيئي ڇڏيائين ته بزار اندران هلج. سندن من ۾ اها ڪا هئي ته شهر جون پيٽرون گهرن ۾ مٿان بهي پايوءَ جو درشن ڪن. مهاتما ڊرائيور تي تمام ناراض ٿي پيو ته توکي ڪنهن چيو ته بازار مان هل، پر جواب ۾ جهڙو ڊرائيور ڪڇي ٽهڙو مينارام. اهي بت. مينارام ته هو مست نعرن هڻڻ ۽ هڻاڻ ۾.

وري جڏهن ڪانڊي اچي ڪي جڳهه تي وٺي آيا ته مهاتما ڏٺو ته سندس رهڻ واري ڪمري ۾ هيٺ غاليجا ۽ مٿان وري ڪرسيون ۽ پلنگ رکيا هئا. ڪانڊي اهو ڏسي چيو: ”مان ڪو راجا آهيان ڇا جو مون لاءِ اهڙا ٺڪسات ڪيا اٿو؟ مون کي ڪٿي اُس ۾ ٿڌو وجهي ڏيو ته لڪ پڙه به ڪريان ۽ اُس به جهوپان.“

مينارام چوي ٿو ته مقرر وقت تي مهاتما ڪانڊيءَ شهر جي ماڻهن کي نٿو ڏسڻ ڪنهن ۾ هڪڙو جملو هـن اهڙو ٻوليو جو حياتيءَ ۾ وسرڻ جو نه آهي.

”جيئن سوراج نه مليو آهي تيئن آءٌ بي چئن ٿي رهندس ۽ ٻين کي به بي چئن بڻائيندس.“

”اهي لفظ ٻڌي“ مينارام چوي ٿو ”منهنجي اکين مان لڙڪ وڃي آيا.“

مينارام لکي ٿو ته مهاتما ڪانڊيءَ جي چرچن جي به ڪهڙي ڳالهه ڪجي. نارو شاه ۾ نارنگين جو ٿو ڪرو وٽس ڪٿي آيا. مهاتما هڪڙي پار ورتائي، باقي ويندن ۾ وراهيون ويون. انهي ڪانڊي جي ڪلي ڇيو:

نارو شاه جا ماڻهو ڏاڍا ڪي سياڻا ٿا ڏسجن. مون کي هڪڙي نارنگي ڏيئي چوندا ته ڪانڊي جيءَ کي ٿو ڪرو ڏاڍو سوڻ، ڪاٺي ويندا پار.

(۱۳) ڊاڪٽر گوڀندرام دادلاڻي

ڊاڪٽر گوڀندرام دادلاڻي لکي ٿو ته هو سمي ۾ پنهنجي چاچي وٽ لٿل هو ته مهاتما ڪانڊي اتي وائسراءِ سان راتو ٻڌ ٿيل ڪاشمرس تي ويٺ بابت ڪنڀر ڳالهيون ڪرڻ لاءِ آيل هئو. شام جي پراڻا اُنڊو ۾ شري دادلاڻي به وڃي پئسو. پراڻا بعد مهاتما ڪانڊي ويٺو اخبار نويس سان ڳالهيون ڪرڻ ۽ ساڻي وقت چرخو ڪٽڻ. ڪانڊي جيءَ ڳوڙهن سوالن جا جواب ڏيندي هڪ ٻوڊيسي اخبار نويس ڏانهن اشارو ڪري هندستاني نينگرين کان پڇيو ته هن کي ڪير سڃاڻي ٿو؟ ڪنهن چيو ته جرمن جوان آهي ڪنهن چيو ته انگريز آهي. آخر هڪ چيو ته ڪٿڙا مڙداڻا اٿس پر آهي ته ڪا چوڪري!

”تو صحيح سڃاڻو.“

ڪانڊي ائين چئي ٽيڪ ڏنا ۽ ٻيا به سڀني ڪلڻ ۾ چٽڪيا.

بدترين ۾ بدترين ڪوڙهه آهي فرقيوار نفرت.

(II) شري آند هنگورائي

مهانا کانڊيءَ ڏانڊي مارچ تي پاڻ سان
هي ۷۹ سيارڪهي ساڻ ڪنڀار هئا تن ۾ هڪڙو
سنڌي مٽر هو آند هنگورائي. شري
هنگورائيءَ هو کانڊيجيءَ سان چڱو گهاٽو
ٺاٺو ٿي ويو ۽ هن مهانا جا ڪيترا واکڻ
جدا جدا وڻين تي الڳ الڳ ڪري ڪٺا
ڪري سوڌي شايع ڪيا آهن.

هڪ لڳا شري مهاديو ڊسائي ۽ شري
بياري لعل پٽي مهانا کانڊيءَ سان گڏ ڪوٺ
هئا، تنهن ڪري کانڊيجيءَ آند کان
سيڪريٽريءَ جو ڪم وٺي رهيو هئو. شري
هنگورائي ڪجهه نوان ٺاٺل بزار مان خريد
ڪري ڪاغذ جدا جدا ٺاٺلن ۾ ورهائي
وڃي رهيو هو. پالنائين ٽي ٻاٻو شاهس ڏيندو.
پر کانڊيجي پاڻ ساڻس ٺاٺاڻو ڏيکارڻ نه
لڻ ٺاٺلن جي خريد ڪرڻ تي پئسا جو
پئسو جو ٽر پاد ڪيو؟ ٺاٺل نه ٻيڙائين
اخبارن جي پٽن مان لاهي سگهجن ٿا.
اسان آڻيڪا ۾ ٻه ائين ڪندا هئاسون.

کانڊيجي عام پلي جي ڪارڊ لاءِ لڪ ڪڍ
ڪيا، پر خرچ ٿي ائين ايترو ضابطو رکندو هو!
شري هنگورائيءَ جي ڌرم پٽيءَ جو
سرگراس ٿيو ته مهانا کانڊي ٻه سال ساند
ورڙ کيس شائتي ڏيڻ لاءِ ڪجهه وڃڻ لکي
موڪليندو هو، ايترو ساڻس قرب هوس.
شري هنگورائي اهي وڃڻ سانڍيندو ويو ۽
جڏهن ڇپاڻڻ لاءِ مهانا کان اجازت گهربائين
تڏهن مهانا کيس ٺاڪار ڪئي. ڇي:
”اها ڪٿا ڪنهن جي ڇيري نه ڇپائڻ
آهن. مٿ ٻيڊ تي ائين ڪري سگهجي ٿو

پر سو به ان شرط تي نه ڇڻهڻا وڃن آهن سو
پنهجي جيوس ۾ ٿورڙ ٺاٺن انهن جي اڪول
وهڻي رهيو ڇڏي.“

مهانا کانڊي لوڪاليءَ کان ٿي جڏهن
دهليءَ ۾ واليسراءِ سان گڏجڻ آيو ته الله آباد
۾ آند ۽ سندس ڌرم پٽي پٽي ساڻس
سڻين تي گڏجڻ آيا. آند پڇيس:
”طبع ڪيئن آيو؟“

کانڊيجيءَ ورهائي ويل هندو مسلم سادن
۾ خولن ڏانهن اشارو ڪندي چيو:

”ڇڻهجي پڇڙن سان هٿڙي ويدن ٿي
هولدي تنهن ماءُ جو ڪهڙو حال هوندو؟
ڪهڙي نه ٺڪري ۾ ڪي رهيا ٻيا هجن،
پر آهن ته منهنجا ٻيا ٻار. هاڻ اڪس ۾ لڙڪ
نه رهيا آهن. ليڻ خون ٻاري رهيا آهن.“
اهڙي هئي مهانا کانڊيءَ جي من جي
ٻڙا!

آند جڏهن پوڙاڻ جي علاج ڪرڻ لاءِ
آمريڪا وڃڻ جو ويچار ڪري رهيو هئو
ته کانڊيجيءَ چيس ته جڏهن ٻين سون هزارن
کي آمريڪا وڃي علاج ڪرائڻ جي طاقت
نه آهي تڏهن توکي به نه وڃڻ گهرجي.
ايترو جو ڏنسل ڪشم ڪشم ڪري ٻوڙ.
پاڻ ان کي ايترو جي مهر ڪري سمجهه.
منهنجا ٽي گرو (ٽن بالڊرن جون مورون)
ڏنن اٿي جي سڀا ڏين ٿا ”پاپ نه
بول، پاپ نه ڏس، پاپ نه ٻڌ.“ تون اڃائي
ڪيتري بڪواس ٻڌڻ کان بچين. ڪا
ضروري ۽ ڪارائتي ڳالهه هوندي ته پاڻهي
مٽر ڪئن به ڪري وڌي واکي توکي ٻڌائي
سگهندا.

ستيم کلپڻ نه هڪڙي ڌرم جي هڪ هتي نه آهي.

کانڌي گهر

(۱۰) شري سچانند ڦيرو مل

جي استيشن ماستر سان سٽل ڪيو ته ميل
ڊرائيور ريل کي ڏهه منٽ اول آڻي ۽
وري ڏهه منٽ پوءِ ئي روانو ٿئي. ميانما
جو گاڏو انجنيٽ کان ٽيون نمبر هئو. انگري
بنه گاڏي جي پوسان پلٽيوار تي ساري
خلق کي وڃايو ويو هئو. ريل آڻي ۽ گاڏو
به مقرر جاءِ تي اچي بيٺو ۽ لوڪن ميانما
کانڌيءَ جي جه جه ڪار جا نعرا بلند ڪيا.
پاڻي سچانند کانڌي جي ويٺي ڪئي ته
لوڪن کي درشن ڏيئي به چار وچن چئو.
کانڌي جي وراڻيو:

”مان وڻيو آهيان. پڪو وڻيو. اول
هرين فند لاه ڪجهه وٺان پوءِ واپس مان
ڪجهه چوان!“
سچانند ٺڌهن چيو:

”زر ٺهين بي زر خون سر مانگو تو حاضر خون“
پر کانڌي جي وراڻيو:

”سر تو ديتا ئي ته ليڪن زر پي چاهيئي“
اٺين سيمي ماڻهو کانڌي جي کي ڪجهه
نه ڪجهه ٺاڻو ڏيڻ لڳا. آخر پر پاڻي سچانند
پنهنجي ڪٽيل ست جي مالها کانڌي جي
جي گلي پر وڌي. ٺهاري کانڌي جي چيس
ته تون خانيڊ جو سهر و نه آئين؟ ڇا نه
کانڌي جي ياد ڪيري!

کانڌي جي وڃي کانپوءِ سچانند چيو:

هر ٺڙ ٺي ره ڪئي

وو مڪرائي چلدي پئي

پاڻي سچانند جو ڪٽنب چئجي ته سنڌ جو
نير و ڪٽنب هئو جيئن پر پاڻ سچانند ۽ سندس
پٽ، نير وٺن ڏيهر، ڄاڻا به آزاديءَ جي
خليل پر قيد پر ويا.

شري سچانند ڦيرو مل پهرين کانڌي جي
جي اڏيت ڪاريءَ جي پرشنا لالچي پٿراءِ
کان ويا ڪيان پر ٻڌي جو هو ۱۹۱۳ واري
انڊين نيشنل ڪانگريس جي ڪراچي اجلاس
تي آيو هو ۽ حيدرآباد پر پنهنجي شيرن
واري گرجنا ڪنڊي ٻڌايائين ته ڪيئن
کانڌي جي ڏکڻ آفريڪا جي گوري سرڪار
کي نوائي ڏيکاريو آهي. ميانما کانڌي سنڌ
پر آيو ته پاڻي سچانند حيدرآباد جي ٻين
مٿرن، ڊاڪٽر چوٿرام گدواڻي ۽ درگداس
آڏواڻيءَ سان استيشن تي اچي بمبئي ميل
پر فرسٽ ڪلاس گاڏي پر پيو کانڌي جي کي
گولي. پر کيس جيت لڳي جڏهن ڏٺائين
ته ميانما ته ڪانڌي واري پٽ کي ۽ انگري
(جامي) پر ٿرڊ ڪلاس گاڏي مان لٿو!

اسپيوڪ هلچل بعد سچانند جو ٺاڻي
خانيڊ رام ڪيڙي سامهتي آشرم پر رنگ جو
ڪم سڪو ويو ٺڌهن پاڻي سچانند مون وٺي
ستيگرهه آشرم جو درشن ڪرڻ آيو. اُتي
سچانند چرخو ڪٽي ست جي ڏيهر
کانڌي جي کي پيت ڪئي.
کانڌي چيس:

”چرخي پر هٿ وڌو اٿئي ته جيوت
ٺاڻن ان کي پاڻ کان پري نه ڪج.“

ان آگيا موجب پاڻي سچانند اڄ ٺاڻن
نير سان ست ڪٽيندو رهي ٿو.

سال ۱۹۳۴ع ۾ ميانما کانڌي جڏهن
هرين دور تي سنڌ ۾ آيو ٺڌهن سچانند
بنيالپور ۾ دهره نواب ۾ هيو. کانڌي جي
لاهور وڃڻو هئو پر پاڻي سچانند دهره نواب

جنهن صاحبٽ ۾ اپورٽا هڪسوس ٿئي اُتان به پورٽا حاصل ڪرڻ جي
ڪوشش ڪرڻ پنهنجو ڌرم آهي. — بابو

سزا ڏيڻ ۾ پل ڪئي آهي.
شوب درگداس جي لاء ڪاڏ بچي ۽
لکيو:

”مهنجو حق نه ڪم ڪندڙن سان
هو پاڻي بڻبو آهي تنهن ۾ درگداس آڏواڻي
هڪ بهترين ڪم ڪندڙ آهي. جيئن ئي ما
۱۹۱۵ع ۾ موٽي ٻارڻ ورتش ۾ آيس تڏهن
کان ئي مولسان سندس لکڙهه چالو رهي
آهي. کيس ٻارلين مهنن جي سزا ڏيڻي
بعد ڪيو ويو آهي. ڪورٽ جي فتوا لڳ
نه آهي. ”لوڪال“ ڇو لکڙي کي راجدروهي
لکڻي ڪري شمار ڪرڻ ۾ ڪورٽ غلطي
ڪئي آهي. مون کي معلوم ٿيو آهي ته
الهيءَ مٿدي ۾ بچاوي ۱۵ هزار رپيه خرچ
اچي ويو. اها رقم ڪنهن ڪارائتي ڪار به
تي لڳائڻ گهرجي هئي.“

(۸) درگداس آڏواڻي ۽ (۹) هاڙيوالا

سربراسي شري درگداس آڏواڻي شري
آلٽي بسنس جي اڏين هوم رول ليگ جو
مڪي سرڪرڊو هو ۽ هن ڪراچيءَ ۾ ليگ
جي ڪار به لاء ٻه دست مرڪز کڙو ڪيو.
سائين شري هروڙ ماڙيوالا سالي هو. آڏواڻيءَ
جي ڪاڏ بچي سان لکڙهه چالو هئي. ۱۹۱۶ ۾
جڏهن مهالما ڪاڏي پٿر پالين سنڌ ۾ آيو
تڏهن شري درگداس حيدرآباد ۾ اچي
کيس ڪراچيءَ وٺي ويو ۽ ڪراچيءَ ۾
سندس مرچا هو پڙهند ڪيائين.

ڪاڏ بچي وري ۱۹۱۷ ۾ ڪراچيءَ ۾ آيو
هو ڪرمتيا مزدورن جي قانون خلاف آندولن
خلافت لاء. ان مڙ هو پڙهند ۽ شري درگداس
آڏواڻيءَ جي ڪوشش سان ڪيو ويو.

۱۹۱۹ ۾ جڏهن رولٽ انڪٽ ڪاري
نانون خلاف مهالما ڪاڏيءَ سٿاگرهه چالو ڪيو
ته ان جا ڪراچيءَ ۾ شري درگداس آڏواڻي
۽ شري هروڙ ماڙيوالا مهتدار هئا. شري
ماڙيوالا هڪ ڇو لکڙي ”لوڪال“ شري آڏواڻيءَ
جي پٺيس مان ڇپائي هنين رولٽ انڪٽ
خلاف ۽ ڪاڏ بچيءَ جي سٿاگرهه جي
پنپرائي ۾ مضمون لکيل هئا. ٻنهي لکي
سرڪار بغاوت جي قلم هڪ ڪس هلايو.
جيتوڻيڪ بچاء لاء بيشي کان بهترين پهرست
ٿورا ويا ته ڪورٽ شري ماڙيوالا کي
ٻه سال ۽ شري درگداس کي ۱۳ مهنا
پيل جي سزا ڏني.

شري ماڙيوالا هي ٻاري ۾ هڪ ٻي
دلچسپ ٻانه هئي لکي ڇڏجي. ۱۹۳۰
جي لوٽ سٿاگرهه جي دور ۾ شري ماڙيوالا
سنڌي سٿاگرهه جي هڪ ٽولي ڌاراسا
واري سرڪاري لوٽ جي ڏيهه تي سٿاگرهه
ڪرڻ لاء وٺي ويو هو. پڻ ان زماني ۾ ئي
هو ڪراچيءَ جي سٿاگرهه ڪائونسل جو
پڙهند ۽ ان حيثيت ۾ ڀڪيٽنگ
جي ٻاري ۾ هو مهالما ڪاڏيءَ جي هدايتن
جي آڏو ۽ اکر پوري ڪندو هو اسپتالين
جو والٽيشن ناراض به ٿي ويندا هئا. هو چوندو
هو ته والٽيشن کي اعتسا جي سڏاس جي
پوري پوري پوري ڪرڻي آهي ۽ رڳو
هڪ ڪوڙي ويٽي ڪرڻي آهي ۽ ڪا به
دور زبردستي ڪا ڪرڻي آهي.

مهالما ڪاڏيءَ ۳ ڊسمبر ۱۹۱۹ جي بنگ.
ٻا ۾ لکيو ته ”لوڪال“ ڇو لکڙي ۾
۽ هٿو ڪجهه به لکيل نه آهي ۽ ڪورٽ

زان امرت پيٽن ايترو هنو نه لڳندو آهي جيترو زهر جي پيال ۾ سٺو
ڪاڏيو امرت جون به بوندون.

(۱۰) شري سچانند ڦيرو مل

جي اسٽيشن ماسٽر سان سٽل ڪيو ته ميل ڊرائيور ريل کي ڏهه منٽ اول آڻي ۽ وري ڏهه منٽ پوءِ ٽي رٽائرڊ ٿي. مهاڻا جو گاڏو انجڻ کان ٽيون نمبر هئو. الڪري ٻه گاڏي جي ڀرسان پلٽيڻ لڳا. ساري خلق کي وهاريو ويو هئو. ريل آڻي ۽ گاڏو به مقرر جاءِ تي اچي بيٺو ۽ لوڪن مهاڻا کانڌيءَ جي ڄڻ ڄڻ ڪار جا نعرا بلند ڪيا. ڀائي سچانند کانڌي جي ڪي ويٺي ڪئي ته لوڪن کي درشن ڏيئي به چار وڃن چئو. کانڌي جي وراڻيو:

”مان واڻيو آهيان. ڀڪو واڻيو. اول هر ڀڄن فنڊ لاءِ ڪجهه وٺان پوءِ واپس مان ڪجهه چوان!“

سچانند ٻڌڻ چيو:

”زر ٺهين ٻي زر هون سر مانگو ٿو حاضر هون“

پر کانڌي جي وراڻيو:

”سر تو ڏيڻا ٿي ٿي ليڪن زر ٻي چاهيئي“

اٺين سهيئي ماڻهو کانڌي جي ڪجهه نه ڪجهه ماڻهو ڏيڻ لڳا. آخر ٻه ڀائي سچانند پنهنجي ڪٽيل ست جي مالها کانڌي جي جي گلي ۾ وڌي. ٺهاري کانڌي جي چيس ته تون خالچند جو سهرو نه آهين؟ ڇا نه کانڌي جي جي يادگيري!

کانڌي جي جي وڃڻ کانپوءِ سچانند چيو:

هر ٽڙ ڦٽي ره ڪئي

وو مسڪرائي چلڻي

ڀائي سچانند جو ڪٽنب چڻجي نه سڏ جو ٺهر وڪٽنب هئو جنهن ۾ پاڻ سچانند ۽ سندس پٽ، ٺهرون، ڌيئرو، ڄاڻا به آزاديءَ جي هلچل ۾ قيد به ويا.

شري سچانند ڦيرو مل پهرين کانڌي جي اڌيت ڪاريءَ جي پرشنسا لالچيڻيءَ کان وياڪيان ۾ ٻڌي جو هو ۱۹۱۳ واري الڊين نيشنل ڪانگريس جي ڪراچي اجلاس تي آيو هو ۽ حيدرآباد ۾ پنهنجي شيرن واري گرجنا ڪندي ٻڌايائين ته ڪيئن کانڌي جي ڏکڻ آفريڪا جي گوري سرڪار کي نوائي ڏيکاريو آهي. مهاڻا کانڌي سنڌ ۾ آيو ته ڀائي سچانند هيرآباد جي پين مٽرن، ڊاڪٽر چوڻيڙام گدواڻي ۽ درگداس آڏواڻيءَ سان اسٽيشن تي اچي بمبئي ميل ۾ فرسٽ ڪلاس گاڏي ۾ پيو کانڌي جي ڪي ڳولي. پر کيس جيت لڳي جڏهن ڏٺائين ته مهاڻا ته ڪالياواڙي پٽڪي ۽ انگريزي (جامي) ۾ ٿرڊ ڪلاس گاڏي مان لٿو!

اسهيوڪ هلچل بعد سچانند جو نائي خالچند رام ڪيڙي سابرمتي آشرم ۾ رنگ جو ڪم سکڻ ويو تڏهن ڀائي سچانند مون وٺي ستياگرهه آشرم جو درشن ڪرڻ آيو. اُتي سچانند چرخو ڪتي سٺ جي ڏياري کانڌي جي ڪي پيٽ ڪئي.

کانڌي جي چيس:

”چرخي ۾ هٿ وڌو اٿئي ته جيوت

ٿاين ان کي پاڻ کان پري نه ڪج.“

ان آڳيا موجب ڀائي سچانند اڄ تائين

نير سان ست ڪٽيندو رهي ٿو.

سال ۱۹۳۴ع ۾ مهاڻا کانڌي جڏهن هر ڀڄن دوري تي سنڌ ۾ آيو تڏهن سچانند بهاولپور ۾ ڊيره نواب ۾ هيو. کانڌي جي لاهور وڃڻو هئو پر ڀائي سچانند ڊيره نواب

جنهن صحبت ۾ اپورٽا هڪسوس ٿئي اُتان به پورٽا حاصل ڪرڻ جي ڪوشش ڪرڻ پنهنجو ذمرو آهي.

(۸) درگداس آڌواڻي ۽ (۹) هاڙيالا

سزا ڏيڻ ۾ ڀل ڪئي آهي. شري درگداس جي لاءِ گالڙ پڇي ۽ هٿين لکيو:

”منهنجو جن ۾ ڪم ڪندڙن سان ملڻ جو پاڳ به ڀڄو آهي تن ۾ درگداس آڌواڻي هڪ بهترين ڪم ڪندڙ آهي. جيئن ئي مان ۱۹۱۵ع ۾ موٽي ڀارت ورت ۾ آيس تڏهن کان ئي مولان سندس لکڙهه چالو رهي آهي. کيس ڀارتين مهينن جي سزا ڏني هئي ڪيو ويو آهي. ڪورٽ جي نتواري لاءِ آهي. ”لوڪال“ جو لکڙي کي وڃي لکڻي ڪري شمار ڪرڻ ۾ ڪورٽ غلطي ڪئي آهي. مون کي معلوم ٿيو آهي ته انهيءَ مقدمي ۾ بچاڻي ۱۵ هزار رپيا خرچ اچي ويو. اها رقم ڪنهن ڪارائتي ڪار ۾ ئي لڳائڻ گهرجي هئي.“

شري ماڙيالا جي باري ۾ هڪ ٻي دلچسپ ڳالهه هئي لکي ڇڏجي. ۱۹۳۰ جي اوڻ ستاگرهه جي دور ۾ شري ماڙيالا سنڌي ستاگرهه جي هڪ ٽولي ڏاڍا ساڙي واري سرڪاري لوڻ جي دٻو ۽ ٽي ستاگرهه ڪرڻ لاءِ وٺي ويو هو. پڻ ان زماني ۾ ئي هو ڪراچيءَ جي ستاگرهه ڪائونسل جو پوزيڊنٽ هو ۽ ان حبش ۾ پڪيٽنگ جي باري ۾ هو مهالما گالڙيءَ جي هدايتن جي اکر ۾ اکر پهريو ڪندو هو ايسيتائين جو والٽيئر ناراض ٿي ويندا هئا. هو چوندو هو ته والٽيئر کي اهنس جي سڌاڻي جي پوري پوري پهريو ڪرڻي آهي ۽ رڳو هڪ چوڙي ويٺي ڪرڻي آهي ۽ ڪا به زور زبردستي ڪانه ڪرڻي آهي.

سڙي شري درگداس آڌواڻي شريعتي آئين جي انهن هوم رول ليگ جو مک سر ڪندو هو ۽ هن ڪراچيءَ ۾ ليگ جي ڪار ۾ لاءِ زبردست مرڪز ڪيو. ساڻس شري هريهار ماڙيالا سالي هو. آڌواڻيءَ جي گالڙ پڇي سان لکڙهه چالو هئي. ۱۹۱۶ع ۾ جڏهن مهالما گالڙي پهرين سنڌ ۾ آيو تڏهن شري درگداس حيدرآباد ۾ اچي کيس ڪراچيءَ وٺي ويو ۽ ڪراچيءَ ۾ سندس مرحا جو پهرين ڪيائين.

گالڙ پڇي وري ۱۹۱۷ع ۾ ڪراچيءَ ۾ آيو هو ڪرمتا مزدورن جي قانون خلاف آندلن هلائڻ لاءِ. ان مڙ جو پهرين به شري درگداس آڌواڻيءَ جي ڪوشش سان ڪيو ويو.

۱۹۱۹ع ۾ جڏهن رولٽ انڪٽ ڪاري قانون خلاف مهالما گالڙيءَ ستاگرهه چالو ڪيو ته ان جا ڪراچيءَ ۾ شري درگداس آڌواڻي ۽ شري هريهار ماڙيالا منهنجا هئا. شري ماڙيالا هڪ چوڙي ”لوڪال“ شري آڌواڻيءَ جي پهرين مان ڇپائي جنهن ۾ رولٽ انڪٽ خلاف ۽ گالڙ پڇيءَ جي ستاگرهه جي پهرائي ۾ مضمون لکيل هئا. ٻنهي ئي سرڪار بغاوت جي قلم هيٺ ڪيس هلايو. جيتوڻيڪ ٻنهي لاءِ بمبئي کان بهترين پهرين ڪهڙا ۽ ٻيا نه به ڪورٽ شري ماڙيالا کي ٽيهه سال ۽ شري درگداس کي ۱۲ مهينا جيل جي سزا ڏني.

مهالما گالڙيءَ ۳ ڊسمبر ۱۹۱۹ع جي بنگال ۾ لکيو ته ”لوڪال“ چوڙي ۾ ڪانهه جهڙو ڪجهه به لکيل نه آهي ۽ ڪورٽ

روزانه امرت پيٽن ايترو نه لڳندو آهي جيترو زهر جي پيالي پيئڻ کانپوءِ امرت جون به بوندون.

(۷) شري چينمل پرسرام

ان تي مهاڻا کانڌي ۽ ٻنگ انڊيا ۾ هڪ ليک ۾ طالب ڪمي ته چينمل جي سزا وڌ ڪمي وڃي ڇاڪاڻ ته ستياگرهه جي معنيٰ ئي آهي اهنسا تي ثابت قدم رهي سول نافرمانِي ڪرڻ.

هڪ مزيدار ڳالهه ان اوائلي زماني جي ۽ ۱۹۲۱ کان اڳ واري زماني جي هيءَ آهي ته انهن ڏينهن ۾ ڪيسن ۾ بچاءُ ڏنو ويندو هو. مثلاً مقيم ڪيس ۾ ڪيتري دليلبازي ڪمي وئي ته ڪسٽ ۽ ڪوٺ جي معنيٰ ڇا آهي.

کانڌي جي ۱۹۱۶ ۾ سنڌ جي دوري تي آيو ۽ وري ۱۹۱۷ ۾ ڪراچي ۽ ۾ آيو. ان موقع تي شري چينمل جي مهاڻا کانڌي سان هوم رول ليگ آفيس ۾ چڱي چوڪي واد واد ٿي ۽ کانڌي ۽ آفريڪا جي اُٺڙ جا مثال ڏيئي ستياگرهه جي ڪاربه جي ڏاڻو کان شري چينمل کي واقف ڪيو.

مهاڻا جڏهن خلافت جي سوال تي هاجل هلائڻي تڏهن شري چينمل کانولس ڪيترا سوال پڇيا جن جا کانڌي ۽ کيس جواب ڏنا.

کانڌي ۽ ۲۵ مئي ۱۹۲۱ جي ٻنگ انڊيا ۾ لکيو:

”سنڌ مان ڪو به اڪت چيني ڪري نه اها ڳالهه مون کي خوشي ڏيندي آهي. شري چينمل ته منهنجو ستياگرهه جو اوائلي ۾ اوائلي ساٿي هئو ۽ مون کي خبر آهي ته جن جو ڪو اوهي واعِي ڪونهي تن جي مدد لاءِ آواز اٿارڻ وارو چينمل آهي.“

سر ڳواڻي شري چينمل پرسرام پنهنجي شڪتي شالي قلم سان ”هندواڻي“ اخبار ذريعي ۽ پنهنجي پرنسپل وياڪيانن دواڙا شريماتي انئي بيسنٽ جو هوم رول جو سندس سنڌ ۾ پهچايو ۽ ستل سنڌ کي جاڳرت ڪيو. رولٽ ائڪٽ خلاف کانڌي ۽ ستياگرهه شروع ڪيو ته ان ۾ به اُتساه سان ٿي پيو. کانڌي ۽ ان ستياگرهه جي سلسلي ۾ هڪ ڏينهن هر نال ڪرڻ ۽ اڀواس رکڻ جو آدش ڏنو.

مهاڻا کانڌي جي حڪم موجب هر نال تمام ڪامياب ٿي. سوامي شرنانند دعلي ۽ ۾ بندوق باز پوليس جي ٽوليءَ کي پي ٽرڪ چمي ڏنو:

گولي چلائڻ ۽ هر سينا ڪرل ڪي ڪڙي هٿن ۽ هر گز نه هٽينگي.

شري چينمل ان بنسبت هڪ زبردست ليک لکيو ته ڪيئن ماڻهو قربان ٿيڻ لاءِ تيار آهن. ان ليک ۾ شاهه جو هڪ بيت لکيائين: اڳيان اڏن وٽ، پويون سر سنباهيا ڪلال ڪي هٿ، ڪسٽ جو ڪوٺ وڃي. انگريز سرڪار شري چينمل پرسرام تي انهيءَ ليک لاءِ بغاوت جي ڏوهه هيٺ ڪيس هلايو ۽ کيس ڏيڍ سال سزا ملي. مئجسٽريٽ فتويٰ ۾ لکيو ته ستياگرهه خبر نه آهي ته ڪهڙي هاجل آهي. ان تي ٻوني جي مرهٽا اخبار لکيو ته مئجسٽريٽ کي سزا ڏيڻ کان اڳ پڇا ڪرڻ ڪپندي هئي ته ستياگرهه ڇا آهي ۽ قانون هيٺ ڏوهه آهي ڇا؟ کانڌي ۽ کيس سمجهائي.

ستياگرهه کي ڪليءَ طرح سوچڻ گهرجي. سندس من ۾ ڇا آهي اُنجي دنيا کي ڄاڻ هجڻ ضروري آهي.

(۶) آچار به گدوائی

آچار به آسودمل ٽيڪچند گدوائی مڃائما
گالڏيءَ جي ابترو ويٺو هو جو کيس مڃائما
پنهجي گجرات قومي وديا ٻيٽ هو مکيه
آچار به ۽ بر لسپال ڪري رکيو هو.

مڃائما گالڏي ۱۹۱۹ع ۾ رولٽ ايڪٽ
بر خلاف متباڪر هجي سلسلي ۾ ۸ اپريل
تي بمبئيءَ مان دهليءَ وائو ٿيو جو سوانهي
شر ذالند کيس ڪوٽ ڪئي هئي. انهن
مٿرا جي اسٽيشن پار ڪهاڻون ٿيڻ آچار به
گدوائیءَ مڃائما کي ٻڌايو ته سرڪار توهان کي
دهلي وڃڻ ڪن ڏيندي اول ٿي ڪرنتار
ڪري ڇڏيندي. ٿو به ائين سرڪار گالڏي
کي پالوال اسٽيشن تي پنجاب ۾ نه ڪهڙو
جو حڪم ڏنو ۽ کيس آخر زوريءَ ريل
کاڌي ۽ مان لاهي واپس بمبئي ڏي واپس
کاڌي ۾ ڇاڙهي وئي هليا.

مڃائما گالڏيءَ جڏهن ۱۹۲۰ع ۾ ائڪٽ
اسڪار جي هلچل شروع ڪئي ٿيڏهن
آچار به گدوائی اچي مڃائما گالڏيءَ سان
گڏيو ۽ مڃائما کيس گجرات وديا ٻيٽ جي
بر لسپال جو ڪاريه سپرد ڪيو. گجرات
وديا ٻيٽ جي ساڻا سواجي ٻڌ ۾ هڪ
مهتر پورو قدر چاڻي ان جي مهورت جي
ڏينهن ۱۵ نومبر ۱۹۲۰ تي گالڏي هڪ
اهاميت ڪنهن ٿريءَ جي دوران ۾ چيو ته
آچار به جي ولالت مان حاصل ڪيل وڏين
دڙين کي نه ڏسو پر سندس سرشت آچار
جو ٿورو مٿسوس ڪريو.

”سند مان مهاراشتر مان ۽ گجرات مان
ٿورو اعليل آدرشي جنهن وارا آچار به هن

ڪاليج ۾ اچي گڏ ٿيا آهن. الهیءَ سکر
ڪري هي اسٽان هڪ ٽوٽ سٿان پيو آهي.“...
مڃائما گالڏيءَ جي آشا سٿي ٿي ۽
شالدار حد تائين. آچار به گدوائی ٻارڻ
سندس ڌرميتي گنگا ديوي سندس
ڀاءُ شري عالم گدوائی ۽ سندس ڀيڻ ڪماري
ٻارڻي گدوائی سيني سواجي جي لڙت جا
ٻالڪا سڃاڻي ٿي رهيا ۽ قيد ڪاٺاڻون.
۱۵ جون ۱۹۲۱ تي گالڏي ۽ ٻيڪر الڊيا
۾ آچار به گدوائیءَ جي باري ۾ هيٺين
دستور لکيو:

”برطانيه سرڪار جي راج جو سرشتو ڪٿڙو
نه بيهودو ۽ بي شائانتو dishonourable آهي
تئين باهه مثال ڏيان ٿو. گجرات وديا
ٻيٽ جي وائيس چانسلر آچار به گدوائیءَ
کي مدراس مان ڪورٽ جو سمن آيو آهي
ته راجدروءَ جي ٿلهه هيٺ مقدمي جي
شعوائیءَ تي اچي حاضر ٿو، جو نيزواڙا ۾ نه
مهنا اٿس ڪيل ٿري ۾ باهه توهان مٿان
ڪس ڪيو آيو آهي.

هاڻ خود چارج مان ئي ڏسجي ٿو ته
هسا لاءِ چٽ ڇاڙ جو هم اشارو نه ڪونهي.
سرڪار لاءِ شرف disaffection جيڪا آچار به
جي ٿري ۾ اڀاري ٿي ساهه علي پائر هرورز
اٿاري رهيا آهن. هن سرڪار خلاف جيڪا
شرف مان ڇاڳاڻي زهدو آهن تئين ۾ مون کان
ڪو گوءَ ڪٽڻ وارو ڪونهي. پر هاڻ جڏهن
سرڪار اها ٻيئي قبول ڪئي آهي ته هسا
لاءِ چٽ ڇاڙ نه هوندي ته سرڪار ٿريون لاءِ
راجدروءَ لاءِ مقدمون نه هلائيندي ته ٻيو
ڇاڪاڻ اچي مقدمي ڪندا نه ٿا وڃن؟“

آر. ٽي. ۾ رڪيڪ کي بلڪل ساواڏن ٿيڻو آهي. سونپيل سميتي ۽ حو جڳي ۽
طرح اپوي ڪرڻ گورجي.

(۵) سوامي گونداند

سوامي گوندانداند جڏهن اڃا چوهرمل طوطيرام منسڪاڻي نالي سان ڪاليج ۾ اڏياپڪ هئو تڏهن ئي هو آزاديءَ جو هڪ لڙاڪو هئو. ”ڪوماگنڌا مارو“ نالي وارو هڪ جهاز بابا گرونت سنگهه پاڙي ڪيو ۽ ان ۾ هندستاني محب وطن چاڙهي ڪئمپيدا وڃي رهيو هئو. سرڪار کين ڪئمپيدا ۾ اچڻ نه ڏنو ۽ جهاز هندستان موٽايو ويو. ان جهاز جي مسافرن ۾ پروفيسر چوهرمل به هئو. جهاز لنگر هنيو ته سرڪار اڳواڻن کي گرفتار ڪرڻ شروع ڪيو. بابا گرونت سنگهه ڀڄي عسڪر پندا ٿي ويو. سوامي گوندانداند گرفتار ڪيو ويو ۽ جنگي وقت جي چالو ڊفينس انڪٽ هيٺ قيد ۾ بند رکيو ويو. جنگ ختم ٿيڻ کان ڪيترو وقت پوءِ کيس آزاد ڪيو ويو ۽ ڳچ وقت پوءِ به نظر بند رکيو ويو. جڏهن مهاڻا گاندھي اسپروڪ جي هلچل چالو ڪئي تڏهن سوامي گوندانداند پنهنجي ٿرپرن سان سنڌ ۾ آڳ ٻاري ڇڏي ڇو نه خود ئي باهه جو آلو هئو. سرڪار هن کي راجپوت واري ۱۲۴ الف قلم هيٺ پنج سال قيد جي سزا ڏني. سنڌ ۾ ايڏي وڏي سزا يعني ۵ سال اڳ ۱۹۰۹ع ۾ ۱۲۴ الف قلم هيٺ ئي شڪارپور جي مهرچ گورڊن شرما کي سود پيشي ڪندڙ جي فائدي ۾ ڪتاب لکڻ لاءِ ڏني وئي هئي ۽ ان ڪتاب جي پڌري ڪرڻ لاءِ سميت ڇپيو مل ڪي ئي سال ۽ ڪتاب ڇاپڻ لاءِ شري ويرومل بيگراج کي به ٽي سال قيد جي سزا ڏني وئي هئي.

مهاڻا گاندھيءَ سوامي گوندانداند جي

پوشنسا ۾ هيٺين ريت لکيو:

”سوامي گوندانداند کي پنج سال قيد ۽ ديش نيڪالي جي سزا ڏني وئي آهي. اڳ ۾ سواميءَ ڪيترا دفع بنا مقدمي جي سزائون سنيون آهن ۽ ڪيترن ئي قيد خانن ۾ ساڻس عئوتون ڪيون ويون آهن.

سندس ٿرپور ۾ هئسڙا جي ڇيڙ ڇاڙ ڪاٺي. سرڪار لاءِ ڌڪار سا آهي پر ان لاءِ مان به اهڙو ئي ڏوهاري آهيان، جهڙو گوندانداند.“ (پنگ انڊيا ۱۱ مئي ۱۹۲۱)

”نوجيون“ اخبار ۾ ۵ جنوري ۱۹۲۵ تي مياڊيو ڊيساني هڪ دلچسپ گفتگو لکيو آهي: بيلگار ڪانگريس اجلاس جي وشي ويچارڻي ڪاميٽيءَ ۾ جڏهن قومي اسڪولن ۾ چرخو ڪٽڻ وديارئين لاءِ لازمي ڪرڻ جي سوال تي ويچار ٿي رهيو هئو تڏهن سوامي گوندانداند چڙ مان اٿي چيو ته ”مان آهيان ته برخلاف پر تڏهن به چرخو نه ڪٽيندو ئي رهندس.“

تنهنجي گاندھيجيءَ ڪائس ڀڄيو:

”ڪٽيندين ته پوءِ ست ڪنهن کي ڏيندين؟“

سوامي گوندانداند ٿڌو ٿي چيو:

”دان ڪندس.“

”مونکي ئي ته دان ڪندين؟“

گاندھيجيءَ جواهو سوال ٻڌي سيميئي کڻي ۾ پئجي ويا.

سواميءَ چيو:

”ها توهان کي ئي دان ڪندس.“

”اهو سمجهو ته مونکي منظور آهي.“

گاندھيجيءَ چيو ”پلي ووت نه ڏجو، ست

مونکي ڏجو.“

اهنسڪ هئڻ ڪري دڪ ڏسي ٻڌي مان روئڻ جي عادت ڇڏي دل کي ڪنور بڻائڻ جي عادت حاصل ڪئي آهي جيئن دڪن جو مقابلو ڪري سگهان. — ٻارو

(۴) پروفيسر اين. آر. ملڪاڻي

پروفيسر نارائنداس رتمل ملڪاڻي هڪ
ٻيو پوسٽ سنڌي ڪانگريسيسي ليٽا آهي جنهن
جو گاندھيجي سان تمام گهرو سمجھڪو بڻيو.
چئني نه هڪڙي ئي گفٽي سان گاندھيجي
پروفيسر ملڪاڻي کي گھائي وڌو. ۱۹۲۰ع
دسمبر ۾ گاندھيجي مظفور پور بهار ۾ آيو ۽ ه
بجي شام جي ميٽنگ لاءِ آڪٽوڪٽو پينڊ
وڃي رهيو هئو ته پروفيسر ملڪاڻي کي
سامهون ڏنائين. ملڪاڻي ۽ چيو ته ميٽنگ ۾
اوهان کي ٻڌڻ آيو آهيان. گاندھيجي مرڪي
چيس:

“Professor, what next?”

”وڌيڪ ڇا ڪندين؟“

ميٽنگ تان موٽيو ته ملڪاڻي کي لنڊ
نه آئي. پرياس جو لوڪريءَ جي اسٽيٽا لڪي
وڃي پرنسپال ڪوسلا کي هٿ ۾ ڏنائين.
هن گهڻوئي سمجهائين ته ائين نه ڪر
پروائشل سروس ٽن سون رپين جي پگهار
واري پڪي نوڪري ابهر ۾ نه ڇڏ. پر
ملڪاڻي نه ٻڌو.

عشق ائين ڪري

جن جا رو ڄام ڪاٺي ڪيو.

پروفيسر ملڪاڻي پوءِ گاندھيجي جي
پٽ ورتي. پاٽيا ۾ وڌيا پيمت ڪليو، ڪاشي
۾ وڌيا پيمت ڪليو ۽ آخر بمبئي ۾ قومي
مهاوڊياليه ڪليو جتي پروفيسر ملڪاڻي
وائيس پرنسپال ڪري رکيو ويو. هڪ لڳا
پروفيسر ملڪاڻي ۽ گاندھيجي کان ڪاليج جي
وڌياري لاءِ ۶ اڙيل قومي ڏينهن ملهائڻ لاءِ
سنڌيش گهر يو. مهاتما چئي ٽڪري لي

سنڌ جي ڪانگريس نيتائن جو ويچار هو ته
سنڌ ۾ لوڻ جو سٽياگرهه نه ڪڍي ۽ سنڌ
مان والنتيئر گجرات ڏانهن موڪلجن جتي
وڃي هو سٽياگرهه ڪن. اهو سنڌيه ان
ڪري پيدا ٿيو هو جو ڪجهه وقت اڳ سنڌ
۾ فرقيوار فساد ٿيا هئا ان ڪري ٻي هو
نه منان وڌيڪ فساد پڙڪو کائي اٿن. هڪ
سنڌين جي سفارت ڊاڪٽر چوٿرام جي
اڳواڻي ۽ هيٺ مهاتما گاندھيءَ سان ٻروچ ۾
ملڻ وئي. گاندھيجي کي سنڌ جي حالتن کان
واقف ڪيائون ۽ پنهنجو گمان کيس ٻڌيائون.

گاندھيجي ۽ ڪدم چئي ڏنو ”ڊاڪٽر
صاحب ميرا تو ويچار هن ڪ سنڌ سٽياگرهه
ڪي ليمي ٿيار هه، سارا ديش ٿيار هه
اور سنڌ پي ٿيار هه. آپ جاڪي سٽياگرهه
ڇالو ڪرو.“

مهاتما جي گفٽي ۾ ڪا ايتري پختائي ۽
وشواس پوريل هو جو شڪ مٽي ويو ۽ ڊاڪٽر
چوٿرام سنڌ ۾ اچي سٽياگرهه جاري ڪرايو ۽
ڏنو ته واقعي سنڌ ٿيار هئي.

پاڪستان ٿيڻ کانپوءِ ڊاڪٽر چوٿرام
مهاتما گاندھيءَ سان سنڌ ۽ سنڌين جي باري
۾ اڪثر چرچا ڪندو هو ۽ مهاتما جي
شهادت جي ڏينهن به ڊاڪٽر مهاتما وٽ
ويو هو ۽ سنڌين جي مسئلن جي باري ۾
سائنس ڳالهائون ڪيون هيون.

مهاتما ڊاڪٽر لاءِ هڪ لڳا چيو:

”مان ڊاڪٽر چوٿرام کي زميدار ماطهو
سمجهندو آهيان. هن جي ڪاٺي ۾ دير گه.
ڪال جي اڪند ديش سيوا جمع آهي. هن
دش لاءِ فقيري اختيار ڪئي آهي.“

جو اُپواس ٿو رکي سو ايشور جو عيوضي آهي ۽ ايشور جي عيوضي

ڪي هن ۾ مٿل رکڻو نه آهن.

(۳) ڊاڪٽر چوئٿرام گدوالي

سرگواسي ڊاڪٽر چوئٿرام پرتاپراءِ گدوالي، جنهن کي لوڪن سرڌا منجهان 'سندو ڀتي' جو خطاب عطا ڪيو، سو اصل اڻلائي ويڇارن جو هو مگر مهاڻا گانڌيءَ جي جادوءَ کيس سندس پگم بڻائي ڇڏيو. هيئن جيئن مهاڻا گانڌي ڀارت ورش جي راجسڀتي مڌان پر اڳڙو ايندو ويو نئين گانڌييءَ جي جدا جدا تحريڪن پر ڊاڪٽر گدواليءَ پورو پورو پاڳ وٺندو رهيو. رولٽ اڪٽ خلاف ۱۹۱۹ جي ستياگرهه کان وٺي هندستان ڇڏي وڃو جي تحريڪ تائين هن سڀني تحريڪن پر نه ڳڙو بلڪل ئي بهرو ورتو پر سحر نه سنڌ پر انهن سڀني تحريڪن جو سرڪندو ۽ مهيندار ڊاڪٽر چوئٿرام هو. ڊاڪٽر چوئٿرام نه بلڪل اوائلي قومي تحريڪن جي زماني پر حيدرآباد سنڌ پر ترهر چاريه آخري سڀني ڪيو جو پوري معنيٰ پر ڀارتي جي آزادي سنگرام پر اڻلائي ٻوڏن جو اڏو هو.

مهاڻا گانڌي جنهن تي آمريڪا مان واپس هندستان پر آيو نئين ئي ڊاڪٽر گدوالي جي من پر سائنس ملڻ لاءِ پڙيل اڻلاڪا ٻڌا ئي. ڊاڪٽر صاحب پاڻ لکيو آهي:

”ورهين کان ئي وڃيائين ته ڪڏهن اڃا وٺل ايندي ڇڏهن ملڪ جي مٿن ۽ محبوبن لوڪناليه. تلڪ ۽ مهاڻا گانڌيءَ جي درشن ۽ ڏيندڙ جو ڪو موقعو ملندو. آخر سندس آس سالن پڇاڻان ۱-وري ٿي. سنه ۱۹۱۵ جي پڇاڙيءَ پر ڪن سالن سان گڏهي سنڌ جا وٺ ڇڏي مارواڙ جي

پڪستان مان مسوري ڪندي اچي احمدآباد پر منزل ڪئي سون. احمدآباد لائين سفر ڪندي اندر پر اڇڙي اڪو هٿر ڇوڙي ڪنهن سرڌالو لهرت پاتريءَ کي لهرت سٺان هي بيهت ڪرڻ جي يا ڪنهن عاچيءَ کي حج جي زيارت ڪرڻ تي ٿيندي آهي.“ ڊاڪٽر چوئٿرام اها رات احمدآباد پر مهاڻا گانڌيءَ جي آخري پر گذاري ۽ ٻئي ڏينهن بمبئيءَ طرف روانو ٿيو جو گانڌي جي بمبئي انڊين نيشنل ڪانگريس اجلاس پر شريڪ ٿيڻ لاءِ روانو ٿي ويو هو. گانڌي جي بمبئيءَ پر ٻين اڳواڻن حيان ڪنهن هوٽل پر لٽل ڪمن هئو، پر ...

”هيءُ مسڪين ۽ مٿس جو مددگار ۽ هٿن جو همدرود ۽ حامي، مارواڙي وڏياليه حال پر پنهنجن همدرودن سمجهي، قسمن جيئن فراس تي آسن لڳايو ويٺو هو. سندس چوڻن پر سڀس لوائين پنهنجي پياس بچايو. پوءِ نه منهنجي لاءِ مارواڙي وڏياليه مندر ٿي پيو. جيڪي ڏينهن آئي هوس سي ڏينهن ڏهاڙي آئي ويٺو هوس. منجهس ڪڙڙي مٿيا هئي تنهن جي پڙوڙ آئي پير.“

آخر پر ڊاڪٽر چوئٿرام لکي ٿو: ”مون گهڻن اڳواڻن سان مڪاملو ڪيو آهي، ڪنهن سمع ۽ ڌرم ڳوڙڙا ٻڌا اٿم پر هي پنهنجو مت پاڻ آهي.“ مهاڻا گانڌيءَ جو ڊاڪٽر چوئٿرام تي ڪيترو حادثي اٿو هو تنهن ٻاري پر هڪ پريوسنگ ملي ٿو. ۱۹۳۰ پر ڇڏهن مهاڻا گانڌيءَ لوڻ جو ستاگرهه جاري ڪيو تڏهن

آخري رڪيا ڪرڻ هرڪنهن جو حليم سڌ حق آهي. مان هندستان پر هڪڙو پر ڪائوڙ ڏسڻ نه ٿو گهران

موتني ڪو ٻيو ٻو جو ڪونهي.

آچار به وڌيڪ گانڌيجي ڪي چيو ته جيڪڏهن آفريڪا وارا ستياگرهه جا طريقا اوهين هتي ڪتب آڻيندا ته نرم نرم وارا ته اوهان جو وروڌ ڪندا باقي اوهانڪي جيڪڏهن ڪي ستياگرهي ملندا ته اهي لوڪمانيه تلڪ جا پوئلڳ ٿي هوندا ۽ واقعي سنڌ مان جيڪي ڪاريه ڪرنا مهاڻا ڪي مليا سي لوڪمانيه تلڪ جا ئي پوئلڳ هئا جهڙوڪ ڊاڪٽر چوڻرام گدواڻي، ڀائي سچاند قيرومل، مهاراج لوڪرام ۽ مهاراج وشو نهارام شرما.

مهاڻا گانڌيءَ ترست ئي پروفيسر ڪرپالاڻيءَ کي سبوا لاءِ سڏ ڪيو. ڇمپارن ۾ نيل جي ڪيمپ جي ڪڙمين تي گورن زميندارن جي ظلم برخلاف چاچ ۾ ڪرپالاڻي اچي سندس ساٿي بڻجي بيٺو. ايتري قدر جو پروفيسر پاڻ به گانڌيجيءَ جي سادي رهڻي اختيار ڪري ڇڏي ۽ روڻي به پاڻ هٿن سان تيار ڪرڻ لڳو جا گانڌيجيءَ سان گڏجي کائيندو هو. ائين ڏيڍ سال کن پروفيسر ڇمپارن ۾ ڪاريه ڪيو. هن ئي ئي پورهئيءَ سان گهوڙي سواري ڪرڻ جي ڪوڙي ڏوهه هيٺ سرڪار ڪيس ڪيو. گانڌيجيءَ پاڻ لکيو آهي ته سرڪار اهو مقدمو الهيءَ مراد سان ڪيو جنهن گانڌيجيءَ جي ڇمپارن ۾ هلايل هلچل اتي جي ڪڙمين جي اڪين اڳيان بدنام ٿئي. مهاڻا چيو ته منهنجي ساٿيءَ کي ستائڻ سان سرڪار گورن زميندارن کي راضي ڪرڻ تي گهريو، تنهن ڪري ضروري هئو ته پروفيسر ثابت ڪري ته هو ڪهڙيءَ ڪانئيءَ جو بڻيل آهي. ڪڙمي ته قيد جا ڊنل ٿي

هئا. ڪين بي ڊيو بڻائڻ جو موقع ملي ويو سو وري ڪنهن وڃائجي! پروفيسر ڪي ان منگي سونهري ساعت ملي ويئي سا وڃائي ته مور ڪٿا چئجي. ستياگرهه جي معنيٰ به ته اهاڻي آهي ته، اتياءَ جي آڏو مقابلو ڪجي. ڪورٽ جو فيصلو باڪل بي انصافيءَ جو هئو. پروفيسر مرڪنڊي سزا قبول ڪري ميد ۾ وڃڻ سان هي ستياگرهه ڪيو. ستياگرهي اڀيل ڇا جي لاءِ ڪندو؟

جڏهن ڊسمبر ۱۹۲۱ ۾ پروفيسر ڪرپالاڻيءَ کي اسهڪار هلچل ڪري گرفتار ڪيو ويو تڏهن مهاڻا گانڌيءَ هن طرح لکيو:

”پروفيسر ڪرپالاڻي ۽ سندس آشرم جي ٻين ڪيترن ساٿين کي سرڪار گرفتار ڪيو آهي. بي گناهن جي قرباني (پيٽا) وڌندي رهي آهي... آچار به ڪرپالاڻي پاڻ کي فقير ٿي بڻائي ڇڏيو آهي. گهوڙون گهٽائي وڃي چن مائر ڪري پنهنجي وڏيارين سان گڏ رهي شيوا ڪندو رهي ٿو. اهڙين پوتر دلين وارا شيوڪ ٿين ۽ قيد پوين.“

۲۹ ڊسمبر ۱۹۲۱ جي ”بنگه انڊيا“ ۾ گانڌيجيءَ لکيو ته پروفيسر ڪرپالاڻي ۽ سندس ساٿين کي هر ٿال ڪرائڻ جي ڏوهه هيٺ گرفتار ڪري، پوليس ٽائڊ ٿي ڪيس هلائي، جيل جي سزا ڏيئي، رسي سان ٻڏي جيل ڏانهن اماڻيو ۽ قيد ۾ به ردي ڪاڌو وغيره ڏيڻ ۽ خراب هلڪ هلي ٿي وڃي. ۱۹ جنوري ۱۹۲۴ع جي ”بنگه انڊيا“ ۾ گانڌيجي آچار به ڪرپالاڻي لاءِ لکيو ته ڪيس اها عجيب شڪتي آهي جو وڏيارين کي پنهنجو ڪري ٿو ڇڏي.

عمل بنا ويچار گهڙا به سندس رهجن انهن کي کوٽا موتي سهڻو ڳڻجي.

(۳) آچار به ڪرڻ لائي

آچار به جيوت رام پڳوانداس ڪرڻ لائي مهائما ڪانڌيءَ سان گڏهن ملاقات ڪرڻ وٺي هڏهن هو دکن آمريڪا مان هندستان ۾ پهتو هو ۽ ڪوئي رابندر نات ٽيگور جي انٽرميڊيٽ ڪرڻ لائي، ڪوئيءَ سان ملاقات ڪرڻ وٺي هو. آچار به ڪرڻ لائي ٿيئي کان ئي هڪ اٽلائي وڃيڻ جو اوجھان هو ۽ هن جو اٽلائين سان چڱو چوڪو سمجھو هو. پر آچار به ان سعي هڪ ٽراسائي ۽ ٽامسڊيءَ جي مالڪ ٻي سٽيءَ ۾ هو چاڪاڻ ڪرڻ لائي ڪيترن ئي اٽلائين کي گرفتار ڪري ڇڏيو هو ۽ آچار به سوچ ۾ هو ته ڪيڙي دستور ديش کي آزاد ڪرائڻ لاءِ ڪوششون ڪامياب ٿي سگھنديون. ان مالڪ ٻي سٽيءَ ۾ هن جڏهن مهائما ڪانڌيءَ جي هندستان ۾ اچڻ جو ٻڌو تڏهن سندس من ۾ آيو ته ان نئين ليئا کي وڃي ڏسان ۽ معلوم ڪريان ته هن دکن آمريڪا ۾ ڪيڙي دستور ڪوڙي ۽ سرڪار سان چڪري کائي ٻڌ ڪٿي ۽ ڪو شياڪوڙه جو ڪيڙو نئون شڪار ڪانڌيءَ ڪيڙو آهي.

آچار به جي دل ۾ اها به هڪ شڪا هئي ته ڪيئن اٽاس جي شاهديءَ خلاف مهائما ڪانڌي دعويٰ ڪري ته قومي هلچل اسڪ ڪمپني ئي هلائي سگھي ٿي ۽ ڪيڙي بمباد ئي هو چوي ٿو ته راجسٿيءَ جو آڌار اخلاقي آهي. ڪانڌيءَ کي دلاوڻ (ڪاڪا ڪالڪر) جو بدليل نالي هيمٿ شائينڪسٽن ۾ رهن (هو) اول ئي ٻڌايو هو ته آچار به ڪرڻ لائي هڪ ٽپي

۽ ڏوي ديش ٻي مهائما ڪانڌيءَ سان اها

آچار به جي مهائما ڪانڌيءَ سان اها ملاقات مارچ ۱۹۱۵ ۾ ٿي. آچار به هڪ هٿو مهائما سان گڏ رهيو ۽ ان عرصي اندر هن جون مهائما ڪانڌيءَ سان قومي تحريڪ جي ان نئين طريقي جي باري ۾ ڳالهون هلون. مهائما کيس پنهنجو سٽ ۽ اها جو طريقي سمجهايو ۽ ڏکڻ آمريڪا جا ڪي اٽيڪ به ٻڌايا.

آچار به ڪرڻ لائي ٻي سٽيءَ کي چيو ته مون کي هن انگريزي واپاري قوم تي ڪو شڪ ڪونهي. ڇاڪاڻ ته مان سمجهان ٿو ته هندستان کي آزاد ڪرڻ لاءِ هسا جو سهارو وٺڻو ئي ٿو ٿئي، يا فوج بارس ڪري يا باغوان ڪا فوجي مدد اچي جئين ٻين ملڪن ۾ ٿو آهي.

آچار به ڪرڻ لائي انهن ڏينهن ۾ مهائما ڪانڌيءَ جو اٽل وٺڻ، ڪنهن گهٽ ٿي ٿو ته هو ڪيئن ڪوڙي ۽ چوڻ کائي مشڪندو ٿو رهي. هن اعتراف ڪيو ته هو ٿو هو. پروفيسر ڪرڻ لائي جي من تي هن ٻنهن ملاقات جو جهڪو اثر ٿيو سو آچار به پاڻ هن ريت ظاهر ڪيو آهي:

”ٻنهن ئي ڏينهن ۾ منهنجي من تي اثر وٺڻو ته هو هڪ سچا واکي آهي.“ مهائما ڪانڌيءَ جي سڱ جو اٽل اعتراف ڪيو ته ”راجسٿي ڪار به ٻلي يا دلتن جي ڪار به ٻلي يا ڪو به ٻي ڪار به منهن لاءِ اوهين واجب سمجهيو منهنجون شروعاتون ڪتب آڻي سگھو ٿا. مان سمجهن آهيان ۽

ورت ڌاريءَ لاءِ سٽيم تي هلڻ رڳو ڪا اٽڪل نه آهي. سٽيم - چرن ته هنجو اٽڪل انگ ٿي ويندو آهي جنهن شري سان ڪا لڳل وسٽو. — باهر

اڳيان حشام ماڻهن جا اچي مڙندا ئي آهن. اختيارِي وارن کي صلح سانت سچ بچ کهي ته کين ڪنهن چترائيءَ سان هلڻ گھوري. ڪراچيءَ ۾ عملدارن ڏانو پري هلڻ ڪار ورتي. خلق ئي کولي مار ڪرڻ انڪري به غير واجب هئو جو عملدارن کي سڌ هئي ته جئرامداس ۽ ملڪاڻي والنتيئر جي جتي ساڻ اتي اچي لوڪن کي سانت ڪرائڻ جي پوري پوري ڪوشش ڪري رهيا هئا.

شري جئرامداس لکي ٿو: ماڻهو پتر اچلي رهيا هئا. جيڪي ماڻهو رستي جي هن طرف بيٺل هئا تن وٽان نه پر جيڪي رستي جي پوئين پاسي کان بيٺل هئا تن وٽان ئي پتر آيا. سو مون هنن وٽ وڃي کين پتر اچلائڻ کان جهٻاڻ پئي چاهيو. مان اڃا دروازي کان چار پنج قدم مس اڳتي وڌيس ته بنا چٽاڻ ڏيڻ جي گوليون هلايون ويون. هاڻ ڪجهه به ڪري ڪين ٿي سگهياسون. سو آءٌ موٽڻ لڳس ۽ ان مڙل مونکي کولي لڳي. اڳيان والنتيئر بيٺا هئا. انهن ۾ هئا ڏاتر به ۽ مينگهراج جن شائي رکڻ خاطر جان ڏني.

والنتيئر ۽ اڳوان ائين اڳيان هئا. اهو ڏسي عملدارن کي کين شانت ڪرائڻ جو موقعو ڏيڻ کپندو هئو پر ڏسجي ٿو ته عملدارن هلڻ اهڙي ورتي جو چٽا هٿس ٻڌا ڪرڻ سندن مراد هئي.

... هنن هليل اڳئين ۱۹۲۱ واري هليل کان ٿريل روپ ورتو آهي. اڄ بيهادر والنتيئر پنهنجي تر-بالين ڏيڻ ۽ ستر سٽن سان اٽياس جو نئون ورق ورائي رهيا آهن.

اڳوانن کي ايڏاڻ رسندا تڏهن ئي ته موڪ ٿيندو. قربانيءَ جو قانون دنيا ۾ ساڳيو ئي قائم آهي. سڀ کان سرپشت، نرمل، پوتر ۽ بيهادرن جي قرباني ئي اثر ڪري ٿي. جئرامداس سڀني ۾ وڌيڪ بيهادر ۽ صاف cleanest آهي تنهن ڪري جئرامداس کي رسيل گهاٽ جو ٻڌي مان تار ڪرڻ کان پاڻکي روڪي ڪين سگهيس ته ستر ۾ (پاسيري) جو گهاٽ قيد وڃڻ کان بهتر آهي پر دل ۾ گهاٽ ان کان گھڻو سرس آهي.

مان بن بيهادر جوانن جي عزت سان همدردي ڪريان ٿو پر منهنجي دل چوي ٿي ته کين سندن نيڪون جي لائساني شهيدِيءَ لاءِ مبارڪون ڏيان جي قبول ڪن. لڙاڪ يڏن جو موت ڪڏهن به نه ڪرڻ جو موقع نه آهي ۽ وري ستياگريهه يڏي جو موت نه چا. چئجي! آزاديءَ جي پيا سي قوم کي هڪ سبق جيڪو اول سڪو آهي سو آهي جدا جدا ڊپ ڪڍي ڇڏڻ - لقب (عزت) وڃائڻ جو خوف، دولت وڃائڻ جو ڏر، قيد جو پڻ، شري کي ايڏائڻ جو ڏر ۽ ٻڻ موت جو پڻ.

پارت ورش مان آيل احوال ماڻهن ۾ بي ڊٻائي جي وڌڻ جون خبرون ڏيئي رهيا آهن.

۱۴ اپريل ۱۹۳۰ جي ”بنگ انڊيا“ ۾ مهاديو ڏيڻيءَ نوٽ لکيو:

”ڪراچيءَ ۾ خلق ئي کولي هلائڻ لاءِ ڪوبه سبب ڪونه هئو. سڀ ڪنهن هنڌ جڏهن اڳوان گرفتار ڪيا وڃن ٿا يا انهن کي مدمو هلايو وڃي ٿو تڏهن ڪورٽ جي

چترامداس ڪڏهن به هٿس جو ويچار ڪرڻ وارو نه آهي ۽ ان کي همٿائڻ وارو آهي. هو نه سدائين ديس جا قانون مڃيندو رهيو آهي ۽ تنهن ڪري کيس سول نافر مالي جي معافي جي ڄاڻ آهي. پر سرڪار چترامداس جيڙي ماڻهو ڪسان ڪم اهڙو ئي ٿي وئي سگهي يعني کيس قيد ۾ رکڻ. اهڙي ڪم جي قيد هائسوا تي سوراڄ کي سڄي ڌرم اڪول معافي ۾ واپس وٺي آئي.“

۱۹۳۰ ۾ مهاڻا گانڌيءَ جيڪو اوڻ جو ستياگرهه چالو ڪيو تنهن سلسلي ۾ ڪراچيءَ ۾ اڳواڻن تي ڪيس هڻندي هشام ماڻهن جا ڪراچيءَ جي ڪورٽ باھران اچي ڪٺا ٿيا. اتي پوليس گولي هڻائي جنهن ۾ ٻه نوجوان شري داتار ۽ شري مينگهراج لڏا شهيد ٿيا. ان موقع تي پوليس جي هڪ گولي شري چترامداس کي به لڳي ۽ سندس ستر مان آڙپار لڪري وئي. مهاڻا گانڌيءَ کي جڏهن اها خبر ملي ته هن بڪدم شري چترامداس وٽان هڪ تار موڪلي جنهن جو ذڪر مهاڻا پنهنجي ۲۴ اپريل ۱۹۳۰ جي ”هنگ انڊيا“ جي ليک ۾ ڪيو آهي. مهاڻا لکيو:

”ڊر نوجوان داتار ۽ مالي بواندر Athlete ڪيڏي به اتي ماڻهن کي شام ڪرائڻ ويو هو تنهن کي گولي لڳي. مينگهراج ڏيواجند ۱۶ سالن جو ٽينگر به گوليءَ جي ڳٽيءَ تان مري ويو. اهڙيءَ طرح سڄا ڄڻ ۾ شري چترامداس به آهي تن کي گولن جا ڳٽا رسيا. چترامداس کي ڳٽا رسيو اتيءَ خبر موٽي لڄ unmixed خوشي ڏني.

پيش ڪيو جو پيشي کي قبول ٿيو ۽ ڊليڪٽن لوڙي حاضر ٿيڻ ۾ اهو ٻڌي اي عدويءَ جي لهر اچي ويئي. ٿانڌي ۽ اللهيءَ سمجهولي لاءِ جس شري چترامداس کي ڏٺو. مهاڻا گانڌي ۱۹۲۱ع ۾ اسهيوڪ جي خليل هڻائي و شري چترامداس ڏاڪٽر چوٽوٿار سان گڏجي پوري ڌرم سان ان ۾ ڪافي ٻيو. ڊسمبر ۱۹۲۱ ۾ شري چترامداس کي سرڪار بدامني جي ذمه هڪ ڪرعار ڪيو. شري چترامداس ڪرعار لڳي ٿي. مهاڻا گانڌيءَ کي تار ڪئي جا مهاڻا پڏهنجي هنگ انڊيا ۾ شايع ڪئي ۽ ان تي پڏهنجي آڙچا ۽ ڪئي. ۲۲ ڊسمبر ۱۹۲۱ جي هنگ انڊيا ۾ مهاڻا شري چترامداس جي تار جا لڏا ڏعرا ۽

”پوليس موٽي هينئر ۱۲۴ الٽ ٿر هڪ ڪرعار ڪيو آهي. ديس لاءِ هن لمائي سوا لاءِ ايترو ها شڪو آيا. بدامني جي آزادي خاطر سڃاڻي ۽ بڪي نشتي سان پڏهنجو فرض پالڻ جي پاورا ڌاري قيد ڏانهن وڃان ٿو ۽ دل ۾ ڏوبس يا تي ڪا پاوا ڪار آهي.“

ان وقت تائين سنڌ مان ڏهه مڪه ڪم ڪندڙن کي سرڪار ڪرعار ڪري چڪي هئي. ٿانڌي ۽ لکيو: ”چترامداس جي قرباني بوٽو (بي داغ: specks) آهي. موٽي ڄڻ آهي نه جس تي عيال ۾ به غير (نوريش پاورا) نه آهي. ٽيٽي ته آهي نه چئي سگهيو. چترامداس ڏيڪل-ٽوٽائي سان پڏهنجي سڌاءِ ڪيو ۽ آخر تائين چترامداس ۽ ٽي جي رعبو آهي. سرڪار تي غير ختم تبديلي ۽

جي شخص رشوت ٿا وٺن سي پياڻ سان توڻين ديش سان ناحق ٿا ڪن.
— ٻاٻ

(ب) سنڌ جي برک شخصيتن سان سمپرڪ

(۱) شري جئرامداس دولترام

اهو چوڻ تمام مشڪل آهي ته سنڌي ڪانگريسي نيتائن ۽ ساروجنڪ سيموڪن ۾ ڪير ٻاڻوءَ کي سڀني کان وڌيڪ ويجهو هو. آڇاريه ڪرپالائي پٿريون ساروجنڪ سنڌي سيموڪ آهي جنهنجو مهاڻا گانڌيءَ سان اوائلي سمپرڪ ٿيو. آڇاريه جو ڪاريه ڪيترن سنڌ کان وڌيڪ سنڌ کان ٻاهر رهيو ۽ سندس جيون جو چڱو حصو جوڙجڪي ڪاريه ۾ رهيو خاص طور تي کاڌي اڇڻ ڪاريه ۾. راجپوتي سنگهڙش ۾ سنڌي نيتائن ۾ چنڊو ڪاريه ڪيترن سنڌ ۾ ئي بڻيو رهيو تنهن ۾ شري جئرامداس سان شايد ٻاڻوءَ جو گهاٽي ۾ گهاٽو سڀڻد رهيو.

۲۱ فبروري ۱۹۲۹ تي گانڌيجي ۽ شري جئرامداس جي باري ۾ هيٺيان لفظ لکيا :
 ”جئرامداس سو اڄ سون جيان ڏيس جو لائق سيموڪ آهي.“

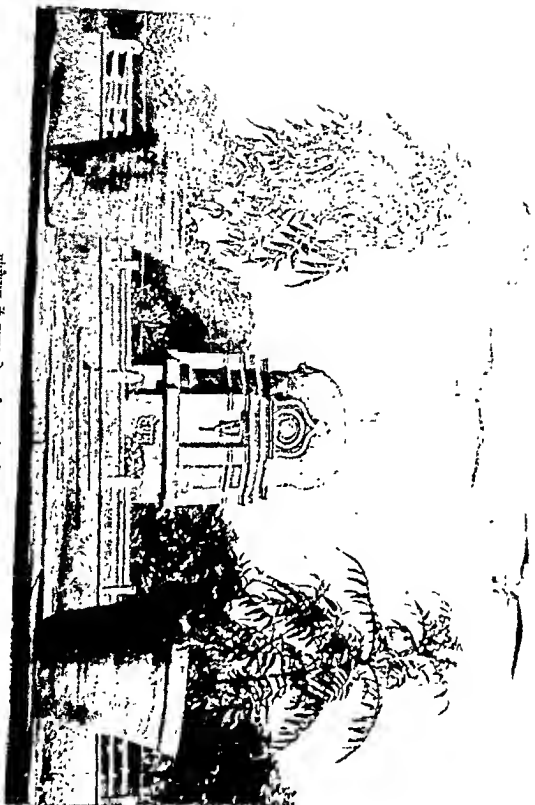
شري جئرامداس به ٻاڻوءَ سان جيان تيان شروعاتي عرصي ۾ ئي سمپرڪ ۾ آيو ۽ سندن وچ ۾ گهاٽو سڀڻد ٿي ويو. ايتري قدر جو ۲ مئي ۱۹۱۹ تي گانڌيجي رولٽ انڪٽ واري ڪاري قانون ۾ خلاف ستياگرهه جي جي وستار بابت صلاح ڪرڻ لاءِ جيڪوميز ڪوٺائڻو ڪيو هو تنهن لاءِ پنهنجي پنهنجي پرائنٽ مان عيوضي موڪلڻ لاءِ گانڌيجي

جن کي خط موڪليا سي هئا سواءِ شري ڏانڊن حسن امام، سندر لعل، ڪستوري رنگا اينگر، جئرامداس دولترام ۽ ولپ ڀائي پٽيل. سنڌ ۾ رڳو رولٽ انڪٽ ۾ خلاف ستياگرهه ڪراچي ۽ حيدرآباد ۾ ڪيو ويو هئو جنهن ۾ جئرامداس مکيه ڀارت وراڻو هو.

شري جئرامداس کي سندس قابليت ۽ قربانين ڪري الڊين نيشنل ڪانگريس جي ورڪنگ ڪاميٽيءَ تي ڪيو ويو. شري جئرامداس ڪو عرصو آل انڊيا ڪانگريس ڪاميٽيءَ جو جنرل سيڪريٽري ٿي به رهيو ۽ رڳو وڏي ڪپڙي بيشڪار ڪاميٽيءَ جو سيڪريٽري هو. انڪري سندس گانڌيجي سان ڪپڙي ۾ ڪپڙو سمپرڪ ٿيو.

۱۹۱۹ع جي پڇاڙيءَ ۾ جليانوالا باغ جي شاعري کانپوءِ بعد جيڪو الڊين نيشنل ڪانگريس اجلاس آمريڪا ۾ ٿيو اتي مائتيگو چيمسٽورڊ سڌارن جي رٿ باري ۾ رٿيل ٺهراءَ تي وڏي ڇڪري لڳي. هڪ طرف هئا لوڪمانيه بال ڪنگڙ ٽلڪ ۽ ديش بندو چترنچنداس ته ٻئي طرف هئا پنڊت مدن موهن مالوي ۽ گانڌيجي. لوڪمانيه چوي ته سڌارا نااميديءَ جيڙا آهن، گانڌيجي چوي ته سڌارا ٽڏڻ لائق ناهن. انهيءَ ڇڪريءَ حاضرين ۾ وڏي انتظار ۾ سڌا ڪئي پر شري جئرامداس اتي هڪ مسودو لکي

اسانکي انسان جي شڪل ۽ ٻڌي حيوانيت کان ٻاهر نڪرڻ لاءِ ئي مليا آهن.

गोधराज में बाराह के अट्टीस बराह अट्टीस गौरी गाम्भी

غروا جب لکتیجی ڪري ان ڪري الھي
 ڌرم جي حاجي ڪانہ ٺٻي آھي. ڌرم جي
 نہ لڏھن حاجي ٺھي ٿي جڏھن ان جا پوئلڳ
 ڌرم کان ئي پوراھ يا گمراھ ٿا ٿين.“
 ۲۶ آڪٽوبر ۱۹۴۱

(ب) ڦڙڪا

۲۳ اپريل ۱۹۳۲ تي ڪراچي جيل ۾
 ستياگريه قيدين کي نئون ھٿ لاء ڦڙڪا
 لڳايا ويا. ان تي شري مھاديو ديسائي ۲۴
 اپريل ۱۹۳۲ تي ھلسن دستور لکيو:

”ڪالھ ڪراچي جيل جي ستياگريه
 قيدين کي حو راشتر بہ ڌرتي نرا ھٿ ڪري
 ڦڙڪا لڳايا ويا، تنھن جي بچاء ۾ ڪراچيءَ
 جي ضلع مئجسٽريٽ جي ڪڍيل بيان پڙھڻ
 تي مھالما گانڌيءَ کي شيعہ ڏک ٿيو.“

(ج) ھڪ ديويءَ سان سختي

۳۱-۳۰-۱۹۳۲ تي مھاديو ديسائيءَ جي
 دائريءَ ۾ عيءَ داخلا آھي :

ڪراچيءَ ۾ ھڪ اسي ورھين جي ديويءَ
 کي گرفتار ڪري کيس ’سي‘ ڪلاس ۾
 رکيو ويو ھو ۽ پوءِ بدلي ڪري کيس ’اي‘
 ڪلاس ۾ موڪليو ويو. ان ئي مھالما
 گانڌيءَ مھاديو ديسائي کي چيو تہ ھند
 سيڪريٽري سر ستمبول ھور لاءِ لندن جي
 خاطرو ليڊر اخبار کي جيڪي لکيو آھي
 سو ڊرامو ٿو لڳي تہ جڏھن ھندستان ۾ ھي
 (انڌ ڌنڌ) جو راج ھلي رھيو آھي تڏھن
 سر ستمبول ھور اسڪيٽنگ (Skating)
 پھچي پرف تي چڪر مارڻ جي والد ۾
 مس آھي.

کان وڌيڪ سختيءَ وارو آھي. اڳئين حڪم
 موجب ۱۴ سلسلہ سمس گرتھ جي چاٻڻ ۽
 ٻڌري ڪرڻ تي بندش ھئي؛ نئون بندش
 ھو حڪم ستياگت پر ڪاش پاڻ وٽ رکڻ
 ڏوھ لو ٺھرائي. ھي ڪم ئي عثيءَ جو آھي
 ۽ دنيا جي آريہ سماجن جي پاونائين کي
 ڏکونيندڙ آھي. چاليھ لک آريہ سماجن
 وٽ ستياگت پر ڪاش جو قدر ايترو ئي
 آھي ھيترو مسلمانن ۾ قرآن لاءِ ڪرستان ۾
 الجھل لاءِ. چالو معاملن تي اڪٽيبي ٿي
 بندش وھڻ جي ڳالھ سمجھي سگھجي ٿي
 پر ھن زماني ۾ لوڪ سرڪاريون اعزاز قدم
 کڻڻ کان پڇ ھڃڪن ٿيون. پر ڌرمي ڪوشش
 تي بندش وھڻ ڏلڪائي جو قدم آھي.
 مان ان ڪري سنڌ سرڪار کي چونڊس
 تہ وڌل بندش واپس وٺي. ستياگت پر ڪاش
 جو سنڌيءَ ۾ ترجمو چيائڻ پڙ ڪا نئين
 ڳالھ نہ آھي. جنھن بستڪ جا ڪمڀن چاڀا
 ھن وقت ٿاڻن اڳئيني ٻڌرا ٿيا آھن ۽ دنيا
 جي ڳڻپڻ ٿي اولين ۾ ترجمو ڪيا ويا آھن
 ان ڪتاب ۾ اعزي لکئي آھي ھا خدا خدا
 قومن ۾ شرف ۽ دشمني جو پاڻ پندا ڪري
 سگھي ٿي سوغاڻ چوڻ عت آھي. ھڪ ٻئي
 ڏاڍين پھڻيلتا ھو گڻ بلڪل ضروري
 آھي خاص ڪري ڌرمي معاملن ۾. ڌرم
 باھس ويچارن ۾ الڳ الڳ ڌارائون نہ دنيا
 جي امت ٿاڻن رھندڙون ايندڙون ٺھڪري
 پھڻيلتا جي ڳڻ سان ئي لوڪ خدا خدا
 ڌرم ۽ ورڻن ھا ھوندي بہ ھڪ ٻئي سان
 متر ۽ پائيچاري وارا پاڙيري ٿي رھي
 سگھندا. ڪنھن بہ ڌرم تي ڪو راجھ ھا

اسانکي پونجي پتي ورڻ ختم ڪرڻو آھي پر ان لاءِ ڪين مارڻ
 ضروري نہ آھي. سندن ڌن ۽ شڪتي جو جتنا لاءِ اڀيوڻ ڪرڻو آھي. — ٻاٻو

مان پنهنجو پاڻ لوڪن جي ستاري ڇڏي ٿو بڻيس. جن به هندن ۽ سڪن کي پاڪستان مان لڏايو ويو آهي تنکي عزت ۽ شان سان موٽي پنهنجي گهر وڃي وهاريان نيسين آرام نه ڪندس.

مون سدائين لڙائيءَ جي مخالفت پئي ڪئي آهي پر جيڪڏهن پاڪستان کان انصاف حاصل ڪرڻ جو پيو ڪو بلو نه آهي ۽ پاڪستان سرڪار پنهنجي غلطي محسوس ڪرڻ لاءِ تيار نه آهي ته هندن سرڪار کي پاڪستان سان لڙائي ڪرڻي ٿي پوندي. لڙائي ڪا مستحڪم ۽ جي ڳالهه نه آهي. ان به بربادي آهي پر بي انصافي سڀي ڪري وهڻ جي آءٌ صلاح ڪين ٿو ٿي سگهندس.

مظفر ٺهه - (الف) ستيارت پرڪاش

سند سرڪار سنڌي ستيارت پرڪاش تي بندش وڌي هئي. سڄي هندستان به آريه سماجين ان بندش خلاف آواز اٿاريو هئو ۽ بندش لاهڻ لاءِ طلب ڪئي هئي. پهرين بندش ڪجهه مقرر عرصي لاءِ هئي ۽ اهو عرصو پورو ٿيو ته سرڪار وري نئون حڪم بندش جو جاري ڪيو. ائين کان وڌيڪ سخت ۽ وڌيڪ وسيع.

مهاتما ڪانڊيءَ ان بندش جي حڪم جي باري ۾ هر ڀڃن جي 3 نومبر 1946ع جي پرچي ۾ هيٺين دستور لکيو:

”ائين پئي سمجهيو ويو ته ستيارت پرڪاش تي بندش جو مدو پورو ٿيو ته وري ان کي وڌايو نه ويندو. پر اميد غلط لڪي جو وري بندش دهرائي ويئي آهي.

سند سرڪار جو تازو حڪم ائين حڪم

1948 تي ڪراچيءَ ۾ هندن جا سوين گهر ڦر يا ويا.

پاڪستان جي انهن حالتن تي مهاتما ڪانڊيءَ دهليءَ ۾ پراڻا جي ميٽر ۾ به ٿي دفعا اشارو ڪيو.

15 سيپٽمبر 1947 تي دهليءَ ۾ ڪانڊيءَ چيو:

”جيڪڏهن پاڪستان غلط ڪارروايون ڪندو رهندو ته اوس هندستان ۽ پاڪستان جي وچ ۾ لڙائي ڇڙي پوندي. پاڪستان به رحيل هندن ۽ سڪن جي سلامتيءَ جو بار هندن سرڪار تي آهي. ڇو نه ٿا پاڪستان وارا اتي جي هندن ۽ سڪن کي سمجهائين ته لڏي نه وڃو ۽ سندن سلامتيءَ جو ليڪ پر پنڌ رکن ۽ ساڳيءَ طرح هندستان سرڪار هر هڪ مسلمان لاءِ ائين ئي ڪري؟“

وري 17 سيپٽمبر 1947ع تي چيائين: ”واجب نه ائين آهي ته هندستان ۽ پاڪستان پاڻ ۾ ويهي کليل دل سان ڳالهيون ڪن ۽ فيصلو ڪن. جنهن ڳالهه ۾ هڪ راءِ نه ٿين ان جو آئين هٿان فيصلا ڪرائين. ٻيو هڪ جو جهنگلي رستو آهي سو آهي لڙائي ڪرڻ جو. مولڪي ته ان جو خيال نٿو وٺي پر لڙائيءَ بنا چارو ڪونهي. شل اهو ڏينهن نه ڏسڻو پوي.“

وري 26 سيپٽمبر 1947ع تي به مهاتما چيو: ”دهليءَ ۾ سڄو امن آسان ٿي ويو ته مان اولهه پاڪستان ويندس. لاهور، راولپنڊي شيخوپورا ويندس ۽ اتر اولهه سرحدي پرڳڻي ۾ به سنڌ ۾ ويندس. مان سيني جو شيوڪ آهيان؛ مولڪي ڪوبه اڇڻ جي روڪ نه ڪندو. مان لشڪري پهرو سان نه ڪندس

ٿرستيشپ ڪا عارضي وستو ڪانه آهي. اها خود ئي آدرش آهي.

د سگهندا. وږو سبب هي به آهي له ان
 مان ثابت ٿيندو ته اسيمبلي رستي بغاوت
 کي بند ڪري ڪين سگهيو. ڀل نه ٻين
 کسي وجهه مسلسل جسي اسيمبليءَ ؟
 وڙيويءَ طرفي بغاوت بند ڪري ڏيکارڻ
 چاهين ٿا. استيڻائون عام لوڪن تي سڌو
 اثر ڇڏيندڙون. سندن قربانيءَ ۽ دليري ٻين
 ڏانهن وڃڻ لڏي ۽ ٻيا به اچي ساڻن شامل
 ٿيندا. سيڪ سيٽلڊاس جو خون ٿيو ان مان ٻين
 ميمبرن کي اساهه اچڻ گهرجي جو خون
 جي وچ ۾ رهي ڪين سون ۽ وحشائي
 ڏوهارو ڪاربن کان باز آڻڻ جي ڪوشش
 ڪندي خون ٿيڻ لاء پاڻ پست ڪن.
 وارڏا ڏانهن ويندي ۱۸-۱۹ مئي ۱۹۴۲

پاڪستان کانپوءِ

۱۵ آگسٽ ۱۹۴۷ تي هندستان جو ورهاڻو
 ٿيو ۽ پاڪستان هڪ الڳ ڊيس الڳ حڪومت
 سان سٺاين ڪيو ويو. جيتوڻيڪ وڏو ائين
 ويو هو ته پاڪستان ۾ رهندڙ هندو پاڪستان ۾ ئي
 رهندا ۽ هندستان ۾ رهندڙ مسلمان هندستان
 ۾ رهندا ۽ آدم جي مٿا سٺا ڪانه ڪئي
 ويندي ته به حالتن جي مجبوريءَ هيٺ
 شاهي پٺاڻي تي مٿا سٺا ٿي ٿي وڃي.
 سنڌ ۾ حالتون اڳ ئي تمام خراب هيون.
 پاڪستان جي وجود ۾ اچڻ ڪري حالتون
 وڌيڪ بگڙي ويون ۽ هندو پاڻيڪي وڌيڪ
 بي سلامت سمجهڻ لڳا. هندن لاءِ ڊيل ۾
 ستر ڪروڙ ڏيکيو ٿي پيو ۽ ڪيترا واقعا هندو
 مسلمانن کي رپيل مان ڦٽي ڪرڻ جسا
 پيا ٿيندا هئا. نواب شاهه پٺيان هڪ مسلمان
 جي ڪاڙي ٽٽي ويئي هئي ۽ ۶ جنوري

ٽئين ۾ چٽي نه سرڪاري راج مٿس ٿي
 ويو آهي.....

سرڪار کولي حرن کي يا لڪي ويل
 حرن مهندارن کي نه ڀڳڙي ٿي سگهي ۽ نه
 ڀولي ٿي سگهي.....
 مڃاڻا ڪانڌي ان ئي لکيو:

”سرڪاري بندوبست نه طاهر آهي ته اصل
 نٿي پير آهي. ان جسو پورو پورو real
 علاج هيءُ آهي ته ڪانگريس ميمبر اسيمبليءَ
 مان لڪري اچن ۽ شان بنادر الله بخش
 ۽ سندس وزير وزارت مان استيڻا ڏين ۽ پوءِ
 حوشتي چئو لاهي وڃي حرن جي وچ ۾
 واسو ڪن ۽ اهڙيءَ طرح پنهنجي پبل
 ڊپٽاسين کي گناهه جي ڪمن کان پري
 رهن جي سکيا ڏين.

پس پاڙي جي واقف ڪار سڄڻ جي
 هڪ ٽولي پير پاڙي سان گڏجي ڪرائس
 بيان ڪندڙائي هيئن ۾ حرن کي صاف
 صاف هدايت ڪئي ته خوراڪ واريءَ جي
 ڪمن کان باز اچن. اهڙي هدايت ڪندڙ لاءِ
 پير کي قيد مان آزاد ڪرڻ جو شرط نه.
 ٻڌائڻ گهرجي. پير کي ڪا شڪايت آهي ته ان
 جي جان ٿيڻ گهرجي. سرڪار کي گهرجي
 ته عام جنتا کي اهي ٻڌايون کولي ٻڌائي.
 هي چيو وڃي ته اهي ٻڌايون ته ڪانگريس
 ميمبرن جي لڪڻي اچڻ کان سواءِ ۽ وزيرن
 جي استيڻا ڏيڻ کان سواءِ به ڪري سگهجن
 ٿيون ته منهن جو جواب آهي ته ميمبرن ۽
 وزيرن جي استيڻا ڏيڻ سندن صلح لاءِ
 اڀاڻا جي ناتي ٿيندي. اسيمبليءَ ۾ رهندا
 ايندا ته هن ڪم کي شخصي ڏيندڙ ٿي

مرتبوءَ بعد سندر ڀوش ۽ استري به چڱا نه ٿيندا آهن، انڪري شري
 سان موٽ نه وڃڻ گھرجي

گالڙي ڪرڻ

لهندا آهو ڇو تو سوال آهي.

تي پڪي طرح ۽ بيهاريءَ سان عمل ڪن. سنڌ جي جوابدار مسلمان اڳواڻن کي به چولڊس نه ٿو هان جي عزت reputation خطري ۾ آهي. جي هن طرح بي گناه ماڻهن جي بي سمجهيءَ جي خون خواري بند نه ڪري سگهندا ته ڪير اوهان تي اعتبار ڪندو ته ٽوهين پاڻ لاچار آهيو ۽ هن پدمعاشيءَ mischief کي بند نه ٿا ڪري سگهو. خولي جنهن جاتيءَ جا آهن انهن جي مائٽ پري مڃتا ۽ واهڻ بسا هيءَ خولي ڪاروائي ڪرڻ مشڪل Impossible آهي. ۲۸ سепٽمبر ۱۹۴۰

وسائق ۾ ديور نه لڳندي. پر سنڌي نه enterprising حوصلي وارا آهن. ساري دنيا ۾ پکڙيا پيا آهن. انهن کي وسائق لاءِ جتنا جي مدد لاءِ چوڻو ڪونه ٿو ٿو... سؤمان مان به خوشي آندو آيو آهي. پر اعجاز ڏسجن پيا نه هئو مسلمانن مان امان آڻڻ جي ڪوشش ڪري رهيا آهن ۽ ماڻهن کي گالڙو لڌا نه ٿو ٿو.

۶ آڪٽوبر ۱۹۴۰ جي ”هرجن“ ۾ شري شامداس گدواڻي جو خط چاٻي ان هيٺيان گالڙي ۽ هيٺين دستور لکيو:

حرن جو مسئلو

مٿين سري سان مهاڻا گالڙيءَ ۲۴ مئي ۱۹۴۲ جي هرجن ۾ چي ۾ هيٺيون ليک لکيو:

”پروفيسر گهڻي ڀاڱي هڪ ٿر پار ڪر جي ڪاري ڪرڻا شري آنداس جي مدد سان، جن ايراضين تي حرن جي وڏرو (بغاوت) جو اثر ٿيو آهي سي گهڻي ڏک رپورٽ تيار ڪئي آهي ۽ اڃي ڪافي مولڪي موڪلي آهي. حرن آڻن پير پاڳاري جا مريد. پير پاڳاري کي سرڪار قيد ڪيو آهي ۽ سندس مريدن سان هن کي ملاقات ڪرڻ نه ڏين. پير جي سانگهه واري بنگلي جي تلاش ڪئي وئي ۽ پر واريون جهوپڙيون جن ۾ مريد اچي رهندا هئا تن کي پوليس جلائي ڇڏيو. تنهن ڪري پير جي مريدن يعني حرن سرڪار سان بغاوت ڪئي آهي. هو پوليس آفيسرن کي خون ڪن ٿا ۽ پوليس کي شين ۽ پڇاڻي وارن کي به خون ٿا ڪن. ڪيترن

کان پوءِ اخبارن ۾ خبر آئي آهي ته سنڌ جي هڪ ڳوٺ ۾ پنجن هندو جي پنهنجي روايتي ڪارڪرت ۾ لڳا پيا هئا تن کي ڪلايو گولي هڻي ماريو ويو ۽ اڃا تائين پوليس ڪنهن ڏوهيءَ کي گرفتار ڪين ڪيو آهي. ڇا هيءَ رڳو موجب تجويز بڻائي ويئي آهي جنهن هندن کي سنڌ مان لوڏيو ۽ ڪڍيو وڃي ۽“

وڌيڪ لکيائين: ”شامداس گدواڻيءَ کي گهرجي ته جنهن رستي ۾ کيسين وڃواس آهي يعني هڪس ۾ ان جي سکيا ٻارن وٺي ۽ انڪري پين سنڌ جي هندن کي به ايتا سيکاري. سنڌ جا هندو ٻاهر پين ڏي واهر نه ٿا ٺهاريون. لکڻ بند ڪري پوري دنيا ۾ پنهنجي لاءِ عمل جو سٺاءِ گهڙين ۽ هڪس ۾ اڃا تي بدل جيڪي فيصلو ڪن ۽ ان

۽ ڇڏڻ جو پوتر ۽ اڇت موقع ٿي ٿي اڀوڳ ڪرڻ گهرجي.

سلامت بنا سمجھیں کہ ہوش میں رہیں اور رخصتی
محال آئے ہیں چڑی اچن "۔

سیکالو ۲۸ نومبر ۱۹۶۹ء

6 جنوري ۱۹۴۰ء جي ھريجن اخبار ۾
 ڪالڊ پيٽيءَ ”سنڌ جي درڪھڻا“ Sindh
 Tragedy جي سري: سان ليک لکيو: :

”سکر ۽ شڪار ٻوڏ ۾ گيٽائي ڪالگريسي“
 جوان آهن ٻيو ائسڪ نموني منظم لڳل
 non-violently organized نه آهن. اهو سندن
 ڏوهه نه آهي. ڪين ان جي بزرگ نه آهي.
 مون وڌو وڌو ڪري پئي چيو آهي ته اسان
 هي ائسا وڏو وڏو واري ائسا نه آهي. ڪمزور
 ماڻهو اوچتو وڏو شڪتي. ڪين ڏيکارڻي
 سگهندو. ان لاءِ ڪا دوا جي پڙي مون
 وٺ ڪانهي. مون وٺ جيڪو لسڪو آهي
 سوئي توڙي ڪي ڏسيان ٿو نه وڌي وڌي
 ائسا ئي هلو. چئس ڪامياب ٿي وڌيسين.
 ڪوشش ڪندا رهو پر سڄي بهادري لاءِ دل
 ۾ نه وڌيش (لڙو)، نه چڙ، نه بي وشواسي
 ۽ نه شين کي اهڙو وسڻ يا موند جو ڪو
 ڏڏو هٿ ڪڍجي. جن ۾ آهي. ڪڏهن آهي انهن
 لاءِ ائسا جو دستور ناهي. ائسڪ وڏو ڄڻ

هوڻا اتي هيٺن کي اچاءَ ڏيئي ڪهندا هي.
هو سندن آسرو وٺندا.
هيٺن ماڻهن کي پسن جي. هٿيارن تي.
هاڙڻ نه ٿيڻ جي. ان مان پاڻ وڌيڪ ڪمزور
ٿيندا. جي اعسا تي پيڙهي جي کين قوم
ڪاٽي ۽ کين پنهنجي پيءَ ڪوڙ جو هٿ
ڪوڙ ٿيڻ جي. ان لاءِ سگهاري بسدن جي
پورو ڀر ۽ آڻي پر مضبوط دل جي ضرورت
آهي. جن کي پنهنجي اچاءَ ڪوڙ جي ڪري

سکھي آهي ته لاء پهريون سبق آهي ته اڏاء
اچي وڃي يا معرفت ان جو خوف نه رکيو
آهي...

... مونهن جي ڪوشش ۾ ڪاٿرتا جو لفظ
تي نه هئڻ ڳڻجي لاچار ڇڏي-ڪڍي
ان ۾ اعز ڪوٺي، نه ڪا-تي عزتي آهي نه
ڪاٿرتا. ڀارم ورتش وصال ڏيس آهي.
غريبن آهي ٿڌن ۾ هڪ ڀاڱي جا ماڻهو
پنهنجي وڃي وڃي سگهن ٿا خاص ڪري
هوڏيار مصتبي ۽ ايماندار لوڪ. سڙ شڪار پور
جي ماڻهن ۾ اهڙي ٿيڻي ڳڻ نه آهن ٿي. سنڌ
سورڪار کان امن امان رکڻ جي طلب ڪن،
تو ٿيا هندو مسلمان مدر ڪڏجي واٽ ڪڏن.
پو هيڪڏهن جو ڪو دستور نه ٿي سگهن ۽
ڀاڙ ۾ پيئجي، ملڪيه ۽ جان جو اعسا يا
هسا ڪنهن ۾ وسيلي بچاءُ نه ٿا ڪري
سگهن نه بلاشڪر کانءُ خالي ڪري اچن
جتي-ڪن سڌالهن جان ۽ اموتن جي عزت
وڃڻ جي خطري ۾ رهڻو ٿو ٿوي.

1 جنوري ۱۹۴۰

دري : ۳۔ نيروري جي ۹ هزار پنجن سئو مهالما
لکيو :

”مڙن سنڌي هندن کي ائين ئي چيو آهي ته توري عوردي به جهڙوڪن کين پنهنجي بچاءَ ڪرڻ جي همڪاري ڪري وٺين ٿا. پر جيڪي ئي عورتي سڀڻ ٿا تهن به ساڳئي وقت بچاءَ لاءِ اهڙا اختيار ڪرڻ يا هٿسازي ڪرڻ جو ذڪر ڪونهي. جيڪي ٿا ساڻن ئي لاءِ ڪاٿو چڱو ڄاڻن ٿا، باقي جيڪي ڪاٿو ڇڏيندا تنهن کي ڏانءُ ڪنهن

دزم ڪرم ڪاتب ۾ سيمائل ڪينهي مگر اونچي ۾ اونچي ورتين هوجب:
هلت خلق ۾... — ٻاڻ

سنڌ جا فساد

فساد، ڦر مار، باغيون، سکر ضلع جي ڪانون جي هندن کي بي قياسي سان قتل ڪيو ويو آهي. زالن ۽ ڪنڀائن سان بلائڪار ڪيو ويو ۽ ڀڄايون ويون آهن. هندن جي ملڪيت سلامت ناهي، حالت نهايت خطرناڪ آهي، سرڪار جي نيتي مضبوط ڪين آهي. ڪرڻا ڪري اوهين پاڻ ڏسو يا ڇاڇ ڪرڻ لاء ڪنهن کي موڪليو.

پوزيٽن هندن جنرل پئنيٽاس، ٻه تارون اڳ به آيون آهن. حالت کي منهن ڏيڻ لاء ڪهڙو اپاء وٺجي ان تي وڃي رهيو هوس. ڪانگريس اڃا اهنسا جي پرڳڻي جي ايتري شڪتي حاصل ڪين ڪئي آهي جو فسادن وغيره کي پنڇو ڏيئي سگهي. ڪانگريس کي پنهنجي ڪاروبار رکڻي آهي ته اهڙي شڪتي پيدا ڪرڻ گهرجي.

.... سنڌ سرڪار کي لوڪن جي جان ۽ ملڪيت بچائڻ جو ٻلو ڪرڻ ئي گهرجي. پر ڏسجي ٿو ته حالتون سنڌ سرڪار جي قبضي کان ٻاهر نڪري ويون آهن....

... آءٌ جنهن ڪارگر نموني ۾ سنڌين کي مدد ڪري سگهان ٿو سو نه آهي اهنسا جو. سو به هڪ ڏينهن به نه ڪين سگهي سگهيو. ٻيو رستو اهو ئي آهي جيڪو سنڌ ۾ سڄو هن وقت تائين وٺندو آيو آهي يعني جان ۽ ملڪيت جي بچاء لاء هٿيارن جو اپڙوڪ.

ايشور اهن کي مدد ڪندو آهي جي پنهنجي پاڻ کي مدد ڪن ٿا. سنڌي نيار نه ڪين آهن. ڪين ٿورن، ڏاڙهن وغيره کان پنهنجي بچاء جو هنر سکڻو ئي آهي. پر جيڪڏهن انهيءَ ڪرڻ کان به نبل آهن ۽ اتي رهڻ

در حقيقت ۱۹۳۹ کان ۱۹۴۲ وارو عرصو سنڌ جي هندن لاء وڏو حبيب جو عرصو هو. ان عرصي اندر ئي سکر منزل گاهه جا فساد ٿيا، سکر تعلقو اندر هندن جا شاهي پيماني تي خون ٿيا، رڳو هڪ گوسرجي ڳوٺ ۾ اٽڪل ٽيهارو هندو ڳوٺاڻ يا قتل ڪيا ويا هئا يا باهه ۾ جلايا ويا هئا. منزل گاهه سکر ساڌ پيلي جي سامهون هڪ شاهي ميدان هئو جنهن لاء مسلمانن جي دعويٰ هئي ته اتي اصل هڪ مسجد هئي ۽ اڪري اهو ميدان مسلمانن کي ڏنو وڃي، هوڏانهن هندن جو چوڻ هو ته منزل گاهه ۾ ڪابه مسجد ڪانه هئي، اهو رڳو فوج جي ڊرل جو ميدان هئو ۽ اهو مسلمانن کي نه ڏيڻ گهرجي جو هندن جي تيرت آستان ساڌ پيلي جي سامهون هئڻ ڪري امن امان ۾ خطري پوڻ جو امڪان آهي. مسلم ليگ ان منزل گاهه جي هڪ ڪرڻ لاء شاهي ستياگرهه ڪيو ۽ ان بدولت فرقيوار فساد سڄي اڀر سنڌ ۽ خاص طور سکر ضلع اندر ٿيا جنهن ۾ ڪيترا هندو قتل ڪيا ويا. سنڌ جي سنڌ پگس ڪنور رام جن جي شهادت به ان عرصي ۾ ئي ٿي هئي. ۲ ڊسمبر ۱۹۳۹ واري هفتي ۾ مهاتما گاندھي اهن فسادن جي باري ۾ هيٺين دستور لکيو:

”سنڌ ۾ فسادن جو احوال ڏک سان پڙهيو اٿم.... منهنجو مکيه ڪارڻ آهي لوڪن کي پاڻ ئي پنهنجي راهر ڪرڻ جي وات سيکاريان. شڪار پور جي پئنيٽاس هيٺين تار ڪئي آهي:

ڇرڻو ستيم جو جزو آهي انگري مان انکي ايشور جو روپ ڪري سمجهندو آهيان.

پرويسر ڳڻپڻامر شوداساڻيءَ سان گڏ
ڪيا آهن.

حيدرآباد ۽ ۴۲ ڳولن مان ۱۷
ڳوٺ اهڙي حالت ۾ آهن جن ۾ خان هڪ
۽ هندو ڪٽنب ٿو رهي. سڀ لڏي ويا
آهن. ٻين ڳولن مان اڌ جيترا هندو ڪٽنب
ڇڏي ويا آهن. ڪنهن ڪنهن ڳوٺ ۾ مالي
ماتر بمبئي هڪ اڌ هندو رهيل آهي.

خط لکندڙ ان ڏي رمارڪ لکيو آهي ته
پڙهندڙن کي بهاد ڪرڻ گهرجي ته سنڌ ۾
حيدرآباد وچ ۾ آهي ۽ ۱۸۴۰ جا ڳوٺ ضلع
هيڊ ڪوارٽر کي ٿرڊ ڪلاس آهن. پورب جو
رڻ ۽ پشچر جي پهاڙي حد بلڪل پري
آهن. پرائم جي اهڙي سلامتي ٺڪري ۾
هڪڙيءَ اها حالت آهي ته باقي دادو،
جيڪب آباد، لاڙڪاڻو ۽ سکر ضلع ۾ حالتون
ڪيڙيون خواريون؟ سکر ضلع ۾ ته تازو
عثورتون ٿي گذريون آهن.

مهاڻا کانڏي پوءِ لکي ٿو:

”مٿس خطن مان وڌيڪ مضمون هڪ
ڇاپڻ جو ضرور نه آهي. اتي هنن ٽي جا
آتم calamity پري آئي آهي ان جو
dignified and dispassionate
واو ۽ واسڪ ورن ڪيو ويو آهي. وڌيڪ
المن نه لکيو ويو آهي ته انهن حالتن جو اثر
مسلمانن تي نه پوڻ شروع ٿيو آهي. سنڌ
جا هندو سامع وارا enterprising آهن ۽
مسلمان ڪسان جون گهرجون کين ميسر
ڪري ڏين ٿا جنهن ڪري پئي هڪ ٻئي ۾
سوڙعا ڳنڍايا آهن. طوفاني لڙاڪ جي
هوا ته عالمي غلبو لکي آهي. بدامني ڳڻپڻ

سمن وارو پوڻ آهي ۽ سمجهي کي کائي ٿو،
آزادي ٿو، جيڪي پوڻ اڏاڻن ٿا ٽڪي پڻ.
خط لکندڙن جي گهڻو برابر آهي ته سنڌين
ٽي آيل آتم سمجهي ڏيس جو سوال آهي.
هن حالت کي ليڪ لاهولي منهن ڏيڻ لاءِ
ڪانگريس جو اهڙو ئي فرض آهي ڇڏو
مسلم ليگ جو ۽ هندو مهاڻا جو. سنڌ
جي سرڪار جي سرڪر به ان ۾ ئي آهي
ته ڪيئن ٿي هنن حالتن جو مقابلو ڪري.
سرڪاري سرڪار کي به لاپرواهيءَ سان
ڊگهو پئي ڏسڻو آهي ته ڀل هندستان جو
هڪ ڀاڱو، اهو ڀاڱو جنهن مان سنڌو درياھ
وهي وهڻو آهي، جنهن ۾ ديش جي گورو
پريل ٻاچن اناس جون تعليمون آهن سو
انين بدامنيءَ ڪري آڇ ٿيندو رهي. اها
بدامني روڪي نه وئي ته اوس ئي سنڌ
حد کمان پري وڃي ويندي. چڱو لڳو
جيڪي هندستان جي هڪ ڀاڱي ۾ ٿئي ٿو
سو ٻئي ساري ديش تي اثر ڇڏي ٿو.
بمبئي ڏانهن ويندي

دبل کانڏي ۽ ۱۹۳۰-۹-۱۱

مٿين مسئلن جي باري ۾ پرويسر ٽاراچند
ڪاجرا هڪ دفع روبرو نه وارڻا ۾ وڃي مهاڻا
ڪانڏيءَ سان مليو. مهاڻا کانڏي بلڪل
عرب سان ساڻس گڏ ٿيو ۽ سندس ڳالهيون
بلڪل ڌيان سان ٻڌائين. ان بدامنيءَ کي
مولهن ڏيڻ لاءِ مهاڻا جو طريقو هڪڙو ئي
هئو: اهنسڪ مقابلو ۽ جي اهنسا سان مقابلو
نه ٿي سگهي ته هنسا ذريعي خود بچاءُ.
ان باري ۾ مهاڻا ڪيترن موقعن تي وري
وري لکيو.

اسانجو ديش ڪروڙ ٻئين جو نه مگر غريبن جو آهي.

مليو هوندو. هن گڏ ٻيو هڪ پترو
- سنڌ ۾ بدامنيءَ ڪري آرٽڪ بر باد ي -
اوهان ڏانهن موڪليون ٿا. هيءَ دڪ پري
ڪهاڻي آهي انهن جي خاموش بيٺا جي،
جي سرڪار يا بيلڪ جي ڪنهن به سيايتا
بنا ڳوٺن مان لڏي رهيا آهن. ٻئي ڪنهن
ٽڪري ۾ اهڙي حالت بچي ها ته ساري
دس مان ائين کي سهارو ۽ ٺاڻي جي مدد
ڏني وڃي ها. آشا ائين ته اوهين اسان
جي پرائٽ جي حالت ۾ ڇاه وٺندا؟
انهيءَ خط ۾ سنڌ جي حالتن بابت عيثن
لکيل آهي:

سنڌ ۾ هن بدامنيءَ ڪري آرٽڪ
سرشتي کي وڏو دهرم رسي رهيو آهي.
کانون ۾ رهڻ ته لڳ ڀڳ ختم ٿي ٿيڻ تي
آهي. مال جي چوري بي حد وڌي وئي
آهي جنهن ڪري ڪڙمي جن جي ملڪيت
ٿي آهي رڳو ڏاند ۽ ڪير ڏيندڙ جاور ٿن
جا ڍڳا ۽ ڍور چور چورايو پيا وڃن.
ڪڙميءَ ويڃاري جو حال اهو وڃي رهيو
آهي جو سندس ڏينهن سخت پورهئي ۾
ٿو گذري ۽ رات اوجاڳي ۾ He passes the
day of toil followed by a night of vigil.

ڳوٺن ۾ رهندڙ هندو ته چورن ۽ ڌاڙيلن
جي مٿاڀلي ڪرڻ جي سمورائي ٿي رکن.
ان ڪري هندو ننڊن ڳوٺن مان نڪري
وڏن ڳوٺن ۾ وڃي رهڻ لڳا آهن ۽ وڏن
ڳوٺن جا هندو اتان نڪري شهرن ڏي ٿا
وڃن. پڙهندڙ کي لڏ پلاڻ جي اندازي ٿيڻ
لاءِ سنڌ جي ۶۱ تعلقن مان هڪ تعلقي
حيدرآباد سنڌ جي ڪانگريسي ايم. ايل.

اڳواڻن ڏانهن ۽ اخبارن ڏانهن موڪليندا هئا
جيئن انهن کي سنڌ جي حالتن جي باري ۾
صحيح تصوير ملي.

انهن نوٽن جي آڌار تي ڪيتريون اخبارون
سنڌ جي حالتن تي آڻوچنا ڪندڙون هيون
۽ سنڌ ۾ هندن جي سلامتيءَ جي باري ۾
انتظاري ڏيکارينديون هيون. انهن نوٽن جو
ايترو ته اثر ٿيو جو حالتن جي بگڙي
وڃڻ ڪري، جڏهن مرحوم خان بهادر الله بخش
مڪي وڙيو ٿيو ۽ هن به سکر ۾ اڀر
سنڌ جي اٽڪل ۱۰۰ کن چونڊ هندن کي
گهرائي انهن کي چيو ته سنڌ جي هندن کي
مان صلاح ڏيندس ته ننڍن ننڍن واعظن مان
نڪري اچي وڏن ٻڪن ڳوٺن يا شهرن ۾
رهڻ ته سندس ان بيان تي هندستان پوڄي
اخبارن آڻوچنا ڪئي ۽ ڪن اخبارن
ته ائين به لکيو ته جيڪڏهن خان بهادر
الله بخش هندن جو بچاءُ ٿو ڪري سگهي
ته بهتر آهي ته وزارت جي استيڻا ڏئي ڇڏي.
پر اهڙي استيڻي پيدا ڪرڻ لاءِ سچ ته
ڪائونسل اڳ واري مسلم ليگ وزارت جوابدار
هئي جن جو مسلم گورنڊن کي ڇيڪ ڇڏي
ڏنو هو ۽ ڳوٺن ۾ ذري گهٽ انڌ ڏنڊ پيدا
ٿي ويو هو.

انهن نوٽن جي سلسلي ۾ مڃاڻا گاندھيءَ
۱۵ سيپٽمبر ۱۹۴۰ تي هريجن ۾ هينينون
مضمون لکيو:

”شري ناراجند گاجرا ۽ شري سي. ٽي.
وليڇا هينينون سرڪيولر موڪليو آهي:
”اُميد ته اسان جو اڳيون پترو سنڌ جي
هاڻر کي بدامنيءَ جي استيڻيءَ تي اوهان کي

ايشور اسانجي شبن يا پوڄا جي وڌيڪ ڏانهن نه ٿو نڀاري، هو اسان
جي ڪرمن ڏانهن ٿو نڀاري.
- نابو

پوي ۽ رولڻو ڇوڪري کي ڇوڪاڻو...
 لاڏو روڊ لڳ جي خوشماري ۽ الهنيءَ ۾ ٿي
 وئي جو پنجاب جو (بد) نام سڀ عملدار مستر
 لاس ٿيڻ کي اصافو ٿو اٿس ۽ اصافو قبول
 ڪرڻ جي هن مهر بالي ٿي ٻڪاري آهي. سر
 چارج لائڊ جيت پان روڊو چاچ ڪئي آهي
 اتي هو ٿو سان مڙي ڇڙي هليو پئي آهي.
 لاڏ روڊ لڳ وري پيسا لرميءَ جا رستا
 palliatives وٺي ڇاڻي. پر سنڌ جو ڪم
 چوي ٿو ته مان اهي جي ڳولڻو ڇڏي وڃي
 آهيان تنهن ڪري سر لائڊ چارج استعفا
 ڪين ٿو ڏيندو. ملڪ جا عملدار وائسراءِ جي
 انصاف تي غلطي ڪئي آهي ڪي رعا
 آهن. ان ڪري لاڏ روڊ لڳ استعفا ڏي
 نه ڏيندو. ٻئي ائين لا ايمانداري سان سمجهڻ
 نه هي نه هجن ها ته حالتون پان وڌيڪ
 خراب ٿين ها. اسپيوڪ مان ڪي ڇاڻي
 ٿا ٿن کي ڇاڻ ٻولندي نه پر اتيءَ سان ساف
 ٿي ٻيڻ مان جڳائي پيدا ڪن ٿيڻدي
 آهي. جڏهن بساد ٿي پاپ ٿي آهي ته ان
 مٿان ڪي ڪتبه چڱو ڏرو سو به پاپ
 کي ٿي پختو ڪندو ويندو. انهن عملدارن
 کي ڪامياب نه ٿيڻ ڪري ڏوهه ٿيڻ اڃا به
 آهي جو نه سندن چڱن يا وائس هرندي به
 هر ڏي ٿا ٻڌن. اسانتي اسپيوڪ سان
 سندن اڪيڙن ڪلڊيون نه ڪيتري اولهي
 خري جي سرشتي ۾ ٻول آهي، پسر اهو
 تڏهن ٿيندو جڏهن اسين سرشتي ۽ عملدارن
 جي ڇوڪر ٿيڻ متحرڪ ڪنداسون ڇو
 ڪنهن ٿي نه سڀني عملدار نه خراب ڪن
 ٿين.

سنڌ جي ستان کي سرڪاري سرشتي
 پاپ جي اڪيڙن ڪلڊيون نه ڪيتري اولهي
 خري جي سرشتي ۾ ٻول آهي، پسر اهو
 تڏهن ٿيندو جڏهن اسين سرشتي ۽ عملدارن
 جي ڇوڪر ٿيڻ متحرڪ ڪنداسون ڇو
 ڪنهن ٿي نه سڀني عملدار نه خراب ڪن
 ٿين.

۴. بي سلامتيءَ جو دور
 سنڌ جي جدا ٿيڻ ڪالپوءِ ۽ خاص طور
 تي سنڌ ۾ مسلم ليگ وڌيڪ ڌيان ڏئي رهيا ٿا
 ڪالپوءِ سنڌ جي هندن لاءِ ڪنهن به سلامتيءَ
 جو دور شروع ٿيو هو ۽ سنڌ جا هندن
 ڳولن مان لڏي شهرن ۾ اچي رهيا ٿا لڳا.
 نتيجي روپ سڄو آڙڪو سرشتو ٿيڻ لڳو.
 شڪارپور منجهان ٿي مٽر، پسر واپس
 ناراجند ڪاهرا، شري چوڌرام واپس ۽ شري
 بلديو ڪاهرا ان زماني ۾ بدامنيءَ جي باري
 ۾ ڪيڏون ۽ انگ اکر ٿيڻ ڪري انگريزيءَ
 ۾ پراڻا ٿيڻ ڪري سڄي هندستان جي مکيه

جو سڀئي ڪڙو ڪارڻ اڻڪاٽو ٿيڻ ڪري ٿو تنهن ۾ ڪارڻ ڪرڻ جي
 شڪتي لڳي وڃي ٿي.

مارڪٽ ڪنداسون. پنهنجا شري وليجا کي وڃي ڪمي نه هجن حالتن ۾ بهتر آهي ته توهين ڳوٺ مان روانا ٿي وڃو پر شري وليجا وراڻي ڏئي نه جنهن ڪاربه لاءِ آءٌ آيسو آهيان سو پورو ڪرڻ بعد ئي واپس ويندس. شري وليجا کي اهڙو پختي ارادي وارو ڏسي پنهنجا انهن مسلمانن کي هڻي وڃڻ لاءِ چيو پر هو پنهنجا ئي خنده ڪرڻ لڳا ۽ ميڙ مان نڪري وڃڻ کان انڪار ڪيائون.

اهڙيءَ طرح پنهنجا ڪلاڪ ڀريو ٿري ٿري ٻيو ڪو رستو نه ڏسي شري وليجا کي چيو ته توهين ئي مڙو. چاليهارو هئندو پوءِ شري وليجا کي استعيفيٰ ڏيڻ ويا.

ڪانگريس جو سندس ڳولڻ ۾ پڇاڻڻ کي روڪڻ لاءِ هنن هن طرح ڏاڍو زبردستي ۽ دڙڪا ڏيڻ جا رستا ورتا آهن تن جي برخلاف بالا عملدارن اڃا تائين نه ڪجهه به ڪين ڪيو آهي. ڇا اهي رستا وٺي (وائسراءِ) لارڊ ريڊلنگ ۽ (بمبئيءَ جو گورنر) سر جارج لائڊ هن حلچل کي منهن ڏيندا؟

نالڌ بچي ان تي لکي ٿو:

”ٻيون جملو مون ڏانهن اشارو آهي جو مون لارڊ ريڊلنگ ۽ سر جارج لائڊ جي ڪجهه پڙهڻا ڪئي آهي. انهن ڳالهين جي اوڳهڙ ٿيڻ بعد به مان هنن جي ڪيل واڪاڻ قائم ٿو رکان. انهيءَ مان پاڻ ثابت ٿو ٿئي ته سرڪار جو سرشتو ئي اهڙو جڏو آهي جو بهترين حاڪم به چڱائي ڪرڻ ۾ اسمرٽ ٿيو ٿو. سر جارج جي شايد سنڌ جي ڪمشنر ٿي ايتري هلندي مس آهي جيتري ڪنهن رولو ٻار تي، هن کي ڪمشنر کان ئي چوڪو ٿو

سرڪاري عملدارن جي هزار هيلن ڪندي به ماڻهو صلح ۾ رهيا. (محمد چٽل مکيه ڪر ڪندڙ هئو جنهن ڪانفرنس ڪامياب ڪئي). مونڻ لاءِ به گهوڙي گاڏيءَ وارن سوراجين کي ڇاڙهڻ کان انڪار ڪيو. سوراجي موٽندي ميرپور ماٿيلي اسٽيشن تي لڏا ۽ اتي ميڙ ۾ تقريرون ڪيائون. اتي به پوليس عملدار مولوي تاج محمد جي تقرير ۾ وڳهن وڌا ۽ کيس گهٽ وڌ ڳالهايو. پر ماڻهن صبر قائم رکيو. ڪانفرنس ٿيڻ کان پوءِ مختيارڪار اُتي ڪليو ڪلايو هندن کي به پڇاري رهيا آهن ته اسهيو ڪهڙو حلچل کي ساڻ ڏيندا ته مسلمان توهانجي گهرن جون چورايون ڪندا.

هڪ گاڏو ۾ ڪانگريس ٿولي اتي جي مڙهي (مندرو) ۾ وڃي رهي. ٿرست ئي قريب ٽيهه مسلمان لٽين ۽ لوڙهين سان مڙهيءَ کي چوڌاري ويڙهي ويا ۽ چوڻ لڳا ته وياڪيان ڪندڙن کي مارينداسون. آخر مڙهيءَ وارن سوراجي ٿوليءَ کي پي در کان ٻاهر روالو ڪيو. سکر صلح ڪانگريس ڪاميٽي جو اوجوان سيڪريٽري شري چونڊرام وليجا گهوٽڪيءَ ۾ جڏهن آيو ته ٽيهه چاليهه مسلمان لٽين سان کيس گهرو ڪري ويا. شري وليجا لٽين سهڻ لاءِ صبر ساهي بيٺو رهيو. ان تي ڳوٺ جا ڪي هندو لڪري اچي شري وليجا جي پير ۾ ساڻس گڏ ويهي رهيا. آخر شهر جي پنهنجا پنهنجا ماڻهو شري وليجا ۽ سندس ساٿين ڏانهن موڪليا. شري وليجا پنهنجا جي سڏ تي ساٿين سميت ويو ۽ اُهي ٽيهه چاليهه لٽين وارا مسلمان به سندن پٺيان ويا ۽ چيائون ته اسين وليجا آهي

اندر ۾ واسو ڪندڙ ايشور کي جاڳائڻ لاءِ يمن ۽ نيمن جي تلوار جي ڌار تي هلڻو پوندو.

Young India جي پرچمي Afflicted
Sind "سندھي سندا" جي سر جي هيٺ هليوون
مضمون لکيو:

"سندھي سرڪاري آزاد حويليون شش
ليل graphic ورڊن عڪ متر لکيو آهي.
سندھي ڪمشنر هڪ ٻيو سرڪاري
مختيارڪارن کي موڪليو آهي ته اسپرڪ هليل
جي برخلاف توھين پڻيتو پر چار ڪريو.
ڪن هنڌن اسي مختيار ڪار قطع لغات
جي هليل کي روڪڻ لاء عجيب و غريب
رستا ولي رعا آهن. کليل برخلائي نه
ڪن لا پر ڪن هنڌ اتي جي پڻيتاڪن کي
مختيارڪار چون لا ته اسپرڪ ۽ سوراخ لاء
پر چار ڪندڙن کي پاڻ وٽ رخت نه ڏيو ۽
ماڻھن کي سندن واپاڪياڻ ٻڌڻ لاء وڃڻ تي
روڪ ڪريو. بدين پر عڪ راءو ٿيو ته عڪ
شخص وٽ سوراخ جو ڪو ڪارڊ ڪرنا رخت
لڳو پر پوء لاچار هن کي ٿڳر مان علمو وڃڻ
لاء چوڻو پيس. ٿر پار ڪو پر ڪپرو شهر ڏي
اهندڙ سوراخي ڪارڊ ڪرنا کي ڪجهن سڃن
ٻه ڪيل ماڻهو اوچتو حملو ڪري ان سان
ڪراڻي وڌو ۽ لئين سان مار ڪٽ ڪئي.
هن تان فومي ڇيندو به ڪيو ويو. باقي
واچ ۽ ٿاڻو لئين کي عڪ ڪن لڳايائين.
اهو سوراخي اسي حملو عڪ سرڪاري
عملدار جي چوڄ سان ٿيو، پر چئن ته پوليس
جو چوڌاري عڪ واس پندا ڪري ڇڏيو
آهي، تنهن ڪري ڪو عملدار جو ٿاڻو کڻو
ڪٿاڻو نه آو ٿئي. سکر ضلع پر نه ان کان به
بدتر حالت آهي. ٽي عڪا ڪن لا ته سکر
ضلع ڪائونسل اهاڙي پر لسي جو دٻاري

استيشن کان ڏهه ميل پري آهي. اتي هي
ٻيٽي ڪليڪٽر حڪم ڪري گهوڙي گاڏيءَ
وارن کي گانڊي ٽوپي پائيندڙن کي گهوڙي
گاڏيءَ پر چاڙهڻ ڪسان منع ڪري ڇڏي.
ٻيٽي ڪليڪٽر جي خوف کان گاڏيءَ وارا
چرڪي ويا. شري وٽرومل بنگراج
سملن جو پر پر بدلت، دٻان مولچند قطع
لغات ڪيل وڪيل ۽ ٻيا سکر مان ساڻي
جڏهن استيشن تي لٿا ته گهوڙي گاڏيءَ
وارا ڪن نه چاڙهين. آخر هڪ ڏاند
گاڏيءَ واري پر پر بدلت ۽ سندس ساڻن کي
چاڙهي وٺي هلڻ قبول ڪيو، پر پوليس
ڏاند گاڏيءَ واري تي مارڪٽ ڪئي سو
هرو به هليو ويو. مي جون هي لٿي اس پر
منتچند هي مهل شري وٽرومل ۽ سندس
ٻا ساڻي شڪ تي پٿرن پندا پيا. آخر
ميل کن پري ٿوٺ هي پڻيتن سواري هٿ
ڪري شري وٽرومل ۽ سن ٻوڙگن کي اهاڙي
پڇيائو. اهاڙي پر دري اتي هي دهواسن
کي ڏڙڪو ڏنو ويو هئو ته ڪائونسل پر ماڻهو
ويٺا ته پر پٽ سندن گهرن جي ٿر ڪٽي
ويندي. ان ڪري ڪائونسل وارن شهر پر
پٿر ڏيڻ لاء پڇيڻا والتيشن شوا ڌاري
موڪلا حبشن شهر واسي ڪائونسل پر اچي
سگهن. ڪائونسل چالو ٿي ته عڪ مسلمان
سي. آءِ. ڊي. پوليس جي عڪي ۽ ٽي
ڪائونسل جي ڪارڊ خزانن کي ڪڍيون ۽
ڪميون گاديون ڏيڻ لڳو، هنن ڪو ڪهڙو
مڃي پوي. وري ٻيو سرڪاري چاڙو بنا
ڪجهن ڪارڊن جي ويٺل ماڻھن تي لٽي
مار ڪرڻ لڳو. ماڻھن صبر سان ٿي سٺو.

اهاجن جي سوا ڪرڻ هڪ ڌرم آهي. ايشور اسانکي اهاجن جي
روپا پر ٿي درشن ڏئي ٿو.

مارڪٽ ڪندا سون. پنهنجا شري وليڇا کي ويٺي ڪئي ته هنن حالتن ۾ بهتر آهي ته توهين ڳوٺ مان روانا ٿي وڃو پر شري وليڇا وراڻي ڏني ته جنهن ڪاربه لاء آء آيسو آهيان سو پورو ڪرڻ بعد ئي واپس ويندس. شري وليڇا کي اهڙو پختي ارادي وارو ڏسي پنهنجا انهن مسلمانن کي هڻي وڃڻ لاء چيو پر هو پنهنجا ئي خنده ڪرڻ لڳا ۽ ميڙ مان اڪري وڃڻ کان انڪار ڪيائون.

اهڙيء طرح پنهنجا ڪلاڪ ڀريو ٿري ٿري پيو ڪو رستو نه ڏسي شري وليڇا کي چيو ته توهين ئي مڙو. چاليهارو هندو پوء شري وليڇا کي اسٽيشن تي ڇڏڻ ويا.

ڪانگريس جو سندن ڳولڻ ۾ پهچائڻ کي روڪڻ لاء هنن هن طرح ڏاڍو زبردستي ۽ دڙڪا ڏيڻ جا رستا ورتا آهن تن جي برخلاف بالا عملدارن اڃا تائين نه ڪجهه به ڪين ڪيو آهي. ڇا اهي رستا وٺي (وائسراء) لارڊ ريڊلنگ ۽ (ميشي ۽ ڇو گورنر) سر جارج لائڊ هن هلچل کي منهن ڏيندا؟

ٿاڌڻي جي ان تي لکي ٿو:

”ٻيون جملو مون ڏانهن اشارو آهي جو مون لارڊ ريڊلنگ ۽ سر جارج لائڊ جي ڪجهه پرشسا ڪئي آهي. انهن ڳالهين جي اوڳهڙ ٿيڻ بعد به مان هنن جي ڪيل واڪاڻ قائم ٿو رکان. انهيء مان پاڻ ثابت ٿو ٿئي ته سرڪار جو سرشتو ئي اهڙو جذو آهي جو بهترين حاڪم به چڱائي ڪرڻ ۾ اسمرت ٿيو پون. سر جارج جي شايد سنڌ جي ڪمشنر لي ايتري هلندي مس آهي جيتري ڪنهن دٻو ٻار تي هن کي ڪمشنر کان ئي چرڪڻو ٿو

سرڪاري عملدارن جي هزار حيلن ڪندي به ماڻهو صلح ۾ رهيا. (محمد چٽل مکيه ڪر ڪندڙ هئو جنهن ڪانفرنس ڪامياب ڪئي). مونڻ لاء به گهوڙي گاڏيء وارن سوراجين کي ڇاڙهڻ کان انڪار ڪيو. سوراجي موٽندي ميرپور ماٿيلي اسٽيشن تي لٿا ۽ اتي ميڙ ۾ تقريرون ڪيائون. اتي به پوليس عملدار مولوي تاج محمد جي تقرير ۾ وڳهن وڌا ۽ کيس گهٽ وڌ ڳالهايو. پر ماڻهن صبر قائم رکيو. ڪانفرنس ٿيڻ کان پوء مختيارڪار اتي ڪليو ڪلايو هندن کي ڊيڄاري رهيا آهن ته اسهيو ڳهه هلچل کي ساٿ ڏيندا ته مسلمان توهانجي گهرن جون چوريون ڪندا.

هڪ گاڏو ۾ ڪانگريس ٿوري اتي جي مڙهي (مندر) ۾ وڃي رهي. ٿرست ئي قريب ٿيڻه مسلمان لٽين ۽ لوڙهين سان مڙهيء کي ڇوڏاري ويڙهي ويا ۽ ڇوڙ لڳا ته وياڪيان ڪندڙن کي ماريندا سون. آخر مڙهيء وارن سوراجي ٿوليء کي پي در کان ٻاهر روانو ڪيو. سکر ضلع ڪانگريس ڪاميٽي جو اوجوان سيڪريٽري شري چونڊرام وليڇا گهوڙي ۾ جڏهن آيو ته ٿيڻه چاليهه مسلمان لٽين سان کيس گهرو ڪري ويا. شري وليڇا لٽين سهڻ لاء صبر ساهي پيو رهيو. ان تي ڳوٺ جا ڪي هندو لڪري اچي شري وليڇا جي پير ۾ ساڻس گڏ ويهي رهيا. آخر شهر جي پنهنجا پنهنجا ماڻهو شري وليڇا ۽ سندس ساٿين ڏانهن موڪليا. شري وليڇا پنهنجا جي سڏ تي ساٿين سميت ويو ۽ اهي ٿيڻه چاليهه لٽين وارا مسلمان به سندن پٺيان ويا ۽ چيائون ته اسين وليڇا اسي

اندر ۾ واسو ڪندڙ ايشور کي جاڳائڻ لاء يمن ۽ نيمن جي تلوار جي ڌار تي هلڻو پوندو.

Young India هي پر جيءَ Afflicted
Sind "سندھ سنڌ" هي سرڀ هيٺ ھنڊون
مضمون لکيو:

"سنڌ ۾ سرڪاري آڌار حو ھيلون شش
لڊل graphic ورطن عڪ مٿر لکيو آھي.

سنڌ هي ڪمشنر عڪ ڳڙو سرڪولو
مختيارڪارن کي موڪليو آھي ت اسھوڪ ھلڻل
هي پر علاف نوھن پھنجو پو چار ڪرار.
ڪن ھنڌن اسي مختيار ڪار قطع ٺھڻام
هي ھلڻل کي روڪڻ لاء عجب و غريب
رستا ولي وھيا آھن. لکيل ترخاڻي تـ
ڪن ٿا پر ڪن عيڻ اتي جي پھنچائڻ کي
مختيارڪار چون ٿا ت اسھوڪ ۽ سوراڄ لاء
پر چار ڪنڊون کي پاڻ وٽ رھڻ ت ڏيو ۽
ماڻھن کي سندن واپاڪياڻ ٻڌڻ لاء وڃڻ تي
روڪ ڪرار. بدن ۾ ھڪ واعدو ٿيو ت ھڪ
شخص وٽ سوراڄ حو ڪو ڪارڊ ڪرنا رھڻ
لڳو پر پوء لاچار عيڻ کي ڪير مان ھليو وڃڻ
لاء چوڻو پيس. تر پار ڪر ۾ ڪرو شھر ڏي
اھڻڙ سوراڄي ڪارڊ ڪرنا کي ڪيھن منھن
ت ڪيل ماڻھو اوچتو ھملو ڪري آت ٿان
ڪمراڻي وڌو ۽ لنس سان مار ڪت ڪئي.
ھن کان نومي ھيندو ت ڪتو وڌو. باھي
واڇ ۽ ماڻھو ٽپھن کي عيڻ ڪن لڳاپائڻ.
اھو سوراڄي تي حملو ھڪ سرڪاري
عملدار هي چرچ سان ٿيو، پر چئن ت پوليس
جو چوڌاري عـراس ٻندا ڪري ڇڏيو
آھي، ٽپھن ڪري ڪو عملدار حو ٿالو کڻو
کلاو ت لو ٽپي. مگر صلح ۾ ت ان کان ت
بدتر حالت آھي. ٽي ڏشنا ڪن ٿا ت ڪو
صلح ڪائونسل اٻاوڙي ۾ ٿي جو ويلوي

استھن کان ڏھ ميل پري آھي. اتي هي
دٻتي ڪليڪٽر ھڪم ڪري ڳوڙڙي گاڏيءَ
وارن کي گانڊي ٿوڀي پائبنڊون کي ڳوڙڙي
گاڏيءَ ۾ چاڙھڻ ڪان منع ڪري ڇڏي.
دٻتي ڪليڪٽر هي خوف کان گاڏيءَ وارا
چرڪي ويا. شري ويلويمل ايڪراج
سملن جو پريز ٻڌلت، ديوان مولچند قطع
ٺھڻام ڪيل وڪيل ۽ ٻيا سکر مان ساڻي
جڏھن استھن تي ٿتا ت ڳوڙڙي گاڏيءَ
وارا ڪن ت چاڙھين. آخر ھڪ ڏاند
گاڏيءَ واري پريز ٻڌلت ۽ سندس ساڻس کي
چاڙھي وئي ھلڻ قبول ڪيو، پر پوليس
ڏاند گاڏيءَ واري تي مارڪت ڪئي. سو
ھو ت عليو وڌو. مي جون جي ٽھڻ اس ۾
مچھند هي ٺھل شري ويلويمل ۽ سندس
ٻا ساڻي سڱ ٿي پھرين ٻندا پيا. آخر
ميل کن پري ڳوٺ هي پھنچڻ سواڙي ھت
ڪري شري ويلويمل ۽ ٻين ٿررگن کي اٻاوڙي
پنچايو. اٻاوڙي ۾ روڊ اتي هي دعوائـسن
کي ڏڱو ڏڱو وڌو حو ت ڪائونسل ۾ ماڻھو
وڌا ت پر ٻت سندن ڳوٺن هي ٿر ڪٿي
وھدي. ان ڪري ڪائونسل وارن شھر ۾
بيھري ڏيڻ لاء پھنچا والٽيھر شھو ڌاري
موڪليا چئن شھرواسي ڪائونسل ۾ اچي
سگھن. ڪائونسل چالو ٿي ت ھڪ مسلمان
سي. آءِ. ڊي. پوليس جي عشيءَ تي
ڪائونسل هي ڪارڊ ڪرناڻن کي ڪڍيون ۽
ڪيھن ڪارڊون ڏيڻ لڳو، حئن ڪو ھيڙو
مچي پوي. وري پيو سرڪاري چاڙو بنا
ڪيھن ڪارڊ هي ويل ماڻھن تي ٿئي
مار ڪرڻ لڳو. ماڻھن صر سان ٿي سٺو.

ابھتن جي سڀوا ڪرڻ ھڪ ڌرم آھي. ايشور اسانکي اڀاھڻن جي
روپ ۾ ٿي درشن ڏئي ٿو.

— بابو

مٿس ۲۰ پائونڊ ڏنڊ وڌو. اڀيل ۾ دڪاندار ڪٽيو مگر هنجو ڪيترو سارو خرچ اچي ويو. مٿان کانڌيءَ سندس سوال پڇيڻجي اخبار انڊين اوپينين (Indian Opinion) جي ۸ آڪٽوبر ۽ ۲۵ نومبر ۱۹۰۴ جي پوڄن ۾ ڪميون ۽ انڊين نيشنل ڪانگريس کان هوندا مل ڪي ۵۰ پائونڊ امدادي وٺي ڏني. پر ڏکڻ آفريڪا سرڪار خاموش نه رهي. هنن هيٺين ۽ ڪورٽ جي فيصلي خلاف اڀيل ڪئي ۽ فتويٰ هوندي مل جي خلاف وٺي.

مٿان کانڌيءَ ان تي ۱۱ فيبروري ۱۹۰۵ جي انڊين اوپينين ۾ لکيو ته هي پارٽي سوال بطبي پيو آهي ۽ ان سوال تي اسان ڪي جيري جنگ ڪرڻ گهرجي؛ نه ڪنداسون ته پوءِ پڇتائينداسون. وري ۲۳ سيپٽمبر ۱۹۰۵ جي پوڄي ۾ لکيائين ته هن سوال تي برطانيه سرڪار جي انڊيا آفيس کي ڪوشش وٺي ڏکڻ آفريڪا سرڪار کان انصاف ڪرائڻ گهرجي. آخر انڊيا آفيس ان باري ۾ نيشنل سرڪار کي لکيو ۽ نيشنل سرڪار لائسنس اختيارِيءَ وارن کي لکيو ته قانون همدرديءَ سان عمل ۾ آندو وڃي نه ٿو. قانون ۾ بديل بديل ڪئي ويندي. انهن کانڌيجيءَ ان سوال کي حل ڪرڻ جي ڪوشش ڪندو رهيو.

۳- پوليس جي ظلم خلاف آواز

۱۹۲۱ واري تحرڪ ۾ سنڌ ۾ ڪيترن هنڌن تي پوليس جي ڪانگريس سڊوڪن سان ظلم ۽ ڏاڍ ڪيا تن جو احوال اڄ به ٻڌي ۽ پڙهي لڳه ٿا ڪانڊارجن. مٿان کانڌيءَ ۱۵ جون ۱۹۲۱ع جي بنگ انڊيا

تقي ڏنو. مٿان کانڌيءَ سندن سوال اعلائي سطح تي ڪميون. هو مڪاني اختياري وارن سان گڏيو، گورنر سان گڏيو ۽ آخر ۲۲ فيبروريءَ تي هن ڪلوزل سيڪريٽريءَ کي لنڊن ۾ تار موڪلي ته هڪ سنڌي غرم سي. لچرام وارن جا ست چٽا هندستان مان روانا ٿيا آهن جن مان ٻه سندن دربان واري ڪوٺيءَ تي ۽ ۵ ڪيمپ ٿائون جي ڪوٺيءَ تي رهڻا آهن. اهي ست ئي چٽا ديلا گارڊ ۾ روڪيا ويا آهن جو جهاز جون ڪمپنيون کين ڇاڙهڻ کان انڪار ٿيون ڪن. انڪري اوهين دخل ڏيئي جهازران ڪمپنيءَ کي هدايت ڪريو ته کين جهاز ۾ کڻن ۽ کين خاطري ڏيو ته هنن جي جهاز تي هٿ ڪري جهاز ڪوارٽائين ۾ روڪيو ڪونه ويندو.

۱۹۰۱ ۾ مٿان کانڌيءَ وٽ هڪ ٻئي سنڌي ڀاءُ ڪي. هوندا مل جو سوال آيو جنهن کي هڪ طرف سرڪار ليسان ڏيڻ کان گس گس ڪيو ۽ ٻئي طرف وري مٿس ليسان نه وٺڻ لاءِ مقدمو ڪيو. حقيقت هيءَ هئي ته ڪي هوندا مل وارن جو دربان جي شاهي بازار گري سٽريٽ ۾ سلڪ جو دڪان هو. اها بزار گورن دڪاندارن لاءِ محفوظ رکڻ لاءِ سرڪار کيس اُتان دڪان کڻي وڃڻ لاءِ حڪم ڪيو. هن نهن ڪري پيءُ هڪ ٻارن ويست اسٽريٽ ۾ دڪان ورتو ۽ ليسان لاءِ درخواست ڪئي ۽ جيسين ليسان مليس تيسين اصلوڪو دڪان هلائيندو رهيو. ليسان آفيسر ضد ڪيو ته اهو اڳيون دڪان بند ڪر نه توکي ليسان ملي ۽ آخر مٿس بنا ليسان دڪان هلائڻ لاءِ ڪيس ٿيو جنهن ۾ ڪورٽ

اپواس جو ڌمڪيءَ جي روپ ۾ اڀيو گه ڪرڻ غلط ڳالهه آهي.

سرڪارو هندن کي سنڌ مان ڪڍڻ جو
بندوبست ڪيو.

وڌيڪ ۾ وڌيڪ ڏين جا سنڌين کي
مهالما کان ملي سا آهي ڪانڊيڏام جو لکڙو
پيو ۽ مهالما ڪانڊيڏام کان پڙوڻا حاصل ڪري
ئي ڪڇ جي مهاراء آها شاعري اڻواهي
سنڌين جي پٽواس لاء ٿي جتي جتي پائي
پوڻا پنهجي بي نظير قابليت سان هڪ
سندڙ ۽ دلالتو لکڙو آهي. ڪانڊيڏام اسان
سنڌين لاء پاڙو جي جو مڃس ۽ زندگي يادگار
ٿي رهندو.

۲- پارٽي کان ٻاهر سمورو ڪو
مهالما ڪانڊيڏام جڏهن ٻار پيڙي پڙهڻ لاء
لنڊن ويو تڏهن هو پهرين وڃي هڪ هٽل
۾ رهيو هو پر جلد ئي کيس متوسس ٿيو ۽
هٽل ۾ رهڻ هن لاء تمام مهانگو ۽ مشڪل
پئجي پوندو. اتي کيس هڪ سنڌي مٽر
مڪان ڏولي ڏنو ۽ کيس لائينڪو ڪري
واريو.

۱۸۹۳ ۾ مهالما ڪانڊيڏام ڏکڻ آفريڪا ۾
وڃي اتي هندستانين کان وٺي جي جي
ڪنڊيڏام خلاف هلچل چالو ڪرڻ لاء ۱۹۹۴ ۾
جڏهن هن نيڪال لنڊن لنگش ڪاليج اس
پوڻا ڪئي ۽ ان سارو جيسڪ ڪارڊ ۾ هڪ
سنڌي واپاري جڏهن پڙوڻو ٿيو. انهيءَ
ڪري دوح ڪيو وڃي آهي. سندس سالي
ٻڌو.

۱۸۹۹ ۾ سنڌي واپارين جو هڪ مشور
ارڻي ٿيو جو هڪ مسجد واپار سنڌ جا
واپاري سنڌ مان ڏيڻا آفريڪا ۾ اچي
وڃا وڃا مگر انهيءَ واري کين اندو ٿيڻ

واري واپار ۾ سنڌ ۾ ٻوليس جي نظام جي
ٽاري ۾ لکيائين. شڪري جڏهن اسان کيس
آڏي لکڻي تي هن وقت دل آڻي پڙهڻ سمجھو
هو ڪيو. شڪري انهيءَ ڏيڻي ماڻهو لاء شڪري
درمياڻن آڏو آڻي ۽ شڪري جڏهن ٻوليس تي
جڏهن شروع شروع ۾ رهايو جي ڏور هجند
سڙا ملي ۽ ان ٿوري سڙا خلاف آواز اٿايائين.
۱۹۰۳-۱۹۰۴ ۾ جڏهن سنڌ ۾ لنگش
ٻانگي ۽ شڪري تي فڪر ٿيڻ لڳو جي
سڙا ٿيڻ واري ۽ ان کيس ڏکيو جو اظهار
ڪيائين. ۱۹۰۹-۱۹۱۰ ۾ سنڌ ۾ جڏهن پڙهڻ
ٿي پڙهي تڏهن ”عربي“ ۾ نوٽ لکيائين.
”ڪيسڪان“ سڏي ٻين ڪاروبار سنڌ ۾ جڏهن
هندن جي ٻان ۽ ملڪيت جي سلامتي ۽
وڃي تڏهن حڪومتي دفا هن ان معاملي
تاجن اڏارو ڪيو ۽ پاڪستان سرڪار کي
پاڪستان ٿيڻ واريءَ واريءَ واري جو
چاڪو ڪيو اوهانجي لاء هڪ ڪم ٿي آهي.

تڏهن پوئو ٿيڻ چوندو هو ڪو ڪو
پاڪستان ٿيڻ واريءَ لکيائين ۽ پڇو ڪو
پاڪستان ٿيڻ واريءَ لکيائين ۽ پڇو ڪو
پاڪستان ٿيڻ واريءَ لکيائين ۽ پڇو ڪو
پاڪستان ٿيڻ واريءَ لکيائين ۽ پڇو ڪو

پاڪستان ٿيڻ واريءَ لکيائين ۽ پڇو ڪو
پاڪستان ٿيڻ واريءَ لکيائين ۽ پڇو ڪو
پاڪستان ٿيڻ واريءَ لکيائين ۽ پڇو ڪو
پاڪستان ٿيڻ واريءَ لکيائين ۽ پڇو ڪو
پاڪستان ٿيڻ واريءَ لکيائين ۽ پڇو ڪو

جڏهن اسان کيس ٻولي ۽ ٻوليءَ مان اسان کي چڱي
ڄاڻ ٿيڻ لڳو ۽ پڇو ڪو ٿيڻ لڳو.

سنڌين سان سمپرڪ

(الف) سنڌين جا مسئلا

مٿان ڳانڍي ۽ جو سنڌين سان ڏام ڳيٽو ٿيو هو. ڳانڍجيءَ پاڻ ان سمپرڪ جو هنن شبن بر ورنن ڪيو آهي:

”جڏهن مان ٻيرون دفعو سنڌ بر ويس تڏهن کان سنڌين ۽ منهنجي وچ ۾ هڪ اٽوٽ ٻڌجي وئي.“ (بنگ انڊيا ۲۱-۲-۱۹۲۹).

۱- جهلڪ

ايتري قدر جو ڇهه پارن ستياگرهه بر آچار ۽ ڪر بالاڻي ٻيرون پار تي هو جنهن جي باري ۾ مٿان ڳانڍي ڪورٽ اڳيان پڙهڻو ٿيو. دستور آزمايو يعني بچاءَ نه ڏيڻ، وڪيل نه ڪرڻ، پر ڏوهه کان انڪار ڪندي نه سزا خوشيءَ سان هموار ڪرڻ. ۱۹۲۱، ۱۹۳۰، ۱۹۳۲، ۱۹۴۲ سڀني آزاديءَ جي تحريڪن ۾ سنڌين وڏيءَ دل سان ڀاڳ ورتو ۽ هر هڪ تحريڪ جي دوران ۾ ڪي نه ڪي سنڌي سيوڪ مٿان سان ڳيٽي ۽ لڙ وڃڻ ۾ آيا.

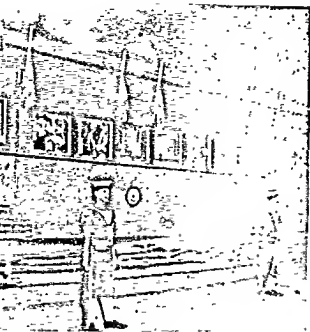
مٿان ڳانڍيءَ سنڌ ۾ سٺ دورا ڪيا ۽ سنڌ جا ڪيترائي لنڊا ۽ وڏا شهر ڏٺا ۽ ڪم ڪندڙن جي همٿ ۽ ڪار به ڪي ڏسي ڪين مبارڪون ڏنيون.

مٿان جي شهادت جي ڏينهن ۳۰ جنوري ۱۹۴۸ تي هڪ سٽارڊ ڊاڪٽر چونڊرام جي اڳواڻي هيٺ مٿان سان گڏي ۽ سنڌ ۾ رحيل سنڌين جي باري ۾ ڪائونسل صلاح ورتي. سنڌ جي حالتن تي مٿان ڳانڍيءَ وقت به وقت پڙهڻين اخبارن ۾ ليک لکيا. ۱۹۳۱

مٿان ڳانڍيءَ سان جڏهن سنڌين جي سمپرڪ جو ٿيو سو چڱي نه هڪ عجيب، حيرت انگيز ۽ دل اٿاريندڙ ڳيٽن جو مالها اچيو من جي لپٽن اڳيان ڪڙي ٿي. مٿان ڳانڍي جڏهن لنڊن ۾ بئريسٽريءَ لاءِ پڙهڻ ويو تڏهن هڪ سنڌيءَ کيس جاءِ وٺي ڏني ۽ جڏهن دڪن آفريڪا ۾ هو پهرين ٻيلڪ جيون ۾ ڳيٽو تڏهن به هڪ سنڌي مٽر سائس ان ستياگرهه ۾ شريڪ ٿيو ۽ سزا کاڌي، سٺ سنڌي واپاري جي دڪن آفريڪا ۾ واپار لاءِ آيا هوا ۽ سرڪار انهن کي داخلا نه ڏني ۽ مٿان ئي سندن لاءِ لڙي ڪين ڏيس اندر داخلا وٺي ڏني ۽ هن نيتال ۾ ڪالگريس ٻڌا ڪئي ته ان ۾ هڪ سنڌي شريڪ ٿيو هو جڏهن هندستان ۾ آيو ۽ ڪوي ٽنگور جي شائينڪيٽن ۾ ڪويءَ سان ملاقات ڪرڻ ويو ته اسانجو سنڌي ليتا آچار به جيونڊام ڪر بالاڻي ان اوائليءَ ۾ اوائلي زماني ۾ سائس گڏيو ۽ گهرو ٽائيم ڪٽي موٽيو.

بي واجبي هڙتال ڪامياب نه ٿي سگهندي آهي ڇاڪاڻ ته ان سان جنتا جي سڃاڻپ ڪانه ٿيندي آهي.

گاندی جیء حاسک اللہ آباد ۾ ٿروپٽيءَ ۾ پرواهہ لاءِ آڻڻ

بارہ ما برسہ لٽائون انظار ۾ کڙا، ساهي کان سو لکس شري جتوآمداس دولٽرام،
 ساهي کان شري گوولڊ ولب بٽي، شري جتوآمداس، سردار ولب پائي پٽيل، مولانا آزاد،
 -رامٽي سروسٽي لنڊن، بٽي جواهر لعل نهرو، شري ربي احمد قدوائ، مٺي پٽيءَ بيا.

سنڌين سان سمپرڪ

(الف) سنڌين جا مسئلا

مهاڻا گانڌيءَ جو سنڌين سان تمام گهاٽو ناتو هو. گانڌيجيءَ پاڻ ان سمپرڪ جو هنن شبن ۾ ورتل ڪيو آهي:

”جڏهن مان ٻهريون دفعو سنڌ ۾ ويس تڏهن کان سنڌين ۽ منهنجي وچ ۾ هڪ اٽل گنڊ پڌجي وئي.“ (ينگ الڊيا ۲۱-۲-۱۹۲۹).

۱- جهلڪ

ايتري قدر جو ڇهه ڀارن ستياگرهه ۾ آچاره ڪرپالاڻي ٻهريون ڀارت تي هو جنهن جي باري ۾ مهاڻا گانڌي ڪورٽ اڳيان پڏندڙ نئون دستور آزمايو يعني بچاءُ لڏپلاڻ وڪيل ڊ. ڪرڻ پڙوهه کان انڪار ڪندي سزا خوشيءَ سان هٿوار ڪرڻ. ۱۹۲۱، ۱۹۳۰، ۱۹۳۲، ۱۹۴۲ سڀني آزاديءَ جي تحريڪن ۾ سنڌين وڏيءَ دل سان ڀاڱو ورتو ۽ هر هڪ تحريڪ جي دوران ۾ ڪي ڊگهي سنڌي سيوڪ مهاڻا سان گهاٽيءَ لهه وچڙ ۾ آيا.

مهاڻا گانڌيءَ سنڌ ۾ سڌ دورا ڪيا ۽ سنڌ جا ڪيترائي ننڍا ۽ وڏا شهر ڏٺا ۽ ڪم ڪندڙن جي همٿ ۽ ڪاريءَ کي ڏسي کين مبارڪون ڏنيون.

مهاڻا جي شهادت جي ڏينهن ۳۰ جنوري ۱۹۴۸ تي هڪ سٺا سٺا ڊاڪٽر چونڊرام جي اڳواڻي هيٺ مهاڻا سان گڏي ۽ سنڌ ۾ رحيل سنڌين جي باري ۾ ڪائونسل صلاح ڏرئي. سنڌ جي حالتن تي مهاڻا گانڌيءَ وقت ۽ وقت پنهنجين اخبارن ۾ ليک لکيا. ۱۹۲۱

مهاڻا گانڌيءَ سان جڏهن سنڌين جي سمپرڪ جو ٿو سوچجي ته هڪ عجيب، حيرت انگيز ۽ دل اٿاريندڙ گهٽتائين جي مالها اچيو من جي ليکڻن اڳيان ڪڙي ٿي. مهاڻا گانڌي جڏهن لندن ۾ رهي ٿي ته لاء پڙهڻ ويو تڏهن هڪ سنڌيءَ کيس جاءِ وٺي ڏني ۽ جڏهن دڪان آفريڪا ۾ هو پهرين ڀيرو جيون ۾ گهڙيو تڏهن به هڪ سنڌي مٿي ساڻس ان ستياگرهه ۾ شريڪ ٿيو ۽ سزا ڪاڌي سڌ سنڌي واپاري جي دڪان آفريڪا ۾ واپار لاءِ آيا هوا ۽ سرڪار انهن کي داخلا نه ڏني ته مهاڻا ٿي سندن لاءِ لڙي کين ديس اندر داخلا وٺي ڏني ۽ هن نيشنل ۾ ڪالگريس پڙها ڪئي ته ان ۾ هڪ سنڌي شريڪ ٿيو هو جڏهن هندستان ۾ آيو ۽ ڪوي ٿڳور جي شائين ڪيٽن ۾ ڪويءَ سان ملاقات ڪرڻ ويو ته اسانجو سنڌي ليٽا آچاره جيونرام ڪرپالاڻي ان اوائليءَ ۾ اوائلي زماني ۾ ساڻس گڏو ۽ گهرو تاثير ڪئي موٽيو.

بي واجبي هڙتال ڪامياب نه ٿي سگهندي آهي ڇاڪاڻ ته ان سان جنتا جي سهانيوتو ڪانه ٿيندي آهي.

۱۰۔ گاندی !

(پروفیسر مولیٰ لعل جو نواسی)

गांधी !

(प्रो. मोतीलाल जोतवार्णी)

لہجہ اکاٹھ

طوبیٰ لمشیل جیان

لے ہاتھی لٹین کھڈی رھی لی

۴: اوه هر زمالي جي پڙهندڙ وڌندڙ هي
 ذهن ۾

ليون معالئون اجاري لي، نوان مقصد اپاري لي.

نشدہر جی لائک

امداد سورہو آھی۔

سورہ

چونکہ وہاں آہی ۴ دیکھ۔ البتہ ہائی ٹری

۴ کے پانی

پڑھندے و لکھندے ہر "کنٹریکٹس" آگے لے۔

ڪه جي پيرا

جڳه جي ٻيڙا مٽائي سگهي،

ہمک شہاد میں

سور و ملڪ جياري گهي

تو والکی ہالہ ختم نشی

الہن لی ہالہ اٹس، اڑوے، سہاروے

وحاس ہائی لی۔

તુંદિંજી અસ્થાળો

तबील तमसील जियं

नितु पाणखे नई बंदी रहे थी

ਏ ਪੋੜ ਹਰ ਜਮਾਨੇ ਜੇ ਪਛੰਦਕ ਵ ਦਿਸੰਦਕ ਜੇ ਟਿਫ਼ਨ ਮੈਂ

नयूं मानाऊं उजारे थी, नद! मक्कमद उभारे थी।

तज्जर्दार जे नाटक में

तशादु सरिमो आहे—

सूरिमो,

जो धीर वीर आहैं स-अंत पाए थो,

ऐ कद नाँ

પંદર વ દિસંદર મે " કૈયાર્સિસ " આને થી ।

द्विक औ पीदा

જગ જી પીઢા મિટાઈ સયે,

द्विक शहादत

समूहो मुलक जियारे सधे,

तो वणि गुल्हि खतमु धिए

इऐ ई ग्राहिह अगटर, बरोक, सुभावीक विकास पाए थौ :

جو فرض نہ تو ہائی ان کی کو اذکار نہ آئی۔ سمورا اذکار فرض
 مان گئی پیدا قین ڈا۔

(۱۱)

دکي چاه، چرخي جو منتر چپايو،
کټل جو نو! پيغام گهر گهر بچايو،
سوديشي چو سکه سان سنيهو سټايو،
سهي راهه سمجهي سين سڌ اوښايو،
کيو مال ډاريو بهشکار بايو!
کري ياد نو توکي سنسار بايو!!

(۸)

بښين بي ډيرو شير بالکو سپاهي،
ډنو چا نه بل توکي قدرت الاهي،
چي هند آزاد ٿئي بن تباهي،
غضب جي الهيء لاء تو فوج لاهي،
آهنگسا به جهننجو اعتبار بايو!
کري ياد توکي نو سنسار بايو!!

(۹)

اچل جوش جذبه هني حب وطن جي،
آتل هو ارادو اچل چا نه من جي،
سنا ظلم، برسات گولن بين جي،
چوانس کني کين به رواه تن جي،
نيون کين کين جو به هٿيار بايو!
غري ياد توکي نو سنسار بايو!!

(۱۰)

بيچار شڪتي ڏني آتما بل،
خون ڏارا ملي نيٺ منزل،
وٽل گورن کيا خوب چل ول،
گول بستر بچائي پکا کل،
هي نهنجو چمتگار بايو!
ياد توکي نو سنسار بايو!!

(۱۴)

دکي ديس مانا اچا ٿي بکاري،
”لها“ کٽي نيٺ توڏي تياري،
وڏي ٿوٺ کير جي وڏو آهي ماري،
هجي کو تئل هيان لاري جباري،
سٽي سڌ ولي آه اوتار بايو!
کري ياد توکي نو سنسار بايو!!

ي مقابلي ۾ ڪابه چيز رکندا نه ستم ٿي وڌيڪ وزندار ثابت ٿيندو.
— بابو

۹۔ ڪري ياد توکي.....

(پرسرار روحڙا، ”لهاڻو“)

(۱)

(۴)

هتي ديش جي دودشا دود واوي، اشاري تي پنهنجي ايو ديش سارو،
مئل ملڪ ۾ چوڻو پيو، وڃايو پئي، ٻار هر هنڌ لغارو،
دولڪين، ٿرين جي حرفت خوشبازي، وڃو خان ڌاريا نه چلندو ڪو چارو،
ڏسي پنهنجي دل کي لڳي چوٽ ٻاري، ڪو ملڪ آزاد ٻه-ٽي ٻارو،
سڀئي سور ٽوڪان ٿيو دشوار ٻارو، ڏيڻ خون ٽهن لاء ٿيا ٽار ٻارو،
ڪري ياد توکي ٿو سسار ٻارو!! ڪري ياد توکي ٿو سسار ٻارو!!

(۲)

(۵)

ڏکڻ جي هائيءَ ۾ ڪپڙو جهڻو آهي، وطن جو ٻئي روح-دهر، سدائي،
جيءُ ان جهڻو کان نه ٻيو، مون آهي، هلي مس مڃو، حيان رت سڪائي،
غلاميءَ جو سو ئي ٺڪو ٻار جهڻو آهي، ڇڏي ٿو امري، ٺڪري ڪمائي،
ادو ٻار سو ئي نه واجب سڀو آهي، کڻي آس جي لٽ لنگوٽي لڳائي،
الي ٿو ڪڍي لال لڏڪار ٻارو!! ڪري ياد توکي ٿو سسار ٻارو!!

(۳)

(۶)

ٿو هندوئي سو آهي، ٿو پاڻرو چاه آباد ٻارو، ڏسو گهر ۾ ڌاريج گهڙي ڪير ڦٽايو،
اڳيون اوج عظم اسانجو وڃايو، هر طرح شاد ٻارو،
دهر ٿو، ٿو ٿاڻي ٿاڻي، سڀي سو ڇو ڪورن جو بڊاد ٻارو،
ٿيڻ ڪا نه ڌاريا وڌار ٻارو!! ڪرايو! ٺوڪن کان آزاد ٻارو،
ڪري ياد توکي ٿو سسار ٻارو!! ٿو ملڪ پنهنجي ئي اختيار ٻارو،
ڪري ياد توکي ٿو سسار ٻارو!!

ٺوڪ راج جو مطلب اهو آهي ته هر شخص کي هانسڪ وڪاس لاءِ موقع ملي.
— ٻارو

۸- ٻاپو.....!

(ڊاڪٽر لکيچند ”پرير“)

(۱)

ظلمتن ۾ تو اهنسا سان آجالو آندو،
هڪ نئين راهه تو ڀارت کي بڻائي ڪالڙي!
چو، اڄ ديش سڄو تنهنجي مٿان ناز ڪري!
جو ت گمراهه دلين ۾ تو جڳائي ڪالڙي!

(۴)

تنهنجي ساهس سان ستمگر جو به سينو ٽي سسيو،
سالت تنهنجي ۽ سمايل هئا طوفان سوين،
تنهنجي هڪڙي ئي اشاري ئي ٿيا ڪيئي شهيد،
تنهنجي واڻي سان ئي رڪجي ويا گهمسان سوين.

(۳)

تنهنجي جولان ئي زنجير غلامي ٽوڙي،
تنهنجي نيري ئي نه ڦر ڦوٽ ڦرن ڦڙن ۾ وڌي،
گلستان ديش جو ڌارين جو ڇڏي مرجھائي،
خون پنهنجو ڏيئي خوشبوءِ تو مڪڙين ۾ وڌي.

(۲)

هائ اسوس! رهيو تنهنجو محض نالو آ،
ڪي ويا تنهنجون بتايل سڀ راهون ڀاڄي،
ڪيئي دڙلڪ جي ۽ طاقت جي نشي ۾ ويا،
”پرير“ اتحاد، اهنسا جون صلاحون ڀاڄي.

ظلمتن = اڻڏاهين. ڦرن ڦڙن = انگريزن. محض = فقط. اتحاد = ميلاپ. ستمگر = ظالم.

اچو ٽپڻو يڪتي توڙين ديا ۽ پرير جي پاوانن جي وره آهي.

۷. ديش پتا جي چرن ڪمان ۾

(گوبند ايل. پاتا)

(۵)

مک پر آه هڏن جو پتلو،
لک کڻي هو آه ڪڙو،
سوچ - سهرڙو - تن تي نچلو،
مڙن - لڻ - لورالي جلور،
سالم سندس ۾ ڪرنام پري آه،
هن جي اعسا انٽر کان وڌ آه.

(۶)

مالا کي انعام ڏنائين،
ڪڏهن نه ڪوڙو ڏول ڪيائين،
ورن نه پنهنجو پنک ڪيائين،
ڌرم ڪرم جي لاج رکيائين،
ڪيڏي ئي رهڻي سان تاب،
نه نه سورو آه نه دولاپ.

(۷)

ٻاج ڪڇي پوءِ تن کي چنڇي،
سڪڻو چو پر پوڏ ڏجي،
سولي رات سلي آه پاپوءِ،
ڪرم ڪري ڪو ڪامل بڻجي،
هڪڪر هيءَ جي هنر هندايون،
پارو هر چا شان وڌايون.

(۸)

سارو مم جا سند سلام،
نيڪاڻو جا سند پر نام،
شاهديءَ جو سو پر نام،
لح پر نام - پر نام مدام،
تنهنجي مهما هڪ جڳ ٻايون،
هيءَ پارو - هيءَ وشو مڻايون.

(۱)

رهم وساري - رهم وساري،
پرهم سندي پرهم وساري،
پنهنجي ئي ٻائي پسنل سان،
پيءُ ڇڏي پوين پنهنجو ماري!
هاڻاڪار مڇي ويو هو ها!!
پرن ها بي لڙڪ لڙي بيا!!

(۲)

ستم اعسا جو هو بالسي،
گوليءَ جو ڪنهن بڻو لڏائي،
السان، قسري هيوان بڻيو،
ڪنهن ڪار ڪري هيءَ شيطالي،
سني ۾ گولي، مک ۾ رام،
ٻاڻو سڌارو سرگ - سڌ ڌام.

(۳)

ڪيڏا هن کالڙي ڪيڏا هن گولي،
ٻڌ - پڳون سان سولي هولي؟
هئا وڌا - تنهنجي پرولي،
ڪين ملڻ جي لاءِ ئي سولي،
گوليءَ جا ٻه ئي وار ليا،
ڪنهن منصور، ملا سنگهار ليا.

(۴)

کالڙي ڪين ڪڏهن پي مرندي،
حسين آب ۾، سج اُڀرندي،
اولدءِ ۾ پي روشن رهندي،
ٻاج حلي چانڊاڻ ڇڏيندي،
اڃ ڌرو ڌرو هر ٿارو،
اوچل ٻاج؟ هڪ - اُهي ٿارو.

صاف هوا، صاف پاڻي، سادو پوڄن ۽ پوتر ويچار، ايشور سان ميلاپ
جا اهي چار نيم آهن.

— ٻاڻو

۶- هند جو هيرو

(شري ڪيٿلداس يگواڻي، ”نالي“)

(۱)

هند جو هيرو تون گالڙي ملڪ جو منار تون!
 هندواسين جي دلين جو پيار تون دلدار تون
 ڪين مائا تي سهي سورءِ سگهين آزار تون
 ظلم کي آئين نهوڙڻ لڳ وٺي اوتار تون
 تنهنجي دل پڙ ڪي اُٿي ڪڙڪي پيئي ظالم مٿان
 هڪ نئون هٿيار دنيا کي مليو تنهنجي هٿان

(۲)

نيز تر روشن مناري جي مٿان طوفان ٿيا
 تنهنجي بخشي پير تي دشمن مگر حيران ٿيا
 تنهنجي قربانيءَ جي منتر کان نهل ٻلوان ٿيا
 شمع - آزاديءَ تان پروانا ڪيئي قربان ٿيا
 تنهنجي همٿ سان جبل جيڙي حڪومت وٺي علي
 سمنڊ کاري مان مثل اُمرت جي آزادي ملي

(۳)

جاڳندي رهندي جڳايل جوت تنهنجي جڳه اندر
 مختلف قومن ۾ پيدا پيار ٿيندو پرسمر
 خون جا ڪيئن داغ ڏوٻي خون سان مٽندا مگر
 ڏس ٻرائيءَ سان ڀلائيءَ جو ڏسيو تو مختصر
 ڪوڙ جو ڀالڻو ٿيو حسا حسا کان پڳي
 هن ائين هٿيار تي سنار کي حيرت لڳي

مهاڀارت منشيءَ جو سناتن اڻياس آهي. اهو رتدن جي کاڌ آهي.
 — ٻاٻو

(۴)

ميا نهري، سدا اها جو بوجاري،
ڪلڪ ۽ ٽيچوي ڏوٽر جان ڳڻڪاري،
ڪومل دل وارو ۽ سدا ديهالو دانا،
ديا جو هر منش هنو جدين لاءِ پراڻا.
حولي جڳهه ۽ ڌرمراج جان صاب سيارو،
اڙي وڌانا، آه ڪٿي سو ديس دلارو؟

(۵)

نيز ڪمن ۽ نهري نهري ڪڙڪائن مان،
بارش جي حملن ۽ پاري طوفانن مان،
بڻي لاکڻو ڪڙن پگ پگ تي سڄي ڙڪيائي،
آزاديءَ جي لڏلڏڙ پڙي ٻار لنگهائي؟
ڪمن رهندو سو پارت هو آڌار سيارو،
اڙي وڌانا، آه ڪٿي سو ديس دلارو؟

(۶)

ڪنهنڪي هائي ”ٻاٻو ٻاٻو“ چئي بڪاريون؟
ڪنهن جي ڀر ميا سان من مان ويرو ساريون؟
ڪنهنڪي هائي بيڪس دل جا درد سڻايون؟
ڪنهن جي سبتل چاٻا ۽ سارا سڪ پايون؟
هاءِ! ”ٻاروئي“ دور حليو ويو کالدي پيارو،
اڙي وڌانا، آه ڪٿي سو ديس دلارو؟

پنهنجي ڪاريءَ ۾ اسانکي سدائين آتم وشواس هئڻ گهرجي

ه گانڌي پيارو

(گورڊن محبو پاڻي، ”پارني“)

(۱)

پارو جي من - موهيندڙ، سرسبز چمن ۾،
دلڪش ٽولس سان پونور مست گلشن ۾،
هير ٽڙيءَ جي جيونڪن سان جيلندڙ ٽاريءَ ۾،
خوشبودار قريبل قويلل آئين گهاري ۾،
آه ڪٿي اڄ هاءِ هاءِ! سو پشب سونيارو؟
اڙي وڌانا! آه ڪٿي سو ديس دلاڙو؟

(۲)

چمڪ چمڪ سان چمڪيلي نئين لکن منڊل مان،
ٿارن جي نئين تيز ٽافلي جي هلچل مان،
آسمان جي بي روشن گرهن جي وچمان،
هن ڌرتيءَ جي اونداهن ٽڪرن جي وچمان،
ڪنن آلي وڻ، اهو اڪيلو روشن ٺاڙو؟
اڙي وڌانا، آه ڪٿي سو ديس دلاڙو؟

(۳)

نيل بدن هولدي پارو جو سنت سياهي،
نيڪيءَ ۽ واڌاري جي مارڪ جو راهي،
فائن ورڻن ۾ ٽي ويتر بڻيو سگيڙو،
حڪم هولي ٺاڄ، ڪرڇ هو انگ اڪيڙو،
پارو مانا جو سو لعل لنگوٽيءَ وارو،
اڙي وڌانا، آه ڪٿي سو ديس دلاڙو؟

جيڪڏهن مون وٽ چوريءَ جو حال پيو هوندو ته ٻيا چور ٿي وڃن ته
ان ۾ ڪهڙي آچر جي ڳالهه آهي.

ڪيس

۴۔ توکي ٿي دل ٻڪاري!

(گورڊن مصونائي، ”پارٽي“)

اُڪڙين سان آب هاري

توڪي ٿي دل ٻڪاري

ساهر مٽيءَ جا سندا! سدا ساھ ٿو سنهاري،

توڪي ٿي دل ٻڪاري.....

(۱)

لڪي، صر، سچائي ۽ سادگي ڏئي ٿو،

توڻي ڏئي آهيا، آزادگي ڏئي ٿو،

هن ڏهن جي ٿو صورت، سهرت ڇڏي سنواري

توڪي ٿي دل ٻڪاري.....

(۲)

توڻي نٿل ڏهن کي جذبو ۽ جوش بخشيو،

بيروش قوم کي ٻي توڻي نه هوش بخشيو،

مُردن کي او مست! توڻي ڇڏيو هٿناري،

توڪي ٿي دل ٻڪاري.....

(۳)

مجهور آدمين جو دک درد ٿو سڃاڻو،

هيئن هو ٻڃن سان توڻي نه ٿينهن لالو،

وڙهان جهوپڙين ۾ پٺ ٿو ڏلو گذاري،

توڪي ٿي دل ٻڪاري.....

(۴)

جسمن ڏهن رهندي ۽ آسمان رهندو،

ليمن ڏهن ۾ ٿينهو نام و نشان رهندو،

اُهان قرب ٿينجا سگهندو نه ڪو واري،

توڪي ٿي دل ٻڪاري.....

ستيم ڪلين هڪڙي ڌرهي ڳرنت جي اڪيلي ملڪيت نه آهي.

ٿو ٿئي تنهنجي نحر ۾ ٿي مٿان شمس و قمر ،
تنهنجي هل چل ٿي ڦري ٿي خاص دنيا جي نظر ،
آه آئينده ٿي هن ٿي آزمودي جو اثر ،
سوڀ تنهنجي سهڪندڙ سنسار خاطر خوش خبر ،
جنگجو فطرت جو ليڙو آه ان مان خاتمو ،
ڪابه شاهي ڪين ڪنڊي خون - لاحق چوندو .

تنهنجي همت جي اڳيان مشڪل نه ٻوڄڻ ڪوڊ قاف ،
تنهنجو خاموشي طريقي ڏوڏ ڏي ڇي خلاف ،
تنهنجي پاسي پري ۽ پاڪيز ڳي ، انصاف صاف ،
تنهنجي سائين جي صفائي آه شيشي کان شفاف ،
چوڪ تنهنجي ٿاه ڪنهن پي خاص سان يا عام سان ،
تو لڙين اعليٰ اصولن تي سرشتي خام سان .

پنهجي آڱر جو اشارو ڪر سنڀالي غور سان ،
 آه هي نهنجو اشارو خاص غمجي زور سان ،
 جي هلي ويو حڪم هيڪر ڪنهن مخالف طور سان ،
 هند ساگر ۽ هماليہ ٽڪرندا شه زور سان ،
 هن اشاري ڏي ڏس ٿيون اڄ اکيون چاهڪ ڪروڙ ،
 هن اشاري تي ڪنهن ٻانهون سچيون چاهڪ ڪروڙ .

جنهنجي روحاني رهت ۾ آه بيوس سادگي ،
 جنهنجي چوري جي چمڪ مان آه تابان تازگي ،
 جنهنجي خلقت ۾ نه ڪنهن لاءِ لٽڻي ناراضگي ،
 آه تنهن سابر مٽيءَ جي سنبت جي آزادگي ،
 تاج آه ي پارت ۾ ڪٽا تنهنجي مٿان ،
 لاءِ لائڪوٽن مٿان .

۳- ساڀر هتيءَ جو سنت

(شري ڪشيچند نرلڊاس ڪٽري، ’هوس‘)

تون ڪروڙين هندواڻين بي زبانن جي زبان،
 نينجي خاموشي پٺائي ٿيڻ طرفان بيان،
 مرڪم نينجي سمائل سرس دردي داستان،
 نينجي پيشانيءَ منجهان ٽاهڻ سڃاڻيءَ جو نشان،
 پاڻ ئي پرکيا وئي پوءِ ڪي به ڪهڻيءَ سان ڪهن،
 سو چوڻ چاهين ته پئي ڪي جو نه خود رهڻيءَ رهين.

وڏو مڙائي مندر ۾ دود جي ديوڀءَ اڳيان،
 ڇا نه ڇا پيٽا ڏري تو شوق ۽ شردا منجهان،
 دل، دماغ ۽ بل، ٻڌي، جند جان چاڙهيءَ ڇاه سان،
 مال ملڪيت، ۽ ڪٽنب پر راز ملڪي پيار تان،
 آدرش اوڙر امل هر وڃائيءَ جو رکي،
 سُر سڃا تان شهادت جي مني ماڳي چڪي.

تو هڏهن ڇاپو غلاميءَ جي منجهل تصوير ڪي،
 ڪارگر ڄاتو نه ڪي شمشير يا تير ڪي،
 مات سان مٿي ڪهر يو تدبير سان نقد ڪي،
 رمز سان توڙڻ ڪهر يو هن ظلم جي زلڪر ڪي،
 زور جسماني ڇڏي تو راز روحاني سلو،
 ۽ اعسا جو نئون هٿيار حيراني سلو.

معي دنيا وٺي ٿي جنگ جون سختيون سهيو،
 نير لڻن مان وهيو ٿي، خون زخمن مان وهيو،
 جن جڻا ٿي جنگ ڪي پاڙان پٽن لاءِ پئي بهيو،
 ارڇو آواز هي ڪن ٿي اچي ٿي هي رهيو،
 ”ڪاميابيءَ لاءِ ڪجهي خون هارڻ جو ضرور
 ٿيڻ توبن سان مرڻ جو ۽ نه مارڻ جو ضرور.“

مان جيڪي ڪجهه روز جوان ٿيو سو سڀ پرارڻا ٿي آهي، پرارڻا جو
 حصو ٿي آهي ۽ اهو سڀ ڪجهه ايشور لاءِ ٿي آهي. — ٻيو

”سريسر سمورو سڀني ڪين ڏکڻ جيسين
 مان به پٿريان ڪين ڪي ڪپڙا پورا نيسين.“
 گوڏن تائين ڪپڙو ۽ هو بدن ننگو سارو
 تياڳي وٺي تياڳ رهيو توڪن کان نيارو
 سرديءَ گرميءَ ۾ اهوئي وستر پٿريائين
 سور غريبن جا وڃي سڀ سان سليانين
 ”ڌرم ڇيڻ هنن کي اڇوت سڏيو آهي
 پوءِ ڏيئي پائيءَ مان ڪڍي ڇڏيو آهي
 پوءِ ۽ بيا ڏيس جي نوکي ڳيٽ سمجهين
 پوءِ ڪپڙو شودر سمجهي توکان شرف ڪن
 پيد نه ڄاڻي وٺڻ ۽ شودر آهن هڪ سمان
 سرف جڻن جي اعليٰ سڏيو منش اهوئي ڏکي انسان
 آه ميانها لاءِ نه ضروري ڄاڻي يا ڪه ڪمائي
 ڪرڻ نه گهرجي هريجنن جو ڪڏهن به نه آدر
 ڪندي ڪر لاءِ بول ڪي آهن، سوچڻ پاپ سراسر
 هريجنن جو پلو ڪرڻ ئي آهي ڌرم سانچو
 ڏيس جي انهيءَ لاءِ اهوئي بهتر ڪم سانچو
 پون ڪريون هيءُ مظلومن تي ڪبو نه اتياچار
 ديش ۽ دينن جو ٽڌهن تي سگهيو ڪري اڏار
 مندر چاهي وڌياليه ۽ تن جو ٿي ستڪار
 جن کان پري پڇون ٿا تن جو ڪريون ستڪار
 ڪسانن جي حالت جو ٻيو ساڻو ڪيو بيان:
 ”هارين نارين جي ڏکڻ ڏي ڪوڏ ڏيو ٿا ڏيان
 تن جي غربت کي ٽارڻ لاءِ چرخو آه وسيلو
 پارٽاسي اٿي ڪريو سڀ ست ڪٽڻ جو ميلو
 ڇڏي سوارت رهو سڀني ڌرم مٿي انين قائم
 آهي ڌرم سڄو اهوئي دھت رڃو اٿن دائر
 ننڍو هجي يا وڏو هجي ۽ لوڏن يا ڏنلوان
 سدرشتي دانا جي آڏو آهن هڪ سمان.
 سنسڪرت تان!

اري ويچارن کان پاڻ بچائڻ جو هڪڙوئي اٺ گس آه ۽ اهي رام نام،
 پر اهو هردي مان نڪرڻ گهرجي.
 — نابو

۲۔ مهاڻا ۽ شوڊر

(پرويسر راءِ پڇواڻي)

ڏکڻ جي هڪ ڳوٺ ۾ ٻهٽو مهاڻا
 نانءُ ۽ ماڻهوءَ جو هتي ڳوٺ هو چل بنان
 اٿي ۽ سڄي ڳوٺ ۾ هڪ شوڊر ڏٺائين
 گندي ميري ڏين ڏکي، ٿرپل ٿڌائين
 هن جي اهڙي حال تي ڏکي ٿيو ڏاڍو
 هن جو ميو روپ ڏسي من ۾ وباڪل ٿيو
 ڏکي دل سان پيار وڃان هن پڇيو ”ماڻي!
 ڪهڙي ڪارڻ تو ۾ ٿي هيءَ ڏسجي ميراڻي؟“
 له ۾ اڪيون عيس ڪري ڏيويءَ چيو هين:
 ”دٻن جا ڏکڙا ڀلا ڏٺي سمجهن ڪيئن؟
 ورهين کان هيءَ هڪ وڳو ٻاڻو مون آهي
 پاڻيءَ جي ٿاڻ ڪري ڏوٽو مون ٺاهي
 پاڻي جي ملندو اٿر ڪڏهن پاڻن سان
 ڪهڙي جي اڌ کي ٺٽا ڏوٽندي آهيان مان
 ڪندو ڪهڙي جو ڇڏهن آهي اڌ اهو
 اوڍي سو ٽڪرو وري ڏوٽندي آهيان هو
 اڌ ٺڪا ۽ اڌ بکيا ڪيئي مون هيڙا
 ڪروڙن اڌين ها حال ٿا هيڙا.“
 شوڊر ٺاريءَ جو ٻڌي دڳ ٻرو احوال
 ڪلهن سان لاڳي ڏٺس ڪانڌيءَ دوشال
 حيرت ۾ پيل ٺاريءَ کي ڪانڌيءَ ٺرمايو:
 ”تو هانجو ٿيندو پلو جي چرخو هلايو.“
 ڏين ڏکين جي حال تي ڏکي ٻاڻ ٿيو
 ائين جي ٿي اولي ۾ هو راس سڄي ڄاڻيو
 ڪانڌيءَ هيءَ حالت ڏسي ٻڪو ٻرون ڪيو
 ٻين جي اٿل ارادي سان اڇو هٿن چيو:

هندستان جي پشوڏن جي سنڀال ڪرڻ آزادي حاصل ڪرڻ کان گهٽ
 اهم ڪيلهي.

شرذان-جلی

سنڌي شاعرن جي قلم مان

۱- تڏينھنجي اٿت جو آواز

(خوندراج ليلا رام، ”دڪايل“)

تڏينھنجي اٿت جو آواز مون ۾ ڇو پڙين ۾ ٻڌو
هر ڪو ڪاهيندو ٿي ويو
ڪاهيندو ٿي ويو - ڏي-سرا ٺاهيندو ٿي ويو
تڏينھنجي اٿت جو آواز مون ۾ آهر ۾ ٻڌو
چرخو چاه مان ٿي ڪٿيو
چاه مان ٿي ڪٿيو - هر ڪو چوريندو ٿي ويو
تڏينھنجي کاڌي جو آواز - مون ۾ ڳولڻن ۾ ٻڌو
هر ڪو پائيندو ٿي ويو
پائيندو ٿي ويو - ڳاڻ ڳائيندو ٿي ويو
تڏينھنجي اهنسا جو راز - دنيا دور دور ٻڌو
حيرت ڪائيندو ٿي ويو
حيرت ڪائيندو ٿي ويو - ساراهيندو ٿي ويو
تڏينھنجي ايڪتا جو راز ڪندو مسلمان ٻڌو
ساري هندستان ٻڌو
هر ڪو چاهيندو ٿي ويو - پائر پائيندو ٿي ويو
تڏينھنجو خريجن آواز - مون ۾ مندرن ۾ ٻڌو
تيرت ياترين ۾ ٻڌو
هر ڪو ڳائيندو ٿي ويو - ڳلي لائيندو ٿي ويو
تڏينھنجي روحانيت جو راز - مون ۾ تپسيا ۾ ٻڌو
آتر ڪٿا مان مون ٻڌو
هر ڪو ڪٽائيندو ويو - ڳائي ڳارائيندو ويو
مون ۾ گاڏي تڏينھنجو ٺاڻ - چوٽ منارن تان ٻڌو
تارن ستارن تان ٻڌو
هر ڪو اُچاريندو ويو - توکي سنڀاريندو ويو

جيڪڏهن اوهان استريءَ کي ڪام واسنا لاءِ ٿا قبول ڪريو ته پوءِ
اوهان وڌي ۾ وڌو پاپ ٿا ڪريو.

— بابو

۽ ڪائنات زور به گري آيو ۽ پوءِ ڏيک اچي
ڪم ڪندڙن کي ڇيائين ته ڏسو مان ڪهڙو
واپار ڪري آيو آهيان.

ان دوري ۾ پاڻي سڃاڻند ۽ شري مبارام
ڇيلاوار پڙها روڊ سيشن تان مهالما کي
وٺڻ ويا. رستي ۾ گادي بدلاواري جي سوال
ئي اچڻ لئي. مبارام ٻاڙو کي چيو ته هڪ
ڪوري روز ۶ وال ڪپڙو اٿي ته مهيني ۾
۱۸۰ وال اٿندو. هر هڪ ماڻهو سال ۾ ۶ وڳا
پاڻي ته ڇهه وال وڳي جي حساب سان ۳۶
وال کپائيندو، يعني هر هڪ مهيني ڪوريءَ
جي پيدائش لاءِ ۵ واپرائيندڙ ڪپڙا جا ڳالهه
ڳوٺ ۾ ممڪن ڪانه ٿيندي.

پاءُ سڃاڻند ٻاڙو کي چيو ته اوهان ڪر
مبارام ئي جان وٺي ڇڏيو. مهالما ٺهڪ ٿي
چو ته جي ائين جادو اٿڻ ڪري ته پوءِ مان
هٿيون موٽڻ ۾ چڙهو آهيان ته پوءِ ته سڀ
کاڌي پرڻ ٿي وڃن.

پڙها ناروشاهه ۽ نوشهري جو چڪو ٿيڻي
صوبو جو پڊ عيدن لاءِ لکنا. پهرائين مل
ٿي پڊ ۽ پوءِ موٽڻ ۾. پڊ ڪندي مٽيءَ
۽ واريءَ سان مهالما جا پير ۽ ڇمپل پوڄي
ويا. سونهن مٿن سڃاڻند ۽ مبارام ٻاڙو
کي چيو ته چوڻ اوهانجي پيرن ۽ ڇمپل جي
مٽي گڏ ڪري ليلا ڪريون.

مهالما ٺهڪ ٿي پڊي کڻي چيو پوءِ ته فٽ
ڪٽي ڪوڻ جو ضرور ٿي ڪوٺ رهندو.
ڪراچي ڪالنگرس جي موقع ٿي جڏهن
شري مبارام مهالما گالڊي کان سندس گهرو
ته کيس ڇيائين ”هر ٻي چئن هٿن، اورون
ڪو ٻي چئن ڪري پئي.“

هئا جتي جتي لاهڻ جو ڪم سڀڪارو ٿي
ويو ۽ ٽن سالن جو ڪورس هو. سيشن
شورتن مهينا ان وقت هونئن شوڪ سگه
جي سنڌ جي پرائيڪ سپا جو پڙو بدلت هو.
مهالما گالڊي هر ڇهن پرچار پاڻا جي دوران
۾ ساڍا پنجويهه هزار ميل سٿر ڪيو ۽ اٺ
لاک رهيا ڪٺا ڪيا.

ڪي دلچسپ واقعا

مهالما گالڊيءَ جي سنڌ جي انهن حدن
جدا گشتن جي دوران ۾ ڪي دلچسپ واقعا ٿيا.
سکر ۾ جڏهن مهالما شري وٺڻا جي
گهر ۾ لعل دو ٿڌن هڪ وقت سندس عيڪ
ان صديءَ تي ڪاڌ رکي هئي جتي لاهي
رکي هوائن. چوڌاري تلاش ڪئي وئي
۽ آخر هڪ دريءَ تي عيڪ ملي. مهالما
سوال پڇيو ته عيڪ اتي دريءَ تي ڪيئن
وئي. گوبال ٻاڙو ٻل کان دستوري ڇڪه
هي ٻڌڻ پئي هنڌ رکي هوائن ۽ پوءِ وپس
ڪري پلجي ويو هو يا ڪيئن پي. عيڪ
هڪ هنڌان گئي پئي هنڌ رکي هئي. آخر
هڪ ٻانڪ مليو جنهن ٻڌايو ته جڏهن مهالما
لند ۾ هو تڏهن هن عيڪ صديءَ تان گئي
دريءَ تي گئي رکي هئي. ان بعد ئي مهالما
کي ستوش آيو.

۱۹۲۸ واري دوري ۾ جڏهن ناروشاهه ۾
مهالما کي مٿو ڪيل بيلڪ ٿي وئي ويا
تڏهن ڪم ڪندڙن کي ڇيائين ته مولڪي
ڪڍ ٿي اس ۾ وٺي هلو. ڇيائونس ته مٽي
ڌالن لاءِ بندوبست رکيل آهي. ڇيائين ته مان
وري ڇا به زال نه آهيان. کيس مٽي وٺي
وڃا ڪندون ٿل پيرن کي خوب ولندڙا ٿا ڪن

ڪنهن به بيماريءَ جو ٿيڻ انسان لاءِ شرم جي وارا آهي. جنهن جو ٿڻ
۽ هن تندرست آهي انکي بيمار ٿيڻ ٿي نه گهرجي. — ٻاڙو

ڪيڙيون ٻيون وڃن ۽ هو ئي ڏهن مڙو
ٻڌجي رهيا آهن.

گالڊي ڪرڻ ڪندڙن کي چيو ته ڪي
شيواڏاري وڃي پيلن ۽ مينگهواڙن جي وچ
وڃن ۽ سندن ڏهن جي مالڪي بچائون.

ڪراچي ۾ هندي واپارين جي انسويشن
ڪجهه جو بنيادي پٿر گالڊي ۽ رڌو. واپارين
کي چيائون:

”لوڪن کي ڏٺو اهو ڏٺو ته ڪرڻ
ڪهڙي جنهن مان دريڙ ٽارائڻ لوڪن کي
هي نه ملي. شاهوڪارن کي پنهنجي
ملڪيت غريبن جي پلي لاءِ ترست ڪرڻ
ڀڳت ڪهڙي. کانئس پٿر آهي، ان سان ڪڍ
لياڳ به ڪرڻ آهي. جيڪي ڊگهو ڪاڏي
بيٽي جي شوق ۾ لڳا ٻيا آهن تن کي
جيوت جي رهس جو پٿر ڪم ٻولڻو.“

مهاڻا گالڊي پوءِ ڪراچي ميونسپالٽي
جي لاءِ پنگي ڪالوني، نارائڻ پور ڏسڻ
ويو جا نارائڻڊاس لندڻي جي پڙهائ سان
ڪڙي ٿي هئي. انهيءَ هنڌ سهڪاري قرض
ٻنڪ، ٻنڪالڻ، واري شالا، سهڪاري اڃا
ڊڪان هن ڏٺا. سيم ڪميشن لاءِ وڃي
پوڙ ٻڌل هريجن لاءِ ميونسپل ڪمان ۱۴
اسڪول چالو ڪرايا هئا. پوءِ گالڊي ۽
رامڊي چالي ڏئي جم سٽ شورٽن مهڻا
هريجن لاءِ هاءِ اسڪول چالو ڪيو هو.

ڪراچي ۾ عام ميڙ ۾ ٽيهه هزار ماڻهو
آيا هئا جن ۾ پنج هزار استر يون هيون. ميڙ
۾ گالڊي ۽ ڪي ۱۱ هزار ڊيپا ڪوٺري ڏئي
وڃي. لائونڊ اسٽور جي خراب ٻن ڪري
سوانس ڪرناٿ گالڊي ۽ جي ٿر ٻو لوڪن

شاندي پلي ۱۰۱-۱۰۰

ميسر آڻان ۱۲۵-۱۰۰

مير پور خاص ۲۶۹-۱۰۰

مير پور آڻان ۾ جن ۾ ڪاڏي ۽ جي ٻڌي

۽ ڪاڏي وقت ٿر پٿر پيو ٿيڻ ڪري

ٿي عام پبلڪ ميڙ ٿي ٿيو ۽ اتي ماڻهن مان

۱۳۱-۳۲۱ ٻيا چيو ۽ ٻيا. حقيقت ۾

ٻڌڻ ۾ ٻين جنهن اسٽيشن تي ويل ٿي

۽ وڌيڪ جيسين گالڊي جي سنڌ مان

اچان وارا ٿي ويو اتي مائٽو اچي ٿي

۽ گالڊي ۾ چار وڃن لوڪن کي چيا

۽ اهڙيءَ طرح:

مڪوٽي ۱۴۰-۱۴۰

جنگاهي ۷۳-۱۴۰

مولڻ وقت

مير پور ۸۶-۹۰

۱۸۹-۲۰۲

۹۸۸-۲

ڪراچي ۾ مهاڻا گالڊي هريجن ڪالوني

ڏسڻ ويو. ڪراچي وڌيڪ ڪم شالا، شادا

منلو، مٿي مٿي ۾ پڻ ويو. غرهڻ ڪيس

هريجن ڪم ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ.

۽ حوت ڪم ٿي ڪراچي ميونسپالٽي

مهاڻا کي مائٽو ٿيڻ.

۽ حوت ڪم ٿي ڪراچي ۾ سنڌ جي هريجن

ڪم ڪندڙن سان ٿيڻ. اتي ڪم ٿيڻ

۽ حوت ڪم ٿي ڪراچي ۾ سنڌ جي هريجن

ڪم ڪندڙن سان ٿيڻ. اتي ڪم ٿيڻ

۽ حوت ڪم ٿي ڪراچي ۾ سنڌ جي هريجن

ڪم ڪندڙن سان ٿيڻ. اتي ڪم ٿيڻ

ڪم ڪندڙن سان ٿيڻ. اتي ڪم ٿيڻ

جي چڪر تي نڪتو خاص ڪري انهن
پرديشن ۾ جت چوت ڇات جو مرض گهڻو
وڇڙيل هئو. عام هندن کي لاڪار ڪيائين
نه مندرون ۽ گهرن مان چوت ڇات جي پاپ
ورتي هئايو. وڌيڪ ڇيائين نه هزارن ورهين
جي ايتي ۽ جو پشچاڻپ ڪرڻ لاءِ هاڻ
سورڻ هندن کي نڪري اچي هر ڀڄن جي
سيوا ڪرڻ گهرجي ۽ هر ڀڄن جي اُتيءَ جا
آپاء سوچڻ گهرجن ۽ ان لاءِ کين ناڻي جي
سهائتا ڏيڻ گهرجي. ان ڪري انهيءَ دوري
۾ گانڊيجيءَ وقت جيڪو آيو ٿي تنهن جي
اڳيان پاڻ مهاڻا گانڊي هٿ ٽنگي ٿي بيٺو
هر ڀڄن ڪار ۾ لاءِ دان ڏيو، جيڪا شڙا
ٿي سا ڏيو. ڪو هڪ ڏوڪڙ يا ڪوڏي ڏيندو
سا به قبول ٻولندي. لڳا ٿار نو مهينا گانڊيجيءَ
ريل ۾، گاڏين ۾ ۽ بندل هيءَ بالرا
ڪئي ۽ سڄا سارا ساڍا ۲۵ هزار ميل پڇاڙي
وقت گانڊيجي گهڻو ٺهڻ ٿي پيو ۽ جوله
مهيني جي پهرين ڏينهن ۾ دورو بند ٿي
ڪيائين پر آخر اهو فيصلو ٿيو ته رهيل
پرائتن ۾ به هڪ هڪ شهر ۾ ضرور وڃي،
ان ڪري مهاڻا گانڊي سنڌ ۾ ڪراچيءَ ۾
۷ جولاءِ ۱۹۳۴ پهتو. جنن ٿي ريل گاڏي
سنڌ جي حد اندر گڏڙي ۾ پهتي تن هر ڪنهن
اسٽيشن تي حشام ماڻهن جا مهاڻا گانڊيءَ
جو درشن ڪرڻ ٿي آيا ۽ مهاڻا به هٿ
ڊگهيڙي هر هڪ کان هر ڀڄن بند لاءِ پسا
گهرڻ ٿي لڳو.

۷۷-۸۰

گڏڙو

۳۴-۱۳-۰

ڇوڙ

۶۴-۷-۳

ڊورولارو

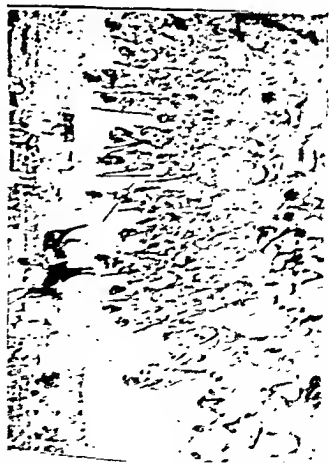
لکيو ته ڪانگريس پاران رڳو هڪ اڪيلو
کيس ئي عيوضي ڪري ولانت موڪلڻ جو
ٺهراءُ ان ڪري ڪيو ويو جيئن رڳو هڪ
ئي ڳالهه ڪانگريس پاران اتي چئي وڃي.
گانڊيجيءَ ورڪنگ ڪاميٽيءَ کي صاف
چيو ته جيڪي اُتي ڪانفرنس ۾ چيو ويندو
ان جي آڌار تي ملڪ کي سوراج جي طاقت
کين ملندي پر جيڪا هندستان اندر اسين
شڪتي پرگهت ڪنداسون ان جي آڌار تي
اتي ڪجهه ملندو. ڪانگريس عيوضين جي
ڳالهائڻ مان ڪا حاصليت ڪانه ٿيندي پر
ڪانگريس عيوضين جي پٺ ۾ ڪيتري
شڪتي آهي ان جي آڌار تي ئي ڪجهه
ملڻو آهي. تنهن ڪري نيٽا پارٽي اندر ٿي رهن
۽ ملڪ جي قوت وڌائيندا رهن.

ستون دورو

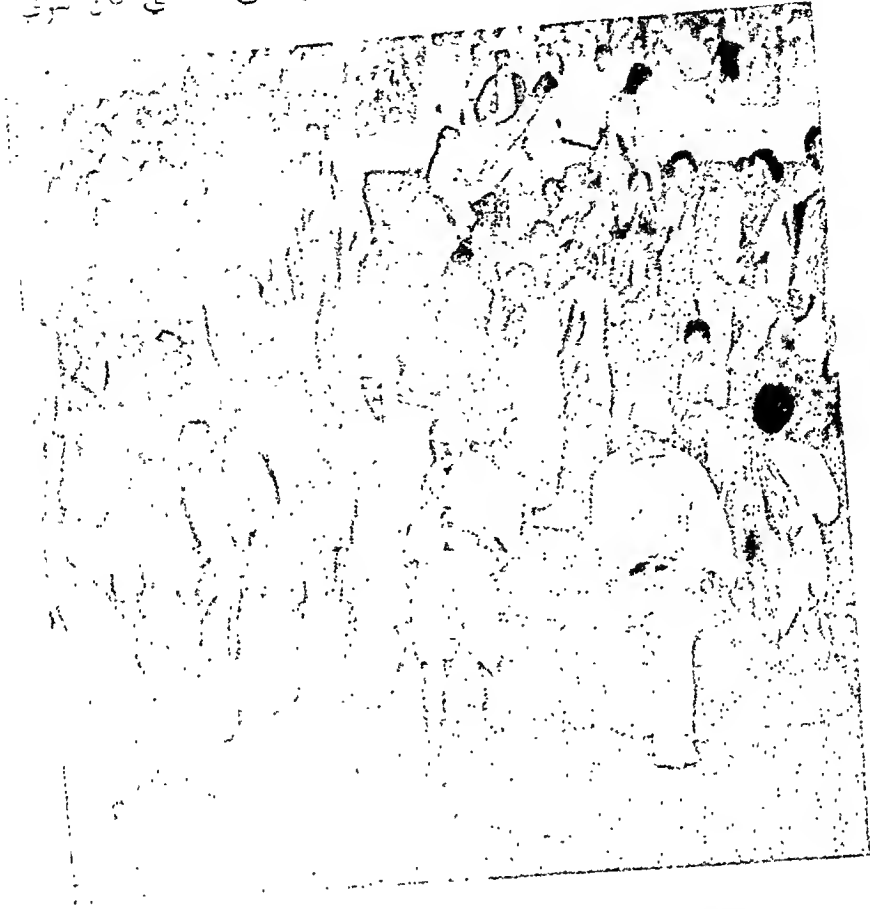
مهاڻا گانڊيءَ هڪ لڳا ڌرم جو ذڪر
ڪندي چيو ”هندو ڌرم جو مان سڀني
ڌرمن کان وڌيڪ مله، ٿو ڪريان.“ هندو
ڌرم جي وڏي ۾ وڏي خدمت جا مهاڻا
گانڊيءَ ڪئي سا هئي برطانيه سرڪار طرفان
هر ڀڄن کي جدا چونڊ ڪڍڻي ۷ ڪروڙ
هر ڀڄن کي هندن کان جدا ڪرڻ جي
ڪوشش جو ڪامياب مقابلو.

مهاڻا ان حرڪت کي روڪڻ لاءِ سر
جي ست ڏيئي انگريز سرڪار جو وروڏ
ڪيو. هاڻ هن اهو ڪار به هموار ڪيو ته
هندو پنهنجي روش ۽ همت سڌارين ۽ هر ڀڄن
کي ڀاءُ ڪري ڳڻين. تنهن ڪري جنن ئي
برٽش سرڪار مهاڻا گانڊيءَ کي قيد مان
آزاد ڪيو تنهن مهاڻا گانڊي پارٽي ورش

اصول اهو آهي جنهن لاءِ انسان پنهنجو سڀ ڪجهه، - پراڻن تائين
قربان ڪرڻ لاءِ تيار ٿي وڃي.

ڪراچي ڪانگريس جي موقع تي
(ٻاڙو ۽ جي ساڄي کان شري نارائنداس انديجي پيپر آهي ۽ ڪاٺي کان سڙي ٿو)

آچاره جيوتار ڪر بالاڻي ۽ سان ٻالين ۾

اسين اڄ چئجي تہ سنڌو ايشور جي ڇير هيٺ گڏ ٿيا آهيون ۽ اڇو تہ ايشور جي اوت وٺي پنهنجو ڪاريہ شروع ڪريون. اسان پنهنجي آزادي حاصل ڪرڻ لاءِ سنانن ستيه ۽ اهسا جو مارڪ ورتو آهي. اڇو تہ ايشور جو ڏنل قول ياد ڪريون تہ جيڪو ستيه جو سنڌو پر سوڙهو مارڪ وٺي ٿو سو ڪڏهن هارائي ٿو ۽ اهڙيءَ طرح پنهنجو اساهه ۽ سرڌا وڌايون.

سردار ڀڳت سنگھ کي قاسمي ڇاڙهي سرڪار ملڪ سان وڏي ڇيڙ ڇاڙ ڪئي آهي. مولڪي بہ ڏاڍو ڏڌڪو آيو آهي جو مون اميد ٿي ڪئي تہ ڀڳت سنگھ راج ڪرو ۽ سڪندرو جي جان بچي پوندي. قاسمين اچڻ جو ٻڌي نوجوان مون تي ڏميا آهن ۽ مولڪي هنن ڪارا گل ڏيکاريا. پر منهنجي دل انهن جوانن لاءِ ڪاوڙيل نہ آهي. جيڪو سڀوا ڪرڻ گھري ٿو ان کي ڪاوڙ ڪرڻي نہ آهي. انهن جوانن کي ڪاوڙ ڪرڻ جو سبب آهي ۽ نہ مولڪي. پر انهن جوانن کي مان ٻڌائڻ چاهيان ٿو تہ اوهين ڇاڙا هوا نهن کان اڳہ مان ڪڙمين مزورن جي سڀوا ڪرڻ لڳو آهيان. مان ڪڙمين ۽ مزورن سان گڏ رهيو آهيان ۽ پنهنجي جند انهن سان جوڙي اٿم. منهنجو سر جنتا جي ملڪ آهي کپڙو نہ بلڪہ منهنجو سر ڪوري واسو. منهنجو سر ولڻ لاءِ اوهان کي ڪا تياري ڪانہ ڪرڻي پوندي. مون ايشور کان سواءِ

ڇهون دورو

مهاٿما گانڌيءَ جو ڇهون دورو سنڌ ۾ انڊين نيشنل ڪانگريس جي مارچ ۱۹۳۱ع واري اجلاس جي موقعي تي ٿيو. مهاٿما گانڌيءَ جو سنڌ جي ڪانگريس ڪاريہ ڪرڻائڻ ۽ ڪراچي جي شهر واسين هن ڪاريہ ۾ اساهه سان مدد ڪئي هئي. خاص ڪري ڪراچي ڪارپوريشن جو ميمبر جمشيد مهتا، تن کي وڏو داد ڏنو جو رڳو ۲۵ ڏينهن جي اطلاع تي هنن شاندار پرڀت ڪري ڏيکاريو جو ڪانگريس نگر ۾ ويهه هزار ٻيليگيت ۽ ملاقاتين جي رهائڻ جو پرڀت ٿي ويو ۽ ڪانگريس جي اجلاس لاءِ عاليشان ويو سٽا ڪئي ويئي، جنهن ڪري کليل آڪاس جي هيٺ اجلاس هلايو ويو. ڪانگريس منڊپ سان گڏوگڏ ڪادي پرورشجي بہ لائالي مقدار تي اسٽاپن ڪئي ويئي جنهن جي رونق توڙي وڪرو ٻئي تحسين جوڳا هئا.

مهاٿما گانڌيءَ، سرحد جي گانڌي خان عبدالغفار خان ۽ ڪانگريس پريزيڊنٽ سردار پٽيل ۽ ٻين سڀني ديس جي اڳواڻن جي رهڻ جو پرڀت بہ ڪانگريس نگر ۾ ٺاهيل ڪٽيائن ۾ ئي ڪيو ويو هئو ۽ کاڌي پيتي جو بار ڪراچي جي ڪچي واپارين جي منڊل ٻاڻ تي کنيو هئو جنهن ڪري سٺي ۽ سستي رسوئي سڀ لاءِ موجود ٿي سگهي. ۲۶ مارچ تي مهاٿما گانڌيءَ چئجي تہ، ڪانگريس اجلاس جو اڌڪهاڻن ڪيو ۽ چيائين:

”مرحبا ڪاميٽي جي مهرباني سان

ٻڌيمان جو توڙين مورڪ جو، سنت جو توڙين پاپيءَ جو ايشور هڪ ٿي آهي.

پنگن جي مڻنگ برعمو سماج مندر ۾ ٿي
جس ٿانڌيجي ۽ کين ڇير ۾ پنهنجي اڏاڻ لاءِ
خراب عادتون ڇڏڻوڪ چوٽا ڪرڻ، شراب
پيئڻ ٽرڪ ڪري مٿائي سان رهڻ سکو.
ٿانڌيجي پوءِ جئين ۽ ڪلالن (کلن جا ڪم
ڪندڙ) جي ميڙ ۾ وڻو.

مهرور خاص ۾ مونسيل ماليت ۽ ٻياڪ
ميٽنگ ٿي.

دوري جا تفصيل: ۳ کان ۵ مهروي
ڪراچي، مونسيل ماليت وغيره - اوڳڙ ۵۱ هزار

۷ مهروي

حڪم آباد مونسيل ماليت وغيره

۱۰ مهروي

سکر مونسيل ماليت، عام مڙ

۱۱ مهروي

روڙي عام مڙ - ڪل اوڳڙ ۷ هزار

۱۲ مهروي

ٻوٽا، لاروشاهه، لوشهرو، پدعيدن عام مڙ،

زالن جا مڙ وغيره

۱۴ مهروي

حيدرآباد، بدین، ڪوٽڙي عام مڙ - زالن جو مڙ

۱۵ مهروي

مهرور خاص عام مڙ - زالن جو مڙ

ڪل اوڳڙ ٽي ۷۲۹۹۶ رپيا ۱۲ آڊ ۳ پايون.

مهاڻا ٿانڌيءَ ۾ دوری بعد اچو هن

طرح پنهنجا اڌڪار ظاهر ڪيا:

”مولڪي پارس ۾ سڀ ڪجهه ڪش

ڪري رهيو آهي. پارس ۾ اهو سڀ

آهي جو اوچ آٿائون رکندڙ منڇر چاهي

سگهي ٿو. پر حڏهن مان پهريون دفع

سند ۾ ويس ٿڏهن ڪسان سنڌين

منهنجي وچ ۾ هڪ سبب ٻڌجي ويو

جيئن کي ٿوڙي نه ٿو سگهجي.“

۽ هر حد لاهتراءِ بادگار بند ۾ پيا ٿا ٿون
ويندي سنڌ جي آخري اسٽيشن چوڙ ٿالين.
سنڌ نه رڳو ٿا ٿو ٿو ٿو هڪ بونيه ڪاره
ڪرڻا به لاهتراءِ جي لوڪ سڄا منڊل
کي ٿو، سري سيوڪرام ڪر مڇند حسو
ٿڏهن کان منڊل جو ميمبر ٿي ڏيس هي
سيو ڪري رهيو آهي ۽ ڪيئن سالن کان
منڊل جو ميمبر ٿي رهيو آهي.

حيدرآباد ۾ پڇڻ سان اول مهاڻا ٿانڌي
عام ميڙ ۾ وڻو ۽ مونسيل ماليت ۽ جو ماليت
ورٽائين. ٿانڌيجي ۽ کين ڇو نه اوهان کي
شهر منجهان شراب پيئڻ جي عادت ڪسي
هٽائڻ گهرجي. ٿانڌيجي پوءِ حيدرآباد ضلع
ڪالڪريس ڪاميٽيءَ جي جڳهه ٿي، قومي
جهنڊي چاڙهڻ جي رسا ادا ڪئي. ڇاٽين
نه قومي جهنڊ ڏيس جي سومان هي
لٽائي آهي جنهنجي شان پچائڻ لاءِ ٺاهڻ
قدم پيو آهي ٿوڙي اڪيلو هڪ چٽوڙجي
ٻڌي. جهنڊي جي عرب پچائڻ لاءِ جان ٽپي
پوي نه اٿا به نه واري آهي. ان بعد ڪالڪريس
استان ۾ ٿانڌيجي ۽ لاهتراءِ جو فوٽو
استان ڪو. شراب ۾ ڇاٽين نه لاهتراءِ
پنهنجي جومات ۾ ديش جي آزاديءَ لاءِ
ٿوڙو ۽ ان لاءِ ٿي حسان ٿاٿين. ۽ سندس
تصوير رکڻ سان اوهان لاهيءَ جي آدرشن
لاءِ آدر ٿي ٻڪارو آهي. پر هي ٿوڙو ٿرڻا کي
مور ٿي بوجا مثل ڪري وڪڙو نه آهي پر سچي
معنيٰ ۾ بزان پرڻهنا ڪري مڇڻ گهرجي.
زالن جي مڻنگ ۾ پٺيون پنهنجون
منڊلون، چوڙيون ۽ ٻيا سونا مٽيا خوشيءَ
۾ لاهي لاهتراءِ بادگار بند لاءِ ٿا.

۱۱۱ رشوت ٿا وٺن سي پاڻ سان ۽ پنهنجي ديش سان ڊوھ
ٿا ڪن.

— پاڻو

۽ ميونسپل ۾ ميمبر شيوا ڪرڻ جي پالو
سان گهرن ۽ نه پنهنجي غرض سازڻ لاءِ.
ميونسپل ميمبر ٿيڻ جي لائق آهي آهن
جي پنگي ٿي شهر جي صفائي ڪري ڄاڻن
۽ سڄي ۽ کوٽي ڪير ۽ گيهه جي پڇاڻ ڪري
سگهن.

زالن جي ميٽر ۾ چيائين ته سوراڄ جي
لڙائي ۾ توهين به قدم به قدم هلنديون
هلو. پر ان لاءِ اوهان کي سڀا مانا جهڙو
پوئو رهڻ گهرجي پوءِ ئي اوهين وٽر سستان
جون مائٽون ٿينديون. اوهين پاڻ ۽ پنهنجن
ڪنڀارن کي ظلي پنگتي رواجن کان آڇو
ڪريو.

ساختي ۽ جسي دوري ۾ هر هفتي
ميٽنگ ۾ جهڙا ماڻهو پئي آيا ۽ ميٽر انٽار
سان هلايا پئي ويا. هر هفتي لالا لاجپتار هند
۾ ڪجهه نه ڪجهه ڏاڍي ڏيو. پوئين ۾ ٻن
سو شاگردن ڏيڍ سو رپيا ڏنا ۽ ڪنڊياري
جي ۶۲ شاگردن ۴۰-۶۶ رپيا ڏنا. گالڊي
دڪ جو اظهار ڪيو ته مغربي شوق ڳولن ۾
به گهري رهيا هئا خاص ڪري شراب جو
پيشو. مهاڻا گالڊي به عيدين ۾ زالين جي
ميٽر ۾ چيو ته ياد ڪريو ته ڪرشن پڳوان
جي يادون جو وٺڻ شراب ڪري ناس تي
ويو. رومن سلطنت جو حال به شراب تي
پيڙو ڪيو. زالن کي وڌيڪ پيائين ته
اوهين ستي مثل گهر جون رانديون بڻجو ۽
ستيگرهه ڪري مردن کي شراب جي عادت
کان بچايو.

سنڌ جي هر هڪ اسٽيشن تي حشام ماڻهن
جا مهاڻا گالڊي جي درشن لاءِ ايندا رهيا

باهران درين کان اندر گالڊي ڏي ٺهاري
رهيا هئا. اوچتو ڪرپالائي کين ڪوڙوڻ
ڪڍي. ڇي:

”هٿ ڪا ٺيڻي ويٺي آهي ڇا جوڌو
بهي ويا آهيو؟ پڇو هتان!“
آچار به ڪرپالائي مهاڻا گالڊي سان اهڙي
هڪ چيڏائي سان ٿي هليو!

انهيءَ ڏينهن مهاڻا گالڊي ڪا گهڙي
ننڊ ڪئي. اٺن بعد ڏانهن ته سندس عينڪ
صنڊيءَ تي آهي ئي ڪين. ڪجهه ڳولها
ڪرڻ بعد عينڪ دريءَ تان لڏي ويئي. پر
مهاڻا گالڊي پڇيو ته ڇا عينڪ جتي رکڻ
جي عادت اٿر ان جي بدران بي هند رکي
وينس ڇا؟ ڇا مون کان وسري ويو هو ته
عينڪ ڪٿي رکي اٿر؟ جيڪڏهن روزاني
دستور موجب عينڪ صنڊي تي ئي رکيل
هئي ته اتان ڪڇي ڪن ويئي؟ ان جاڇ ۾
اسين لڳي وياسون. ڪلاڪ ٻن بعد خبر
پيئي ته هڪ ٻالڪ جو مهاڻا جي ننڊ وقت
ڪمري ۾ درشن ڪرڻ لاءِ گهڙي آيو هئو
تنهن صنڊيءَ تان عينڪ کڻي دريءَ تي
رکي هئي. جڏهن ٻالڪ اها ڳالهه مهاڻا
گالڊيءَ کي ٻڌائي تڏهن کيس سنتوش آيو
ته هنن نيم ۾ ڪا به پيڪڙي ڪانه ڪئي
هئي ۽ نه ورس ٿي ٿي هئس. مهاڻا گالڊي
جي سنير رکڻ لاءِ پاڻ تي ٻسڻ ڪرڙي
نظر هئي.

سکر ميونسپالٽيءَ پنهنجي مالپتر ۾ لکيو
هئو ته ميونسپالٽيون سوراڄ حاصل ڪرڻ
جو ساڌن آهن. گالڊي ڇيو اهو تڏهن
جڏهن ميونسپالٽيون سرڪار کان آزاد هجن

مشينن جو پرچار ڪرڻ هنسا جي جڙ آهي، انڪي ڪڍڻ مشڪل آهي،
شايد هنسا کي ڪڍڻ کان به وڌيڪ مشڪل. — بابو

بوتونا اخلاقي ٻل آهي ۽ اخلاقي ٻل جسماني ٻل کان هزار دفع وڌيڪ
آهي.

پنجون دورو

ڀارت جي آزاديءَ جي شروعاتي اڻياس ۾ بال - لعل - پال جي هڪ اڀر سنڌ ۾ موري اچي ٿي. لوڪ مان به بال گنگاڌر ٿاڪر، پنجاب جو ڪيسري لالا لاجپتراءَ ۽ بنگال جو بھادر لڙاڪو پين چندر پال. لالا لاجپتراءَ هڪ لائالائي ويڪتي هو، ديس جي محبت سان ٻين ويراڻا جو مڃسرو ٻي ۽ ٽياڻي ۽ قربانيءَ جو پتلو. هن جو مرنو عالیشان نهوئي ٿيو جو هو لاهور ۾ سائمن ڪميشن بائڪاڪات جي تحرڪ جي سلسلي ۾ ڪڍيل سرڪس جو مهاڏار هو ۽ هن پنهنجي شري ٿي پوليس جون لائون گاڏيون ۽ انهن ڪري رسيل ضرب وڳهي سندس سر ڳواس ٿيو.

مهاڻا کانڌيءَ سندس مرنو ٿيو ٿي لکيو:

"Lala Lajpatrai is dead. Long live Lalaji. Men like Lalaji can not die. Lala Lajpatrai was not an individual, he was an institution."

"لالا لاجپتراءَ جو مرنو ٿيو آهي. لالا

امر آهي. لالا لاجپتراءَ جهڙيون ويڪتيون

سر ڳواس ڪونه ٿينديون آهن. لالا لاجپتراءَ

محض هڪ ويڪتي نه هو. هو نه هڪ

سنڌا هو."

لالا جي پنهنجي جيون ۾ پنجاب ۾ هڪ

سارو جنگ ڪار به لاءِ سنڌا 'لوڪ سبھوڪ منڊل'

Servants of the Peoples Society

نالي سڏاين ڪئي هئي. لالا لاجپتراءَ جو شروع

ڪيل ڪار به سندن مرنو ٿيو بعد بند نه ٿي

۽ هلندو هلي، ان لاءِ مهاڻا کانڌيءَ

"لاجپتراءَ فنڊ" ڪنو ڪرڻ جي مقصد سان

هندستان جي ڪشم ٿي نڪتو ۽ ان ڪشم

جي دوران ۾ هو سنڌ ۾ به آيو.

مهاڻا ڪي ڏاڍو ارمان ٿيو ۽ جئامداس ڪي چيائين ته مان نه جاڳيس ٿي ۽ حيران هوس نه گاڏي بيٺي ڇو آهي. سو مون ڪي ڇو ڪين ٻڌايو. مهاڻا انجام ڪيو ته وري سنڌ ۾ ايندس ته ساهتيءَ ۾ اچي هن ڳالهه جي پوري ڪندس ۽ هو واقعي ۱۹۲۹ جي دوري ۾ ساهتيءَ ۾ آيو ۽ انجام پورو ڪيائين.

مهاڻا کانڌيءَ ٿي لوڪن جي امنگ جو نهايت اٽوڪو اثر ٿيو ۽ وڌياريون جو ڪار به ڪيس تحسين جوڳو لڳو. ديوان مولچند گانڌيجيءَ ڪي چيو ته اوهاڻ سنڌ لاءِ رڳو هفتو ڏنو جنهن ۾ ڪم نه اڏروئي ٿيو. مهاڻا کانڌيءَ ٿي ڪي ڏيئي ورائيو باقي اڌ هنن لو جوانن لاءِ ٿي ڇڏيان. مهاڻا جي راڻي بھارتي ٿي ٿيئي هئي! اهي جوان ايندڙ ۲۵ ورهيه ٿي سوتنتر ٿي سنگرام جا بانڪا بھادر پوڏا ثابت ٿيا.

لوڪن جي شردا ۽ امنگ جو مهاڻا کانڌيءَ جي دل تي اهڙو گهاٽو پرياڻو پيو جو ان دوري جي باري ۾ مهاڻا پاڻ لکيو:

The bubbling and almost embarrassing enthusiasm of the people was a soul-stirring sight.

"لوڪن جو چولين جيان اٿلندڙ ۽

ذري گھٽ منجهائيندڙ اُتساه هڪ دل

اُٿار ايندڙ درشيه هو."

هن وڌيڪ لکيو:

"سنڌ ۾ گھڻو ڪجهه ڏٺو جو آشا جنگ

آهي. سنڌ ۾ اهو سڀ ڪجهه موجود

آهي جو ٻين پراڻن ۾ آهي. ڪار به ڪرڻا

آهن، ناڻو آهي ۽ قابليت آهي. سنڌ چاهي

ته ملڪ جي اڳواڻي ڪري سگهي ٿي."

نپاڪ ۾ نپاڪ مندرن ۾ به پاڪ دل رکندڙ شردالن کي ايشور جو

درشن ٿيندو آهي. - بابو

وڌيالي علي رڃيا هئا جڏهن مهالما کالڙي
اٿي آيو، هڪڙو ڪاٺگر بس جي هڪ هيٺ
۽ ٻيو سرگواسي ڏاکڻو ليلا رام لوسنگهداس
ڦيرائيءَ جي هڪ هيٺ، ڇو خود
ڏاکڻو ڪاليج ڇڏي هليو آيو هو.

وهڙيءَ ۾ وري سرگواسي هاسارام بهنائڻي
هو پوسند لعلين دان به هو ۽ وري سمن ۽
نرم گرو به هو، سو ڏوٿي ڏکائي رهيو هو.
هن دور ۾ مهالما کالڙي ساڃي ۽ ۾
وڃي ۽ سڳو ۽ ساڃي لواسي ٿاڻو لراس
ٿيا. ڏاڍل پو وڳرام موجب پڌر عيڏن ستيشن
ٿي هزارين ساڃي لواسي اچي ڪنا ٿيا هوا
هو فيصلو ٿيل هو ته مهالما پلٽڻار ٿي ٿي
لهي ٿرڙو ڪندو جنهن لاءِ شري مانسنگهه
چوڙيل سکر وڃي اڳڀر ٿي بندوبست
ڪري آيو هو. بسڻ ملبل هدايتن موجب
ماڻهو بلڪل انتظام ۾ رهيا ۽ ڪو لغو ڪوڊ
هٿائون ۽ مهالما جي جهڙو ڪو نه پڪارائون.

هاڻ ڇا ٿيو هو مهالما کالڙيءَ جي دل
ٿي اٿو ويٺل هو ته وهڙي کان پوءِ کالڙي
لوابه شاهه ۾ بهندي اڪري سمهي پيو.
پڌر عيڏن ستيشن ٿي کالڙي پيلي ته مهالما
ڪجهه سڃاڻه ٿيو هو ۽ وائڙو ٿي ويو ته
کالڙي هتي ڇو پيلي. هوڏانهن شري جتروامداس
اٿين سمجهيو ته مهالما لندڙ آهي سوهن کيس
آٿارڻ ليڪ ته سمجهيو اڪري ڪنا ٿيل
ماڻهو تمار لراس ٿي ويا. لوابه شاهه جي ستيشن
ٿي مهالما جاڳيو ۽ پڇيو ته ميٽڪ جو ڇا ٿيو.
شري جتروامداس کيس ٻڌايو ته ماڻهو ته
پڌر عيڏن ٿي اچڻا هئا ۽ آيا هئا پر اوڻاڪي
لند هئي ۽ مون اوڻاڪي ته آٿار ٿيو.

مولڪي وڏي بهگلي ۾ رڃائڻ جي هڪڙي
هروردم آهي. مان ته هولد هڪ بهگليءَ جي
جهوڙيءَ ۾ رهڻ ۾ وڌيڪ خوش ٿيان.
پوءِ مهالما اعلان ڪيو ته شري مولچند
مون سان ٻالهيون ڪيون آهن ۽ هن ٻڌايو
آهي ته سندس پتا ڏهن پرهمي هو ۽ هر
سال ڪاٺگر بس ۾ شريڪ ٿيندڙ هو ۽ هن
به وڪاليف ڇڏڻ جو فيصلو ڪيو آهي. پوءِ
هو ۽ ديوان جتروامداس وڪاليف ڇڏي آيا ۽
قومي ڪورٽ جا ڇهه ٿي رڃيا.

شڪار ٻوڙ ۾ مهالما کي پوسند پتاج ڪٽنب
جي هڪ ٻوڙ ۾ سيمه ڇيلا سڳهه سترام سڳهه
جي بهگلي ٿي لالو ويو. هتي ته مهالما
کالڙيءَ جي اچڻ کان اڳ ۾ ئي ٻاهر پڙي
چڪي هئي. ۱۰ لروڙيءَ ٿي لڙاڻيه سرڪار
سڄي هندستان ۾ جنڪه جي جيتڻ جي خوشيءَ
۾ امن جو ڏينهن ڪري ملهائڻ جو فيصلو ڪيو
هئو ۽ جتي ڪٿي سڪولن ۾ ان ڏينهن چلڻا
ڪري شاگردن ۾ مل ٿي وراڻيا ويا هن ٿي
لکيل هو ”آزاديءَ عزت“ شڪار ٻوڙ جي
سرڪاري هاءِ سڪول ۾ جڏهن اهو جلسو
ٿي رهيو هو ته چلي جي هلندي سڪول
جي لوسٽ اسٽيٽ سرگواسي پووليسر
ٿاراجند کاجرا آلي اعلان ڪيو ته هن سڪار
جي هڪ هيٺ ته عزت سلامت آهي ۽ ته
آزادي اڪري ان سرڪار جي اوڳري
ڪرڻ ڪناهه آهي. ائين چئي هو سڪول مان
اڪري آيو ۽ ساڻس گمڻ ڏوالڪه ماسٽر
سرگواسي لاکرداس گلومل ۽ ڪيترا شاگرد
ملع ملهائڻ ڪري اڪري آيا.

تبعي روپ شڪار ٻوڙ ۾ به شاهي قومي

جيئن ميرڪي نون ۾ صافي پاڻي به ڏيڙو ٿي ويندو آهي تيئن اشد هن
۾ شپ ويچار به اشد ٿي ويندا.

ڏٺو ۽ ڏسي نهايت خوش ٿيو.

خلافت تحريڪ ۾ سنڌ جي مسلمانن بلڪل نڪو بهرو ورتو. بمبئي ڪاٺي جي سڀني جيلن ۾ سنڌي راجپوتي قيدي، هندو توڙين مسلمان موجود هئا.

مهاتما ڪانڌيءَ جڏهن اهو ۱۹۲۱ وارو سنڌ جو دورو شروع ڪيو تڏهن سڄي ديش ۾ اسڪار جي هلچل بلڪل زور شور سان چالو ٿي وئي هئي ۽ سنڌ ۾ به انجو چڱو اثر ٿيو هئو. ڪيترا ڪاليجي لوجوان ۽ سڪولي شاگرد پنهنجا ڪاليج ڇڏي آيا هئا ۽ سنڌ ۾ پکڙجي ويا هئا ۽ جتي ڪٿي آزاديءَ جو آندولن هلائڻ لڳا يا قومي اسڪول ٻڌايا ڪري انهن ۾ پڙهائڻ لڳا يا ڳولڻ ۾ وڃي جوڙجڪي ڪاريءَ کي لڳا هئا. ڪراچي ۾ ته هڪ سچو اسڪول ”نيو هاءِ سڪول“ جنهنجو پرنسپال شري ناراجند شهاڻي هئو، سرڪار سان لاڙو ٿوڙي، ”سوراج مها وڊ ياليه“ جي نالي هيٺ هلڻ لڳو.

ڪراچيءَ ۾ سنڌ اسٽوڊنٽس جي هڪ ڪميونيشن به ٿي هئي شري وڻل ڀائي پٽيل جي صدارت هيٺ. هنن به قطع تعلقات جو نھراڻ ڪري ڪاليجي جوانين کي سرڪاري ڪاليج ڇڏي اچڻ جي للڪار ڪئي هئي جنهن ڪري ڪاليجن ۽ اسڪولن مان ڪيترا سارا وڊ يار ٿي قطع تعلقات ڪري آيا ۽ جن جو هو جدا جدا ضلعن جا رهواسي هئا تنهن ڪري سنڌ ۾ سڀني وڏن شهرن ۾ هڪڙا انساني تعليم يانت قومي سپاهي ملي ويا جن هر هنڌ ڪانگريس ڪاميٽيون ٻڌايا ڪيون ۽ اسپيوڪ هلچل جو سنڌيش ڪميٽيءَ

گهٽيءَ ۽ ڳالو ڳالو ۾ پهچائي ڇڏيو. انڪري مهاتما ڪانڌي پنهنجي دوري ۾ جن به شهرن ۾ آيو انهن جي پسگردائي وارن کانئن جي ماڻهن جا حشام ٻڌا اچي گڏ ٿيندا هئا.

ڪراچيءَ جي عام ميٽر ۾ مهاتما ڪانڌيءَ کي ۲۵ هزارن روپين جي ڳوٺاري تلڪ سوراج هند لاءِ پيٽ ڪئي وئي. ساڳيءَ طرح ٻين شهرن ۾ به کيس ڳوٺاريون پيٽ ڪيون ويون. مهاتما لکيو آهي ته اسٽرين بلڪل ادارا سان کيس پيٽ ڏني.

مهاتما ڪانڌيءَ کي سنڌ مان تلڪ سوراج هند لاءِ جي رقمون مليون انهن جو ذڪر بنگ انڊيا ۾ هيٺين دستور ڏنو ويو آهي:

ڪراچي	۳۰ هزار
شڪارپور	سوا ۱۷ هزار
حيدرآباد	ساڍا ۷ هزار
سکر	۵ هزار

ڪل سوا چوھٺ هزار روپيا سنڌ مان لڳي. دوري تي مهاتما کي مليا. هن دوري تي ڊاڪٽر چوٿرام گدواڻي ۽ شري چترامداس دولترام مهاتما ڪانڌيءَ سان گڏ هئا.

ان دوري ۾ سکر ۾ هڪ مزيدار واقعو ٿيو جو مهاتما ڪانڌيءَ کي هڪ ٻوٽو وڪيل شري مولچند پيسومل جي بنگلي تي رڻائڻ جو بندوبست ڪيو ويو هئو. ڪانگريس ڪر ڪندڙن جي ميٽر ۾ مهاتما ڪانڌيءَ ٻڌايو ته مون کي ڪن ڪر ڪندڙن هڪ شڪايت جو خط لکي، وڪيلو آهي ته اوهان کي محض بنگلي ۾ لاهڻ لاءِ هڪ وڪيل وٺڻ گھرجي انهن جو اڃا سرڪار جي ڪورٽن اڳيان وڪالت ٿو ڪري. مهاتما ڪانڌيءَ چيو ته

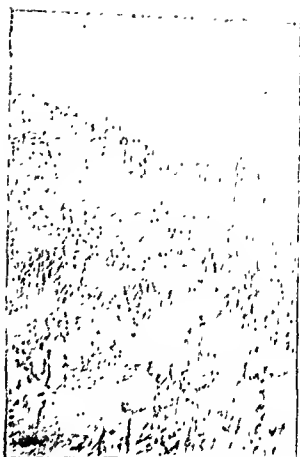
ظالم ٿين ۽ ڌرم جي پالنا ڪرڻ ٻئي ڳالههون گڏ رهي نه ٿيون سگھجن.

੧੯੩੦ ਜੇ ਯੁਧਿ ਜਾ ਨਿਜ਼ਾਮ

੨

ਲੂਕਾ ਸਤਿਆਗ੍ਰਹ ਜੇ ਸਿਰਮਿਲੇ ਮੇਂ ਸ਼ਰਾਸ਼ਾ ਗਾਂਗੇਧ ਜੇ ਸਿਰਮਿਲੇ ਮੇਂ
ਜੇ ਅਤਰਾਜੁ ਦੇਸ਼ਾਸਿਨ ਯਾਤਰਾ ਕਰਨਾ।

ਮੇਰੇ ਲੋਕ ਸਤਾਗ੍ਰਹ ਜੇ ਸਿਰਮਿਲੇ ਮੇਂ
ਜਾਨੀਓ ਜੇ ਕਮਾਨੀਓ ਜੇ ਅਤਰਾਜੁ
ਜੇ ਯਾਤਰਾ ਲਾਏ ਜਾਨੀਓ

ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਜੇ ਸਤਾਗ੍ਰਹ ਜੇ ਸਿਰਮਿਲੇ ਮੇਂ
ਜਾਨੀਓ ਜੇ ਕਮਾਨੀਓ ਜੇ ਅਤਰਾਜੁ

ਜਾਨੀਓ ਜੇ ਕਮਾਨੀਓ ਜੇ ਅਤਰਾਜੁ
ਜਾਨੀਓ ਜੇ ਕਮਾਨੀਓ ਜੇ ਅਤਰਾਜੁ

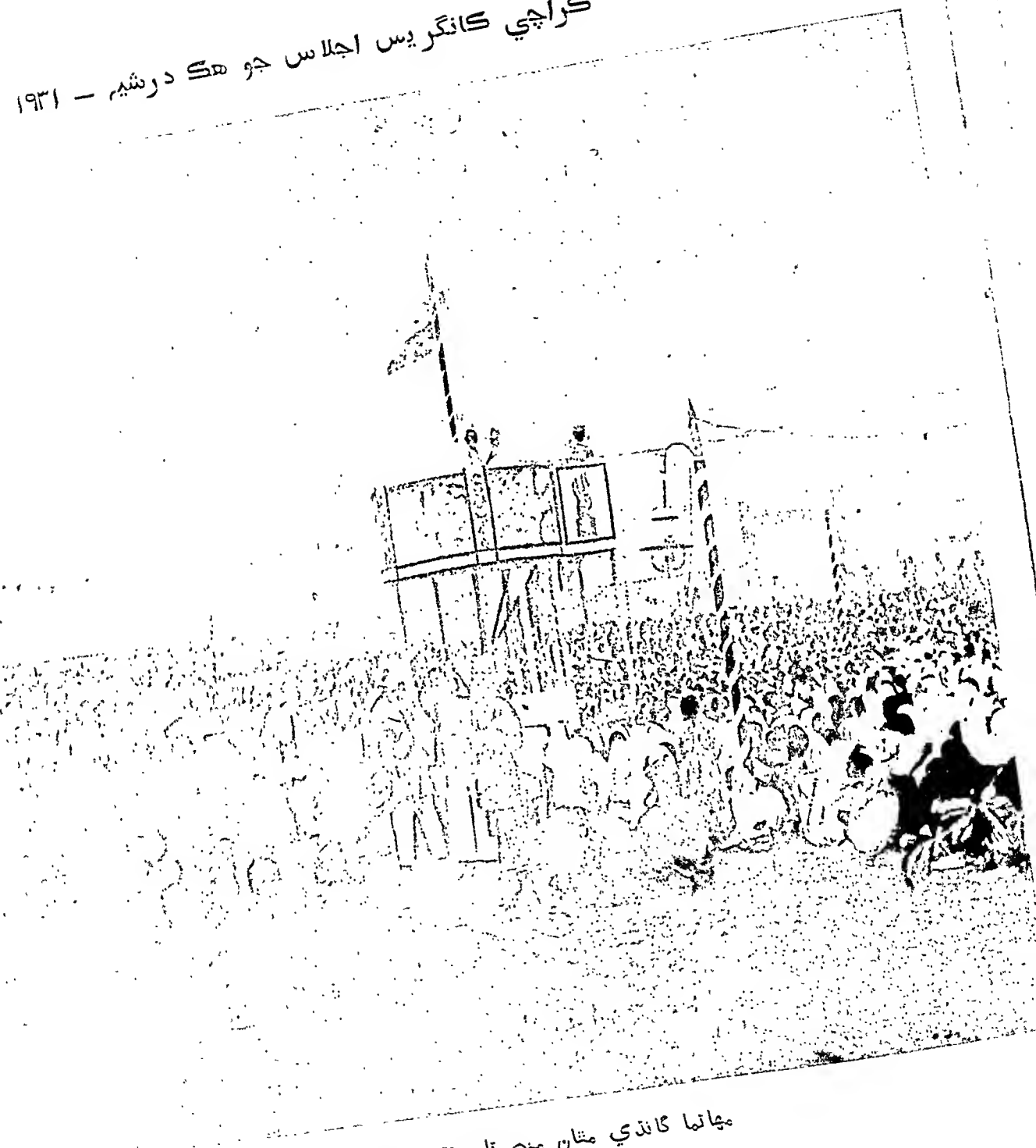

↑

ਸਤਾਗ੍ਰਹ ਜੇ ਸਿਰਮਿਲੇ ਮੇਂ ਸ਼ਰਾਸ਼ਾ ਗਾਂਗੇਧ ਜੇ ਸਿਰਮਿਲੇ ਮੇਂ
ਜੇ ਅਤਰਾਜੁ ਦੇਸ਼ਾਸਿਨ ਯਾਤਰਾ ਕਰਨਾ।

ਮੇਰੇ ਲੋਕ ਸਤਾਗ੍ਰਹ ਜੇ ਸਿਰਮਿਲੇ ਮੇਂ
ਜਾਨੀਓ ਜੇ ਕਮਾਨੀਓ ਜੇ ਅਤਰਾਜੁ
ਜੇ ਯਾਤਰਾ ਲਾਏ ਜਾਨੀਓ

ڪراچي ڪانگريس اجلاس جو هڪ درشم - ۱۹۳۱

مجانما گاندي مٿان مڇ تان نڪرڻ ڪري رهيو آهي.

چوڻون دورو

مهاڻا گالڊيءَ جو سنڌ ۾ جوڻون دورو ۽ ڇهون دورو اڻٻاسڪ ڪري شمار ڪيا ويا آهن. ۱۹۲۱ع ۾ مهاڻا گالڊيءَ انگريز سرڪار کي هندستان مان هٽائڻ لاءِ حو ڊيس پر ۾ ٻيڙيون لٽرڪ جاري ڪيو هئو ان سلسلي ۾ سنڌ کي به آڊيش ڏيڻ لاءِ هو آيو. ڇهون دفعو هو ۱۹۳۱ع ۾ ڪراچيءَ ۾ الڊين لئفيل ڪانگريس جي اجلاس جي موقع تي آيو جڏهن انگريز سرڪار پارت جي چيستا جي آزاديءَ جي طلب اڳيان سر جهڪايو ۽ مهاڻا گالڊيءَ سان ٺاهه ڪيو چو گالڊي - ارون ٺاهه جي نالي سان پوسٽ آهي.

۱۹۲۱ واري سنڌ جي چوڻين دور کي ۾ مهاڻا گالڊي ۲۴ مئيءَ کان ۳۰ مئيءَ تائين سٺ ڏينهن سنڌ جو گشت ڪيو ۽ حيدرآباد، ڪوٽڙي، ڪراچي، لاڙڪاڻو، شڪارپور، سکر، روهڙيءَ ۽ ميرپور خاص ۾ ويو. ان دور کي ۾ مهاڻا گالڊي قطع تعلقات يعني ائسڪ اسيموڪر حو لوڪن کي سنڌيش ڏنو. ۱۹۲۱ جي آزاديءَ جي ٻڌ ۾ سنڌ تمام اڳرو ڀاڱو ورتو. هندستان جي ڪنهن به برائيت کان سنڌ پوئتي نه هئي ۽ بمبئي برائيت ۾ آڊ مشماريءَ جي لحاظ کان سنڌ ڪم ڪندڙن جي تعداد ۽ حيل پالڻا ٿي ويندڙن سونٽرنا سگراسن جي انداز ۾، توڻين ٿلڪ سوراخ ٿيڻ ۾ ڇنڊو ڏيڻ ۾ شايد ٻيڙيون لٽر هئي.

سنڌ لاءِ مٿر ڪل ٺاهڻا پوري ٻورا ڪيا ويا. ڪن اسمن ۾ ٽي سنڌ ٺاهڻ کان به اڳتي هلي وئي. مهاڻا گالڊيءَ اهو سبب ڪجهه

هن کي ٻيو گذران ڪونهي ٿي کي اٿڻ مان روزگار ملندو." سوڊيشيءَ حو سنڌيش مهاڻا گالڊي شجرواسين پاران ۲۵ حواله ٿي سنڌيل عام مڙ ۾ وري دعابو:

"سوڊيشي هٽل جي زور وٺائڻ ڪري اوهان کي خلافت جي معاملي ۾ ٻيڙي مدد ملندي. وائلي ڪوٽي جي بهڪار ڪري ٽيڪسيشن انگلنڊ جي ملن اٿي اڳوڻو ۽ پسوء انگلنڊ جي ملن حو مالڪ انگريز سرڪار ٿي زور آڻيندا ته اوهان جي خلافت واري طلب قبول ڪن."

مهاڻا گالڊيءَ وٽ ٻه ائين به چيو: "خود هندستاني ملن جي ڪوٽي بدوان آڏاڻن جو ڪوٽو پائڻ ٿوڀي. هنن ملن ٻولس ۾ اڳي ڪوٽو سٽ ڪنڻ حو رواج هئو تنهن کي صفا ٺاس ڪري ڇڏيو آهي. جنهن طرح ڳولن حو پاون ٿي اهڙو ڪم ڇڏو ڪ سٽ ڪنڻ ۽ ٻيا ٿورو ڪم وٺو ٿي ڪي هٽائڻ ٿوڀي. هو ڪنهن زال کي پنهجي ٿوڀو اندو وڃي سٽ ڪنڻ سان چار ڏوڪڙ ڪمائڻ ٿوڀي باهي ملن ۾ وڃي لوڪو ڪسڻ زالن لاءِ ٻهڪ نه آهي جو اٿي والو ورڻ غراب آهي. شون ۾ رهندڙن حو فرض آهي ته جيڪي ٻه ڳولن ۾ لاهو وڃي لوڪو ٿوڀو ڪري ڳوٺ واسين کي روزگار حو وسيلو ڏين ۽ ڳولائڻ هٿن کي هٽائين.

هن دور کي ٿي بهڪاب جي سرلاڊيڊي چوڻاڻي مهاڻا گالڊيءَ سان سان هئي.

سڄي غشا هردي ۾ آهي ۽ اٿي ٿي شمشان به آهي. انهيءَ غشا ۾ رهي وڪارن کي ساري اٿي رڪ ٺاهڻ سڄو سلباس آهي. — ٻاڙو

بابت پهتيجي پسندگي ظاهر ڪيائين. هڪ ته ڪاليج ۾ هندي پڙهائڻ جو پڻ بند هئو. مهاڻا گانڌي ڇيو ته هندي ڀارت ورث جي قومي بولي ٿيڻي آهي. وڌيڪ چيائين ته هيئر شاگردن کي انگريزي بولي معرفت علم ڏنو وڃي ٿو جو غلط آهي. ودوانن جي قبوليت آهي ته هندستاني ود يارن کي انگريزي بولي سکڻ جو ابترو پوءِ آهي جو ان هيٺ سندن مول وڃي شڪستي ناس ٿي وڃي ٿي تنهن ڪري سندن کي اها صلاح ڏنائين ته اوهان کي اول سنڌي پڙها ۽ پوءِ هنديءَ جو اڀياس ڪرڻ گهرجي. ٻي ڳالهه جنهن مهاڻا کي سرهاني ڏني سا هئي ته ڪاليج ۾ غاليجا ٺاهڻ به سڀڪارو ٿي ويو. کين صلاح ڏنائين:

”ٻي دفع اڃان نه ڏسان ته اوهان شاگردن کي ڪهڙو اٿڻ به سڀڪارو ٿا. اڳ زمانو هيو جو ڀارت ۾ جڙيل ڪهڙو نه ڊگهو هندستانين کي ڏيکيندو هئو پر ملڪان ملڪ ڀارت جي ڪهڙي جي حاڪم هئي. انهيءَ اٿڻ جي ڪمائيءَ ڪري پارلواسي آسودا هوا پر هيئر اٿڻ ۽ ٻيا ڳولن جا هنر هيٺ پهتجي ويا آهن. نوجوانن جو فرض آهي ته اٿڻ جي ڪم کي وري زور ڏنائين. هن ۾ به ديش لاءِ پوري آهي تن کي ولايتي چيزون ڪهڙيون به سيڻيون هجن سي ڇڏي سوديشي ڪهڙا پيشو ڪن. انهيءَ رستي تي هزارن ديشواسي زالن ۽ مردن کي روزگار ملندو. جن کي کاڌي لاءِ به ويلو نه ٿو ملن.

انبياء جي مثالي ڪرڻ جو هڪ ئي رستو آهي، سرڪار سان اسٽڪار ڪرڻ. آگسٽ پٿرين کان اسٽڪار جي هلچل آرٽيپ ٿيندي ان ڏينهن دڪان بند ڪري اڀواس رکي منڊرن ۽ مسجدن ۾ پراڻا ڪچرو شاهي ميڙ ڪري ٺهراءُ ڪجو.“

۲۳ جولاءِ ۱۹۲۰ع مهاڻا گانڌي حيدرآباد سنڌ ۾ خلافت ڪانفرنس ۾ انگريز سرڪار طرفان خلافت بابت واعدہ شڪني ڪرڻ ڪري قطع تعلقات جي ٺهراءُ جي فاعدي ۾ نثريو ڪندي چيو:

”قرباني ڪندا ته پوءِ هي توڻ ۽ هوائي جياڙن واري طاقتور سرڪار به اوهانجي اڳيان بي-وس ٿي پوندي. پنجاب جي ڪلورن بابت سرڪاري روش ۽ خلافت بابت واعدہ شڪنيءَ مولڪي اهڙو تنگ ڪيو آهي جو مان پاڻ کي آزاد نه ٿو سمجهيان پر چوڌاري قيد خانو ٿو پسان. مان اوهان مسلمان ڀائرن جي دل جي دڪ لاهڻ لاءِ مرڻ تائين تيار آهيان. مولڪي ان لاءِ جسي قاسيءَ تي چاڙهيو وڃي ته مبارڪ ٿين ڪري هيءُ ٺهراءُ بهال ڪري آگسٽ نسي شروع ٿيڻ واري قطع تعلقات تهرڪ ۾ شريڪ ٿجو. پر جيڪي قطع تعلقات ۾ شامل ٿيڻ کان ڏسرا ۽ اسمرت آهن سي پل هجرت هن.“

خلافت ڪانفرنس ۾ قطع تعلقات ڪرڻ جي فائدي ۾ ٺهراءُ بهال ڪيو ويو.

۲۴ جولاءِ تي مهاڻا گانڌي حيدرآباد جي سنڌ نيشنل ڪاليج ۾ ويو ۽ اتي ٻن ڳالهين

ڌرم انسان جي من جو معاملو آهي، انسان ڄاڻي ۽ انجو ايشور.

ٽيون دورو

ٽيون دفع مهاڻا گالڙي حيدرآباد ۾ ملائڪه ڪائونسل ۾ شامل ٿيڻ لاء آيو. ۲۲ جولاءِ ۱۹۲۰ع تي ڪراچيءَ پهتو. هنسراج بلالڪر گالڙي کان ۾ مهاڻا لڏو هڻو ۽ ڀرسان ڊي. سي. سنڌ ڪاليج جي هاسٽل ۾ پڻ شاگردن سان گڏيو. سانجهيءَ جو عيدگاه مٿان تي شاعري پڙهڻ تي حيدرآباد ۾ پڙهڻ پروفيسر ٿاڻو ڊاڪٽر اس. ايل. واسواڻي (سازو واسواڻي) آيو. پڙهڻ ۾ مهاڻا گالڙي، ڊاڪٽر ڪڇو، مولانا شوڪت علي ۽ سڀني لوڪا مل ڇڏي ڇڏي.

مهاڻا گالڙيءَ چيو:

”ٽو سو نه هڪ لک انگريز ٿيڻ ڪرڻ
عندستائن تي راج ڪن لا! پر حڪومت
لوهان ۾ شڪتي آهي نه اوهان مائڻ
ڀوميءَ کي آزاد ڪري سگهون لا. اوهان
کي خون ڏيڻو پوندو ۽ انگريزن جو
خون، ڀر اوهان کي پيوڻو خون پيڻا
ڏيڻو پوندو. ان لاءِ مڙ ڏکڻ، مڙ اهي
حنڪي روحاني قوم هجي، آتم شڪتي
هجي. اوهان کي وڌوان پروفيسر واسواڻي
ڏيڻو آهي پر ڪري يعني آتم شڪتي
وارو ساهي. ساهي جي ٿاڻي قدم ٻيڻ،
ڀڄي ڪنهن وڃن، اوهان اعزاز مضبوط
ارادي وارا ساهسي ٻڌو حنڪي ڪو
هٿائي نه سگهي. ٻين جو خون ڪرڻ
يا سرڪاري قانون ڇڏي ٻيڌاري نه
آهي. سرڪاري جابون نه ڦور هي
ملڪيت آهن. پيوڻي خون جي پيڻا
ڏيڻ ۾ ئي سڄي ٻيڌاري آهي. سرڪاري

پني ڪٽي آهي ۽ هينئر مليل وجهه نه وڃائڻ
گهرجي ۽ اعزيٰ طرح ڀارو مانا ڏانهن فرض
اڏائي ڪرڻ گهرجي. واپارين کي نه ڏڏي
هو اهاڻو ڏيڻي جي موقع وڃائڻ نه گهرجي.
پهچي ملڪ جي بچاءَ ڪرڻ سان اوهان
پهچي ڏڏن جو سئيءَ طرح سان بچاءَ
ڪري سگهندا.

۲ مارچ تي گالڙي ڪراچيءَ ۾ هوم
رول ليگ جي آفيس ۾ به ويو ۽ حاضرين
هنر ڪيڻا شاگرد هوا ٽنڪي *Passive Resistance*
۽ ٿاڻي جي ٿاڻي ۾ سمجهائي ڏنائين.
شري ڇڏي ڇڏي ڇڏي ڇڏي ڇڏي
ٿاڻي سوال بچي جن جا گالڙي آيو ٿاڻي
هي آڇي هي بڻياد تي جواب ڏنا.

سنڌ ۾ هڪ ڏيڻا ڏيڻا ڪري ٿاڻي
جي عادي آهي ٿيڻي ٿاڻي ٿاڻي ٿاڻي.
ڪنهن پڇس نه ٿيڻ ٻين اڳيڙو ڇڏو
ٿيڻ نه جواب ڏانهن نه مان ٿاڻي اعتبار نه
ڪندس نه هئا منهنجي سڃاڻيءَ ۾ وڃان
ڪنهن وڪندي. ٿاڻي ديش غريب آهي.
ڪنهن تي ايترو خرچ ڪرڻ ٻڌان غريب
هي مدد نه ٿاڻي ڏيڻ گهرجي.

گالڙي هرداس ٿاڻي ڪنهن وڃان
۾ به ويو. گالڙي لکي آهي نه ٿيڻي
ڪراچي لوڙي ڪلڪتي ۾ به ٿاڻي ٿاڻي
مڙ ٿاڻي عجليل شروع ڪرڻ وقت هي
اميد ٿاڻي گهڻو سرس هئا. ٿاڻي اهو لکي
جو سرڪار مڙ ٿاڻي کان اڳي ٿيڻو
مڙون کي هندستان ٿاڻي ٿاڻي موڪلي ٿي
ٿاڻي وڃي. اعزيٰ طرح گالڙي جي
۲۲ وڃن کان ٿاڻي ڪوشش ڪامياب ٿي.

جيڪي ڪرين سو منهنجي نعت ڪري هو ٿيڻ ڪر، اهو گيتا جو
واڪي مان هو گهڙي ۾ گهڙي پڙهندو آهيان. — ٻيو

بابت پنهنجي پسندگي ظاهر ڪيائين. هڪ
 ت ڪاليج ۾ هندي پڙهائڻ جو پروبند ٿيو.
 مهاڻا گانڌي چيو ته هندي ڀارت ورث
 جي قومي بولي ٿيڻي آهي. وڌيڪ چيائين
 ته هيئر شاگردن کي انگريزي بولي معرفت
 علم ڏنو وڃي ٿو جو غلط آهي. ودوانن جي
 قبوليت آهي ته هندستاني وديارٿين کي
 انگريزي بولي سکڻ جو ابترو پوءِ آهي
 جو ان محبت سندن مول وڃي شڪتي
 ناس ٿي وڃي ٿي تنهن ڪري سنڌين کي
 اها صلاح ڏنائين ته اوهان کي اول سنڌي
 پڙها ۽ پوءِ هنديءَ جو اڀياس ڪرڻ گهرجي.
 ٻي ڳالهه جنهن مهاڻا کي سهرائي ڏني
 سا هئي ته ڪاليج ۾ غاليجا ٺاهڻ به سڀڪارو
 ٿي ويو. کين صلاح ڏنائين:

”بي دفع اچان ته ڏسان ته اوهين
 شاگردن کي ڪپڙو اٽل به سڀڪارو ٿا.
 اڳ زمانو هيو جو ڀارت ۾ جڙيل ڪپڙو
 نه رڳو هندستانين کي پڪيندو ٿيو
 پر ملڪان ملڪ ڀارت جي ڪپڙي جي
 هاڪ هئي. انهيءَ اٽل جي ڪمائيءَ
 ڪري پارلوا سي آسودا هوا پر هيئر اٽل
 ۽ ٻيا ڳولن جا هنر هيٺ پئجي ويا
 آهن. اوجوانن جو مرض آهي ته اٽل جي
 ڪم کي وري زور وٺائين. جن ۾ به
 ديش لاءِ پريم آهي تن کي والائي
 ڇڏيون ڪپڙيون به سڀيون هجن سي
 ڇڏي سوديشي ڪپڙا پهرون گهرجن.
 انهيءَ رستي ئي هزارن ديشواسي زالن ۽
 مردن کي روزگار ملندو.
 جن کي گاڏي لاءِ به وهلا به لٽا ملن،

انباء جي مقابلي ڪرڻ جو هڪ ئي
 رستو آهي، سرڪار سان اسهڪار ڪرڻ.
 آگسٽ پهرين کان اسهڪار جي هلچل
 آرٽ ٿيندي ان ڏينهن دڪان بند
 ڪري اڀواس رکي مندرن ۽ مسجدن ۾
 ٻار ٺاڪڻو شاهي ميڙ ڪري ٺهراءُ ڪڇو.“
 ۲۳ جولاءِ ۱۹۲۰ع مهاڻا گانڌي حيدرآباد
 سنڌ ۾ خلافت ڪانفرنس ۾ انگريز سرڪار
 طرفان خلافت بابت واعدہ شڪني ڪرڻ
 ڪري قطع تعلقات جي ٺهراءُ جي فاعدي ۾
 تقرير ڪندي چيو:

”قرباني ڪندا ته پوءِ هي توڻ ۽
 هوائي جهازن واري طاقتور سرڪار به
 اوهانجي اڳيان بي-وس ٿي پوندي.
 پنجاب جي ڪلورن بساب سزڪاري
 روش ۽ خلافت بساب واعدہ شڪنيءَ
 مولڪي اهڙو ٺنگ ڪيو آهي جو مان
 پاڻ کي آزاد نه ٿو سمجهان پر چوڌاري
 قيد خانہ ٿو پسان. مان اوهان مسلمان
 ڀائرن جي دل جي دڪ لاهڻ لاءِ مرڻ
 نائين تيار آهيان. مولڪي ان لاءِ جي
 قاسيءَ تي چاڙهيو وڃي ته مبارڪ
 تنهن ڪري هيءُ ٺهراءُ بحال ڪري
 ۱ آگسٽ لسي شروع ٿيڻ واري قطع
 تعلقات ٽڪر ۾ شريڪ ٿيو. پر جيڪي
 قطع تعلقات ۾ شامل ٿيڻ کان ڏٻرا ۽
 اسمرت آهن سي پل هجرت ڪن.“

خلافت ڪانفرنس ۾ قطع تعلقات ڪرڻ
 جي فائدي ۾ ٺهراءُ بحال ڪيو ويو.
 ۲۴ جولاءِ تي مهاڻا گانڌي حيدرآباد جي
 سنڌ نيشنل ڪاليج ۾ ويو ۽ اتي ٻن ڳالهين

ڌرم انسان جي من جو معاملو آهي، انسان جاڻي ۽ انجو ايشور.

بيتر آهي ته هڪ وقت مرڪب، ٻڙ کيس
 اهڙي جهيٺ کان مرن وڌيڪ پسند اچي
 يا نه سائنس ماضي ٻڙ ان ڪري
 اسان کي چو جاسوس پوليس مڙهي
 وڃي؟ اسانجي ملڪ ۾ اڻڻاڻي آهن،
 مان پاڻ به اڻڻاڻي آهيان، ماري ٿي
 جو، مان اڻڻاڻي جوانن کي جوان ٿو نه
 جيڪڏهن راج ڪسپندڙن Conquerors
 کي تابع ۾ آڻڻو آهي ته اراڪڪتا جي
 ضرورت نه آهي، اها ڏر جي لڻائي
 آهي. اسين جي ايشور هو پرڏ ڌار يون
 لا نه پوءِ ٻي ڪنهن جو خوف ڪس
 ڪرڻو آهي؟ لکي مهاراجائن جو، لکي
 جاسوس پوليس جو، نه بادشاهه جارج
 جو. اڻڻاڻي جوانن کي ديس سان جهڪو
 ٻار آهي ان جو آءٌ قدر ٿو ڪريان، هو
 ديس جي صدي حسن ڏيڻ لاءِ تيار
 آهن ٿين لاءِ مان ڪس عزت ڏيان ٿو، ٻڙ
 مان کائڻ پچائڻو نه هئا جو ضرور ٿي
 ڪپڙو آهي؟ ٻڙ خون ڪرڻ لائڻي جو
 ڪم آهي؟ ڇا شاندار موت حاصل ڪرڻ لاءِ
 عيسا حورسٽر وٺڻ ضروري آهي؟ ڪنهن به
 شاستر ۾ اهڙي ڪار ڪرڻ روا نه آهي....
 جهڪڻ موني ڏيڻ ۾ اچي نه پارس
 جي آڌار لاءِ انگريزن کي هن ملڪ مان
 لڪري وڃڻ گهرجي نه آءٌ اهو ڪلبو ڪلايو
 چئي ڏيندس؟ اڪس چوڻ ڪارڻ مرن
 لاءِ نه تيار ٿيندس. پر ٻي اڃا ٻي وارا
 لکي منصوبا ڪيا ٻڌن؟ ٻاهر لڪري
 ڏوهه ٻاسڻ کان چوڪن ٿا. ڪي چون ٿا
 نه ٻي اڃا ٻي وارا جوان نه هجن هئا.

ڪاليد پنهجي ٿڙ ٻڙ ۾ پارس جي غريميءَ
 جو ذڪر ڪيو ٻڙ هڪ هن پنهڊال ۾
 واليسراه جڏهن بنياد وجهڻ جو ڪارڊ
 ڪيو تڏهن ڇا پني ڏٺو؟ چوڌاري عمرن
 ۽ جواهرن جي چمڪات هئي جي ڏسي
 پٿرس جا جواهر ۽ حيران ٿي وڃن.
 هاڻ ائين مونس ٿيڻ راجائن ۽ اميرن
 جي ڪنگال ٻاڙي هئا سان پست ڪرايو.
 مان ٿو راجائن ۽ نوابن کي چوان نه آهي
 مڻيا لاهي پنهجي دهر ٻاڙن لاهي
 ڪلياڻ لاءِ ڪم آڻڻ لاءِ ٿوست ۾ رکڻو
 (واڻي واه ٿاڙين جو ٺهڪو)، مان ٿو
 سمجهان ته بادشاهه جارج ڪو ٿو مان کي
 هڪم ڪيو آهي ته ائين مڻي کان پٿرس
 ٺاهڻ پاڻ کي جواهرات سان چڙي پوءِ
 هڪ اچو، مان جڏهن شهرن ۾ مختلف
 ايندو ڏسندو آهيان تڏهن سمجهندو
 آهيان ته اهو ٿاڻو غريب ڪڙمين مان
 اچي ٿو جيڪي هڪ ان جي ڪاٺي مان
 به ڪاٺا ٻڌا ٿا ڪن. ڪڙمي جيڪي
 پورعتي مان ٻڌا ڪن سو ٻيا سمور ٻيا
 گهڻو ٿو ٿئي وڃن ان کي توهين لڳو
 حڪومت جو ٿاڻو؟ اسان جي آڌار جو
 وسيلو اهي ڪسان آهن؟ لکي رکيل،
 لکي ٻاڪڻ لکي ڏٺوان زميندار دهر
 جو ٻار ڪري سگهندا.

واليسراه پارس جي رستن ٿان لنگهيو
 تڏهن چوڌاري گهڻن هنڌن تي جاسوس
 پوليس ٻاري ويهي، هيءَ ٻي وشواسي
 ڇا لاءِ؟ لارڊ هارڊنگ واليسراه اهڙي
 ڪپڙي، ڪپڙيءَ جي زاندهه موت کان

دڪ ۽ سڪ بڻي ايشور وٽان ٿا اچن ان ڪري پنهجي کي هڪڙي ئي
 ٻاڙ ۾ سو ٻڪار ڪرڻ گهرجي.

کانڌي ڪرنت

کانڌيجي ۽ ۱۸۹۴ع ۾ جو تحريڪ چالو ڪيو هو ان لاءِ ۱۹۱۲ ۾ گوپال ڪرشن گوکلي هنداسيميليءَ ۾ رت پيش ڪئي هئي جا سرڪاري جڳتي رد ڪري ڇڏي هئي. ۱۹۱۶ع ۾ لکنو ۾ انڊين نيشنل ڪانگريس جي اجلاس ۾ انهيءَ شرطو مزوري Indentured labour کي بند ڪرڻ لاءِ ٺهراءُ ڪيو ويو جو مهاڻا ڪانڌيءَ پيش ڪيو. ان ٺهراءَ کي عملي جامو پهراڻو لاءِ امپيريل سٽيزن شپ ائسوسيئيشن کان ڪانڌيجيءَ ٺهراءُ ڪرايو ته ۳۱ مئي اندر سرڪار ان دستور تي بندش وجهي. انهيءَ ٺهراءَ جي پٺيڙائيءَ لاءِ ڪانڌيجي بمبئي، سورت، احمدآباد ڪراچيءَ ۽ ڪلڪتي وغيره ۾ عام ميٽن ڪرائڻ لاءِ لکنو.

سنڌ ۾ ڪانڌيجيءَ جو هي ٻيو دورو هئو. ڪراچيءَ ۾ ڪانڌيجي شري درگاداس آڏواڻي وٽ اچي لٿو. ۲ مارچ ۱۹۱۷ع تي ڪراچي شهر واسين جي سيا جي سهاري هيٺ خالڏڻ حال ۾ ميٽنگ ٿي جتي آئربل هرچندراءَ وشناس سياڻي هئو. تقرير ۾ ڪانڌيجيءَ مزدورن سان اڻڀاڄڻ جو وستر ڪيو ۽ چيائين ته ۳۱ مئي اندر ڪيئن به ڪري بندش ٻوڙ ٿيڻ جي ۽ سرڪار نه ڪري ته اسان کي پاڻ عمل ڪري مزدورن کي ٻاهر وڃڻ کان روڪڻ جا اڀاءَ وٺڻا ٿيڻا.

ڪڇين ۽ گجراتين پارسِي ٿيڻ ۾ ڪراچيءَ جي رڪيو جت پنهنجي تقرير ۾ ڪانڌيجيءَ چيو ته هن وقت هندستانين کي انڊين ڊفينس فورس ۾ چڱي انداز ۾ داخل ٿيڻ ٿيڻ ٿيڻ، جو اسان وقت بوقت لشڪر ۾ ڪڇڻ لاءِ طلب

بنگال جو ورهاڱو رد نه ٿي ها (اڻي شريمني اڻي بيسنس چوڻ لڳي نه مسٽر ڪانڌي تقرير بند ڪر پر ماڻهو پڪارڻ لڳا تقرير چالو رکڻ چالو رکڻ). ڪانڌيجيءَ وڌيڪ چيو ته جيڪي اسان کي من ۾ هجي سو اسان کي سرڪاري چئي ڏيڻا گهرجي.....

انگريز پاڻ آزاديءَ جا پياسڪ آهن پر هو انهن کي آزادي ڏيڻ لاءِ ڪڏهن به تيار ڪين ٿيندا جن کي آزادي پاڻ وٺڻ جي سگهه نه آهي. ٻوڙ لڙائيءَ مان سبق سکو. ٿورا ورهيه اڳ، ٻوڙ انگريزي سلطنت جا دشمن هوا پوڄ متر بظيا اٿن...“ اتي اسٽيج جي راجائن جي ميڙ مان لڪري وڃڻ جي چرپر ٿي ۽ اڪري ڪانڌيجيءَ پنهنجي تقرير اڏ ۾ ختم ڪئي.

ٻڌي ولوباسيوي جنهن سنسار کي تياڳ ڪري وڃي جهنگل وسايو هو سو ڪانڌيجيءَ وٽ آيو ۽ اچي پاڻ کي سندس ڪاروبار لاءِ اربين ڪيائين.

ٻيو دؤر

مهاڻا ڪانڌيءَ اکين سان آفريڪا ۾ ڏٺو ته جيڪي هندستاني مزدور انگريزي سلطنت جي ٻين ملڪن ۾ انگريزن جي ٻڌڻ لاءِ شرطن ۾ ٻڌجي موڪليا ٿي ويا آهن تن سان ٻانهن واري ڪار ڪئي ٿي جنهن مان هنن سان به وڏو اڻڀاڄڻ رهيو هئو ته ڀارت ورڻ جي به ٻي عزتي هئي. شرط هيٺ ٻڌي هندستاني مزدور ٻاهر موڪلڻ تي بندش وجهڻ لاءِ

ان انسان جي هٿن ۾ رهڻ جي ڀيٽ ۾ ايشور جي هٿن ۾ رهڻ ۾ مان پاڻ کي وڌيڪ سلامت ٿو سمجهيان.

— بابو

ڪرڻ ۽ هندو مسلمان ايڪتا جو پيغام. پر انهن سڀني جو مول منتر ٽي سڀاين لڙيٿا. سوراج وٺڻ ملڪ ۾ چوٽ اچوٽ، هندو مسلمان سڀني ديشواسين ۾ سلوڪ ۽ ايڪتا ۽ ديش جي آسودگي ٿيو سندس آدش.

مهاتما گانڌي سنڌ جي دوري کان پوسن ٿي موٽيو ۽ بمبئي جي هڪ اخبار جي عيوضي ۽ ڪي چيائين ته سنڌ ۾ زبردست راشٽرپاوانا ڏسڻ ۾ آئي، خود بمبئي کان به سرس!

ٿورائي ٽينهن اهڙي مهاتما گانڌي ڪاشي ۾ بنارس هندو وشو ودياليه جي بنياد وجهڻ جي سلسلي ۾ هڪ اُتسو تي پرنس حاڪمن ۽ ٽي بهي راجائن جي روبرو اهڙي صافگوني جا لفظ چيا جن نه رڳو کين ٽڙڪو ڏئي ڇڏيو پر ساري ملڪ کي لوڙو اچي ويو ته ڪو سچ چوڻ وارو اچي لکتو آهي.

اهي گستا مهاتما گانڌي ۶ فيبروري ۱۹۱۶ع تي مٿين اُتسو ۾ تقرير ڪندي چيا. هڪ ٽينهن اهڙي وائيسراءِ لارڊ هارڊنج بنيادي پٿر وڌو هو.

پهرين مهاتما دڪ ٽيڪاريو نه تقريرون انگريزي ۾ ٿي رهيون آهن جڏهن ڪاشي جي لوڪن جي مائري پاشا هندي آهي. اميد ٿيڪاريائين ته ڪاشي وشو ودياليه ۾ هندي پاشا جي ماذير وديا ٿي ويندي. پوني جي پروفيسرن جي راءِ آهي ته انگريزي ماذير رکڻ ڪري هر هڪ شاگرد کي ڇهه سال ڄمار جا برباد ٿا ڪرڻا پون. مائري پاشا ۾ وديا وٺڻ ڪري وديا عام جنتا ۾ به ڦهلي ٿي. بوه چيائين:

هن جلسي جي سياستي مٿاڇا درنگا

پيو ته توهان کي ايشور ڪانسواڙ پي ڪنهن جو ڊپ نه ڪرڻ گهرجي پوءِ توڙي بادشاهه هجي يا ٽرم گرو يا مولوي. مون ٿو آهي ته ماڻهن کي سرڪار جو ڌر آهي ۽ ان سان گڏ جاتي ۽ جي مکين چوڌرين جو ۽ ٻاون ٻالڀڻ جو پڙ آهي ۽ جيڪي من ۾ اٿن سو چوڻ کان چرڪن ٿا. جيسين اهو حال آهي تيسين سچي ترقي ٿي ڪين سگهندي.

سکر ۾ مهاتما ٻڌايو ته ڪي متر ڪيس گڏجڻ آيا ته هيڏانهن هيڏانهن پيا ٺهاريون ته سي. آءِ. ڊي. پوليس ته ڪانهي. لوڪن کي للڪار ڪيائين ته حاڪمن کان خوف ڇڏو ٿا ڪريو؟ پر هلاڻ وانگر بي ڌر ڪو سچ چئي ٿو، راکشس راجا کي ۽ خود پنهنجي پتا کي به. ٽين ڳالهه ته ديش ۾ جيڪي پوئتي پيل آهن يا ڊايل پائڻ آهن تن کي پاڻ جهڙو هڪ سريڪو انسان ڪري ڳڻيو. آخر ۾ چيائين ته وڏي ڳالهه هي آهي ته پنهنجن اڳواڻن جي چوڻ جي پيروي ڪري سچي معدي ۾ سندن ستڪار ڪريو.

۳ مارچ ۱۹۱۶ع مهاتما گانڌي بدلين ۾ سر سعيد احمد جا لفظ ڏهرايا ۽ لوڪن کي چيائين ته ديس جون به اڪيون آهن هندو ۽ مسلمان. ٻنهي اکين سان ئي ليڪ ٿي سگهيو آهي. هڪ اک سان ٿي سون ته ڪن ڪم هلندو؟

مهاتما گانڌي سنڌ جي پهرئين دوري ۾ پنهنجي ڪاريه جو سنديش ۽ عمل جو طريقو ٻڌائي ويو: سوراج لاءِ سوديشي، پوئتي پيل ۽ ستايل اچوٽ جاتين سان پاڻ سريڪو ورتاءُ

جنم ڏينهن ملهائڻ جو بهترين طريقو آهي اُپواس رکڻ، چرخو ڪٽڻ ۽ ايشور جو پڇڻ ڪرڻ.

ڪرڻ جي لائق نه آهن. پر جي نوحين
گروگلي جي گن ڪرڻ ڪرڻ جي نه
ڪندا ته هڪ اچڻ جي نوحان پر پوڪتا
ڪانهي.

ڪراچي پر گروگلي جي نوني جو اڏڪيائين
ڪندي چيائين :

”هڪڙهن گروگلي جي پيروي نه
ڪنداسون نه جي اڏڪيائين اڃا پوءِ بندو.
هين ٻڪ ٺڪ لکن سان گروگلي ٻارو
مانا جي سوا ڪئي ۽ رات ڏينهن ٻارو
پتو ٻندو رهيو. سو اسن کائڻ سڳي
سڳيون لا. هن حال کان ٻارو لڪو
ويل اوعين گروگلي جي پيروي ڪرڻ
جو ويچار ڪندا وڃن ۽ اهڙي طرح
سندس يادگيري قائم ڪيو.“

مهاڻا کالڙي سان حيدرآباد ۾ گجراتي ۽
دڪشي سڀا جا متر ۽ گڏيا ۽ ڪراچي ۾
گجراتي واپارين پڻ مهاڻا کالڙي جو آدرستگار
ڪيو. مهاڻا کيس چيو:

”ڪراچي ۾ وڏا واپاري آهن ٿا تن کي
ٻه چار لکڻا جوان ٿو. واپار ۾ ماڻڻ پوميءَ
جي شوا ضرور هو وڃي. ڪرڻجي اعر
چوڻ غلام آهن. سج جي پاوا وارا
واپاري ديش لاءِ ڏاڍا ڪارائتا بڻا.
اسانجي ديش جو اڏار ڇڙهيل ماڻهن کان
وڌيڪ واپارين جي هٿان ٿيندو. سو ديشيءَ
جي پاوا کاڌ سوا هون محسوس ڪين
ملندڙ (واڌ) واهڻ ۽ ٿاڙه ٿاڙه. سو ديشي
جي ڦٽل ۽ لاء واپاري ڳڻاهه منجهه خبري
سڳين ٿا. واپار ۾ اڀرڻ هوند آهي ۽
تڏهين جي ۽ مسلمان آهي ۽ ايمان آهي

بختو رهي ته پوءِ هندستان اوس ٿوري
ڪندو. پڙهيل طئي جو فرض آهي ته
واپارين سان ۽ غريب طئي سان سو
سبب سوڙي پوءِ ئي پڙهينجي مقصد
حاصل ڪرڻ جي رات طائي ٿيندي.“
مهاڻا کالڙي حيدرآباد ڪراچي، سکر ۽
پڻ ٻڪارپور ۽ ٿرپورڪن هٽيءَ ۾ ڪون
هٿو ٺڪ سڀ هنڌ کيس ماڻهن ٿوري
۾ وڏا ويا. چيائين ته آفريڪا مان موٽي
اچي ٻارو ۽ رهن سان ديش جي اڏوان
گروگلي ميٽراج آڳا ڪئي ته ٻارنهن مهينا
ديش جو پوڻ ڪري حالتون ڇاچي پوءِ ئي
ڇپ چورج ۽ ڪم ۾ هڪ وڃي. هاڻ اهو
مدور پورو ٿو آهي. وڌيڪ چيائين :

”ديش جي دڙي ۾ مون ڏاڍو نه
ملڪ ۾ چڻجي هاڻو اچي ديشي آهي.
ماڻهن کي ڪٽي آڻا ڇاچي آهي ته اسان
جو ديش وڌيڪ ڪنهن اوج تي رسندو.
الدين نيشنل ڪانگريس پڙهينجي اجلاس
۾ خود حڪومت حاصل ڪرڻ جو اڏوا ڪيو
آهي. پر خود حڪومت ڏيڻ ۽ وٺڻ جي ڇيڙ نه
آهي. اسانکي اوڻو سواج ملندو هٿي
جي لائق پاڻکي اسين ٻڌائي سگهنداسون.
خود حڪومت حاصل ڪرڻ لاءِ نوحان
کي ۽ مولڪي ڪم ڪرڻ گهرجي، پورهيو
ڪرڻ گهرجي. هٿي ڪري ڏيکاريندا
ان ئي ئي مدار آهي ته ڇا ملندو؟

ڪي شرط آهن جي اسانکي پورا ڪرڻا
ٻولدا. هڪڙو آهي ته اسين سڄي پاوا
سان پوري طرح سو ديشي اختيار ڪريون.
سو ديشي ۽ سواج ٻي ڳنڍيل آهن.

سڄي وقت جيڪو وڃي ٿو ته ٿوري. هڪ هڪ منٽ ايشور لاءِ، ايشور
ڪاريه لاءِ ۽ ايشور جي سڄي لاءِ هجي. — ٻيو

ڪرڻ ۽ هندو مسلمان ايڪتا جو پيغام. پر ائين سڀني جو مول منتر ڏيڻ سڀني لڙيندا. سوراڄ وٺڻ ملڪ ۾ چوٽ اچوٽ، هندو مسلمان سڀني ۾ ديشواسين ۾ سلوڪ ۽ ايڪتا ۽ ديش جي آسودگي ٿيو سندس آديش.

مهاٿما گانڌي سنڌ جي دوري کان پوسن ٿي. موليو ۽ بمبئي جي هڪ اخبار جي عيوضي ۽ ڪي چيائين ته سنڌ ۾ زبردست راشٽري پالو ٿي. ڏسڻ ۾ آئي: خود بمبئي کان به سرس!

ٿورائي ڏينهن اڳ مهاٿما گانڌي ڪاشي ۾ بنارس هندو وشو ودياليه جي بنياد وجهڻ جي سلسلي ۾ هڪ آئسو تي پرنس حاڪمن ۽ ڏيڀي راجائن جي روبرو اهڙي صافگوئي جا لفظ چيا جن نه رڳو کين ڌڌڪو ڏئي ڇڏيو پر ساري ملڪ کي اوڙ واپسي وٺڻ لاءِ ڪو سچ چوڻ وارو اچي نڪتو آهي.

اهي گستاخا گانڌي ۶ فيبروري ۱۹۱۶ع تي مٿين آئسو ۾ ٽريسر ڪندي چيا. هڪ ڏينهن اڳ، وائيسراءِ لارڊ هارڊنج بنيادي پٿر وڌو هو.

پهرين مهاٿما دڪ ڏيکارڻ لاءِ ٽريسر ۾ انگريزي ۾ ٿي رهيو آهي جڏهن ڪاشي جي لوڪن جي مائٽي پاشا هندي آهي. اميد ڏيکارين ته ڪاشي وشو ودياليه ۾ هندي پاشا جي مائٽي ۾ وديا ڏي ويندي. ٻولي جي پروفيسرن جي راءِ آهي ته انگريزي مائٽي رکڻ ڪري هر هڪ شاگرد کي ڇهه سال ڄمار جا برباد ٿا ڪرڻا پون. مائٽي پاشا ۾ وديا وٺڻ ڪري وديا عام جهنگ ۾ به ٿيڻي ٿي. پوءِ چيائين:

هن جلسي جي سياستي مٿاڇرا دريڙا

بيو نه توهان کي ايشور کانسواءِ ٻي ڪنهن جو ڊپ نه ڪرڻ گهرجي پوءِ توڙي بادشاهه هجي يا ڌرم گرو يا مولوي. مون ڏٺو آهي ته ماڻهن کي سرڪار جو ڏر آهي ۽ ان سان گڏ جاتي جي مڪين چوڌرين جو ۽ ٻارن ٻالڀڻ جو ڀڙ آهي ۽ جيڪي من ۾ اٿن سو چوڻ کان چرڪن ٿا. جيئن اهو حال آهي تيئن سچي ترقي ٿي ڪين سگهندي.

سکر ۾ مهاٿما ٻڌايو ته ڪي متر ڪيس گڏجڻ آيا ته هيڏانهن هيڏانهن پيا نهارن ته سي. آءِ. ڊي. پوليس نه ڪانهي. لوڪن کي للڪار ڪيائين ته حاڪمن کان خوف ڇڏو ٿا ڪرڻو؟ پر هلاڻ والگر بي ڌر ڪي سچ چئي ڏيو، راکشس راجا کي ۽ خود پنهنجي پٽ کي به. ٽين ڳالهه ته ديش ۾ جيڪي پوئتي پيل آهن يا ڊايل پائر آهن تن کي پاڻ جهڙو هڪ سرڪو انسان ڪري ڏيڻو. آخر ۾ چيائين ته وڏي ڳالهه آهي ته پنهنجن اڳڀرائن جي چوڻ جي پيروي ڪري سچي معدي ۾ سندن ستڪار ڪريو.

۳ مارچ ۱۹۱۶ع مهاٿما گانڌي بدلين ۾ سر سعيد احمد جا لفظ ڏهراپا ۽ لوڪن کي چيائين ته ديس جون به اڪيون آهن هندو ۽ مسلمان. ٻنهي اکين سان ئي ليڪ ڏسي سگهيو آهي. هڪ اک سان ڏسو ته ڪن ڪم هلندو؟

مهاٿما گانڌي سنڌ جي پهرئين دوري ۾ پنهنجي ڪاريه جو سنديش ۽ عمل جو طريقو ٻڌائي ويو: سوراڄ لاءِ سوديشي، پوئتي پيل ۽ ستايل اچوٽ جاتين سان پاڻ سرڪو ورائڻ

جنم ڏينهن ملهائڻ جو بهترين طريقو آهي اُپواس رکڻ، چرخو ڪٽڻ ۽ ايشور جو ڀڄڻ ڪرڻ.

ڀنڀر وڃي ۽ ٻوڏ هندستان اوس ٿوڙي
ڪندو. پڙهيل طبقي جو فرض آهي ته
واپارين سان ۽ غريب طبقي سان سٺو
سڀند جوڙي ٻوڏ ٿي پيئڻي مڻند
حاصل ڪرڻ جي واٽ سڻائي ٿيندي.“
مڃاڻا گالدي حيدرآباد ڪراچي، سکر ۽

ٻي شڪارپور ۽ ٿرپارڪر جون هنديءَ ۾ ڪيون
جيتوڻيڪ سڀ هنڌ کيس ماهر انگريزيءَ
۾ ڏنا ويا. چيائين ته آمريڪا مان موٽي
اچي پسارم ۾ رهڻ سان ٽيڻ جي اڳواڻ
ڪوڪلي متاراج آگيا ڪئي ته ٻارنهن مڃيئا
ٽيڻ جو ٻيڙو ڪري حالتون ڄاڻي ٻوڏ ٿي
ڇپ چوڃ ۽ ڪم ۾ شڪ وڃيڻ. ٽال اندو
مدو پورو ٿيو آهي. وڌيڪ چيائين :

”ٽيڻ جي ٽوڙي ۾ مون ڏٺو ته
ملڪ ۾ چيڻي جاڳڻا اچي ويهي آهي.
ماڻهن کي ٽپڻي آڻا جاڳي آهي ته اسان
جو ٽيڻ وڌي ڪيڏهن اڃا ٿي رهندو.
انڊين نيشنل ڪانگريس پيئڻي اجلاس
۾ خود حڪومت حاصل ڪرڻ جو ٺهراءُ ڪيو
آهي. پر خود حڪومت ٽپڻ ۽ ٻيڙو ڇڏڻ
آهي. اسانکي اوترو سوراڄ ملندو جيتري
جي لائق ٻالڪي اسين ٻڌائي سگهنداسون.
خود حڪومت حاصل ڪرڻ لاءِ توهان
کي ۽ مولڪي ڪم ڪرڻ گهرجي، پورو ڪم
ڪرڻ گهرجي. جيترو ڪري ٽپڪار بند
ان ٿي ٿي مدار آهي ته ڇا ملندو؟

ڪي شرط آهن جي اسانکي پورا ڪرڻا
پوندا. هڪڙو آهي ته اسين سڄي پاواڻا
سان پوري طرح سوڊيشي اختيار ڪريون.
سوڊيشي ۽ سوراڄ ٻي ٻيڙو آهي.

ڪوڪلي جي لائق نه آهن. پر جي توهين
ڪوڪلي جي ٽپڻ ڪرڻ ڪوڪلي جي نه
ڪندا ته ڪم اچڻ جي توهان ۾ پوڪيئا
ڪانهي.“

ڪراچي ۾ ڪوڪلي جي ٽوڙي جو اڏڪيائين
ڪندي چيائين :

”جيڪڏهن ڪوڪلي جي ٻيڙي نه
ڪنداسون ته جي اڏڪيائين اڃا پوءِ بندو.
جيئن پڪ ٿئي ٿو ڪن سان ڪوڪلي ٻارم
مالا جي سوا ڪئي ۽ ٻارم ٽپڻ ٻارم
ٻيڙو بندو رهيو. سو اسين ڪاٺيل سڄي
سڳون ٿا. هن حال کان ٻاهر ڪوڪلي
ٻيڙو اوهين ڪوڪلي جي ٻيڙي ڪوڪلي
جو وڃار ڪندا وڃو ۽ اهڙي طرح
سندس ٻيڙي ٺاهڻ ڪندو.“

مڃاڻا گالدي سان حيدرآباد ۾ ڪراچي ۽
ٽپڻي سڄا جا متر ٻيڙو ۽ ڪراچي ۾
ڪراچي واپارين ٻيڙو مڃاڻا گالدي جو آدرستڪار
ڪيو. مڃاڻا کيس چيو :

”ڪراچي ۾ ٽپڻ واپاري وڃن لائين کي
ٻيڙو ٺاهڻ چوان ٿو. واپار ۾ ماڻو پوءِ
جي شيوا ڪوڪلي جو وجهه ڪوڙي ڪري
چوڻ غلط آهي. سڄ جي پاواڻا وارا
واپاري ٽيڻ لاءِ ٽپڻا ڪارائتا ٿيا.
اسانجي ٽيڻ جو اڏار پڙهيل ماڻهن کان
وڌيڪ واپارين جي هٿان ٿيندو. سوڊيشيءَ
جي پاواڻا کان سواءِ خود حڪومت ڪن
ناردي (۱۹۱۱) واري (۱۹۱۱) واري (۱۹۱۱) سوڊيشي
جي (۱۹۱۱) واري واپاري گهڻو ڪري
ڪم ٿو. واپار ۾ واپاري همدو آهي ته
ٽپڻ ۽ ٽپڻ ۽ مسلمان آهي ته امان ٿي

۱۹۱۱-۱۹۱۲ ۾ ٽپڻ واري واري نه گهرجي. هڪ هڪ منٽ ايشور لاءِ ايشور
ٽپڻ واري واري ۽ ايشور جي سوا لاءِ هتي.

سنڌ جا ست دورا

مهاڻا گانڌي پنهنجن ديش جي دورن ۾ سنڌ کي ڪيڻ وساريو. هو سنڌ ۾ ست دفع آيو. ۱۹۱۶، ۱۹۱۷، ۱۹۲۰، ۱۹۲۱، ۱۹۲۹، ۱۹۳۱ ۽ ۱۹۳۴ ۾. انهن ستن ئي دورن جا پورا سنڌ وارا ۽ تڪميلوار ورتائت نه ملڻ مشڪل آهن، مگر جيڪي ڪجهه حقيقتون جدا جدا بستڪن ۽ ذريعن مان هٿ ٿي سگهيون آهن سي هيٺ درج ڪجن ٿيون.

پهريون دورو

مهاڻا گانڌي ۲۶ فيبروري ۱۹۱۶ع تي سنڌ ۾ پهريون دفعو پڌار ٿيو. حيدرآباد، ڪراچي، سکر ۽ شڪارپور ۾ سندس شاندار سواگت ٿيو. حيدرآباد ۾ بمبئي ڪائونسل جي ميمبرن آنربل غلام محمد پوٽي ۽ سر غلام حسين جي اڳواڻي هيٺ شهر جا مکيه ماڻهو پنجاهه کن گهوڙي گاڏين ۾ سرگس ڪري کيس اسٽيشن تان شهر ۾ وٺي آيا. چندن جي ٻيٽي ۽ برکيس شهر واسين پاران مانپٽر ڏنو ويو. ڪراچي ۽ ۾ مهاڻا گانڌي جي مرحبا سينٽرل چورس وٽ وٺنداس ۽ سينٽرل غلام علي چاڱلا ۽ شهر جي مکيه واپارين ڪٿي ۽ شاهي سرگس ۾ کيس شهر ۾ گهمايو ويو ۽ نگر واسين کيس مانپٽر ڏنو. اهڙيءَ طرح سکر ۾ شريمان وٺو مل بيجراج جي اڳواڻي هيٺ شهر جا پرک مهاڻا کي اسٽيشن تي وٺي آيا ۽ سرگس ڪري سڌار سڀا جي جاءِ تي کيس وٺي آيا ۽ ديوان پوڄسنگهه پهلا جڳهه جي صدارت هيٺ مانپٽر ڏنو ويو. شڪارپور ۾ ڊاڪٽر موهن لعل سونهار سندس آجيان جو بندوبست ڪيو. گانڌيجي ڪراچي ۾ درگاداس آڏواڻيءَ وٽ لٿو ۽ حيدرآباد ۾ برهمچري آشرم ۾.

سنڌ ۾ مهاڻا گانڌي جو ايتري ئي ٻوڙ ۽ شوق سان سواگت ڪيو ويو جيترو ڪجرات ۾ يا ڪٿي چئجي ته ان کان به سرس. مهاڻا چيو ته هي جيڪو ٻوڙ، هندو مسلمان سڀني ذات پات جي پيد کان سواءِ مولڪي ڏيئي رهيا آهن سو نه منهنجي ڪري آهي پر انهن ڀائرن ۽ پيٽرن جي صفحي جن ڏکڻ آفريڪا ۾ يارٽ مانا جي رومان قائم ڪرڻ لاءِ سختيون سنڀريون ۽ قيد ڪاٽيا. هيءَ مرحبا ڏيئي توهان انهن جي قربانيءَ جي عزت ڪئي آهي. يارٽ جو ميان ديش پکٽ گوبال ڪرشن گوڪلي ۱۹۱۵ع ۾ گذاري ويو هو. حيدرآباد ۾ هو مريد حال ۾ ۽ ڪراچي ۾ خالق ڏهه حال ۾ گوبال ڪرشن گوڪلي جي تصوير جي اڌ گهاٽن جي ڪري مهاڻا گانڌيءَ کان ڪرائي ويئي. مهاڻا گانڌيءَ جيڪي انهيءَ موقعي تي چيو تنهن ۾ سندس اٺوڪي هسٽي ۽ هڪ لڙالي واپڪيان ٻڌائي ۽ جو اشارو سمجھيل هو. حيدرآباد ۾ چيائين: ”مان جيڪڏهن سرگواسي گوڪلي جي ڪن ڪرهن ڪرڻ جي ڪوشش نه ڪريان ته مان هن فوٽي جي اڌ گهاٽن

سڄو ڪوي يا رشي ته اهو آهي جو مڙيوءَ ۾ جيون ۽ جيون ۾ مڙيو ٿو پسي.

بغاوت جو اڻڀاسڪ ڪيس
مهاڻا گالڊيءَ کي جڏهن ٻڌايو سرڪار جي پوڄا ۾ آيو ته هو پنهنجي

عجيب سڪائڻ سان
اڻڀاس جي لوهان
کي بگاڙي ٿو.

شراف ۽ گالڊي

جيءَ، پيئي الهن

مڏمن ۾ حور وڃ

ور ٿو ٿين ۾ هڪ

هڙائي صاف ڏسڻ

۾ اچي ٿي، ڇو ۾

پهڻي ڇو ۾ سڀ

ڦاسون کان مٿي

آهي ۽ پهڻي پنهڻ

هي ڏوڏ لاءِ سزا

گوري ورتي.

مهاڻا گالڊيءَ

جو ڪيس راجپوتي

۽ ڦالولي ڪيتر ۾

گهريءَ معنيٰ

سان ٻيل آهي ڇو

۾ شراف واري

مڏمي حيات ان ۾

راجپ سان وفاداري

۽ ويڪ سان

وفاداريءَ جي

ڇڪري چٽل آهي.

سڄ ۾ گالڊيءَ

کي ڪيس ۾ هلي

رهيو هو مگر ايشور

ٻڌايو سرڪار کي

مهاڻا جو ڪورٽ اڳيان بيان

بغاوت جي ۱۲۴ قلم جي ڪيس سرڪار
ڪا آهن ٽن مان مون گهڻن جو اڀاس ڪيو
آهي. مولڪي معلوم آهي ۾ هندستان جا ڪيترا
محب وطن ان قلم جي سڙاڻ ڪيا ويا آهن.
انڪري مان پنهنجو سڙاڻ ڪيو سو سمجهان جو ان
قلم جي ڪيس مان ٿي ڪيس ڪيو ويو آهي ...

جيترو هن سرڪار هندستان کي ڇڏيو رسايو
آهي اوترو ئي ڪي به سرڪاري سرشتي هن
کان اڳ ڪوڏ رسايو آهي، ۽ انڪري ان سرڪار
خلاف ناراضو ٿيڻ مان هڪ لک ڪارڊ آيو
سمجهان. هندستان انڪري سرڪار جي عيقت جي
جيترو ڪاٺ ڪيو ويو آهي اوترو اڳ ڪڏهن
ڪوڏ ٿيو هو. انڪري ايتري سرشتي لاءِ قرب
ڏارڻ مان پاپ ٿو سمجهان.

..... غراڻيءَ سان اسڪار ڪرڻ اهڙو ئي

نرخ آهي جيترو لڪيءَ سان اسڪار ڪرڻ.

انڪري مان اها طلب ٿو ڪرڻان جڏهن شيء

کي قانون جي ڏوڏ ٿو سمجهو وڃي ۽ هو ڪجهه

آڏ ڪڏهن به لگرواسيءَ جو اعليٰ ۾ اعليٰ نرخ

ٿو سمجهان، ان ڪرڻ لاءِ ڪي ڪارڊ ۾ وڌ سڙا

مولڪي ملي سگهي اها مولڪي ڏي وڃي ۽ آڏ

خوشيءَ سان اها برداشت ڪندس. انڪري

مستحق، اوهان لاءِ ۾ رستا کليل آهن، ها ۾

هڪڏهن اوهان محسوس ڪريو ۾ جنهن قانون

عقيد اوهان ڪاروبار خلاف ٿا سر ڇڏو آهي ۽

آڏ بي گناه آهيان ته استيڻا ڏيئي ان سان

پنهنجو ٿاڻو ٽوڙي ڇڏيو، ها جيڪڏهن اوهان

سمجهو ۾ جنهن سرشتي ۽ ڦاسون جي اوهان

ڪاروبار خلاف ٿا اوهان ديش جي ماڻهن لاءِ لک

آهي ۽ انڪري منهنجون سرگرميون ضرور ناڪ آهن

۾ مولڪي وڌ ۾ وڌ سڙا ڏيو.

مارچ ۱۹۲۲ ۾ بغاوت

جي ڏوڏ لاءِ

ڪيس ڪوڏ ڪڏهن

مهاڻا گالڊيءَ

جيڪو ڪورٽ

اڳيان بيان ڏنو هو

انسان ذات جي

اڀاس ۾ هڪ خاص

اهميت رکي ٿو.

شري جي اهر شيلٽ

سر ۾ ڪورٽ جي

مڏ ان ڪيس جي

ساري ۾ هڪ

ٿيو مضمون لکيو

آهي. ان ۾ هو

چوي ٿو:

”منصب حاليءَ

عسي اڀاس ۾

شراف جي پرڏ

مڏمي کانسواءِ ٻيو

ڪو به مڏمو ڪوڏ

ٿيو آهي جنهن جي

گالڊيءَ جي

مڏمي سان مشابهت

ڪري سگهجي،

مڏمي ايتري دلچسپي

هاڻائي عيقت ۽

منهنجو انسان جي

موت تي اهڙو ئي

مڏس، شراف کي ڪس

ايشور سڀ کان وڏو ڪمياگر آهي. هو حتی هوندو آتي ڪچرو

۾ سون ٿي ويندو.

سماجواد

لوڪ سڀوڪ سنگهه

مهاٿما گاندھي ۽ شھادت جي ڏينھن ڪانگريسمن لاءِ جا وصييت ڇڏي ادا ٿي سندس من ۾ رٿيل لوڪ سڀوڪ سنگهه جي جوڙجڪ جو خاڪو. سندس ويچار ھئو تہ آزادي حاصل ڪرڻ بعد ڪانگريس راجپتي ڪاريہ کي ڇڏي ھڪ جوڙجڪي سنسٽا بطبي بوي، جيئن ڪانگريسي ڪاريہ ڪرڻا عيدين ۽ ٺاڻي جي لالچ ۾ نہ ڦاسي پون. ان رٿيل لوڪ سڀوڪ سنگهه جي جوڙجڪ ۾ لوڪ سڀوڪ لاءِ گاندھي ۽ ھينريون خاڪو رٿيو ھو:

(۱) الڊين نيشنل ڪانگريس جو نالو بدلائي ”لوڪ سڀوڪ سنگهه“ رکيو ويندو.

(۲) ان سنگهه جو ھر ھڪ ڪاريہ ڪرڻا:

(الف) ھڪ جي ڪٽيل ست ۽ ھڪ جي آڏاڻي تي اٺيل سرٿيفائيڊ ڪاڊي پھريندو.

(ب) ھو ھر ڪنھن ٽنن جي اڇوتپڻي جو ٽرڪ ڪندو. اٽلر جاني ايڪٽ، سيني ڌرمن لاءِ سمان عزت ڏارڻ، ۽ سيني جالن جي لوڪن لاءِ ذات، جاني ۽ رنگ بيد بنا ھڪ ڇھڙي ويوڻا پيدا ڪرڻ ۽ ھڪ ڇھڙن وجھن ميسر ڪرڻ جي حق ۾ رھندو.

(ب) پنھنجي مرڪز جي ۽ ٻين وارن ٻولين سان شخصي لاڳاپا رکندو.

(پ) ڪانون ۾ ڪم ڪندڙ تيار ڪندو.

(ت) روزانہ ڪاريہ جو رڪارڊ رکندو.

(ث) ڪالون کي سوالنامي بڻائڻ جي ڪوشش ڪندو.

(د) ٻولڻن جي رھواسين کي صحت

مٿائي ۽ ڄا سڌالت سيکاريندو ۽ بيمارين کي روڪڻ جا اپاءَ ڏيکاريندو.

سماجواد ھڪ بلڪل سندر شد آھي ۽ منھنجي ويچار موجب سماجواد ھيٺ سماج جا سڀئي فرد ھڪ جھڙا آھن، ڪو ليڇ نہ آھي، ڪو اوچ نہ آھي. ان ۾ راجا ۽ ڪڙمي، شاھوڪار ۽ غريب، مالڪ ۽ مزدور سڀئي ھڪڙي سطح تي آھن.

سماجواد ھيٺ ھر ڪنھن لڳر واسي ۽ کي ھڪ جيترو پگھار ملڻ گھرجي — وڪيل، ڊاڪٽر، اڏياڪ، مزدور، ڇڙي يا ڀنگي. ان آدرش تي شايد پارٽوآسي سماج پھچي نہ سگھي مگر ھر ڪنھن پارٽوآسي ۽ جو ڪرڻو آھي نہ انھيءَ لڪش تي پھچڻ لاءِ چٽ لڳائي. آزاد ھندستان ۾ ٺھي دھلي ۽ جي محلان ۽ غريب مزدورن جي رھڻ وارين مصيبت پوئل بستين جي وچ ۾ جو شاھي ويڇو آھي سو ھڪڙو ڏينھن رھي نہ سگھندو. جيڪڏھن دولت ۽ دولت سان حاصل ڪيل طاقت راضي ۽ خوشيءَ تياڳ ڪري عام سان ولديا نہ ويا تہ ھڪ ڏينھن ھنڪ خولي انقلاب اوس اچڻو آھي.

ورڻ جنگ جو ويچار مولڪي ڪڏھن ڪين آڏو آھي. ڀارت ۾ ورڻ ڀڄڻ ۽ اڏڻ ڪينھي پر اھا ٺاري سگھجي ٿي. آرٽڪ ھڪ جھڙائي ۽ جي معنيٰ اھا نہ آھي تہ ھر ھڪ وٽ ھڪ جيترو ٺاڻو ھجي. راستوڪ معنيٰ اھا آھي تہ ھر ھڪ کي پنھنجن گھرجن پوري ڪرڻ لاءِ ضروري وسيلو ميسر ھجن.

سماجواد ستاين ڪرڻ لاءِ ڏاڍ ۽ خولڙي ۽ جو طريقو اختيار ڪرڻ ضروري نہ آھي. اھڻا ۽ ستياگرھ جي وسيلي اھو مقصد حاصل ڪري سگھجي ٿو.

ايشور جو ڪوئي بہ ڪاريہ اُدیش بنا نہ ٿيندو آھي.

لوڪ راڄ

لوڪ راڄ، انتظام وارو ۽ روشن، دلنا
پر بهترين دستور آهي.

مڻهنجي لوڪ راڄ پرستي جي تصوير
اها آهي ته ان هيٺ ڪمزور پر ڪمزور
شخصن کي به اهڙائي موقعه مهيا ٿئي ٿو ته
ماتورو پر ماتورو ڪري.

لوڪ راڄ به عيسا سان گڏوگڏ
ڪوڙ ۽ عيسا سان گڏوگڏ.

اهو سوراخ هجڻ جي حاصل ڪرڻ لاءِ
۽ جنهن کي ڦاٽڻ لاءِ لڳاتار جدوجهد
هو ضرور ٿئي ٿو ”سوراخ“ ٺهندو.
ٻوڪه ڪوٺي.

مڻهنجي لاءِ راڄپرستي سٺا ٻڌاءِ
ڪو ساڳيو (اڏي) نه آهي مگر عيسا
جي عيسا ڪيترن پر وڪاس حاصل ڪرڻ جو
وسيلو آهي. راڄپرستي سٺا هي معنيٰ آهي
قومي زندگيءَ کي ڇوڏيل عيوضن ڏيارڻ
انتظام ۾ رکڻ. جيڪڏهن قومي عيوض
مڪمل ٿي وڃي جو اهو ٺهندو ته انتظام
۾ هلندو ٿئي ته ٻيو عيوض جي ڇوڏڻ
جي ڪا ضرورت نه ٿيندي. اها ٿيندي اٿس
ڏسڻ جي لاءِ قانون جي عيسا ۽ عيسا.
اهڙي راڄ پرستي جو ڪو بهتر حڪم ٻڌڻ
ٿو ٿو. ڪو به ٻي اهڙي دستور ٺاهيندو
جو پاڻ ٻي لاءِ وڪاس نه ٿئي. آڏو
ٻاڪه عيسا انڪري راڄپرستي سٺا ٺهندو
ٿي ڪوڙ جو نه ان عيسا سرڪار ٿي ڪوڙ
جي.

ستياگرهه

سول ٽائيمز يا ستياگرهه جو ڪو ناڪر
جو عيسا اڌڪار آهي. اهو اڌڪار ٻڌي
ڏانهن نه ٿو اٿس ٿي نه رهندو. سول
ٽائيمز مان ڪڍڻ به اڌڪار ٻڌي
ٿو ٿو. گناهه ۽ ڏوهه مڃڻ ٿي اڌ
ٻڌي ٿو. ڪو به سرڪار ڏوهه کي ڏور
ڪم آڻي ڪم ٿي ڪري. جيڪڏهن سرڪار
اٿس نه ڪري. نه سرڪار ٺهندو ٿي ڪم ٿي
وڃي. پر جيڪڏهن سول ٽائيمز کي ڪم
ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي وئي ته اهو وڌيڪ
کي ڪم ڪرڻ ٻڌي ٿو.

ستياگرهه عيسا ڏسڻ جي اهو ڪم
مخالفت خلاف عيسا نه ڪم آڻي.
مخالفت کي ڏسڻ ۽ همدرديءَ سان ٻڌڻ
آهي. ڏسڻ معنيٰ ڪم ٿي ٿو.

ستياگرهه جو مطلب آهي ڪم ٿي ٿو
ڏسڻ جي عيسا حاصل ڪرڻ. ڏسڻ سان
مثال جي عيسا ٿي ٿو آهي. جا ٻاڪه
صحيح نه آهي ان ڪرڻ کان انڪار ڪرڻ معنيٰ
ٿي آهي اهو ڪم ٿي جو اهو ڪم.
اها اها شڪتي آهي جنهن جو اهو ڪم
ڪو ڪري سگهي ٿو. اهو ڪم، اهو ڪم،
اهو ڪم، اهو ڪم اهو ڪم اهو ڪم
وڪاس ٿي.

عود ٿي ٿو. ڪم ٿي ٿو ۽ وڪاس
آهي آهي، ڪم ٿي ان جي آڏو ڪوڙ
ڪوڙ ٿي به ٿي ٿي ۽ اولهين ۽ اولهين
ٿي ٿي ٿي ٿي.

ڏسڻ ۽ ايمان ۾ اضافو ٿي ٿي ٿي ٿي ٿي.

اُديش ۽ طريقا

Means & Ends

اُديش ۽ طريقا منهنجي جيون جي فيلسوفيءَ ۾ هڪ جهڙا ئي شيد آهن. ستيه ۽ اهنسا ايترو ته هڪ ٻئي سان ڳنڍيل آهن جو انهن کي هڪ ٻئي کان الڳ نه ٿو ڪري سگهجي. اهي ٻه هڪڙي سڪي جا ٻه پاسا آهن. چئي نٿو سگهجي ته انهن پاسن ۾ سڌو پاسو ڪهڙو آهي، اُٿو ڪهڙو آهي. ان هوندي به چئبو ته اهنسا آهي ساڌن ۽ ستيه آهي اُديش يا ساڌي. ساڌن بهدائين اسانجي پيچ اندر هڪ گهرجن ۽ الڪري ئي اهنسا اسانجو ٻرم ڌرم آهي. انهن جيڪڏهن ساڌن جي باري ۾ خبردار رهنداسون ته پوءِ اُديش اڄ نه سڀيان ضرور حاصل ٿيندو. اسان جڏهن اهو اڪتو بخوبي سمجهو ته پوءِ آخرين جيست لاشڪي اچي آهي. ڪهڙيون به ڪٿي مشڪلاتون اچن، ڪيتريون به ڪٿي ظاهري طور شڪستون ملن، پر اسان کي ستيه جي کوچ ڪڏهن نه تياڳڻ ڪيرجي ڇو ته ستيه خود ايشور آهي.

انهن سمجهڻ نه ساڌن ۽ ساڌي جي وچ ۾ يعني اُديش ۽ طريقن جي وچ ۾ ڪو فرق نه آهي، هڪ ٻيل آهي. انهيءَ ٻيل ڪري ئي جن کي ڌرمالما ڪري شمار ٿو ڪيو وڃي اهڙن شخصن کان به گناهه ٿي ويا آهن. ساڌن آهن ٻجه مثل ۽ ساڌي يا اُديش آهي وڻ. اُديش ۽ طريقن جي وچ ۾ اهڙو سنڀند آهي جهڙو وڻ ۽ ٻج جي وچ ۾.

مان ڪاميابيءَ حاصل ڪرڻ لاءِ ڪنهن چوڻي مارڪ جي هجڻ ۾ وشواس نه ٿو رکان.

راشٽر واد ۽ انٽر راشٽر واد

راشٽري وادي بطبع کانسواءِ انٽر راشٽري بطبع ناممڪن آهي. انٽر راشٽري ٻڌڻ تڏهن ممڪن ٿي سگهي ٿو جڏهن راشٽر ٻڌڻ هڪ حقيقت ٿو بڻجي، يعني جڏهن هڪ هڪ ڏيس جا ناگرڪ پاڻ کي منظر ڪن ۽ هڪڙي شخص جيان گڏجي قدم کڻن.

قوميتي ۾ غرايي ڪيٽي، پر اڄ جي قومن اندر ڇا تنگدلي آهي، ڇا خود غرضي آهي، جو علحد پٿو آهي سا ئي غرايي آهي. هرڪو ڏيس ٻئي کي ڪشت ۾ وجهي ڪمانڊ ٿو چاهي، ۽ ٻئي جي وئاش ۾ پئجهو ڪلياڻ ٿو ڳولي.

منهنجو اُديش آهي سڄي سنسار سان مترتا. مان هڪ ئي وقت ڳيٽي ۾ ڳيٽو ٻياري رکي ڄاڻان ۽ ساڳئي وقت ظلم جو ڳيٽي ۾ ڳيٽو مٽايو به ڪري ڄاڻان.

منهنجي حب الوطني منهنجي ڌرم جي ماتحت آهي، مان ڀارت کي انهن ڇنڊڻ ٻيل آهيان جيئن ٻار ماما جي ڀاتيءَ کي پنڊڻ ٻيل هوندو آهي ڇو ته اهو منهنجو وشواس آهي ته هوءِ ئي مولڪي ڳيٽ ٻيل روحاني قوت بخشي ٿي. ڀارت ورش اندر اهو وايو منڊل موجود آهي جو منهنجن اوج ۾ اوج اڀلا سائنس سان ٺهڪي ٿو اچي، اهو جي ويو ته پوءِ آءٌ بغير بڻجي بولدس ۽ ڪڏهن به مولڪي سنڀاليندڙ ڪو نه ملندو.

مان ڀارت جو هڪ لاهڻو سيوڪ آهيان ۽ ڀارت جي سيوا ڪندي مان انسان ذات جي سيوا ڪري رهيو آهيان.

جيسين جيو مائٽر سان ايڪتا جو احساس نه ٿو ٿئي تيسين ڀارت ٿا،

اپواس، ڇپ ٽپ سڀ وئرت ڳالهيون آهن. — بابو

ارٿ شاستر

آرٿگ سمانتا

منهنجو آدرش نه آهي هڪ جيئي وراست،
پر مولڪي ڏسڻ ۾ اچي ٿو ته اهو ئي ڪوڊ
سگهندو الڪري انسان روءِ وراست لاء پاڻ
پوڙ بندو رهندو آهيان.

مان هولد ائين ڇوان نه هڪ ڪري اسين
مڙهي ڇوڙ آهنون. مان جيڪڏهن ڪا شيء
ڪٿان ٿو چينجو مولڪي ٿرڻ ڪپ ڪوئي
۽ اها پاڻ وٽ رکي ٿو ڇڏيان ته چئبو ته مان
بني وٿان اها شيء ڇوڙايان ٿو. مان اٿس
ڇوڙ هي همت ٿو ساريان نه ڦٽوڻ جو هڪ
بنيادي سڌالمت آهي، بنا ڪنهن هڪڙيء
نه لياڙيء حالت هي، نه ڦٽوڻ اسان هي
روز بروز جي گهرجن لاء ڪامي آڻائيندي آهي
۽ انگري هرڪو هڪڏهن پڻيچي گهرج
موح ڇڏي ڪي ۽ ان کان وڌيڪ نه ڪئي نه پوء
دنيا ۾ نه ڪو غريب رهي ۽ نه ڪو بک مري.
پاڻ وٽ ملڪيت نه ساندڻ ڇوري نه
ڪرڻ مثل آهي. ضرور ڪان وڌيڪ پاڻ
وٽ رکڻ ڇوريء برابر آهي.

جيئن ڏس اندر هڪڙو نه سڄي لڳي
ماڻهو يا استري روزگار يا کاڌي بنا آهي ليسن
اسانڪي سڪو ويلر ڪانمڊي له اچڻ گهرجي.
منهنجي وس ۾ هتي نه مان هولد مڙهي
سداورست بند ڪري ڇڏيان. انهن سداورتن
اسانڪي ٿور ۾ ستي، بڪاري، ڊونڪ ۽
ڪنار ڪي وڏاڙو آهي.

نڪ ۽ بيڪاريء ۾ وڪوڙيل ماڻهن لاء
اهڙو جو اهو روت ٿي قبول ٻوٽو آهي
جنهن ۾ انهن لاء کاڌي ۽ روزگار هي آشا
سمائل آهي.

ارٿ شاستر ۽ لڳي شاستر هي وچر ڪا
عاجذپي هي لکي ليڪ مان ڪڍي ٿو سڳيان.
اهي آرٿگ بدليون هي انسان يا ٿور هي
اخلاق کي ڇڏيو ٿيون رٿائن سي ڪيئي
واريون آهن ۽ ان ڪري اهي ڪنار سان
پريل آهن. الڪري ها آرٿگ وڻجڙ بند ٿي
هڪڙي ملڪ ڪي ٻئي تي شڪار ڪرڻ
هي اعزاز ٿي ڏئي اها اخلاق رست آهي.

ٻولي بلات خود خراب ڪيئي، ان
جو ڊرائيوڪ ڪرڻ خراب آهي. ڪنهن نه
ڪنهن روت ۾ ٻوليء جو ڪپ نه ٿندو
ٿي ٿندو. پڻيچي ملڪيت جو سهوڙن
ٿاڳ نه روايتي ماڻهن مان نه ڪي ٿورا عمل
۾ آڻي سگهندا. ٻولي پڻيچي کان جيڪي
ڪجهه هئي طور طلعي سڳي ٿو سو هيء
نه هو ٻولي ۽ ملڪيت هڪ امالت ڪري
سمتجن ۽ انهن جو سماج جي شيوا لاء
اڻوڳ ڪن. وڌيڪ حد ڪرڻ ها سولي
هڪڙي بند ٿي ڏئي انڪي ٿي قتل ڪرڻ
برابر آهي.

منهنجي وڻجڙ موح پارست جو آرٿگ
ڊانجو اهڙو هٿڻ گهرجي، پارست جو چر ساري
سزار هٿي اهڙو هٿڻ گهرجي جنهن ۾
ڪو نه کاڌي ۽ ڪيڙي کان والڇيل نه هجي.
هر ڪنهن کي اهڙو پوڙ جو ملڻ گهرجي جو
هو پڻيچو گذر ڪري سگهي.

جنهن جو سڄو ڪر شمو مرض پالا ۾ آهي.
اسن مڙهي هي پڻيچا پڻيچا مرض پاليون
نه هي پڻيچو پاڻ حاصل ٿي ويندا.

چيني لوڪ راجير سرشتي لاء پوجن موافق آهي، پر اها نڪم چيني
جوڙ هڪي ۽ سمجنداريء سان پريل هٿڻ گهرجي. — بابو

گوت ۽ گوناڻا

مشينري

مان مشينريءَ پٺيان پاڻي جي خلاف
محض انڪري نه آهن ڇاڪاڻ ته اهي مشينون
آهن. ٿي ڇاڻو جو انسان وڃي ٿو انساني
پوزيٽو کي بيڪار بڻائيندو تان جو هزارين
بيروزگار بلجي گهڻيون ٻيا ٿا ڇاڪاڻ ته.
وقت اوڙين محتاج ٻڌائڻ ڇاهيان ٿو پر
سموري انسان ذات لاءِ ۽ نه منهنجي
جي ڪنهن ڪڙي حصي لاءِ. آءٌ ڇاهيان
ٿو ته دولت ڪن ٿورن جي هٿ ۾ بند نه
رهي پر سڀني جي هٿن ۾ رهي.

مشينري کي به ڪو سٺان آهي، مشينري
اڄ جي بکر ۾ ٻيهي وٺي آهي. پر ضروري
انسان ٻوڙ هڻي جي جڳهه مشينريءَ کي وٺڻ
نه گهرجي. هڪ سڌاريل هر سٺي وسيلو آهي.
پر جيڪڏهن ڪنهن مشينريءَ جي ايجاد
ذريعي ڪڙو شخص سڄي ڀارت جي زمين
ڪيڙي وڃي ۽ زرعي بيدايش نسي قبضو
ڪري وڃي، ۽ لکن کي ڪورورگار نه ملي،
نه اهي اوس بک مرندا ۽ بيڪار هئا ڪري
هو به بلجي ٻولدا جيئن ڪه ڪيترا ئي ٻيا
آهن.

سڀ کان مکيه وسيلو آهي انسان. مشينري
انسان هٿن کي بيڪار نه بڻائي. مان مڃان ٿو ته
ڪن حالتن ۾ مشينري ڪارائتي نه سگهي ٿي.
سمن جي مشين ڏانهن لٽاڻو ٿو. ٿورن جي
ڪارائتيون وسيلون ايجاد ڪيون ويون آهن
نهن مان سمن جي مشين هڪ آهي. اها
مستر سنگر قرب وڃان پيشي جي استريءَ کي
ٻڌڻ کان بچائڻ لاءِ ايجاد ڪئي هئي.

مان ٻڌائي ڇڏيان ته جيڪڏهن اسانجا
گوت ناس ٿيا ته ڀارت به ناس ٿي ويندو.
ڀارت ٻوڙ ڀارت نه رهندو. هندستان کي جو
سنسار کي سندس ڏيڻو آهي اهو ختم ٿي ويندو.
ڳوٺن کي وري جاري نه ڏهن سگهيو
جڏهن انجو ڏهن بند ٿي. شاهي پنهاني
ٿي ڪارخانن وڃي جو نتيجو اوس ٿي
لڪرندو ڳوٺاڻن جو ڏيڻو ڪليو ڪلايو يا
ان لکو ڇو ته مشينريءَ کان بعد چٽا پٽي
۽ ٺهيل مال لاءِ مارڪيٽ پيدا ڪرڻ چاهي
مسٽر پيدا ٿين ٿا. انڪري اسان کي اها
ڪوشش وٺي آهي ته هر ڪو گوت خود
پور ٿي ۽ وارو بلجي ۽ اهي شيون تيار ڪري
جي ان گوت ۾ ئي ڪم اچي ڇڏيون هجن.
ڳوٺاڻن هنرن جو اهو روپ قائم رکندي،
جيڪڏهن ڳوٺاڻ جديد مشينري ڪم آڻين
ته مون کي ڪو اعتراض ڪونهي يا اهي اوزار
ڪم آڻين جي هو پاڻ ئي ٺاهين. اهي اوزار
ڊگهو پين کي ڏهن لاءِ ڪم آڻڻ نه گهرجن.

مان ڳوٺاڻين مشينين ۾ هر ڪو سڌارو آڻڻ
پسند ڪندس، پر مان چاڻان ٿو ته انساني
پوزيٽو جي جاءِ تي اچي ۽ جي سگهي ٿي
هلندڙ ٽڪون (Spindles) آڻڻ گناهه آهي سواءِ
ان حالت جي جڏهن لکن ڳوٺاڻن کي سندن
ٿي گهر ۾ ٻيو ڪو روزگار جو وسيلو ميسر
ڪري ڏئي سگهجي.

شهرن ۾ رهندڙن کي خيري ڪا چاهي
آهي ته ڪيئن اسانجا ڪورور هئا اڌ بڪايل
ڳوٺاڻا ڏهري ڏهري مرده ٿيندا پيا وڃن.
منهنجي دل ۾ ذرا به شڪ نه آهي ته شهرن
۾ رهندڙ چيٽا کي ايشور وٽ ان گناهه جو
هڪ ڏينهن جواب ڏيڻو پوندو.

هي شير ڪن پندر آهي، اڄ آهي سياڻي ڪونهي، هيئنر آهي ته
ڀل ڪانهو ۽ ختم، پوءِ ان جو ڪيڙو ٻانور!

پرواز قضا

ہزار گنا فی منہجی جیون کی بچاؤ آہی۔
ان کالسواء مان هن کان گپٹو اکب ہاؤل ہجی
ہوان ہا۔

خالڪي توڙي سارو جنڪ جيون ۾ مون کي بعض ڪڙي ۾ ڪڙا آزمودا مليا آهن. اهي مون کي عارضی طور آزمائشي ۽ ۾ اڃا ئي ڇڏيندا هئا. مان پراڻا ذريعي ئي ان آزمائشي ۽ جي پوستي ۽ مان ٻاهر لڪري سگهندو هوس. مون کي احساس ٿيو ته ڇوڙي دستور شير لاءِ خوراڪ ضروري آهي ۽ اڇوڙي دستور ئي آنا لاءِ پراڻا لازمي آهي. درحقيقت شير لاءِ خوراڪ ايترو ضروري نه آهي جيترو آنا لاءِ پراڻا، ڇو ته شير کي ٽن ورهيه رکڻ لاءِ بعضي اڻواس جي ضرورت نٿي ٿئي ۽ پر پراڻا جو اڻواس ٽنهي ئي ڪو نه لڪي وڃي ڪڏهن به پراڻا جي ڪا گهٽ ٿي سگهي ٿي.

جيون جي حدا جدا ڪيون پر پنهنجي
آخري ڏيڻ سڳ لاءِ ٻارڙا ٻيرون ۽ آخري
سڱ آهي. ٻارڙا ڪنهن بهديءَ زال جي
ولاءِ نه آهي. ليڪ طرح جيڪڏهن ان کي
سمجهيو وڃي ۽ ان جو ايتوڻ ڪم وڃي
ٿو ٻارڙا عمل جو سڀ کان وڌيڪ طاقتور
وسيلو آهي.

ہزاروں لاء لازمی آھی کہ انہوں نے زلزلہ
وشواس دھی . ان وشواس ہنا کاماب
ستاکر وپیار ہر آہی نی لٹر سکتھی .

برارلنا ذریعہ لی گاؤں، ڈکار، ین
کمرالینڈز ہاؤس ای صح ہائی سکھ لی.

سستی و اهنسا

انسان جي هٿ ۾ جي شڪت جون آهڻ
 تن ۾ اهنسا مٿان ۾ مٿان شڪتي آهي .
 منهنجي قابليت جي موٽار ۾ موٽار
 وٺائي اتر ايجاد ڪيا آهن تن کان اهنسا
 وڌيڪ شڪتيءَ واري آهي .

ڪن مٿن جو چوڻ آهي ته ستم ۽ اهنسا لاءِ دنيا جي عهدوار اندر ڪا جڳهه ڪانهي. مان انهن سان شاملءِ نه آهيان. ستم ۽ اهنسا. مولڪي وڃي ٿي ۽ مڪتيءَ لاءِ نه گهرجن. آءٌ سدائين اهي ٿڃر ٺا پي ڪندو آيو آهيان ته انهن اصولن جو پورا پورا ڄڻوڪ ڪم وڃي.

اچھا ہے اچھی شہرت آتی ہے۔
جو ہرگز اہم کر سکتی ہے۔
ان، اچھی و ہر مرد، ہر طبقہ
ہر مہ اچھی و ہر شہرت آتی ہے۔

اهڻسا رڳو هڪ ماڻھو جو رستو نه آهي۔
اهڻسا جڳهن مان سڃاڻبو آهي، تمام هڪ
سرگرم شڪستي آهي.

اعسا ۽ ڪائرا ڪڏو ڪڏو رهي نه ٿا سگهن.
 ڪو مڪمل ڊيمار بند شخص اندر ۾ ڪائرا
 ٿي سگهي ٿو. ڄمارن جو رڪڻ هي ڪائرا
 نه ٿو ٿي سگهي. ڇهه آهي. پر سڄي
 اعسا ٻورن لڙي ٿا ڪا سواءِ هنن ناممڪن آهي.

اڪيلا هي معطل اها نه آهي ته پنهنجن
 عزيزن کي ڇڏي خطري کان بچي وڃي .
 هيسا ۽ ڪائوترا سان بچي ويٺا هي وڃر نه
 مان هيسا کي ئي وڌيڪ پسند ڪندس .
 اڪيلا ويرا ها هي چوئي آهي .

اسين جيڪي نه آهيون اهو پاڻڪي ڏيکارڻ جو ڊونگ نه ڪريون.

حبسگی نہ تھی سگھی ان کرٹا حی اچا نہ کرہون۔ — ہابو

مهاڙما گانڌيءَ جا ويچار

(سندس ٽي شين ۾)

مون کي دنيا کي ڪا به نئين چيز سيکارڻي ڪانه آهي،
ستيه ۽ اهنسا ايتروئي پراچين آهن جيترو پڇاڙو — ٻاٻو

ايشور

ڌرم

مان اڀايندڙ کي نه ڏٺو آهي ۽ نه ڄاتو آهي. سنسار پير جي ايشور ۾ وشواس کي مون پنهنجو ڪيو آهي، ۽ منهنجو اهو وشواس اڻ مڃندڙ آهي انڪري آءُ ان کي انيو جو درجو ڏيان ٿو. پر شايد انهن ٻنهي وچي نه وشواس کي انيو ڪري سڏڻ ستيه سان ڪيلڻ آهي، انڪري آءُ انهن ٽي چونڊن ۾ منهنجو جو ايشور ۾ وشواس آهي ان جي بيان ڪرڻ لاءِ مون وقت کي شيد ڪو نه آهن.

ايشور جي شڪتي قاهر نه آهي مگر ڪريالو آهي. مرنپوءِ جي وچ ۾ جيون قائم آهي، ڪوڙ ڪمٽ جي وچ ۾ ستيه زلده رهي ٿو، ۽ اولده اندوڪار جي وچ ۾ روشني هلندي هلي ٿي.

مون لاءِ ايشور ستيه آهي، برابر آهي، ايشور نرپتنا آهي، ايشور زندگي ۽ روشنيءَ جو سرچشمو آهي ۽ ساڳئي وقت هو انهن سڀني وستن کان مٿي ۽ پري آهي، اوشواسين (atheists) جو اوشواس به ڇوڻي آهي، هو وائيءَ ۽ دليل کان مٿي آهي.

مان ايشور کي انسان ذات جي سبب ۾ پوڄت ڪرڻ جو حق ٿو ڪريان، ڇو ته مون کي خبر آهي ته ايشور نه مٿي آڪاش ۾ آهي ۽ نه هيٺ بازال ۾، پر هو هر ڪنهن پرائيءَ اندر ويڙهڪ آهي.

ڌرم هڪڙو پرڪش آهي جنهن جون گهڻيئي شاخاڻون آهن.

ستيه ۽ حق کان وڌيڪ ڪو ڌرم نه آهي. ”ڌرم“ شيد مان منهنجي مراد رواجي يا دستوري ”ڌرم“ جي نه آهي، پر اهو ڌرم جو سڀني ڌرمن ۾ ويڙهڪ آهي، جو اسان کي پنهنجي اڀايندڙ سان سنهڪ آڻي ٿو. ڌرم شيد جو جذبن مان اڇارڻ ڪريان ٿو تڏهن مان صرف هندو ڌرم ڏانهن اشارو نه ٿو ڪريان. مان هندو ڌرم جو لاشڪ ٻين مڙهي ڌرمن کان وڌيڪ مله ٿو ڪريان، پر مان ان ڌرم جو ذڪر نه ڪر ٿو ڪريان جو هندوپٽي ڪسان گهڻو اوج آهي، جو اسان جي مالڪ بناوت ۾ ٽي تبديل ٿو آڻي ڇڏي، جو کيس سندس اثر-ستيه سان اڻ ٿيندڙ ڳنڍ ذريعي جوڙي ٿو ڇڏي ۽ کيس پوتر ٿو بڻائي.

جدا جدا ڌرم جدا جدا رستا آهن جي هڪڙيءَ ئي منزل ڏانهن وٺي ٿا هلن، جي اسان ان منزل تي پهتاسون ته پوءِ ان ڳالهه جي ڪهڙي اهميت آهي ته اسان رستو ڪهڙو ورتو. حقيقت ته هيءُ آهي ته جيتريون ويڪتوون آهن، ڌرم به اوترائي آهن.

جو شخص پنهنجي ڌرم جي مول سڌالت کي پهچي ٿو اهو سڀني ڌرمن جي مرڪز کي پهتو آهي.

شرير جي بگڙڻ جو هڪڙو ڪارڻ اڏيرتا آهي. هن اڏير نه شرير به اڏير،
— ٻاٻو

(ساڄي کان) سوگراسي ڊاڪٽر چوڻوڙو گدوائڻي، سوامي ڪرشناڻند، عافي محمد (مڪرائي)، سو ڏار رتھ ڊمي سڳو، سوگراسي شري ڪروڙن وزيراعليٰ، سوگراسي پندھم اده پالو، شري پيسرمل، ھمس چتر - شري چوڻوڙو وليا (جیل ۾ لڪيل)

مهاڙما گانڌيءَ جا ويچار

(سندس ٽي شين مان)

مون کي دنيا کي ڪا به نئين چيز سيکارڻي ڪانه آهي،
ستيه ۽ اهنسا ايتروئي پراچين آهن جيترو پٺاڙ — بابو

ايشور

ڌرم

مان اڀايندڙ کي نه ڏٺو آهي ۽ نه ڄاتو آهي. سنسار پٿر جي ايشور ۾ وشواس کي مون پنهنجو ڪيو آهي، ۽ منهنجو اهو وشواس اڄ به منجهندڙ آهي انڪري آءُ ان کي انيو جو درجو ڏيان ٿو. پر شايد ائين چيو وڃي ته وشواس کي انيو ڪري سڏڻ ستيه سان ڪيلڻا آهي، انڪري آءُ ائين ئي چونڊس ته منهنجو جو ايشور ۾ وشواس آهي ان جي بيان ڪرڻ لاءِ مون وقت کي شيد ڪوٺو آهي.

ايشور جي شڪتي قاهر نه آهي مگر ڪرپالو آهي، مرليوءَ جي ويڙهي جيون قائم آهي، ڪوڙ ڪهت جي ويڙهي ستيه زندگي رهي ٿو، ۽ اولهه اندوڪار جي ويڙهي روشني هلندي هلي ٿي.

مون لاءِ ايشور ستيه آهي، نورم آهي، ايشور لڙيڪتا آهي، ايشور زندگيءَ ۽ روشنيءَ جو سرچشمو آهي ۽ سائمي وقت هو ائين سڀني دستن کان مٿي ۽ پري آهي. اوسواسين (atheists) جو اوسواس به خوني آهي، هو واپيءَ ۽ دليل کان مٿي آهي.

مان ايشور کي انسان ذات جي سبوا ۾ زراعت ڪرڻ جو پٿر ٿو ڪريان، جو ته مون کي خبر آهي ته ايشور نه مٿي آڪاش ۾ آهي ۽ نه هيٺ پاڻال ۾، پر هو هر ڪنهن پراڻيءَ اندر واپاڪ آهي.

ڌرم هڪڙو پرڪش آهي جنهن جون گهڻي شاخاڻون آهن.

ستيه ۽ حق کان وڌيڪ ڪو ڌرم نه آهي. ”ڌرم“ شيد مان منهنجي مراد روايتي يا دستوري ”ڌرم“ جي نه آهي، پر اهو ڌرم جو سڀني ڌرمن ۾ واپاڪ آهي، جو اسان کي پنهنجي اڀايندڙ سان سنمڪ آڻي ٿو.

ڌرم شيد جو جڏهن مان اڀارن ڪريان ٿو تڏهن مان صرف هندو ڌرم ڏانهن اشارو نه ٿو ڪريان. مان هندو ڌرم جو لاشڪ ٻين مڙهي ڌرمن کان وڌيڪ مله ٿو ڪريان، پر مان ان ڌرم جو ذڪر نه ڪريان جو هندوپٽي ڪسان گهڻو اوج آهي، جو انسان جي مالڪ بابت پر ٽي تبديل ٿو آڻي ڇڏي، جو کيس سندس اتر-ستيه سان اڄ ٿيندڙ ڳنڍ ذريعي جوڙي ٿو ڇڏي ۽ کيس پوتر ٿو بڻائي.

جدا جدا ڌرم جدا جدا رستا آهن جي هڪڙيءَ ئي منزل ڏانهن وٺي ٿا هلن. جي اسان ان منزل تي پهتاسون ته پوءِ ان ڳالهه جي ڪهڙي اهميت آهي ته اسان رستو ڪهڙو ورتو. حقيقت ته هيءَ آهي ته جيتريون ويڪتون آهن، ڌرم به اوتراڻي آهن.

جو شخص پنهنجي ڌرم جي مول سڌالت کي پهچي ٿو اهو سڀني ڌرمن جي مرڪز کي پهتو آهي.

شري جي بگڙڻ جو هڪڙو ڪارڻ اڌيرتا آهي. هن اڌير ته شري به اڌير — بابو

۱۹۴۲ جي ڪئمٽ الڊا هليل وٽس ڪراچي ۾ اهڙي سنڌي اڳواڻن جو درس

سڄي کان) سر ڏراسي ڊاڪٽر چوڌرام ڪڏراڻي، سوامي ڪرشناڻند، عافي محمد (مڪراڻي)، سر ڊار وٽ ڏهن سڪڙ،
 سر ڏراسي شري ڪورڊن وڊهراڻي، سر ڏراسي ٻڌدمه اڏ پٺاڻو، شري ٻڌسومل،
 سمس چتر - شري چوڌرام وليجا (جبل ۽ لڪتل)

مهاڙما گانڌيءَ جا ويچار

(سندس ٽي شين ۾)

مولڪي دليا کي ڪا به نئين چيز سڀڪاڙي ڪانڌي آهي،
ستيه ۽ اهنسا ايتروئي پراچين آهن جيترو پٺاڙ — ٻاڻو

ايشور

مان اُپائيندڙ کي نه ڏٺو آهي ۽ نه ڄاتو آهي. سنسار ڀر جي ايشور ۾ وشواس کي مون پنهنجو ڪيو آهي، ۽ منهنجو اهو وشواس اڃا موجود آهي انڪري آءُ انکي اهو جو درجو ڏيان ٿو. پر شايد ائين چيو وڃي ته وشواس کي اهو ڪري سڏڻ ستيه سان ڪيل آهي، انڪري آءُ ائين ئي چونڊس ته منهنجو جو ايشور ۾ وشواس آهي ان جي بيان ڪرڻ لاءِ مون وقت کي شيد ڪوڏ آهن.

ايشور جي شڪتي ظاهر نه آهي مگر ڪرپالو آهي. مرتب ۽ جي وچ ۾ جيون قائم آهي، ڪوڙ ڪپت جي وچ ۾ ستيه زندهه رهي ٿو، ۽ اولده اندوڪار جي وچ ۾ روشني هلندي هلي ٿي.

مون لاءِ ايشور ستيه آهي، برابر آهي، ايشور لڙيٺا آهي، ايشور زلڌڪيءَ ۽ روشنيءَ جو سر چشمو آهي ۽ ساڳئي وقت هو ائين سڀني رستن کان مٿي ۽ پري آهي. اوشواسين (atheists) جو اوشواس به ڏوٺي آهي، هو واپسيءَ ۽ دليل کان مٿي آهي.

مان ايشور کي انسان ذات جي سبوا ۾ پراپت ڪرڻ جو پسن ٿو ڪريان، جو نه مون کي خبر آهي ته ايشور نه مٿي آڪاش ۾ آهي ۽ نه هيٺ پاڻال ۾، پر هو هر ڪنهن پراڻيءَ اندر واپس آهي.

ڌرم

ڌرم هڪڙو پرڪش آهي جنهن جون گهڻيئي شاخاڻون آهن.

ستيه ۽ حق کان وڌيڪ ڪو ڌرم نه آهي. ”ڌرم“ شيد مان منهنجي مراد رواجي يا دستوري ”ڌرم“ جي نه آهي، پر اهو ڌرم جو سڀني ڌرم ۾ واپس آهي، جو اسان کي پنهنجي اُپائيندڙ سان سنمڪ آڻي ٿو. ڌرم شيد جو جڏهن مان اڇارن ڪريان ٿو تڏهن مان صرف هندو ڌرم ڏانهن اشارو نه ٿو ڪريان. مان هندو ڌرم جو لاشڪ ٻين مڙهي ڌرم کان وڌيڪ ملهه ٿو ڪريان، پر مان ان ڌرم جو ذڪر نه ڪريان جو هندو ڀڳتي ڪان گهڻو اوچ آهي، جو انسان جي مانسڪ بناوت ۾ ٽي تبديل ٿي وئي آهي، ڇڏي جو کيس سندس انتر-ستيه سان اڃا ٽنڊڙ ڳنڍ ذريعي جوڙي ٿو ڇڏي ۽ کيس پوتر ٿو بڻائي.

جدا جدا ڌرم جدا جدا رستا آهن جي هڪڙيءَ ئي منزل ڏانهن وٺي ٿا هلن. جي اسان ان منزل تي پهتاسون ته پوءِ ان ڳالهه جي ڪهڙي اهميت آهي ته اسان رستو ڪهڙو ورتو. حقيقت ته هيءُ آهي ته جيتريون ويڪتون آهن، ڌرم به اوتراڻي آهن.

جو شخص پنهنجي ڌرم جي مول سڌالت کي پهچي ٿو اهو سڀني ڌرم جي مرڪز کي پهتو آهي.

شرير جي بگڙڻ جو هڪڙو ڪارڻ اڌيرتا آهي. هن اڌير ته شرير به اڌير — ٻاڻو

(ساڄي کان) سر ڳواسي ڊاڪٽر چوڻرام گدراڻي، سوامي ڪرشناڻند، عافي محمد (مڪرائي)، سر ڏار ڀٽ ڏهن سنگي،
سر ڳواسي شري گورڊن وڙهراڻي، سر ڳواسي بهدمه اڏ ڀٽالو، شري ڀٽسومل،
تسم چتر - شري چوڻرام ولسيا (چيل ۽ لڪيل)

۽ چوڌاري اولهه اڏوڪار آهي. مولڪي سمجهه ۾ ڪو نه ٿو اچي ته مان ڇا ڇوان ۽ ڪيئن ڇوان. اسانجو ٻارو ٿيٽا، ڪيئنڪي اسين ٻاڙو ڪري پڪا ٻندا هٿيون، اسان جو ديش پٽا، هينئر اسان وٽ نه آهي. اسان کيس وري ڏسي نه سگهنداسون ڇهين اسان سالن جا سال کيس ڏسندا پئي رهيا آهنون. اسن وٽس سندس صلاح لاءِ ڪن وٺنداسون ۽ اڪي وري اسان وٽس من هي ڏيڇ هي ڳولا ڪنداسون.

روشني هلي وئي آهي مون چيو ۽ ساڳي وقت آءُ ان ۾ غلط عوس ڇو نه ادا روشني ڇا اسانجي ديس مٿان چمڪي رهي هئي سا ڪا رواجي روشني نه هئي. اها روشني جنهن اسانجي ديش کي همتا سال روشن پئي ڪيو آهي، اها اسانجي ديش کي اڃا نه ڪيئي سال روشن ڪندي ايندي ۽ هزار ورهه اڄ کانپوءِ به اها روشني اسان هي ديش ۾ ڏسڻ ۾ ايندي ۽ دنيا ان کي ڏسڻدي رهندي ڇو ته اها روشني زلده سٽه جو سڙو پ هئي، ۽ اڏاڏي ٻوڏ اسان وٽ هڪ پنهنجي اڏاڏي ستن سان، جو اسان کي صحيح ٻيٽ ڏيکاريندو رهيو، اسان کي غلط راهه ڪان هٿائيندو رهيو ۽ هنن ٻارڇين ديس کي آزاديءَ ڏانهن وٺي هليو.

دنيا ٻي راجيڪي مدرن، حاڪمن، ٽيليفون، راج ڪر مڃارين ۽ مڃا پڙهن جي شوقا جا قول مهالما گالڙيءَ کي ٻيٽ ڪا ٿي ڇو سٺاڙ عسي اٿياس ۾ ٿاڻي ملڻ مشڪل آهي.

—

وتسراءِ ٿيڻ مٿو سمجھي پڙهڻي ڌرمپتي ۽ ٻيو سار اٿي جو. اٿي آيل عوا دور دورو نيشن جا مدر ۽ اٿي پٽ.

اڄ ڏينهن دخليءَ ۾ ڪيئن ڪيڙ ۾ چلهه نه ٿي. ساري دخلي ڪيڙن مان لڪري اچي حلوس ۾ شريڪ ٿي ۽ راجڪيات ڏانهن هلڻ لڳي. جڏهن کان ٻولي تي منهن پيدا ٿيو آهي تڏهن ڪان اهڙو ڪو حاڪم، ڪو بادشاهه، ڪو چڪروڙي راجا، ڪو شهنشاھ، ڪو ڌرم گرو، ڪو بيمبر يا اڏاڏو نه ٿو آهي جنهن کي پڙهڻي ڇوڻ ۾ ايتري ماليت ملي عتي ۽ جنهنجي دنيا ۾ هي ڪرڻا وٺي شمشان ٻوڙيءَ ۾ ايترا اوڪ شريڪ نه هجن.

وڏي مدرن هي ڏيئي هي وڃي، رامداس گالڙيءَ ڇا ۾ اٿي لڳائي ۽ هٿا جو اٿاه ساگر ٻوڙا ٻوڙا ٻوڙو، پڙهه ۽ دڪي دل سان مڃاڻا گالڙيءَ هي هه ۽ ٻاڙو امر رعي پڪاريندو رهو.

دنيا جي ديسن هي گڏيل سيا، متحد جماعت United Nations هي سيا شوڪ عسي اظهار ڪرڻ لاءِ مهمل ڪئي ويهي، شوڪ ٻرگهت ڪرڻ لاءِ هڻندا نواها ويا. دنيا هي سڀني ملڪن، آمريڪا، ڪيناڊا، اٽر ۽ ڏکڻ آمريڪا جا ملڪ، يورپ ۽ رشا جا مڙهي ملڪ، عسڪرڪ پڙهيا پڙهيا ڇيندا نواها.

بديع حراغر لعل ٻيرون راند دڪي ۽ سڙ سان ٻيٽل عودي ۽ گهٽيندڙ آواز سان آل انڊيا رڊيو تان هي شد چيا: ”اسانجي عيون مان روشني هلي وئي آهي“

حبي غريبن کي ڪاٺڻ لاءِ لوڻ به نه هلي اٿي اسين رام راجهه

ڪيئن ڇو نڊاسون.

— ٻاڙو

متر شري پيسومل چانڊواڻي ٽيليفون طرف
 ڊوڙيو ته ڪنهن ڊاڪٽر کي سڏي وٺي.
 تنهن وچ ۾ ماڻهن خونيءَ کي جهلي ورتو.
 مهاڻا گانڌيءَ کي سندس نواس استان
 تي ٻرلا هائوس ۾ کڻائي آيا. ٿرت تي اتي
 سردار ولي ڀائي پٽيل، پنڊت جواهر لعل نهرو،
 مولانا ابوالڪلام آزاد ۽ ٻيا نيتائون ڊوڙندا
 آيا، ۽ خبر ٻڌي هزارين ماڻهو ٻرلا هائوس
 جي باهريان اچي بيٺا ۽ انتظار جي نيشن سان
 ٽپاري رهيا هئا.

ڊاڪٽر آيا پر جوت اڄيامي ڇڪي هئي.
 گهٽيل ۽ درد ڏي آواز سان سردار پٽيل لوڪن
 کي ٻڌايو ٻاڙو هليو ويو. پنڊت جواهر لعل
 نهرو ٻارن وانگيان زار زار رنڀ لڳو، ساري
 سنسار جي خلعت ليٽن مان اڇول لڙڪ
 هارڻ لڳي.

مهاڻا گانڌيءَ جي سڻو ٻاٽرا ۽ انٽر ڪروڙا
 جي ويو سٽا فوجي کائي کي سونهي ويئي.
 سندس شرار فوجي گاڏيءَ تي رکيو ويو
 جنهنجي هڪڙي طرف ويٺل هو
 گاڏي ٻڃي ۽ جو سهتر سري راءِ داس گانڌيءَ ۽
 ٻئي طرف هو سردار ولي ڀائي پٽيل ۽
 سامڻيون ويٺل هو شري دوداس گانڌيءَ.

ٻه سو فوجي جوان گاڏيءَ کي ڪٽائي
 رهيا هئا، چار هزار لک شري، هڪ هزار عوامي
 باز ۽ هڪ هزار پوليس گاڏيءَ جي اڳيان ۽
 بنيان هلي رهي هئي. گهڙو ٻيڙو لڙڪجي ٿو،
 وائيسراءِ جا ٻاڊي گارڊ، سرڪس جي منهن ۾
 هئا. ٽي عوامي جهاز آڪاش مان گاڏيءَ تي
 ٿولن جي ورکا ڪري رهيا هئا. راجڪيائت
 تي شام جو ساڍي ڇهين بجي ماني جالوس ٻيٽو.

دنيا کي ٻڌائج ته گانڌي جيڪي ڪي
 چوندو هو سو هو ايشور ڀڳت نه هو،
 ڀلي نه ماڻهو ٿوئي ڏس ڪن. انهن
 چولدين ته منهنجي آتما کي شائتي ملندي
 ۽ هي به لکي ڇڏ ته جيڪڏهن ڪو
 گولي هڻي منهنجي جيوٽ ڪسي ختم
 ڪرڻ گهري جنن تنهن ڏينهن ٻي گولي
 سان مون کي مارڻ جي ڪشي رهي ۽
 مان اها گولي بنا ڪجهه جي هموار
 ڪري وڃان ۽ ايشور جو نالو ڪنڊي
 ٻڙن ڏيان ته پوءِ ئي مڃجو ته مان ايشور
 ڀڳت ثابت ٿيس.

جن ڏيس جي مدبرن تي ڏيس جي
 راج ڪاروبار جو ٻوجھ هئو. پنڊت جواهر لعل
 نهرو، سردار ولي ڀائي پٽيل ۽ مولانا ابوالڪلام
 آزاد سي ان ڏينهن مهاڻا گانڌيءَ وٽ آيا
 جنن ٻيا وقت وقت وٽس صلاح مصلحت
 لاءِ ايندا ويندا هئا. هنن کي ڇڏي ه ٻجي
 شام جو مهاڻا گانڌي پنهنجي پوئين ڏوهين
 جي ڪلهي تي هٿ رکي پراڻا سڀا ٻڄي
 رهيو هو. اتي ٻهتر مس ته هڪ جوان
 سندس اڳيان نمڻ لاءِ ٺوڙيو ۽ اڀا پيٽ کي
 دور هٽائي سامهون هڪ ٻئي پٺيان ۳
 گوليون مهاڻا تي چوڙيائين.

مهاڻا گانڌي

”هي رام“

چئي هيٺ ڌرتيءَ تي سنئون اچي ڪريو.
 انهن هن يگ جي مهان ۾ مهان ويڪتيءَ
 جي آتم ۽ اعليٰ جيون ليلا جو شهادت ۾
 الم ٿيو.

عين ان ويل اسانجو هڪ پر سڌ سنڌي

مان هڪڙي ئي لڙائي ڄاڻندو آهيان ۽ اها ستم جي لڙائي آهي.

جو شخص پنهنجي فرضن ۾ مشغول آهي اهو گناهه ڪري ڪونه
سگهندو. هن کي اُن لاءِ فرصت ئي ڪانه ملندي.

سجده کر کے ہاتھ اٹھانے کے بعد چپے سے اٹھ کر آگے آکر بیٹھ کر پڑھ لکھ کر دین کے لئے دعا کرتا ہے۔

[illegible]

• ၂၀၁၇ ခုနှစ် နိုဝင်ဘာ ၁ ရက်နေ့ ရက်စွဲ
ရက်စွဲ နှင့် နေ့စွဲ

၂၀၁၆ ခု၊ ဇူလိုင်လ ၁ ရက်နေ့
 ၂၀၁၆ ခု၊ ဇူလိုင်လ ၁ ရက်နေ့
 ၂၀၁၆ ခု၊ ဇူလိုင်လ ၁ ရက်နေ့
 ၂၀၁၆ ခု၊ ဇူလိုင်လ ၁ ရက်နေ့
 ၂၀၁၆ ခု၊ ဇူလိုင်လ ၁ ရက်နေ့
 ၂၀၁၆ ခု၊ ဇူလိုင်လ ၁ ရက်နေ့

۱۰۴

ገጽ ፩ ለገጽ ፩ ለገጽ ፩ ለገጽ ፩ ለገጽ ፩
 ገጽ ፩ ለገጽ ፩ ለገጽ ፩ ለገጽ ፩ ለገጽ ፩
 ገጽ ፩ ለገጽ ፩ ለገጽ ፩ ለገጽ ፩ ለገጽ ፩
 ገጽ ፩ ለገጽ ፩ ለገጽ ፩ ለገጽ ፩ ለገጽ ፩

၁။ နေပြည်တော် မြို့နယ်၊ နေပြည်တော် မြို့၊
 ၂။ နေပြည်တော် မြို့နယ်၊ နေပြည်တော် မြို့၊
 ၃။ နေပြည်တော် မြို့နယ်၊ နေပြည်တော် မြို့၊
 ၄။ နေပြည်တော် မြို့နယ်၊ နေပြည်တော် မြို့၊
 ၅။ နေပြည်တော် မြို့နယ်၊ နေပြည်တော် မြို့၊
 ၆။ နေပြည်တော် မြို့နယ်၊ နေပြည်တော် မြို့၊
 ၇။ နေပြည်တော် မြို့နယ်၊ နေပြည်တော် မြို့၊
 ၈။ နေပြည်တော် မြို့နယ်၊ နေပြည်တော် မြို့၊
 ၉။ နေပြည်တော် မြို့နယ်၊ နေပြည်တော် မြို့၊
 ၁၀။ နေပြည်တော် မြို့နယ်၊ နေပြည်တော် မြို့၊

[illegible][illegible][illegible]

၁၇၂၁ ခု ဇွန်လ ၁၁ ရက်

[illegible][illegible]

॥ २२ ॥

1. 1111 2. 2222 3. 3333 4. 4444 5. 5555 6. 6666 7. 7777 8. 8888 9. 9999

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

အမှတ် ၁၆

اچي ان لاء پاڻ مرادو ڀنگي بڻجي. مثل واري ماڻهون کي آفيم، شراب، سا ڪا به نشيدار چيز نه ورتائڻ گهرجي. شرڪو ڏيئي شيون ورتائڻ پنهنجي زلدي جو لهر ڪري ڇڏي ۽ پر استريءَ کي مانا يا ڏيئي پيٽ ڪري سمجهڻ گهرجي ۽ هنن ڏانهن دل ۾ به ڪو وڪار نه ڌارڻ گهرجي. وقت آئي ضرورت وٺڻ پنهنجي جان به قربان ڪرڻ لاء تيار نجي پر ٻي جي جان ڪڏهن به نه وٺجي. اهڙي ڀارت پتر کي هن وقت چا ڪرڻ گهرجي سو چوڻ جي ضرورت نه آهي.

۱۵ جنوري ۱۹۴۷ع جواهر لعل سرد آه ڪٿي چيو:

”گاندھي وڃايو سوڻ ته ڏيڻ جو روح (آتما) ويو.“

Loss of Mahatma's life will mean loss of India's soul

۱۸ جنوري ۱۹۴۷ع منجهند ۽ و ميانا گاندھيءَ جي دوبرو سياسي سائنس جا اڳواڻ ڌرمسي ۽ مذهبي فرقن جا رهبر ۽ شهر جا پير مڙد جن ۾ هندو مهاڻا، جيتوڻيڪ العلما، راشٽر سبڪ سنگهه وغيره جا نيتائون حاضر هئا تن لکي ڏنو ته:

”هندو مسلمان سڳ ۽ دغليءَ ۾ ٻيون قومون سڀئي ڀائرن سان ئي رهنداسون ۽ هڪ ٻئي جي ملڪيت، جان ۽ دٻن ڏرم جو بچاءُ ڪنداسين. بزارين ۽ ٻاراڻن ۾ سڀئي بي ڏڙڪ اچي وڃي سگهندا. جيڪي دغليءَ جسا ڪور ڇڏي وڃي ڪنهن ۾ يا بستين ۾ ويٺا آهن تن کي

جي هاڻوڪي تصوير جيڪا دغلي جي اڻپاسڪ تصوير آهي ان سان نٿي ٺيڪي ... ڪامورن راس کان ڪشمير تائين، ڪراچيءَ کان دٻروڙهه آسام تائين سڀئي هندو، مسلمان، سڳ، پارسي، ڪرستان ۽ يهودي جيڪي هن وصال ڏيڻ ۾ رهن ٿا ۽ ڏيڻ کي مائٽ ڀرومي ڪري سمجهن ٿا تن سڀني کي هن ڏيڻ تي هڪ جهڙو اڌڪار آهي. ڪنهن کي به ائين چوڻ جو حق نه آهي ته هي ڏيڻ رڳو گهڻائي واري جاتي جو آهي ۽ ٿورائي واري جاتي کي ڪنهن سٺان وٺو آهي. جيڪو سڀ ۾ پوئو پڳتي ڀاءُ سان ڏيڻ جي شيرا ڪندو سوئي سڀ کان مٿي ٿيندو....

”تڏهن اسان کي ڇا ڪرڻ گهرجي؟ جيڪڏهن اسان کي پنهنجا راج جو سهڻو سڻو ڪرڻو آهي يعني سڄي لوڪشاهي آڻي آهي ته ڏيڻ جي راج ڪاڇ ۾ اسان کي گهرجي ته نيچ ۾ نيچ ڀارتواسي کي به وڏي ۾ وڏي ماڻهون جي سمان ڪري ڳڻيون.... ڪنهن کي به ذات ٻاٻ جو فرق نه ڪرڻ گهرجي ۽ لکي سڃاتي ۽ وڃائي ڇڏو اٿارو. شرڪو هر ڪنهن کي پاڻ سر بکو ڳڻي ۽ سڀني کي پور جي پٽ جي ڏاڳي ۾ ٻڌي رکي. ڪو به ٻئي کي اڇوت نه ڳڻي. هرڪنهن کي پنهنجي پگهر جي پور هٿي سان گذران ڪڍڻ جي رات ڪٽڻ گهرجي ۽ دماغي پور هٿي ۽ بدلي پور هٿي جو پيد نه رکڻ گهرجي. اهڙي اسٽي جلدئي

سڄو راجا ته پر جا آهي. جو راجا پر جا جو سڀوڪ نه آهي اهو راجا ڪيندي.

اُپواس جي ميمانسا - ايشور جي شرن

نوکالي ۽ کلڪتي ۾ سلوڪ ۽ سازيءَ جو واٽا ورڻ ستاين ڪرڻ کان پوءِ ميانا گانڌيءَ کي پنجاب ۽ سنڌ ۾ شاعريءَ جي وايو منڊل آڻڻ لاءِ اورڏانهن وڃڻ جي چڱي لڳي پئي هئي ۽ انهيءَ جي ڪارڻ ئي دهليءَ جي فضا تڪڙو تڪڙو سڌارڻ جي لڳ ڀڳ هيس. سندس دهليءَ ۾ اُپواس انهيءَ ڏس ۾ ميانا گانڌيءَ جو پهريون قدم هو. اُپواس جي خبر ٻڌڻ سان دهليءَ ۾ ڏاڍي آڻ مائجي وئي. ميانا گانڌي جو سپرڊيو داس گانڌي پتا شريءَ کي وليه ڪئي ته اُپواس ڪرڻ جي اڀڙ نه ڪريو، دهليءَ ۾ ٽاپو ٿيندي وڃي ٿي، ان لاءِ تيزي جي ضرورت آهي. ميانا گانڌيءَ ورائيو ته مان ڪلڪتي مان موٽي دهليءَ آيس ته دهلي لاشن جو شور ٿي لڳو ليدن ڪٽري دهليءَ ۾ ئي رهڻو پيو، ڪرو يا ڀرو وڃن جي پالنا لاءِ. ۱۹۴۲ واري ديش جي سولٽرنا وٺڻ جي واعدي واري ”ڪريڪي يا مريڪي“ جي برتگيا ميانا گانڌي لاءِ اڃان پوري نه ٿي هئي. ميانا گانڌي اڳ لکيو هئو: ”اُپواس رکڻ اهڙي جڙولي پرڻا آهي جنهن تي منش جي آڏو ڪو به بند، پوءِ مسيح، حضرت محمد، ۽ سمنڪ ساڪيات ايشور جو درشن ڪرڻ لاءِ اُپواس رکيا هئا. رام چندر اُپواس رکيو ته سمنڊ سندس بالدر شينا کي پار وڃڻ جو ڏيک ڏئي، پار وٺي اُپواس رکيو ته مڇاڻا ڀاڻ سندس پتي ڏيئي ٿي. مان به انهن جي پيروي ڪري رهيو آهيان... اُپواس

سان لاءِ وڏو مونجهارو آهي. ميانا گانڌي سان وڏي سوچ ۾ پئجي ويو. چيائين:

”دهلي، آزاد پارٽي جي راڄڌاني ۽ رڳو پوليس ۽ لشڪر جي بچاءَ جي آسري تي بيٺي آهي ۽ مان هن شهر جي وچ ۾ ويٺو ڏسان. آءٌ اهساواڊي ۽ وري آسرو لشڪر جو! هٿيارن جو!! هيءَ ڪيڏي پريڪيا، ڪيڏي نه ويدنا!!!

مان نه ڪوري ۾ آهيان. جيت ڇوڌاري باهه پڙڪا ڏيئي پئي پڙي. منش جات کي اسين پيرن هيٺ لتاڙي رهيا آهيون.“ ساڳي ئي مهيني دهليءَ جا ڪجهه قومي مسلمان وٽس آيا ۽ اچي چيائونس ته اسين دهليءَ ۾ پاڻ کي سلامت نه ٿا سمجهون. دهليءَ جي برخلاف هٿاسون سوانا پاڪستان جي برخلاف انگري اسان کي اسان لاءِ جاءِ ڪانهي. انڪري اسان کي انگلنڊ موڪلڻ جو ڪو بندوبست ڪريو. ان ڏينهن سانجهيءَ واريءَ ڀارتيا ۾ بلڪل سوز ڀريل دل سان سڄي دنيا کي ائين چئي ميانا گانڌي ڏکيو ڏکيو نه سڀاڻي کان وٺي مان پراڻ ٿياڳ اُپواس شروع ڪندس جيئن دهليءَ ۾ امن امان برپا ٿئي.

ائين ميانا گانڌيءَ اُپواس شروع ڪيو ۽ هڪ دفع وري سڄي دنيا انتظار ۾ پئجي وئي. انهن ڏينهن ۾ ئي هند سرڪار ٻوليءَ جي آڌار تي پرڳڻن جون حدون مقرر ڪرڻ جو فيصلو ڪيو. ميانا گانڌيءَ ان ڪري ديش واسين کي چيو ته انهيءَ طرح ڀارت ۾ پاشائن ۽ آرٽڪ سٿيءَ جي اٿي ڪرڻ جو پتن ڪندا رهجو پر بوليوار جهڙي بازي ۽ چٽاڀيٽيءَ ۾ نه ٿا سڃو.

بگاري نه ٿو.

جو ڪنهن سان دوکو ٿو ڪري اهو ڪنهن جو ڪجهه بگاري نه ٿو. نقصان ٿو ڪري. هو پنهنجو ئي

نه ٿا ڪري سگهن ته ڪيئن ڪاٺيون ۽ پٿر
وانگر جيڪي ڪان هندستان ۾ هلي اچڻ گهرو
۽ چيائين سرڪار کي بالا سطح تي سندن
لڏاڻو جو بندوبست ڪرڻ گهرجي.

آچاره ڪرپالڙي سنڌ ۾ آيو هئو ۽ مڪه
شهر ۾ دورو ڪري ڪراچي ۾ پاڪستان
جي نرمانا ۽ گورنر جنرل مسند علي جناح
سان گڏيو ۽ هنن ڏانهن پاڪستاني عملدارن
جي رخ کان کيس واقف ڪيائين. پر مسند علي
جناح ماڳپين هندستان ۾ مسلمانن سان ويڻ
جي شڪايت ڪئي؛ پر سندس راج حيث
رهندي هنن جي جان، مال ۽ عزت جي
رکيا جو تسليم بخش رخ نه ڏيکاريو. انڪري
سنڌين جا اڳواڻ ڊاڪٽر جوڻيجو ڪڏوائي،
شري پوسرام ٽيلراماڻي، شري جوڻيجو ولبيجا ۽
ڊاڪٽر چمنڊاس ڀڪٽياڻي ميانها ٿانديءَ سان
دخليءَ ۾ گهڙيا ۽ کيس سموري بماليه
جي روپي وڌائون. ٿڌن ميانها ٿانديءَ
هند سرڪار کي صلاح ڏني ته ٻي شريءَ جي
ڏندگي گذارڻ کان بهتر آهي ته جيڪي هندو
۽ سڪ سنڌ مان نڪري اچڻ گهرن ته جيڪي
هند سرڪار يا انتظام هندستان ۾ آهن، هنن
جي رهائش ۽ کاڌي پيئي ۽ ڌنڌي ڌاري
جو پربند ڪري. انهيءَ صلاح تي هلي هند
سرڪار سنڌين کي حيدرآباد سنڌ کان
ڊيلوي رستي گهراڻي راجستان ۽ دهل ڏانهن
روانو ڪيو ۽ ڪراچيءَ مان جناح رستي گهراڻي
ڪم ڪالواڙ ۽ بمبئيءَ جي بندون کيس
پنجابو. ميانجوتل ڪنڊاڻ ۽ ٻين ڀرائن ۾ سن
رعاڻو لاءِ اڳيون مئري ڪمپون ڪم آندو
۽ ٻيون جو انهن ۾ بهشت جي ٻانڌن ۽ ٻين واپس

دخليءَ ۾ ميانها ٿاندي آيو ۽ اهو دخليءَ
جو سندس آخري دورو ثابت ٿيو، ۽ هو
دخلي کان ٻاهر نڪري نه سگهيو. جيڪو
عرصو هو دخلي ۾ رهيو اهو سندس من
جي آئينت پيڙا جو عرصو هو ۽ ان پيڙا جو
هو دن به دن پراڻسڻا جي ميڙن ۾ اظهار
ڪندو رهيو.

هندستان جا هندو هڪ قوم آهن ۽
مسلمان ئي الڳ قوم آهن اها ڳالهه ميانها
ٿانديءَ کي به قبول ڪن هئي. تنهن
ڪري پاڪستان جو الڳ راج ڪڙو ٿيو نه
ميانها ٿانديءَ صلاح ڏني ته پاڪستان ۾
جيڪي هندو ۽ سڪ رهن ٿا سي اتي رهندا
اچن. پر ورهاڱي بعد پاڪستان جي حاڪمن
سنڌ مان هنن کي هڪالي ڪڍڻ جي
نيتي اختيار ڪئي. ۱۴ آگسٽ ۱۹۴۷ع يعني
پاڪستان جي پراڻي ڏينهن ڪوئيتا
۾ هنن جي خونريزي ٿي. ان بعد اتر سنڌ
۾ هلندڙ ڊيل گاڏين مان هنن کي اچڻي
مارڻ جا واقع ٿيڻ لڳا. پاڪستان جڏهن
ڪشمير تي حملو ڪيو تڏهن پاڪستاني
ريڊيو جو پيار سنڌ ۾ رهندڙ هنن ۽ سڪ سنڌ
لاءِ پوائتو هئو. ان ڪري هندو ۽ سڪ سنڌ
چڏي نڪرڻ لڳا. مسلم عملدارن جي روش
ايتري هئي جو سنڌ ۾ هنن لاءِ سڙ مان
سان رهڻ مشڪل هئو ۽ پنينجي جان پتائڻ
۽ استرئين جي عزت پتائڻ به ڏکيو بڻجي
پيو هو.

سنڌين جي باري ۾ ميانها ٿاندي جا
ويچار بلڪل صاف هئا. هن صاف چئي
ڏنو ته جيڪڏهن سنڌ ۾ هندو پنهنجو پيار

انهن جي ويرتا اسان کي رڳو هروڻي سڻاريندي، ته مارڻ.

مسلمانن جون ٽوليون گهٽين ۾ وطن جي
حب ۽ ملڪ جي آزاديءَ جا گيت ٻائينديون
لنگهڻ لڳيون. ۱۵ آگسٽ ۱۹۴۷ع ديش جي
آزاديءَ جو ڏينهن ميانا گاندھيءَ اڀواس ۽
برائڻا جو ڏينهن ڪري مڃيو. ان ڏينهن
خوارين ڪلڪتا نواسي هندو مسلمان قومي
ڇهنڊا کڻي قومي گيت ٻائيندا هندو مسلم
ڇٽ مڃائيندا آزاديءَ جون خوشيون منائڻ لڳا.
ميانن گاندھي جي رحيل هئو اهو اسٽان سڀني
لاءِ نيرت ياترا جو آستان بڻجي پيو. هندن ۽
مسلمانن کلو کلي ۾ ملائي آزاد وطن جا ٽراڻا
ٻائيندي ڪلڪتي ۾ اڙي رولڻ مڃائي جا
ڪڏهن پلجڻ جي نه آهي ۽ نه پلجندي.
ڪيترن ئي هندن توڙي مسلمانن قسمن
قسمين هٿيار اچي سندس چرلن ۾ رکيا.

ڪلڪتي ۾ اشا ڪرامت ڏسي دليا
اچڙج ۾ پنهنجي ويٺي. وائيسراءِ لارڊ مائونٽبيٽن
ميانن گاندھيءَ کي لکيو: ”مان فوجي ڪمانڊر
آهيان. پنجاب ۾ پنجاهه هزار لشڪر موڪليو
اٿم تڏهن به اتي ساد لڳا پيا آهن ۽ بنگال
۾ اڪيلي گاندھي جي حاضري ڪري امن
امان برپا ٿي ويو آهي!“

بر آزادي ڏينهن ميانن گاندھي جي من
۾ خوشي ڪالهه هئي. ديش ڀڳتيءَ جي
ڪارڻ پيدا ٿيل چنٽا روپي رڳا سندس منهن
تي نوازيان هئي. اخبار وارن ديش لاءِ
سنيو گهريو. جواب ڏنائين: ”ڪو هٿرلڻ.“
لنڊن جي برٽش براڊ ڪاسٽ وارن دليا لاءِ
پيغام گهريو ته وراڻائين:
”منڃا دن ٻورا ٿي ويا آهن. ڪوئي
سندشو ڪرلڻي.“

فيصلو ٿيڻو هئو ته ڪلڪتا پاڪستان ۾ ويندو
ڪين ڀارت ورش سان رهندو. ميانن گاندھي
اولهه بنگال جي ڪانگريس پرڏان ڊاڪٽر
پروڦل چندر گهوش ۽ ٻين ڪاري ڪرڻائين سان
گڏجي فسادن ايراضين ۾ ويو. غصي ڀريل
هندو جوانن منهن منهن ڪيس چيو ته اڳئين
سال جڏهن مسلمان ڪلور وڃائي رهيا هئا
تڏهن ڪٿي هئا؟ هاڻ هندن کي روڪڻ لاءِ
هتي آيا آهيو. پر ميانن گاندھيءَ پنهنجي
بربر ميه شخصيت سان سلوڪ جو واپو منڊل
پيدا ڪندو ويو. اهائي سکيا ڏنائين ٿي:
”هندو توڙي مسلمان جوانن کي
پنهنجي بچاءِ لاءِ لت يا چري تي پاڙڻ
نه گهرجي. سڄي سلامتي آهي. بدلي
جي اڇا ٽرڪ ڪري سڀ سڻج جي ڀال
ڪم آڻڻ ۾.“

ميانن گاندھي ۱۰ آگسٽ ۱۹۴۷ع تي
ڪلڪتي ۾ وڏي ميٽنگ ۾ لوڪن کي صلح
۽ شالتي ۾ رهڻ لاءِ اپيل ڪئي ۽ چيائين:
”ساد ڪجو پنهنجو فرض. جڏهن
ساري ملڪ کي چاني ڏنگي بازيءَ جي
باهه لڳي ويئي آهي تڏهن اسان جو
ڪرڻو آهي هن پيٽ ۾ ٽهي پتون ۽
پنهنجي ٻولي نرمل پليڊن سان فسادن جي
آگ کي وسائي ڇڏيون.“

ميانن گاندھيءَ جي لينين پري گشتار ماڻهن
جي دلين ۾ گهري ويئي ۽ چوڌاري شالتي
ڏسجڻ ۾ آئي ۽ ڪٿان ڪٿان هندو مسلمان
ايڪتا جسا نورا ٻڃڻ لڳا. پاڙن ۾ هندو
گڏجي وڃي مسلمانن سان ميلاپ جو ورتڻ
ڪرڻ لڳا. جلد ئي قومي ڇهنڊا کڻي هندو

جيڪي ڪجهه پڙهون ان تي ويچار ڪريون، اهو هضم ڪريون ۽ ان
کي پنهنجي جيون جو انگ بڻايون.

ورهاڻو ڪيو هئو تڏهن ساري ملڪ ۾ ورهين جا ورهه تاءِ رهندو آيو جيسين پوئس سرڪار ورهاڻو رد ڪيو.

ميانها گاندڙي انهيءَ نسي ڪوسس ۾ لڳو رهيو ته غور ۽ پڙهي وڌيڪي چئن سيني جا ٿيون پاڻ ۾ اڪي ۾ رهي سگهن. وانسراءِ محمد علي جناح ۽ ميانها گاندڙي ۽ ٻين اڳواڻن جي صحيحن سان اپيل ڪندي ته هندن مسلم سيني جا ٿيون صلح ۽ شائقيءَ ۾ رڳو. جڏهن ميانها گاندڙي اول ستياگهه ۽ پنهنجن ملڪ ۾ امن ۽ ايڪتا آڻڻ لاءِ سر جو داغ لڳائي رهيو هئو تڏهن ٻئي طرف پنڊت جواهر لعل نهرو ۽ سردار پٽيل، عارضي سرڪار ۽ سرڪاري عملدارن ۽ پوئس سرڪار ۽ سندن ساٿي راجائن ۽ نوابن مان بلڪل نااميد ٿي ٻيا هئا ۽ هٿرادو ڏٺائون ته پوئس سرڪار ڀارت کي غلامي ۾ ئي رکڻا چري ٿي. ميانها گاندڙي محمد علي جناح سان ڪيترا دفعا ڳڙو ۽ کيس ور ور ڪري پڇيائين ته تون مرڪي ڏيکار ته پاڪستان جي ٿيڻا ڪري ملڪ کي ڪهڙو مالدار رسندو؟ هندن توڙي مسلمان هتي هندستان ۾ بناوا آهن؛ پر توهين کان هتي بنا وڃاڻو آهن من به اڳهه قومون ڪنهن پڇيائون؟ ميانها گاندڙي، بلڪل چٽائيءَ سان محمد علي جناح کي چيو: ”مان ڪڏهن به ڀارت ورش کي پاڪا پاڪا ڪرڻ ۾ شامل ڪين ٿيندس ۽ مان ورهاڻي جي رٿ تي هتي ڪرڻ لاءِ جرڪ ٿيار نه آهيان.“

۸ مئي ۱۹۴۷ع تي ميانها گاندڙي وانسراءِ کي به لکي موڪليو ته:

مسلم گهڙائيءَ وارن پريشن ۾ هندن جي سلامتيءَ جو ايتوڻا مثال ڏيو ڇا؟ اهڙي پرڪار توڙائيءَ وارن جو وشواس هٿ ڪندا؟ ٻي طرف عارضي سرڪار ۾ پنڊت جواهر لعل نهرو ۽ سردار پٽيل به محسوس ڪيو ته راج اڃان انگريزن جو ئي چالو آهي. لشڪر وانسراءِ جي هٿ هيٺ آهي؛ ملڪ جو سڄو عملو آءِ سي ايس آفيسر وانسراءِ جي هٿ ۾ ۽ پنڊت سو راجائون ۽ نواب پڻ پوئس وانسراءِ جي هٿ آهن. انهن جي هوندي ملڪ ۾ امن امان نه رهندو. نه شايد ملڪ جي ايڪتا رهندي؟ ڪير چاڻي جڏهن منڊ ۾ هندستان ۾ انگريز آيا تڏهن پنڊت سو راج هئا، ويڃڻ ويل وري ملڪ کي پاڻا پاڻا ڪري پنڊت سو ٽڪر ڪري ويندا! اهي به الڊيشا اٿڻ لڳا ته انگريز ويندا اڃا پڇوڙاري خولا خوليءَ جي بهاني ملڪ کي غلاميءَ ۾ ئي جڪڙي رکندا. چئن مسلم ليگ پاڪستان ٿي وڌيڪ زور ڏيڻ لڳي تن مسلم گهڙائي وارن صوبن جا هندو ۽ سڪ ڇوڻ لڳا ته اسين ڪنهن ليگين جي ظلمي راج هيٺ رهي سگهنداسين. انهيءَ ڪري پنجاب کي ورهائي به حصا اوڀر ۽ اولهه پنجاب ڪرڻ جي طلب جاڳي جو اوڀر پنجاب ۾ هندن ۽ سڪن جي گهڙائي هئي ۽ اولهه پنجاب ۾ مسلمانن جي گهڙائي هئي. بنگال ۾ وري اوڀر بنگال ۾ مسلمانن جي گهڙائي هئي ۽ اولهه بنگال ۾ هندن جي گهڙائي هئي. هڪ طرف اهي آواز اٿيا ته ٻئي طرف بنگال جو ورهاڻو نه ڪرڻ لاءِ به ڪيترا ٻڪارڻ لڳا ڇو ته ۱۹۰۶ع ۾ انگريزن جڏهن بنگال جو

بھادر ماڻھوءَ کي ڪنهن جي مدد جي ضرورت ڪانھي. کيس رڳو ايشور جي سھائتا گھرجي.

مهاڻا گانڌي ڳڻر ڳڻر وٺو، ٺيڻ جا
ڳوڙها اڳوڻ لاءِ، تيل هيٺس کي ٺارڻ لاءِ
To wipe every tear from every eye
نومبر ۲۴ تاريخ مهاڻا گانڌي سر ٻرام پور
منڇيان هڪ در ديوار خط لکيو:
”هٿ منڇيو ڪاريءَ سولو آهي؟
ڏکيو آهي.“

Night is dark
And I am far from home
Lead thou me on

رات آءِ اندازي
۽ ڳڻر آهي ٻري
سائين تون ڏک لڳاءِ.

پنهجي حياتيءَ ۾ ڪڏهن اهڙو اندڪار
نه ڏٺو آهي. وري به شڪر آهي جو اڃان
نا اميد ڪين ٿيو آهيان ۽ لکي ڳڻرايان
ٿو. جيڪي ٻئي نئين لاءِ تيار آهيان.
مڪريڪي يا مريڪي، نئين جي ڪنهن
تي رهي آهي. هندو مسلمان پاڻ ۾
شائني ۽ پراڻي پيءُ سان گڏجي رهن
اهو آهي ”ڪرلو“ نه نه الڳ ٿي ڪٿار.
ڪندي ڪندي آهي ”مريڪو“ ڪم
آهي برابر ڏکيو. ابشور کي جيڪي
وڻندو سونڀي ٿيندو.
قاضي کيل ڳوٺ ۾ هندن کي لڪاري

ڇپائين:

”ڇا توهان کان هندو ڌرم وسري ويو
آهي؟ رڳو ڪرڙو اڇو ٻڌو، ڇالوڻ
جون ٻليون ڇاڙهن ياد آيو. ٻاٺي ڪيٽا،
ابش آڻيندو ۽ پنهنجي يور سوتر وساري
وٺا آهيو؟
ڳوٺن ۾ ٿيندي ٿيندي مان ائين ٿي

جيئن پوڄن ڪرڻ نه ڄاڻندڙ استري شوي نه ٿي ڏئي، تيئن گيتا مان
اڻ ڄاڻ استري به شوي نه ڏيندي.

ٻاٺو ڳالون ۾ رهندڙ نسادن جي ستايل
ن کي خوف ۽ ڏر من مان ڪڍي
ڇڏيو ڇو پيغام ڏيندو رهيو ۽ لوڪن سان
جي سندن دڪ هلڪو ڪندو رهيو.
مهاڻي ڳوٺ ۾ ڪم ڪندڙن کي ڇپائين:
”مهاڻن کي سلامتيءَ جو سچو اڀاءُ يعني
پاڻ تي ڀروسو رکڻ سڀڪارڻ لاءِ اوهان
کي اول پاڻ بهادريءَ سان مڙسڻ سکڻو
آهي.“

اڳتي هلي مهاڻا گانڌي پنهنجي ٽوليءَ
سميت لڪي پور ۾ پهتو. اتي مندر، اسڪول
اسپتال ۽ ڪيترا سو ڳڻر جلايا ويا هئا.
مهاڻا گانڌيءَ فيصلو ڪيو ته سندس ٽولي
ڇر وڇڙ ٿئي ۽ هڪ هڪ ڪاريءَ ڪرڻا هڪ
هڪ الڳ ڳوٺ ۾ وڃي دابو ڪري ويهي
۽ پنهنجي زندگي مثال سان بي ڊپائيءَ جي
ڀاونا ڦوڪي. مهاڻا گانڌي پاڻ هڪ ڳوٺ
مان بي ڳوٺ ڏانهن هلندو رهيو. سڀيلانار
هڪ ڳوٺ ۾ وڃي رهي ته شري پياريل
ٻئي ڳوٺ ۾. اهڙيءَ طرح هڪ هڪ ڪم
ڪندڙ جنهن وٽ نه لک نه ڌڪو ساڻ هو
سو اڪيلو ابشور جي آسري مسلم ڳيٽائيءَ
وارن ڳوٺن ۾ رهجي پيو. دت پور کانو
مان مهاڻا گانڌيءَ هڪ چئيءَ ۾ ڪنهن متر
ڏانهن لکيو:

”مان هتي جيڪي ڪري رهيو آهيان
سو منهنجي جيون جو شايد ٻيون
ڪاريءَ هجي. جي هتان سئين لکين جيترو
موتيس ته منهنجو ٿون جنم سمجهندو.
منهنجي اهنسا جي هٿ پوري پرڪشيا
ٿي رهي آهي.“

၁။ အထွေထွေ အကျဉ်းချုပ်
 ၂။ အကျဉ်းချုပ် အကျဉ်းချုပ်
 ၃။ အကျဉ်းချုပ် အကျဉ်းချုပ်
 ၄။ အကျဉ်းချုပ် အကျဉ်းချုပ်
 ၅။ အကျဉ်းချုပ် အကျဉ်းချုပ်
 ၆။ အကျဉ်းချုပ် အကျဉ်းချုပ်
 ၇။ အကျဉ်းချုပ် အကျဉ်းချုပ်
 ၈။ အကျဉ်းချုပ် အကျဉ်းချုပ်
 ၉။ အကျဉ်းချုပ် အကျဉ်းချုပ်
 ၁၀။ အကျဉ်းချုပ် အကျဉ်းချုပ်

[illegible]

۱۰۰

၁။ မြန်မာ့အလင်းစာမဂ္ဂဇင်း
 ၂။ မြန်မာ့အလင်းစာမဂ္ဂဇင်း
 ၃။ မြန်မာ့အလင်းစာမဂ္ဂဇင်း...

၁၈၈၆ ခုနှစ် ဇူလိုင်လ ၁ ရက်နေ့
 နေပြည်တော်၊ မြန်မာနိုင်ငံတော်
 သမ္မတမြန်မာနိုင်ငံတော်
 “ဗဟိုဥပဒေရေးရာဇာရီ”

[illegible]

وَبِالْأَعْيُنِ نَرَىٰ

• ۱۶۹ - کتب و نسخ خطی

[illegible][illegible][illegible][illegible][illegible]

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥
 ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥
 ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

[illegible]

၈။ အောက်ဖော်ပြပါ အချက်များနှင့် ပတ်သက်၍ အောက်ပါ အချက်များကို
အောက်ဖော်ပြပါ အချက်များနှင့် ပတ်သက်၍ အောက်ပါ အချက်များကို
အောက်ဖော်ပြပါ အချက်များနှင့် ပတ်သက်၍ အောက်ပါ အချက်များကို

“ငါတို့အားလုံးကတော့ ခုနကကဲ့သို့ပဲ အတိအကျ ခြေရာခံကြရမယ်။
အခုတော့ အတိအကျ ခြေရာခံကြရမယ်။”

۱۰۰
 ۹۰
 ۸۰
 ۷۰
 ۶۰
 ۵۰
 ۴۰
 ۳۰
 ۲۰
 ۱۰
 ۰

[illegible][illegible]

.....
 ၁၉၄၅ ခု ဇူလိုင်လ ၂ ရက်နေ့

جاني وار خولريزيءَ جي ڪمن ۾ پنهنجا
هٿ گهٽ ڪونه رڻگي رهيا هئا. انهن تي
ڏٺو ته انگلنڊ جي مردار ڌڙ جي وڏي وزير
چرچل جا گھڻا سڃا ڪرڻ کي لڳا بيا هئا
ته هندستاني هڪ ٻئي جو چڪين ماس
ڪائيندا ۽ انگريز سرڪار تي نه ملڪ ۾ امن
امان رکي رهي آهي. جڏهن مڻاٽا گانڌيءَ
ڏٺو ته وزير، عملدار ۽ گنڊا لوڪن تي دين
۽ ڌرم جي نالي ۾ اڻياچار ڪري رهيا آهن
تڏهن اڻيو ڪانس سنو ۽ ويو ۽ سمجهيائين
ته هن ويل منهنجي جاءِ انهن ٻيڙن ۽
ستالن جي پُر ۾ آهي.

مڻاٽا گانڌي پهرين ٻيڙ ۾ ويو جو اتي
ٽي سندس ستياگره جو ٻيڙيون پُر سوڳ
ڇڏياريون جي ليل ڪيئن جي ڪڙمين لاءِ ڪيو
ويو هئو. مڻاٽا گانڌيءَ لاءِ لوڪن ۾ اڻاهه شرڏا
هئي. انڪري ڪين چيائين ته اوهان جي
شرڏا ڪيڙي ڪم جي جيڪڏهن سونهن
غصبي ۾ اچي هڪڙن جو بدلو ٻين تي گناهه
پاڙي ٻيڙين تي اڻياچار ڪرڻ سان وٺو.
ٽيهن ورهن کان سڪاريل اهنسا جو سڀئي
توهان ڪنن وساري ويٺا؟ ڌرم، باب،
ورڻ جي پيد بنا پارت مانا جي سموري
ستان جي شيوا ڪرڻ، انهن جي ٻيڙا مٽائڻ
۽ انهن کي سڪ ۽ سونترنا حاصل ڪرائڻ
جي پرڻگيا توهان جي ڪيڏانهن وٺي آهي؟
مڻاٽا گانڌيءَ جي اهڙي انتبا هنلي هئا
ڪيو. شهر شهر ۾ آوت آوت ۾ لاءِ رڳو
ڪانگريس ڪم ڪندڙ پُر اتي جا بيشل ماڻهو
۽ بزرگ ڪري لروار ليا جن مڻاٽا گانڌيءَ
کي تسلي ڏئي ته مسلمان موٽي اچي پنهنجي

آهن ته جيڪو مسلمان مسلم ليگي نه
آهي سو مسلمان ئي نه آهي پر ڪافر
آهي. هندو به ڪافر آهن ۽ انهن جو
ڪافرن جهڙو حال ڪرڻ گهرجي."
عارضی چلائو سرڪار ۾ ڪانگريس طرفان
..... کي سرڪار ۾ ميمبر ڪيو ويو. هن تي
پهرين ڏينهن چريءَ جو وار ڪيو ويو.

جنهن نه سرگسن ۾ به پالا چڙا، لوڙهيون
ڪٽي نڪتا هئا تنهن ڪري ڪلڪتي ۾
انهيءَ ڏينهن نوي ماڻهون ماريائون ۽ هڪ
هزار کان وڌيڪ ڦٽي وڌائون.

ننڍن ڳوٺن ۾ جتي هندن جا ٿورا ٿورا
گهر هئا اتي جيڪي ٿيو سو ورنن ڪرڻ
کان ٻاهر آهي. اهي احوال جنهن ٻين شهرن
۾ پڌر ۾ آيا تن غصبي ۽ حقارت جي باد.
پڙ ڪڍ لڳي. پُر واري پُراڻت ٻيڙ ۾ ڪيترن
بنگالي هندن وڃي شهرن ورتي ۽ ٿورن ئي
ڏينهن ۾ اتي به آڻ جا آلا پيٽ ڪري
نڪرڻ لڳا ۽ ڪيترن ئي مسلمانن سان اهڙيون
ئي عقوبتون هندن ڪيون جهڙيون اوڀر
بنگال ۾ ٻڌيون ويئون. ساري ملڪ جي
فضا جاني حقارت ۽ جيتري جي ٻڻي. ٿرت
ئي مسلم ليگ عارضی چلائو سرڪار ۾ پنهنجا
عيوضي موڪليا پر هو ڏينهن جي سرڪار
هلائڻ لاءِ ڪين گهڙيا پر هند سرڪار جي
حڪومت کي ڊالوا ڊول ڪري پاڪستان
حاصل ڪرڻ لاءِ آيا جنهن غضنر علي خان
پنهنجي ٻڌرائي ۾ چيو. انگريزي عملدار
جيڪي ضلع ضلع جا حاڪم ٻڻيا ويٺا هئا
سي جو پنهنجي لواڻي غائب ٿيندي ڏسندي
ڪانگريس تي سڙيا ويٺا هئا سواخي به هنن
..... سر شاعنت احمد خان

جيون جو ڏيڻ سڃاڻڻ گهرجيئون. سڀني جي اندر وسڻ واري ايشور
— باب —
کي ڄاڻڻ ضروري آهي.

የጥቅም ሆኖ የሚያገለግል ሲሆን

۱۰
 ۲۰
 ۳۰
 ۴۰
 ۵۰
 ۶۰
 ۷۰
 ۸۰
 ۹۰
 ۱۰۰
 ۱۱۰
 ۱۲۰
 ۱۳۰
 ۱۴۰
 ۱۵۰
 ۱۶۰
 ۱۷۰
 ۱۸۰
 ۱۹۰
 ۲۰۰
 ۲۱۰
 ۲۲۰
 ۲۳۰
 ۲۴۰
 ۲۵۰
 ۲۶۰
 ۲۷۰
 ۲۸۰
 ۲۹۰
 ۳۰۰
 ۳۱۰
 ۳۲۰
 ۳۳۰
 ۳۴۰
 ۳۵۰
 ۳۶۰
 ۳۷۰
 ۳۸۰
 ۳۹۰
 ۴۰۰
 ۴۱۰
 ۴۲۰
 ۴۳۰
 ۴۴۰
 ۴۵۰
 ۴۶۰
 ۴۷۰
 ۴۸۰
 ۴۹۰
 ۵۰۰
 ۵۱۰
 ۵۲۰
 ۵۳۰
 ۵۴۰
 ۵۵۰
 ۵۶۰
 ۵۷۰
 ۵۸۰
 ۵۹۰
 ۶۰۰
 ۶۱۰
 ۶۲۰
 ۶۳۰
 ۶۴۰
 ۶۵۰
 ۶۶۰
 ۶۷۰
 ۶۸۰
 ۶۹۰
 ۷۰۰
 ۷۱۰
 ۷۲۰
 ۷۳۰
 ۷۴۰
 ۷۵۰
 ۷۶۰
 ۷۷۰
 ۷۸۰
 ۷۹۰
 ۸۰۰
 ۸۱۰
 ۸۲۰
 ۸۳۰
 ۸۴۰
 ۸۵۰
 ۸۶۰
 ۸۷۰
 ۸۸۰
 ۸۹۰
 ۹۰۰
 ۹۱۰
 ۹۲۰
 ۹۳۰
 ۹۴۰
 ۹۵۰
 ۹۶۰
 ۹۷۰
 ۹۸۰
 ۹۹۰
 ۱۰۰۰

۱- مؤلف
 ۲- مؤلف
 ۳- مؤلف
 ۴- مؤلف
 ۵- مؤلف
 ۶- مؤلف
 ۷- مؤلف
 ۸- مؤلف
 ۹- مؤلف
 ۱۰- مؤلف
 ۱۱- مؤلف
 ۱۲- مؤلف
 ۱۳- مؤلف
 ۱۴- مؤلف
 ۱۵- مؤلف
 ۱۶- مؤلف
 ۱۷- مؤلف
 ۱۸- مؤلف
 ۱۹- مؤلف
 ۲۰- مؤلف
 ۲۱- مؤلف
 ۲۲- مؤلف
 ۲۳- مؤلف
 ۲۴- مؤلف
 ۲۵- مؤلف
 ۲۶- مؤلف
 ۲۷- مؤلف
 ۲۸- مؤلف
 ۲۹- مؤلف
 ۳۰- مؤلف
 ۳۱- مؤلف
 ۳۲- مؤلف
 ۳۳- مؤلف
 ۳۴- مؤلف
 ۳۵- مؤلف
 ۳۶- مؤلف
 ۳۷- مؤلف
 ۳۸- مؤلف
 ۳۹- مؤلف
 ۴۰- مؤلف
 ۴۱- مؤلف
 ۴۲- مؤلف
 ۴۳- مؤلف
 ۴۴- مؤلف
 ۴۵- مؤلف
 ۴۶- مؤلف
 ۴۷- مؤلف
 ۴۸- مؤلف
 ۴۹- مؤلف
 ۵۰- مؤلف
 ۵۱- مؤلف
 ۵۲- مؤلف
 ۵۳- مؤلف
 ۵۴- مؤلف
 ۵۵- مؤلف
 ۵۶- مؤلف
 ۵۷- مؤلف
 ۵۸- مؤلف
 ۵۹- مؤلف
 ۶۰- مؤلف
 ۶۱- مؤلف
 ۶۲- مؤلف
 ۶۳- مؤلف
 ۶۴- مؤلف
 ۶۵- مؤلف
 ۶۶- مؤلف
 ۶۷- مؤلف
 ۶۸- مؤلف
 ۶۹- مؤلف
 ۷۰- مؤلف
 ۷۱- مؤلف
 ۷۲- مؤلف
 ۷۳- مؤلف
 ۷۴- مؤلف
 ۷۵- مؤلف
 ۷۶- مؤلف
 ۷۷- مؤلف
 ۷۸- مؤلف
 ۷۹- مؤلف
 ۸۰- مؤلف
 ۸۱- مؤلف
 ۸۲- مؤلف
 ۸۳- مؤلف
 ۸۴- مؤلف
 ۸۵- مؤلف
 ۸۶- مؤلف
 ۸۷- مؤلف
 ۸۸- مؤلف
 ۸۹- مؤلف
 ۹۰- مؤلف
 ۹۱- مؤلف
 ۹۲- مؤلف
 ۹۳- مؤلف
 ۹۴- مؤلف
 ۹۵- مؤلف
 ۹۶- مؤلف
 ۹۷- مؤلف
 ۹۸- مؤلف
 ۹۹- مؤلف
 ۱۰۰- مؤلف

ڪاريه ۾ سڦلٽا حاصل ڪيائين. پوءِ ڪلڪتي ۾ هن جيڪي ڪري ٿو بڪار يو سو سندس جيون جو پيو معجزو ڪري شمار ڪيو ويندو.

مهاتما گانڌيءَ جي ڪرامت ۽ ريل ڪاميابيءَ جو ان وقت جي گوري وائيسراءِ لارڊ مائونٽبئٽن گانڌيجيءَ ڏانهن هڪ لکيل خط ۾ هيئن ورن ڪيو آهي :

”پنجاب ۾ اسان جا ۵۵ هزار سولجر حاضر آهن ته به اتي وڏي پيماني تي فساد جاري آهن ؛ بنگال ۾ اسانجي سرحدي فوج رڳو هڪ سهاڻيءَ جي آهي (مهاتما گانڌي) ۽ اتي امن امان آهي .“

۱۵ آگسٽ ۱۹۴۷ تي پارليامينٽ ۾ آزاديءَ جي جشن جي موقع تي جڏهن اوهانچو نالو ڪنيو ويو تڏهن ميمبرن جنهن اتساهه مان تازين سان خوشيءَ جو اظهار ڪيو سو ٿورو ڳوڻ هو.“

پارٽ جي آزاديءَ جي لڙائي ۾ سڀني شامل ڪونه ٿيا پر آزادي جو ڦل ماڻهن ۾ سڀني جو حق آهي ؛ تنهن ڪري ديس جي راج جو وڏان ڪٽڙو ٽٽي نٿن ۾ سڀني جي راءِ وٺي هئي. اهو لوڪشاهيءَ جو بنياد آهي. ۱۹۴۲ ۾ ”انگريز سرڪار هند ڇڏي وڃو“ جي هلچل جاري ٿي ته مسلمان ليگ اڳواڻ محمد علي جناح پڌرائي ڪئي ته اڃا هلچل مسلمانن جي فائدين جي خلاف آهي. ۱۹۴۳ع ۾ مهاتما قيد اندر ۲۱ ڏينهن رهيو. ۱۹۴۳ع کان پوءِ جلد ئي هن اڀواس رکيو هئو ان کان پوءِ جلد ئي هن هڪ خط مسٽر محمد علي جناح کي لکي سرڪار کي موڪلي لاءِ چيو پر سرڪار

موڪلڻ کان انڪار ڪيو ؛ جناح اخبارن ۾ پڌرائي ڪئي ته گانڌي مون کي انگريز سرڪار سان اٽڪائڻ ٿو گهري. مهاتما گانڌي جنهن تي ۱۹۴۴ع ۾ قيد مان رها ڪيو ويو، ٽن مهينن بعد علي جناح سان ملڻ چاهيائين، جنهن ۾ ٻنهي جي آزاديءَ لاءِ ڪانگريس ۽ ليگ طرفان گڏيل آواز اٿاريو وڃي. مسلم ليگ پاران ۲۹ جولاءِ ۱۹۴۴ع ۾ جناح پڌرائي ڪئي ته پاڪستان جي طلب اول قبول ڪريو ته پوءِ آزاديءَ جي طلب ڪرڻ ۾ مسلم ليگ به شامل ٿيندي. سيپٽمبر ۱۹۴۴ع ۾ مهاتما گانڌي لنگهي ويو جناح جي گهر ۽ پاڻ ۾ ڳالهائون ڪيائون. سر مسٽر ڊرڊ ڪرپس جو هندستان سان همدرد ٿيڻ وڌو هئو تنهن ۾ آميرڪن اخبارن کي چيو: ”ڪانگريس ۽ ليگ جڏهن پاڻ ۾ ٺهڻي هڪ ٻئي تي ايندا ته پوءِ ٻيون جيڪي ٿورائي واريون قومون آهن، ان کي مڃائڻو ٻولڻ ؛ انهن کي ٽڪيل ڏيڻي ٻولڻ ته نئين وڏان هيٺ ٽوڪان جا حق سلامت رهندا.“

اڃا ٿو بڪاري ٿو ته ڪيئن بهترين انگريز ۾ هندستان کي سولو طاقت ٿيڻ لاءِ خواهان ڪونه هئا.

پورٽي جنگ هلندي ته اڀرڻ سرڪار جو رخ ڪونه ٿيا کي ٿو بڪارڻ ته هندستان کي پاڻ ۾ ٺهڻي الڳ الڳ ڌريون آهن جن جو ٺهڻي ڪونه آهي. پر ۱۹۴۴ع ۾ ڪانگريس ۽ ليگ جي قبولي ؛ آگسٽ ۱۹۴۴ع ۾ جيان حيدرآباد ۾ ان بعد انگلنڊ ۾ عام چونڊون ڪيون ويون. انگلنڊ ۾ جڙيل جي مرنار ٽرڪيٽائي حاصل ڪين ڪري ڪنهن به پوزيشن ڌر جي وزارت ٺهي. هندستان ۾ به

ان کي هو ماڻهن جي چوڻ تي چڱي ڏي ته هو نيتا جي پڌريءَ لائق ڪينهي.

جنهن ڳالهه کي اڳواڻ نيڪ سمجهي چڱي ڏي ته هو نيتا جي پڌريءَ لائق ڪينهي.

نيڪ ارداسي انڌڪار ڪري ڇڏيائين لاءِ سورج ڪٿي ڪڍي. ۶ مئي ۱۹۴۴ع تي سرڪار مهاڻا گاندھيءَ کي سندس نازڪ طبيعت جي سبب بنا شرط جي آزاد ڪيو. ۽ ڇو ته ساري ملڪ ۾ زبردست طلب ٿري ٿي هئي. ۵ جون ۱۹۴۵ع ڪالنگريس ورڪنگ ڪاميٽي جي ميمبرن کي سرڪار آزاد ڪيو. ۽ ۶ مئي ۾ جرمنيءَ جنگ ۾ هار قبولي، ۱۹۴۶ع تي برٽش سرڪار اعلان ڪيو ته هندستان کي آزاد ڪري پاڻ لڪري ويندا ۽ ڀيل هندستاني پاڻ پنهنجي ديس جي راج جو وڏاڻ پاڻ ٺاهين. ائين ”هند ڇڏيو“ حيله جي سڏا ٿي.

۱۹۴۲ع جي ”ڀارت ڇڏي وڃو“ جي تحريڪ جو انھاس سمورن لڌ شمار ٿيندو هو. ڇو ته ائين ڪري وارا ورسون. هنن ائين لڌڙن ڳوٺن ۾ جي پوليس ۽ فوج آزاديءَ جي سپاهين سان عتوبتون ڪيون ۽ ڀينرن سان لائق ڪيا سي بيان ڪرڻ کان ٻاهر آهن.

هڪ ۱۸ سالن جي جوان شڪر ائين جو ورتو ڪيو ته کيس قاضيءَ تي لنگهيو ويو. مهاڻا گاندھيءَ جي هڪ شش پروفيسر پسالي ان لاءِ ورتو ورتو ڇاڄ ڪرڻ لاءِ طلب ڪئي. هن چيو ته جيڪا قوم پنهنجي استرمان تي بلا لڳائي ڪندڙ سرڪار کي ڇڏي ٿي ڏئي سا قوم مردانه ٿيڻي ۽ نه زلده ۽ هن ڀرائو نياڳ ورت رکيو.

سرڪار ڪن جوانن کي ڦاسيءَ تي سزا ڏني جنهن جي خلاف سڄي ديش ۾ تحريڪ هليو. ٻاڙيءَ جي ڪوشش سان ڦاسيون رد ٿيون.

ڪيو ۽ ۱۰ فيبروري ۱۹۴۳ع مهاڻا اڀواس چالو ڪيو. ان ڪري ساري ملڪ ۾ آندڙن شروع ٿيو ته مهاڻا گاندھيءَ کي آزاد ڪيو وڃي ۽ سرڪار جي لپٽيءَ ۾ خلاف هند سرڪار جي ڪائونسل جي ميمبرن سرورشي اٿي، مودي ۽ ايس. آر. سرڪار پنهنجن عهدن جون ۱۷ فيبروري تي استيفائون ڏنيون. ملڪ جي ايس سو بزرگ هستين سرڪار کي اپيل ڪئي ته مهاڻا گاندھيءَ کي بڪدم ڇڏيو وڃي. ۳ مارچ تي مهاڻا گاندھيءَ جو اڀواس ڀرو ٿيو. ۴ نومبر ۱۹۴۳ع ڪستور ٻا کي قيد اندر وڌيڪ ٻه دفعا دل جي سور جي تڪليف ٿي. اڻهين سال اٿيءَ ٿي آغا خان پئليس قيد ۾ مهاڻا گاندھي جو پتر سمان ساڻي مواد ۽ ديساني جنهن پاڻ کي ۲۵ ورهين کان لڳا تار مهاڻا گاندھيءَ جي جيوت سان ڇڙي ڇڏيو هئو تنهن جو ديهانت ٿيو هئو. هاڻ ۲۲ فيبروري ۱۹۴۴ع تي مهاڻا گاندھيءَ جي ڌرم پٽي ڪستور ٻا هن سنسار مان هميشه لاءِ موڪلائي ويئي ۽ ۶۱ ورهين جو سنڀڌ شورا ٿريءَ جي ڏينهن سانجهيءَ جو ساڍي ۷ بجي ٽوڙي ويئي. سکر ۾ سدائين ساڻا ساڳيا ستي موڪلائي ويئي! مهاڻا جي نپٽن مان لڙڪ ٽپڪي وهيا!! ڪستور ٻا جو اگني منسڪار الهيءَ بند بخاند ۾ ٿي ڪيو ويو ۽ پندڙ مدن موخن مالويءَ جي آديش تي ساري ملڪ ۾ ماتم جي هرتال ڪئي ويئي. اپريل ۱۹۴۴ع مهاڻا پاڻ ٻه ڀيرا ٿي ٻيو مخالف نازڪا جي ٻلي. برٽش راج جي ڦير جي ڪاري راس ديس تي چالجي ويئي.

ڪرتوبه جي ڀالنا ۾ حق پيدا ٿيندا آهن. اسين پنهنجو فرض پورو ڪنداسون ته حق پاڻي حاصل ٿيندو. — ٻاڙه

نيٺ ارنداهي انڌڪار ڪري هٽائڻ لاءِ
سودج ڪئي ڪڍي. ۶ مئي ۱۹۴۴ع تي
سرڪار مهاتما گاندھيءَ کي سندس نازڪ
طبيعت جي سبب بنا شرط جي آزاد ڪيو
ڇو ته ساري ملڪ ۾ زبردست طلب ڪري
ٿي هئي. ۵ جون ۱۹۴۵ع کانگريس ورڪنگ
ڪاميٽي جي ميمبرن کي سرڪار آزاد ڪيو.
مئي ۾ جرمنيءَ جنگ ۾ هار قبولي، ۱۹۴۶ع
تي برٽش سرڪار اعلان ڪيو ته هو هندستان
کي آزاد ڪري پاڻ لڪري ويندا ۽ ڀيل
هندستاني پاڻ پنهنجي ديس جي راج ۾
وڌان پاڻ ناهين. انهن ”هند ڇڏيو“ دلچل
جي سڏنا ٿي.

۱۹۴۲ جي ”ڀارت ڇڏي وڃو“ جي
تحرڪ جو انياس سمورن لڌ شمار ٿيندو جي
ڇوڙ ۽ آشتيءَ کي وسارڻ سون. هنن ٻن
لنڊن ڳوٺن ۾ جي پوليس ۽ فوج آزاديءَ
جي سپاهين سان عموماً ڪيون ۽ جي
پيٽرن سان لائق ڪيا سي بيان ڪرڻ کان
ٻاهر آهن.

۱۸ سالن جي جوان شڪر انهن جو
وروڌ ڪيو ته کيس ڦاسيءَ تي لٽڪايو ويو.
مهاتما گاندھيءَ جي هڪ شش ڀر وٽس
پيسالي ان لاءِ وڏو رڃاڇ ڪرڻ لاءِ طلب
ڪئي. هن چيو ته جيڪا قوم پنهنجي استر
تي بلا تڪار ڪندڙ سرڪار کي ڇڏي ٿي
تي سا قوم مرده ۽ پڻي ۽ نه زندهه ۽ هن
پراڻ تياڳ ورت رکيو.

سرڪار ڪن جوانن کي ڦاسيءَ جي سزا ڏني
جنهن جي خلاف سڄي ديش ۾ تحريڪ هليو.
ٻاڙو جي ڪوشش سان ڦاسيون رد ٿيون.

ڪيو ۽ ۱۰ فيبروري ۱۹۴۳ مهاتما اڀواس
چالو ڪيو. ان ڪري ساري ملڪ ۾ آندولن
شروع ٿيو ته مهاتما گاندھيءَ کي آزاد ڪيو
وڃي ۽ سرڪار جي نيتيءَ پر خلاف هند
سرڪار جي ڪائونسل جي ميمبرن سروشي
اڻي، مودي ۽ اين. آر. سرڪار پنهنجن
عهدن جون ۱۷ فيبروري تي استيفائون
ڏنيون. ملڪ جي ٻه سو بزرگ هستين
سرڪار کي اپيل ڪئي ته مهاتما گاندھيءَ
کي ڀڪدم ڇڏيو وڃي. ۳ مارچ تي مهاتما
گاندھيءَ جو اڀواس ڀروڙ ٿيو. ۴ ڊسمبر ۱۹۴۳
ڪستور ٻا کي قيد اندر وڌيڪ ٻه دفعا دل
جي سور جي تڪليف ٿي. اڳئين سال انهيءَ
ئي آغا خان پبليس قيد ۾ مهاتما گاندھي
جو پتر سمان ساڻي مهاديو ڏيسائي جنهن
پاڻ کي ۲۵ ورهين کان لڳا تار مهاتما گاندھيءَ
جي جيوت سان جڙي ڇڏيو هئو تنهن جو
د پهاڻ ٿيو هئو. هاڻ ۲۲ فيبروري ۱۹۴۴ع
تي مهاتما گاندھيءَ جي ڌرم پٽي ڪستور ٻا
هن سنسار مان هميشه لاءِ موڪلائي ويئي ۽
۶۱ ورهين جو سنهنڌ شوراڻيءَ جي ڏينهن
سانجهيءَ جو ساڍي ۷ بجي ٽوڙي ويئي.
سڪه ڊڪه ۾ سدائين ساڻس ساڪيات ستي موڪلائي
ويئي! مهاتما جي نيشن مان لڙڪ ٽپڪي
وهيا!! ڪستور ٻا جو اگني سنسڪار انهيءَ
بند بڻاهه ۾ ٿي ڪيو ويو ۽ پنهنجي مدن موهن
مالويءَ جي آديش تي ساري ملڪ ۾ ماتم
جي هرنال ڪئي ويئي. اپريل ۱۹۴۴ع مهاتما
پاڻ به بيمار ٿي پيو حالت نازڪاچي بلي.
برٽش راج جي قهر جي ڪاري رات ديس
تي ڇانجي ويئي.

ڪرتوي جي پالنا ۾ حق پيدا ٿيندا آهن. اسين پنهنجو فرض پورو
ڪندا سون ته حق پاڻي حاصل ٿيندو.

پراڻي نرديڪ ريل جي پٽي کي ڪڍڻ جي ڪن جوانن ڪوشش ڪئي. ان لاءِ ۲۰ ورهين جي عمر جي ڳيرو جوان هيومن ڪالاڻيءَ کي گرفتار ڪيو ويو. فوجي ڪمانڊر نه هن جي ننڍيءَ عمر کي ڏٺو، نه هنجي ڏوهه کي؛ هن بيرحمي ڪري کيس قاسيءَ جي سزا ڏيئي ڇڏي. هيومن ڪالاڻي ”انقلاب زندگي باد“ ”هندستان آزاد“ جا نعرا هڻندي ۽ مرڪندي قاسيءَ تي چڙهي ويو.

”سوريءَ سڏ ڪيو - ڪير هلنديون جيڏيون هلڻ تن پيو - نالو نينهن ڳنهن جي.“
سند جي مکيه وزير خان بهادر الله بخش سرڪار جي ظلمي نيتيءَ خلاف اعتراض وٺي لقب ترڪ ڪيا ۽ اعلان ڪيو ته مرڪز ۾ گڏيل قومي وزارت قائم ڪرڻ گهرجي ته سند جي گورنر کيس وڏي وزيريءَ تان موقوف ڪري ڇڏيو.

آسام جي ماڻري، بنگال جي اولهه وارن ڀاڱن، مدناپور، بنگارا، ۽ سڄي بهار پراڻت، اتر پرديش جي اڀاري حصي خاص ڪري ڪوئٽن جي ڪاٺين، اوڙيسا ۽ سمندر تڪ جي شهرن بلوسار، پاري، اوڀر گوداوري، اندرا ۾ گنتور ۽ رام نگر، ۽ اولهه خانديش، ستارا ضلع، ٻڙودو، اهي هلچل جا جيرا مرڪز هئا ۽ هوائي جهازن مان پائتا، پاڪپور، نديا، منگهي، تلچيرا ۽ تيوڪ شهرن تي بمگولا وسايا ويا. سڪ ڪان وڌيڪ شتون ۾ ملٽري گهرائي جتنا تي فوجي راج جو ظلم وسايو ويو. جيئن ظلم وڌيڪ تنهن ماڻهو وڌيڪ اتساهه ۾ ٿي آيا. اتر پرديش ۾ پلا شهر ۾ ۱۵ هزار ماڻهون وڃي سرڪاري

ڪورٽ ۾ ويهي رهيا ۽ ڪورٽس جو خليا بند ڪري ڇڏيائون؛ اتر پرديش ۾ ۱۱۴ دفع پوليس گولي بازي ڪئي، درينگا ۾ ڏهه هزار ماڻهن گڏجي وڃي هر هڪ سرڪاري ڪچهريءَ تي قومي جهنڊو چاڙهيون؛ سيتامڙي جي قيد خاني تي ڏهه هزار ماڻهو گهير و ڪري ويا ۽ قيدين کي آزاد ڪري ڇڏيائون. بهار جي اسي سيڪڙو ڳوٺن مان پوليس ٽاف ڇڏي ڀڄي هلي ويئي. بهار ۾ قريب ۲۷ هزار ڪاري ڪرنا گرفتار ڪيا ويا؛ ۱۷۶۱ ڇٽا گولين هيٺ شهيد ٿيا ۽ ۲۲۸۳ ماڻهو گولين وڳهي ڇڏيا.

”ڇڏيو هند Quit India“ هلچل پنهنجي تڪ بلور، هنر، جنتن، چرواڻن، ساري ملڪ تي چائنجي ويو. نوجوانن لشڪري اڄ وڃ تي ڌيان ڏيو ۽ ۱۲ هزار جدا جدا هنڌن تي ٿيل گراف جون فارون ڪهيون ورتون. مڻاڻا گاندھيءَ جو ديش کي آواهن ڪيو هو ته هر هڪ پاڻ کي آزاد پارٽوآسي سمجهي، سونتر ماڻهن وانگر ورهڻ ڪري، ان جا درسيه ورهڻ ڪرڻ وٽان آهن. ڪرناٽڪ ۾ پوليس لٽ بازيءَ ۾ هڪ نارائڻ دٻي ڏاڍو گهاٽل ٿي پيو. جڏهن ڪانس بچيو ويو ته ڇا ڪيئي ته پاڻي نه گهر پائين، دوا نه گهر پائين پر جواب ڏنائين:

”مولڪي سراج ڪهي.

پيو ڪي ڪڍن ڪهي.“

۽ ائين چوڻ بعد ٿوريءَ ويسر ۾ ڪان پوءِ بهران ڏنائين! خانديش ۾، لنڊرهار ۾ چوڪريون ۽ چوڪرا قومي جينڊا کڻي آزاديءَ جا نعرا هڻي رهيا هئا ته سوليجر

جنهن ڳالهه ۾ ڪنهن جو ڪلياڻ سدائيل آهي اها ڳالهه مان ڪڏهن ڪونه وساريندو آهيان.

୧. ଶ୍ରୀମଦ୍ଭଗବତ୍ପଞ୍ଚାବତାରପୁରାଣ
 ୨. ଶ୍ରୀମଦ୍ଭଗବତ୍ପଞ୍ଚାବତାରପୁରାଣ
 ୩. ଶ୍ରୀମଦ୍ଭଗବତ୍ପଞ୍ଚାବତାରପୁରାଣ
 ୪. ଶ୍ରୀମଦ୍ଭଗବତ୍ପଞ୍ଚାବତାରପୁରାଣ
 ୫. ଶ୍ରୀମଦ୍ଭଗବତ୍ପଞ୍ଚାବତାରପୁରାଣ
 ୬. ଶ୍ରୀମଦ୍ଭଗବତ୍ପଞ୍ଚାବତାରପୁରାଣ
 ୭. ଶ୍ରୀମଦ୍ଭଗବତ୍ପଞ୍ଚାବତାରପୁରାଣ
 ୮. ଶ୍ରୀମଦ୍ଭଗବତ୍ପଞ୍ଚାବତାରପୁରାଣ
 ୯. ଶ୍ରୀମଦ୍ଭଗବତ୍ପଞ୍ଚାବତାରପୁରାଣ
 ୧୦. ଶ୍ରୀମଦ୍ଭଗବତ୍ପଞ୍ଚାବତାରପୁରାଣ

५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥

[illegible]

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥
 श्रीकृष्णाय नमः ॥
 श्रीगुरुभ्यो नमः ॥

[illegible]

لشکري اڏن تي پٺ!

ان تحرڪ ۾ جا اديت بيداري ڀارت مانا جي سپورٽن ڏيکاري، جي حيرت انگيز جريٽ ۽ همٿ جا ڪارناما هنن ڪيا ۽ جي دل ڏار بندڙ ظلم هنن صبر سان سنا ائين چون ڪهاڻيون اڄ به ٻڌي هڪ طرف دل خوشي ۽ فخر مان جيتوڻي لڳي ته ٻئي طرف نيٺ غرمان چلجي ٿا پون.

اڀير ۽ معصوم لينگرن پٺڀڄي رت جي ڌارا سان شير شير کي تلڪ ڏيئي شويائمان بڻايو. ڪراچي ۽ ۾ ڊي. جي. سنڌ ڪاليج جي اوچي گنبد جي چوٽيءَ تي چڙهي هڪ وڏي ڀارتي وڃي قومي جيندو ڇاڙهي پيو جتان ڪري مرڻ جو پلڪ پلڪ ۾ منظر هئو. ٻيئي ۾ شيواجي پارڪ ۾ ڪستور ٻا ميتنگ ڏانهن ايندي وات تي گرفتار ٿي ۽ خلق سان برتار ڏيو مٿان کي پوليس لٿين سان ڳٽي وئي. ليڪن اروڻا امٽ علي ٽولين پٺيان ٽولين قومي جيندا چاڙهي ڪانڊي مٿان ۾ موڪليندي رهي. پوليس ڏه دفعا گوليون هڻيون، ۸ ماڻهيون مري ويا ۽ ۱۷۰ ماڻهو ڦڙجي پيا. ٻئي ڏينهن ڪرنامي ۾ ڊاڪٽر ۾ پوليس لٿيون هڻيون ۽ پنج دفعا گوليون هڻيون. ٻيئي ۾ لڪل قومي رهندو اسٽيشن جاري ڪئي وئي جتان ساري ڀارت کي قومي هلال جون انعام ڏيندڙ خيرون ٻڌايون ٿي ويون. لڪل رهندو هلال جي شڪ ۾ جن جوانن کي گرفتار ڪيو ويو تن کي چار ۽ پنج سال سخت پورو ڪرڻ سان قيد جي سزا ڏني وئي. شاندش ۾ امانت ۾ شريعتي ليلا پٽيل ۽ سندس ٻئي ڏاڪٽر

۽ آزاد پوڻن چئن ورڌاء ڪيو. هي ڌرتي مانا ڀارت مانا توھان جي آھي ان تي پاڻ ئي راج ڪريو ۽ انجي پاڻ ئي رکيا ڪريو، هر طرح جي ڪاه کان - جرمن، جپان ۽ ٻي انگريزن جي حملي کان.

۹ آگسٽ تي رات جوئي مهاتما گانڌيءَ کي گرفتار ڪيو ويو ۽ ساري هندستان ۾ سڀني ڪانگريس اڳواڻن ۽ ۸۰ ڪار به گرفتار ڪي قيد ۾ ٿيسو ويو. انگلنڊ جي وڏي وزير مسٽر چرچل لڳل ڦٽي چيو ته هن وقت هندستان ۾ جيترو اسانجو لشڪر بيٺو آهي اوترو ڪڏهن به اڳي نه هو. فوجي مارشل لارڊ ويول کي هندستان جو وائيسراء ڪري موڪليائين. دنيا کي دوکو ڏيئي لاء آمريڪا ۽ انگلنڊ چوندا رهيا ته اسين دنيا ۾ لوڪشاهي ۽ آزاديءَ جي بچا ولاءِ مڃاڻياري جنگ لڙي رهيا آهيون مگر عمل ۾ سندن اهو لشڪر ۽ پوليس لوڪشاهيءَ ۽ آزاديءَ جي اپاسڪن ڀارتواسين کي ڪڍڻ لاء ڪم ٿي آندو ويو.

گاندھيجيءَ جو Quit India "چڏيو هند" جو نعرو ڏيش جي ڪنڊ ڪرڇ ۾ پڙهڻ لڳو. هماليه جبلن مان ٻڙاڏو ڪنيا ڪماري راس تائين رسيو ۽ گوداوري ندي جي مک کان گنگا نديءَ جي چوڙ تائين "ڪرينگي يا مرينگي" جي ڌني لڳي رهي هئي. وڏي ڀارتي، چوڪرين توڙي چوڪرن، آزاد هند جي نشاني قومي جيندو جيتوڻي پاڻ تي هموار ڪيو، اول اسڪولن ۽ ڪاليجن ۾ ٻوڙ سرڪاري ڪيٿرين، پوليس ٿاڻن ۽

پنهنجي حيثيت کان ڪڏهن وڌيڪ نه رهو، بنگلي ۾ رهندي جيتوڻي، ۾ رهڻ لاء هر دم تيار رهو.

ڳالهه آهي. مون کي پوسٽ ڪارڊ تي هڪ
پسو، لٽائي تي ٻه پسا، ٽار تي ٻه آنا لڙائي
جي ٽڪس ڏيئي پوي ٿي. ٻه منهنجي
دس مٿان هڪم لندن جو ٿو هلي. ملڪ
تي ڌارئي لشڪر جو قبضو آهي. هندي
لشڪر جي جنگ ۾ بيداري ڪنهن ڪم جي
نه آهي. ماڻهن کان گهرو مالي ڪرائي لشڪر
کي ڏنا ٿا وڃن جنهن ڪري ماڻهو در بدر
آهن. چيان جي ڌر کان بنگال جي ماڻهن
کان سندن پٽيون کسي سرڪار قبضي
ڪيون آهن ۽ هنن جو مڇي مارڻ جو گذران
بند ڪيو اٿن. انگريزن اسان کي اسٽرو ٽرو
ڪري ڇڏيو آهي جو اسين پاڻ کي سندن
ٻانڌو بڻا سمجهيون. ٻيو وڏو ڪالي وٺو ٻيو
ٻڌي جي مٿس انگريزن هڪ نه ٻڌي.
انگريزن جي نيٺ اها غمي نه ڪيو
پنهنجي سلطنتنامي جنگ لاءِ هندستان جو
اڪيچار ڏن ۽ اسان کي جن شڪتي بنا ڪنهن
جي روڪ ٽوڪ جي ڪم آڻي سگهين، ۽
غداره خواست جي ٻي ۽ سينگار ۽ بيان
نڪري وڃڻو پوي نه هندستان ۽ هندستان
کي سندن قسمت تي ڇڏي هليا وڃن
هندستاني ٻچن جا پون ٻار سندن لاءِ.
پر ميانا ڳانڍي ۽ ڪانگريس جا اهل
اڳواڻ، بنديت خواهر لعل نپور، سردار ولس ٻائي
بٽيل ۽ ٻيا سڌا سڃاڻ هئا ۽ هنن انگريزن جي
نيٺ بشوري سمجهي ٿي. هنن لنگل اهل
درجي جي مدد ڏيکاري. هڪ طرف ٻئي
کي ڌارن تي هلي کان پڇڻا ٿا ۽ ٻئي طرف
آزاديءَ لاءِ آخري دنيا ڇڏي ٻن سان هڪ
جيرو تڪرر جاري ڪرڻ جو هنن فيصلو ڪيو.

شهرن تي چيائين ڳولا اڇايا. ٽڏهن ميانا
گاندِيءَ انگريز سرڪار کي ليڪن دواوان
ڏاڍو سمجهايو ته خود انگريزن جو ان ۾ ڀلو
آهي. جي ڀارت کي آزادي ڏيئي هڪ طرف
پنهنجي اخلاقي حيثيت وڌايو ته تهئيڻي توڙي
لوڪشاهيءَ لاءِ ۽ ملڪن جي آزاديءَ لاءِ
جرمن حڪومت سان لڙي رهيا آهيو ۽ ٻي
طرف آزاد هندستان جي غرضي مان ڏنل
همدردي ۽ مدد جو لاپ وٺو. انگلنڊ جي
اها سڄي بيداري ڇڏي ويندي جيڪڏهن
هندستان جي راجهه ٿان هڪ ڪيائون. پوءِ
جرمني جو ظلمي فاسٽ فوڊ ۽ غم ٿي ويندو.
ڀارت مٿان سلطنت شاهي قبضو ڇڏين ته هوند
جيڪو هن جنگ ۾ ڀاري جان ۽ مال جو
خرچ ڪري رهيا آهن تنهن کان به ٻي ٻيڻ.
جيڪڏهن انگريز هندستان کي هينئر ئي
آزاد ڪن ته شايد چيان هندستان تي ڪا
ڪرڻ جو خيال ئي مٽائي ڇڏي. ميانا
گاندِيءَ لکيو ته انگريز سرڪار انتظام سان
هندستان خالي ڪري وڃي، انهيءَ ۾ ئي
هندستان جو بچاءُ آهي. ڌارين ملڪن جو
لشڪر هندستان ۾ آڻي ڳڏ ڪرڻ ڀارت لاءِ
خطري جي ڳالهه آهي. جنگ ۾ آميرڪا جي
مدد معنيٰ آميرڪا جي ملڪ مٿان هندي
يعني هندستان مٿان انگريزن سان گڏ
آميرڪا جو راج. انگريزن ۽ آميرڪن
لشڪر جي هن طرح جي تياريءَ ۾ ڀارت
جي آزاديءَ جو نورو ٻه ڪو نه ٿو ڏسجي.
صاف ظاهر آهي ته هزارها ۽ لکيا لشڪر
انگريزي سلطنت جي بچاءُ لاءِ اچي هڪ
ٻيو آهي، سو اسان لاءِ اومان ۽ خطري جي

غلطي ڪرڻ نهايت برو ڪم آهي جنهن لاءِ شرم ساري اچڻ گهرجي.
غلطيءَ لاءِ معافي طلب ۾ ڪا شرم ساري ڪينئي.

مٿين ۾ رام ڀڄڻ ۾ ڪانگريس اجلاس وقت
 گالڌي ۽ صلاح ڏني ته جيڪي ماڻهون
 ڪانگريس جي اثر هيٺ آهن تن کي هن
 لڙائي جي خاطر ماڻهون يا ٺاڻو يا اسباب نه
 ڏيڻ گهرجي ۽ هرڪو ڪانگريس ڪاميٽي
 کي ستياگرهه ڪاميٽي بڻجي وڃڻ گهرجي.
 جون مٿين ۾ جرمنيءَ ساري فرانس تي
 قبضو ڪري ڇڏيو نئين ڪري ڪانگريس
 ورڪنگ ڪاميٽيءَ انگريزن کان طلب ڪئي
 ته بڪدم هندستان کي آزادي ڏيئي قومي
 سرڪار اسٽاپن ڪري وڃن هندستان جي
 اندروني صلح سانت فائبر رکڻ ۽ ٻاهرين
 حملي جو مقابلي ڪرڻ جو رجهه هندستانين
 کي ملي. مٿان گالڌي انهيءَ ورڻ
 تي ثابت قدم رهڻ ڪري ڪانگريس
 ورڪنگ ڪاميٽيءَ کان استيفاءَ ڏئي. وائسراءِ
 پارلواسين کي مڪمل آزادي ڏيڻ کان
 انڪار ڪيو باقي ڪجهه عيوضن کي پيشي
 ڪاروباري ڪائونسل جو ميمبر يعني گڏو
 ڪري رکڻ قبول ڪيو. ورڪنگ ڪاميٽي
 پڌرائي ڪئي ته انگريز بابت ڪي تسار
 جي زور تي غلام رکڻ ناگهين. مٿان رهيو:
 ”مان ٿو چاهيان ته انگريز جنگ ۾
 هارائين... لکي ته انگريزن جو ڪنڌ
 هيٺ ٿئي... پر اسين ڪيترو صبر
 ڪريون؟ ڇا ديش ناس ٿي وڃي؟ ڇا
 قوميت جي پاوا ملڪ ۾ مري وڃي لپسين؟
 ... جيڪڏهن ڪانگريس کي مري مٽي
 ٿيڻو آهي ته بهتر آهي قوميت جو
 نعرو هڻندي هڻندي مات ٿئي...“
 مٿان گالڌي نئين ڪري شخص

حڪومتن جيڪي يورپ، آفريڪا ۽ ايشيا
 ۾ ڪلور ڪيا آهن تنجي خلاف آهي ۽
 ڪانگريس جي سٺاڻيولي انهن قومن سان
 آهي جي لوڪشاهي ۽ آزادي جي طرف آهن.
 ۳ سيپٽمبر ۱۹۳۹ تي يورپ ۾ لڙائي ڇڙي.
 جرمنيءَ پولينڊ تي حملو ڪيو ۽ انگريز ۽
 فرانس پولينڊ جو طرف ورتو. مٿان گالڌي
 وائسراءِ سان گڏيو ۽ ظاهر ڪيائين ته منهنجي
 همدردي انگلينڊ سان آهي پر وائسراءِ وٽان
 ديش جي آزاديءَ لاءِ ڪجهه پلمه ڪين پيو.
 هائوس آف لارڊس جي بچت ۾ ڏٺو ويو
 ته انگريز هندستان جي باري ۾ ساڳيو
 سلطنتشاهيءَ جو سر ٻولي رهيا هئا. وائسراءِ
 ۱۷ آڪٽوبر تي پڌرائي ڪئي ته جنگ پوري
 ٿيڻ کان پوءِ ئي پرڻس سرڪار هندستان
 لاءِ خود حڪومت بابت مشورو ڪندي.
 ان ڪري مٿان گالڌيءَ جي صلاح سان
 ڪانگريس فيصلو ڪيو ته پرڻس جا ڪانگريس
 وزير استيفائون ڏين. هونئن به ڊنيس آف
 انڊيا قانون جي ڪري وزيرن جون اختيارون
 نه ڇڏيون وڃي رهيون هيون ۽ وزير ٿي رهڻ
 سان ڪين پرڻس سرڪار جي جنگي ڪوششن
 جو هٿيو بڻجي رهڻو پوي ها، ڇا جنگ
 هندستان جي اعتراض باوجود ديش تي
 مڙهي ويئي هئي. جنگ جي مراد چئي ٿي
 ويئي لوڪشاهي ۽ آزادي پر قرار رکڻ پر
 هندستان کي پنهنجي کان محروم رکيو ويو هئو.
 ۵ فيبروري ۱۹۴۰ع تي مٿان گالڌي
 وري وائسراءِ سان گڏيو جيئن انگريز سرڪار
 ڪو عزت ڀريو سمجهو ٿو ڪري پر اهڙي
 اميد ڏسڻ ۾ ڪانه آئي نئين ڪري مارچ

تندرست شرير ۾ ئي تندرست آتما نواس ڪندي آهي.

چيزن جي وڪري لاءِ مٿيان ٺاهي ڏيون.
 هٿ جو ٺهيل کاڌي ڪپڙو، هٿ جا ٻيٽيل
 چانور ۽ هٿ جو ٻيٽيل اٿو، هٿ جو ٺيٺيل
 پنو وغيره، جن چيزن تي ڳولن جي ڇپائي
 جو مدار آهي انهن ڳولائن هنرن جي ناس
 ٿيڻ سان ڳوٺ به ناس ٿيندا. جيڪڏهن
 ڳوٺ ڳوٺ ۾ بجلي شڪتي پئجي وڃي ته
 بجلي شڪتيءَ سان ڳولڻا پنهنجا اوزار خلائي
 سگهن ٿا. ڇوڙيءَ طرح مڃاتا گاڏي اول
 پاڻ ڇرڇو ڪٽڻ روزانو نير ڪري پڇڏيو ۽
 پوءِ لوڪن کي ست ڪٽڻ جي للڪار ڪئي
 ٿي اول پاڻ ڳوٺ ۾ گهر ڪري وڃي ويٺو
 پوءِ ديش کي نمونو ڏنائين ته شهرن جا
 اسڪولي ۽ ڪاليج پڙهندڙ وديارلي موڪلڻ
 جا ڏينهن وڃي ڳولن جي شيوا ڪن. پڙهيل
 ماڻهن ڳولن کي وساري پڇڏيو آهي. ڪين
 ڇڪائي ته گانون ۾ وڃي رهن ۽ پنهنجي لياقتن
 جو لاپ ڳولائڻ کي ڏين ۽ سندن شيوا ۾
 پنهنجي آتم برقتا لهن. گاڏي پڇيءَ لکيو:
 ”اسان کي گهرجي ڳولائڻ سان هٿ ٿي
 وڃون. ڳولائو سخت ٿيڻ ۾ پورڇيو ڪندي
 اس ۾ سڙي ٿو، ۽ بيٺل لاءِ ٺاهي به
 انهيءَ دلي مان ٿو پري جنهن ۾ سندس
 ڍور سان ڪن ٿا ۽ پاڻ ڪپڙا ٽوڙي،
 جڏهن ائين سان اهڙي جيون ۾ گڏ رهيو
 تڏهن ئي اسين سندن عيوضي تي
 سگهنداسون. پوءِ پڪ آهي ته هو اسان
 جي سڏ تي حروقت الي اچي ماهر
 ٿيندا ۽ ساٿ ڏيندا.“

سائس سائي ٿيا هئا. تڏهن ئي ڀارت جي
 نواسين جي دڪي حالت سندس اکين
 ڀان تي ڦري. ۱۹۰۸ع ۾ هند سوراڄ پستڪ
 گاڏي پڇيءَ لکيو هئو ته ڀارت جي ڪنگالپي
 ۽ رام ٻاڻ علاج آهي ڪٽڻ جو ڇرڇو ۽ اٿڻ
 جو آڏاڻو جي وري چالو ڪرڻ گهرجن.
 سارمئيءَ ۾ چئن ئي ستياگرهه آشرم ٻڌيا
 ڪيائين تن اتي ڪٽڻ جو ڇرڇو ۽ اٿڻ جو
 آڏاڻو آڏائين. ۱۹۲۱ع جي اسهڪار آندولن
 جو مکيه اسم هئو گهر گهر ۾ ڇرڇو چالو
 ڪرڻ ۽ ڳولن ۾ هٿ جي ڪٽيل بست مان
 هٿ جو اٿيل ڪپڙو ٺاهڻ ۽ ورتائڻ. ۱۹۲۵
 ۾ اڪل پارٽي ڇرڇا سنگهه ٻڌيا ڪيو ويو ۽
 ۱۹۳۴ ۾ اڪل پارٽي گرام ادبش هو ته
 ڪيائين. انهن مستثنائن جو ادبش هو ته
 گانون کي ڇڏي ريت وري آڏجي ۽ ڳولن
 جي هنرن کي وري ڇيٽارجي ۽ ترقيءَ تي
 آڻجي جنهن ڀارت جي گانوواسين جي نيٽڪ
 ۽ شريڪ انهي ٿي ۽ ڳوٺ چلوو ڪڍڻ.
 ۱۹۳۷ع ۾ جڏهن ٻارنڪ خود حڪومت ملي
 ۽ ڪانگريس جون وزارتون ٺهيون تڏهن
 مهاتما گاڏيءَ کين ٽاڪيد ڪيو ته جيڪڏهن
 ڀارت جي بک ۾ پاڻ ٿيندڙ لکن لوڪن جي
 پلائيءَ ۽ شيوا جو اولو ڪندا ۽ ايمانداريءَ
 سان ۽ نه سوارٽي تي ڪاريه ڪندا ته اوهين
 ڪانگريس جي ٻورن آزاديءَ جي آدش جي
 حاصل ڪرڻ ۾ سڻتا پراپت ڪندا.

مڃاتا گاڏيءَ ڇيو ته اسان ڳولن ۾
 رهندڙن سان ناهي ڪيا آهن ۽ انهيءَ جو
 پشچتاپ جو رستو آهي سندن وساميل گهرو
 هنر ۽ ڪاريگري وري جاڳايون ۽ سندن ٺهيل
 — پاڻو —

انسان کي ايشور بڻايو ئي اهڙي دستور آهي جو هو ٻڌڻ وقت ايشور
 انسان کي ايشور بڻايو ئي ياد ڪندو آهي.

(الف) هر ڀڄڻ اُڌار ڪاريه

مياڻا ڳانڌي ته ننڍي هوندي کان ئي جڏهن ۱۲ سالن جو هو، اڇوتپي کي ڀاپ ڪري شمار ڪندو هو ۽ سندس عقيدو هو ته اڇوتپي جو رواج هندو ڌرم تي وڏي ۾ وڏو ڪلڪ آهي. هن چيو:

”ويد، ڀنشد، گيتا پڙهندي مون ڏٺو آهي ته اڇوتپو هندو ڌرم جو انگ نه آهي... اڇوتپي جو رواج جاري ڪرڻ سان هندن وڏو ڀاپ ڪيو آهي.“

۱۹۱۶ ۾ ڳانڌيجيءَ جڏهن سابر متي آسرم ڪوليو هئو تڏهن ئي هن هڪ دادويائيءَ جي درخواست ڪتب کي آسرم ۾ ورتو هئو ۽ سندس ڌيءَ لڪشميءَ کي پنهنجي ڌيءَ ڪري سويڪار ڪيو. ۱۹۲۵ ۾ جڏهن ٽراونڪور رياست ۾ هر ڀڄڻ کي واپڪار ۾ رستن تان لنگهڻ نه ٿي ڏنو ويو تڏهن ستياگرهه ڪري مياڻا ڳانڌيءَ سندن لاءِ رستن تي اڇ وڃ جاري ڪرائي.

مياڻا ڳانڌيءَ جي پڙهڻا هيٺ ڪانگريس هر ڀڄڻ اُڌار ۽ اڇوتپو ادارو ڪارڊ ڪانگريس جي ڪارڊ ڪرم ۾ هڪ ضروري اسر ڪري درج ڪيو ۽ انڪري ديش ۾ چئني ڪنڊن ۾ اهو ڪارڊ ڪوٺر ٻڌ ۽ گولڊن جي بشارت جي بادگيري ڏياري رهيو هو. فيبروري ۱۹۳۳ع ۾ مياڻا ڳانڌيءَ جنهن پڙهڻا هيٺ هر ڀڄڻ شيوڪ سڪيد پڙهڻا ڪيو ويو. انهيءَ ڪارڊ جي ورڌيءَ لاءِ ۽ آخر شدي لاءِ ۸ مئي تي ڳانڌيجيءَ ۲۱ ڏينهن جو اڀواس رکيو، جنهن هر ڀڄڻ ڪارڊ ۾ سڀني وڌيڪ سڃيٽيءَ سان لکي ورتو.

توهانجي هن آتمڪ تپسيا ڏانهن شرڌا ۽ قرب سان نڀارينديون رهنديون.“
ستين ڏينهن تي مياڻا ڳانڌيءَ جي شرير جي حالت تازو ڪو ٻڌجي وئي. دنيا انتظاريءَ سان نڀاري رهي هئي، ساري سنسار جو ساهه مٿ ۾ هڻو. سي. ايف. انڊروز چيو: ”مياڻائن جو مڙيو ڪٿي ٿي ڪين ٿيندو آهي، يسوع مسيح جيان مياڻا ڳانڌي به اڇ ڪاريه نمٽ ٿي شهيد ٿيندو.“

تنهن وچ ۾ پنڊت مدن موهن مالوي ۽ ڊاڪٽر امبيدڪر، سڃاڻي هندو اڳواڻ ۽ هر ڀڄڻ اڳواڻ پاڻ ۾ گڏيا. ڳانڌيجيءَ جي پوٽر پوٽر ۽ سندس اعليٰ تپسيا سندن دل کي پڇاڻي ڇڏيو ۽ منجهن لاهه ٿيو جنهن موجب سڃات اڳواڻن اڇوتن سان لياڻ ڪرڻ جي خاطري ڏني ۽ هر ڀڄڻ اڳواڻن الڳ ڇولڊ ڪن تان هٽ ڪيو.

برطانوي سرڪار جي وڏي وزير ادو ٺاهه قبول ڪيو ۽ ۲۰ سيپٽمبر ۱۹۳۲ تي سانجهيءَ جو سوائين پنجن بجي مياڻا ڳانڌيءَ پڙهڻا ڪري اڀواس ٿوڙو. هن پڌرائيءَ ۾ چيو: ”مان چاهيان ٿو ته اڇوت ٻڌو جڙ کان ئي ڪاٺيو وڃي. انهيءَ خاطر ئي مان جيئان ٿو ۽ انهيءَ صدقي ٻڌ ۾ مونکي آئند ايندو. هن ٺاهه بعد ساري ديش ۾ چوت اڇوت سڃي گڏجي وڃو ته رڳو ٻاهرينءَ طرح ٻڌ سڃي ٻڌاري ڀاڱ جي پاڪر ۾..... مان پنهنجي حياتيءَ کي تڇ ٿو سمجهان، مون جڙيون سڙجانيون قربان ٿي وڃن ته به اسان جو پشچاناب ڪافي نه ٿيندو.“

اسين دشت منشيءَ کي ڪٽي ڇڏي ڏيون مگر دشتنا کي ڏڪارڻ ۾ ڌرو به رعايت ڪرڻ نه گهرجيئون.
— بابو

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

[۱۰] ۱۹۴۲-۱۹۴۳ جوڙجڪي ڪاريه - آخري ڀڙ لاءِ تيارِي

ڪانگريس پيءُ گول ميز ڪانفرنس ۾ شرڪت ٿيڻي هئي ۽ ڪانگريس پنهنجو واعدو عيوض مهاتما گانڌي چونڊيو ان لاءِ ته لنڊن ۾ گول ميز ڪانفرنس ۾ وڃي پارٽي لاءِ مڪمل آزادي طلبي.

پر برطانيه سرڪار جي من ۾ ڪا منڊي هئي. مهاتما جڏهن انگلنڊ جي شهنشاهه جارج سان سندس محلات ۾ سندس ئي نوني تي گول ميز ڪانفرنس جي ٻين عيوضين سان گڏجي ملاقات ڪرڻ ويو تڏهن شهنشاهه کيس تمام جوش ۽ چڙ مان چيو ته اٺن سرڪار خلاف بغاوت ڪرڻ پوڏي ڏي وره ياد رکڻ ته اسانجي سلطنت دنيا ۾ وڏي ۾ وڏي سلطنت آهي ۽ اسان وٽ اڪيچار فوج ۽ باروت موجود آهي.

مهاتما گانڌيءَ محسوس ڪيو ته برطانيه سرڪار کي سوراج ڏيڻا چيو ڪو ابرار و ڪونهي. هن ڪانفرنس جي کليل اجلاس ۾ شهنشاهه جي نالي کڻڻ بنا سندس ڊڙڪي جو جواب ڏيئي پوڏو. وڃي پارٽي بنا نالت برطانيه سرڪار جي من ۽ باروت کي فتاڪڙا ڪري سمجهندا آهن.

گول ميز ڪانفرنس ۾ برطانيه سرڪار پنهنجي پراڻي رالڊ ڪيڏي، جدا جدا ڌرين کي هڪ ٻئي خلاف ڪڙو ڪرڻ جي. اڳ مسلمانن لاءِ جدا چوٽي ڪري فورم کڻڻ ۽ نثرن ۾ وراڻيو هئائون. هاڻ وري دل ۽ پٺي پيل جانين لاءِ الڳ چوٽي ڪرڻ جي سازش ڪئي وئي جيئن ۷ ڪروڙ ۷۰ لک جاڳيون هندن کان الڳ ٿي وڃن. مهاتما

گانڌي ارون لاهه کان پوءِ ۱۹۳۱ جي مارچ مهيني ۾ انڊين نيشنل ڪانگريس جو اجلاس ڪراچيءَ ۾ غوشيءَ ۽ غم جي گڏيل پاڻائين جي احساس جي وچ ۾ ٿيو. هڪ طرف غوشي هئي جو پارٽي جي چننا پنهنجو جلاو وٺي ڪي ڏيکارو هو ۽ پارٽي جي آتم شڪتيءَ جو ڏولڪو سنسار ۾ وڃي ويو هئو. ٻئي طرف غم هو جو مهاتما گانڌيءَ ۽ ڪانگريس جون ڪلي ڪوششون سردار ڀڳت سنگهه کي قاسميءَ کان بچائڻ لاءِ نيشنل ويٿون هيون. سردار ڀڳت سنگهه کي گوري پوليس سپرنٽينڊنٽ سالڊرس کي مڻو ڪرڻ جي ڏوهه ۾ قاسميءَ جي سزا ملي هئي ۽ جيتوڻيڪ سرڪار ٻين راجنيتي قيدين کي آزاد ڪيو هئو، هئا ڪنڊڙ راجنيتي قيدين کي آزاد ڪرڻ کان هنن انڪار ڪيو. سردار ڀڳت سنگهه ڀارتي چننا جو لاڏلو بڻجي چڪو هو ۽ انڪري سڄي ديس ۾ ۽ ڪانگريس اجلاس ۾ چوڌاري مايوسي ڦهليل هئي.

هن اجلاس جو پريزيڊنٽ هوسردار بٽيل ۽ آجيان ڪاميٽيءَ جو چيئرمين هو ڊاڪٽر چوٿرام. خان عبدالغفار خان به پنهنجي مددائي خدمتگارن جي فوج سان اچي شرڪت ٿيو هو. ڪانگريس اجلاس جي بندوبست ڪرڻ لاءِ ڪراچي جي شيوادارين کي بلڪل ٿورو وقت مليو هو ته به بندوبست تحسين جوڳو ڪيو ويو ۽ سڀني داد ٿي ڏنو. ان ڪاميابيءَ جو سڄو شري جمشيد لسروالجي مهتا جي سر ٿي هو. گانڌي - ارون لاهه جي شرطن موجب

پرچا تنتر جو ارٽ اهو آهي ته ان هيٺ اوچ ۾ اوچ انسان ۽ گهٽ ۾ گهٽ انسان کي هڪ جڙا موقع ملندا.

تیسرا باب : اہل حق کی زندگی اور اہل باطل کی زندگی

[illegible][illegible]

۱۰۰
 ۱۰۱
 ۱۰۲
 ۱۰۳
 ۱۰۴
 ۱۰۵
 ۱۰۶
 ۱۰۷
 ۱۰۸
 ۱۰۹
 ۱۱۰
 ۱۱۱
 ۱۱۲
 ۱۱۳
 ۱۱۴
 ۱۱۵
 ۱۱۶
 ۱۱۷
 ۱۱۸
 ۱۱۹
 ۱۲۰
 ۱۲۱
 ۱۲۲
 ۱۲۳
 ۱۲۴
 ۱۲۵
 ۱۲۶
 ۱۲۷
 ۱۲۸
 ۱۲۹
 ۱۳۰
 ۱۳۱
 ۱۳۲
 ۱۳۳
 ۱۳۴
 ۱۳۵
 ۱۳۶
 ۱۳۷
 ۱۳۸
 ۱۳۹
 ۱۴۰
 ۱۴۱
 ۱۴۲
 ۱۴۳
 ۱۴۴
 ۱۴۵
 ۱۴۶
 ۱۴۷
 ۱۴۸
 ۱۴۹
 ۱۵۰
 ۱۵۱
 ۱۵۲
 ۱۵۳
 ۱۵۴
 ۱۵۵
 ۱۵۶
 ۱۵۷
 ۱۵۸
 ۱۵۹
 ۱۶۰
 ۱۶۱
 ۱۶۲
 ۱۶۳
 ۱۶۴
 ۱۶۵
 ۱۶۶
 ۱۶۷
 ۱۶۸
 ۱۶۹
 ۱۷۰
 ۱۷۱
 ۱۷۲
 ۱۷۳
 ۱۷۴
 ۱۷۵
 ۱۷۶
 ۱۷۷
 ۱۷۸
 ۱۷۹
 ۱۸۰
 ۱۸۱
 ۱۸۲
 ۱۸۳
 ۱۸۴
 ۱۸۵
 ۱۸۶
 ۱۸۷
 ۱۸۸
 ۱۸۹
 ۱۹۰
 ۱۹۱
 ۱۹۲
 ۱۹۳
 ۱۹۴
 ۱۹۵
 ۱۹۶
 ۱۹۷
 ۱۹۸
 ۱۹۹
 ۲۰۰

[illegible][illegible]

ڪراڙي گانو ۾ مهاڻا گانڌي جڏهن لنڊ ۾
ستل هئو تڏهن سورت جو دسترڪت
ماجسٽريٽ پوليس وٺي ٽارچ جي شعاع سان
مهاڻا گانڌي جي ڪمري ۾ گھرو. ۱۸۲۷ع
جي رليگيوليشن ۲۵ هيٺ مهاڻا گانڌي
کي ڀڪڙي سڌو ڀرودا جيل پوني ڏانهن
وٺي ويا.

پهر هلچل وڌندي ئي رهي. سرڪار
ڪانگريس کي بي قاعدي جماعت ٺهرايو.
لک کان وڌيڪ ڪانگريس ڪاريه ڪرڻا
قيد ڪيا ويا جن ۾ ٻارنهن هزار کن مسلمان
ڪم ڪندڙ به هئا. ۶۷ قومي اخبارون ۽ ۵۵
ڇاپڻا ضبط ڪيا ويا جن ۾ سنڌ جي هندو
اخبار ۽ ڇاپڻا پڻ هئا. پشاور طرف ٻڌائڻ
جي سائيڪن مظاهرن کي روڪڻ لاءِ سرڪار
پنج سو ٽن ايم ايل ايس ۽ ٻيا عورتون ڀڙڏو
چڏي مردن سان قطار ۾ ٻهي ظلم ۽ ڪلور
برداشت ڪيا. ۲۱ مئي تي سرجيني ٽائڊو
۽ هزار والنٿير سان وٺي ڌاراسٽا جي گدام
ڏانهن هلي. گدام کي چوڌاري چنبدار تارن
۽ پاڻيءَ جي ڪاهين جو گھيرو ڏنو ويو. چار
سو پوليس وارا لوهي لوڪدار لئين سان
پهري تي بيٺل هئا. جتن ستياگهه ويجهو
آيا ته پوليس لئين سان سندن مٿا توڙيا.
ڪنهن ستياگهه ۽ ڌڪن کان بچاءُ جي نه
ڪئي. سندن رت ڀلا ڪري وڃڻ لڳو. ڪن
جون ٽنگون ٻانهون ٿيون، ڪن جا مٿا پٽيا
هڪ ٻي پٺيان ڌرتيءَ تي ڪرندا ويا ۽
جيڪي بچيا سي وري اڳتي وڌيا.

سر ڏي ته سرهو ٿين.
سوري آهه سينگار اصل عاشقن جو.

عاشق زهر بياڪ وهه ڏسي وڃس ڪيڏو
ڪري ۽ قاتل ڇا هميشه حيرت
لڳي لنو لطيف ڇهي، نسا ڪيا نراق
توڙي چڪن چاڪ نه آهه نسلن عام ڪي!
آمريڪن اخبار نويس ملر جنهن جو
اڪين ڏنو احوال دنيا جي هزارن اخبارن ۾
ظاهر ٿيو، تنهن لکيو آهي ته هڪڙيون
ٽوليون ائين لئين لوڙهين جي مار ۾ قتلجي
بيپوش ٿي ٿيون نه ٻيون ٽوليون اول ئي
تيار. اوچي ڳاٽ، ڇپ ڇاپ ۾ ايندا ٿي
ويا ۽ پوليس هنن ڇا سر توڙي پندي رهي
پر ڪنهن به والنٿير ڪيڪڙاٽ نه ڪين ٿي
ڪئي. سر ڏي پوليس وارن والنٿيرن کي
ڪڪ ۾ پوئڻ سان لٽون ٿي هيون جو درد
۾ لنگهه ٻيڪوڙجي ٿي وين. اڙهي حال ۾
ڪين گهلي پري ڪري پيا اڀرن. ڌاراسٽا
جو هتيا ڪانڊ سو نئتراسنگرام جو سدائين سولو
ورق تي رهندو ۽ انگريزي راڄ تي ڪارو ڪلڪ.
سنڌ مان به شري سر ٻرام ماڙي والا ۽ شيوت
موٽاڻي سان هڪ ٽولي ستياگهه ۾
ڌاراسٽا جي بگهه ڪند ۾ پنهنجي آڏو ٿي
ڏيڻ ويهي. ان کان اڳ شري آندو حڪورائي
مهاڻا گانڌيءَ سان ٻانڌي مارچ ۾ شري
ٿيو هو. ڀارت ورش جي ڪيترن ئي هنڌن
تي ننڍي وڏي مقدار ۾ اڙو هتيا ڪانڊ
چالو ٿي هئو. بمبئي ۾ وڏا ٻي لوت ٻين
تي ستياگهه ڪندي ۱۸ مئي تي چار سو
ستر چا گرفتار ٿيا. ۲۵ مئي تي به هزار
والنٿير اٿي ويا ۽ ۱ جون تي ۱۵ هزار
ڳوڙ ٻسواڙ پوليس جي لائي مار ٻاڙيوڻ!
ڪرائڪ جي سڀڪاٽا لوت ڪدام تي ڏهه

روزانو پنهنجي اندر ۾ جهاتي پائي لوچڻ گهرجي ته ڪيترو صبر اڃا
ٿي ڪرڻو پيو آهي.

لوڻ کسڻ لاءِ آڱرين کي پوليس وارن مروزا ڏنا ۽ ڏوڏا ڀڳا هئا. عشاءِ ماڻهو مخاص ڪري زالون مهاڻا گانڌيءَ جي درشن لاءِ آيون جو اتي به مهاڻا لوڻ جو قاعدو ٽوڙيو. استرلين کي آواهن ڪيائين :

”هن هلچل ۾ توهين مردن کان گهڻو وڌيڪ ڪري سگهيو ٿيون. آلهه بل ۾ استريون مردن کان به سرس آهن ۽ ٻڙ ٿر ٻاليءَ، سهڻي ٿيڻا ۽ دليريءَ ۾. تنهن ڪري مون زالن لاءِ مخاص ڪم ٿڌو آهي يعني لشمارشين، شراب جي دڪانن ۽ ولانتي ڪوڙي جي دڪانن تي پڪيٽنگ ڪرڻ ۽ چورس زالن لاءِ ڪو چئي نه سگهندو نه زبردستي ٿيون ڪن.“

۱۷ اپريل مهاڻا گانڌيءَ جي ڌرم پتني ڪستور ٻا پيٽرن جي ٽولي وٺي احمدآباد ۾ شراب جي دڪانن تي پڪيٽنگ ڪرڻ چالو ڪيو. ڪانگريس پوزيڊنٽ پسنديت جواهر لعل نهروءَ کي سرڪار ڇهه مهينا قيد ڏنو. سنڌ ۾ لوڻ ستياگرهه چالو ڪرڻ لاءِ مڪيه ڪانگريس ڪاريه ڪرڻا اچي ڪراچيءَ ۾ گهٽ ٿيا ۽ ۱۳ اپريل تي شري نارائنداس انڊجي بهچر سان پٿرين ٽولي ڪاري در پريان ٿيڻو جيئي زالنن لوڻيو ٻاڻي ڪٽڻ لاءِ حلي، هزارين مرد ۽ زالون سان گڏاڻيون ڇلي. پري اچي رام باغ ميدان ۾ لکن ماڻهن جي سامهون لوڻ ٺاهي لوڻ قانون کي ٽوڙي ڏيکارڻا ٿيون. ڊاڪٽر چوڻشرام، شري نارائنداس انڊجي، سوامي ڪرشنانند ۽ ٻين اڳواڻن کي پڪڙي ۱۶ اپريل انهن تي ڪورٽ ۾ مقدمو هلايو ويو. ڪورٽ ٻاهران هزارين

ماڻهون اچي گڏ ٿيا ۽ اڳواڻن کي آزاد ڪيو وڃي اهڙي طلب ڪيائون. ڪورٽ طرف پش پازي ٿي جنهن ڪري ماڻهن کي سائن ڪرائڻ لاءِ ڪانگريس والٽيئر ڪورٽ جي لورڙهي ٻاهران صف ٻڌي بيٺا. ايتري ۾ پوليس امانت ڪولي هلائي جنهن ڪري ٻه نوجوان مينگيٽراج لاءِ ڏنا ويا. شهيد ٿيا. سڄا ڇٽا ٿيا ۽ گولي شري چترامداس دولترام جي پاسريءَ مان گهڙي پيار لنگهي ويئي. اتي پرويسر ملڪاڻي ۽ چوڻشرام وليچا کيس انٽيولنس ڏانهن وٺي ويا. گولين ڏهندي ٻڙ ڪانگريس والٽيئر ٻڌجي ڦٽار ڪجن ٿوڙي! لوڻ ستياگرهه هلچل ۾ نئون ڄڻ ۽ جان جي پٿرين پيٽا سنڌ ڏني. مهاڻا گانڌيءَ چترامداس کي واڌارين جي ناس موڪلي ۽ پيٽجيءَ اخبار ”بنگهه الڊيا“ ۾ لکيو:

”چترامداس کي گولي لڳي ٻڌي اچي خوشي حاصل ٿي. جڏهن اڳواڻن کي ڏسڻ ٿيندا ٿڏهن ئي قتل ملندو. سڀ کان جي وڌيڪ بيدار ۽ پوئو آهن ٿي پيٽا گهرجي. تنهن ڪري کيس نار ڪٽڻ نه قيد کان ستر جي گولي ايترو پوئو ٿيڪر ۾ گوليءَ چوڻيڻا ان کان به سرس آهن.“

پوءِ نه سنڌ ۾ جتي ڪٿي لوڻ جو ستياگرهه چالو ٿي ويو. ڪراچيءَ ۾ ڪڪي پيٽن، گومي پيٽن، ٻارڻن پيٽن، ڪستور ٻائي، ڪاشي پيٽن، شري پٽن منڇر ٻانو سرگرم ڀاڳ ورتو ۽ ٻيو مرد سمنڊ ۾ وڌو. ڪراچي ۾ ڪاڪو صوابراج وليچا، ڪاڪو ٺاڪر داس، ڪاڪو پريڊاس شڪار پور ۾، ڪاڪو وسيل مل بهلآباد ۾،

سپيڙي مندر ايشور جو مڪان نه آهن. شيطان به ان ۾ رهي سگهن ٿا. سڀيئي مندر ايشور جو مڪان نه آهن. جڏهن انهن ڪشڪ پڳت جن هتي. — ٻيو

اٽي ايشور آسپس ڪرڻ لاءِ بهراجمان
ٿئي ٿو.

۱۲ مارچ ٻڌو ٿئي ۽ جو ساڍي ۶ بجي
يانرا چالو ٿي. ميانا گانڌي ڇڏو ته بلڙي نات
۽ امر نات يانرا مثل هيءَ منهنجي ڏرم يانرا
آهي. پنڊت مونيئل نيرو ڇڏو ته يارب مانا
جا بند آيا ڪرڻ لاءِ ميانا جي هيءَ يانرا
شري رامچندر پگوان جي سيتا مانا جي
بندن ڇوڙڻ واري لنڪا يانرا مثل آهي.
ڊانڊي ڏانهن هيءَ پنجويهن ڏينهن جي يانرا
ورن ڪرڻ ڪنهن ڏات واري ڪويءَ جو
ڪم آهي. جن ڏني تن کان وسرڻ جي نه
آهي. پارت جي آزاديءَ جي اڻياس به ان
جو امر اسان رهندو. پنهنجي نه ساڍو ڏس
هن يانرا جي ڏوليءَ سان گولجي رهيو هئو.

۲۶ مارچ تي ياتري بسروچ پٿر به پٿيا.
سرورجي نانڍو پنهنجي سڀا پيٽ ڪرڻ
لاءِ ميانا گانڌيءَ وٽ آئي؛ ڊاڪٽر چوٽرام
گدواڻي به آيو- عرض ڪرڻ لاءِ ته سنڌ به
هندو مسلم چڪتاڻ سبب رضا سٺي نه آهي
نئين ڪري سنڌي ديش به پڙهين کي تڃرات
به ستياگرهه به شامل ڪيو وڃي. مڪرمان
پنج پڙهي شري چوٽرام وليجا، سيتلداس
ڪيشپ، پگوانداس هزاري، ماسٽر گوپندرام
۽ پٿر ويل ڪڪواڻي اچي اٽي سڙيسا
ستياگرهه لاءِ. سنڌ بابت ويٺي ٻڌي ميانرا
گانڌيءَ ورائيو:

”ڊاڪٽر چوٽرام جي، سنڌ تو ستياگرهه.
ڪي لئي تيار هه آب و هڪان بهات
ستياگرهه ڪرو.“
ٻڌندي جادوءَ ڇٽو اٿر ٿيو. سب هڪ شهاب

ته اسين سردار پٿيل جي وات وٺنداسين،
سوراج وٺڻ کان سواءِ ڇپ نه ڪنداسين ۽
هن سرڪار کي سڪ سمجڻ ڏينداسون.
۱۱ مارچ پٿر ٿيڻا ميٽر به ڏهاڙو خراب ماڻهو
حاضر هوا. اٽي ميانا گانڌيءَ چيو:
”پارت ورش به ست لک ڳوٺ آهن.
هڪ هڪ ڳوٺ به رڳو ڏهه ڇٽا لوڻ
ناهن ۽ لوڻ جو قاعدو ٽوڙڻ شروع ڪن
ته سرڪار ڇا ڪري سگهندي؟ ڪو
تيار حاڪم به ايترو ماڻهن کي قتل ڪين
ڪري سگهندو. سرڪار جلد ئي ٽڪجي
پوندي.....“

”توهان جي مدد گيرجي نه ته پسي
جي ۽ ٻي جوانن جي جان جي. هيءَ
منهنجي آخري ٿر ٿر آهي. شايد منهنجي
جيون جي آخري ٿر ٿر آهي.....“

”هيءَ منهنجي وصيعت اٿر ته منهنجي
گرفتار ٿيڻ بعد هلچل بند اصل نه ڪجو؛
هڪ ٻئي پٺيان ٿوليون ناهي نڪري
اچڻو سوراج وٺڻ لاءِ. ستيه ۽ اهنسا ئي
بيٺڻ جو جيڪو وچن ڏنو اٿو ان تي
قائم رهجو، لوڻ جو قاعدو ٽوڙڻ کان
سواءِ ٻيا به راجي قدم کڻي سگهو ٿا
ڇٽو وڪ ڏيون نه ڏيڻ، ولايتي ڪوڙي
جو پيشڪار، نشيدار شيون واپرائڻ تي
بندش وغيره. مولڪي وشواس آهي
ته جو ڪاريه مان هيئن شروع ڪري
رهيو آهيان تڏهن کي سرانجام ڪرڻ لاءِ
گهڻائي ماڻهون ديش به آهن. اسان جي
طلب هئي آهي، اسان جا ساڌن نشاپ
آهن. ڇت صحيح وات ورتي وڃي ٿي

سڌانت انجو نالو آهي جنهن لاءِ انسان پنهنجو سرونس، پراڻن نائين
نچاور ڪرڻ لاءِ تيار ٿي وڃي.

خون وڃڻ لڳو. جنوري ۱۹۳۰ع ۾ ڪانولسن ۽ اسيمبلين جي ميمبرن کي اسٽيٽا ڏيڻ جي هدايت ڪئي ويئي ۽ ۲۶ جنوري ساري ديش ۾ حرڪت شير ۾ ملڪ لاءِ آزادي حاصل ڪرڻ جي پرڻگيا ڪرڻ جو ڏينهن مقرر ڪيو ويو. ۹ جنوريءَ تي گانڌيجيءَ لکيو: ”آءُ ٿورن ئي مهينن اندر عام چنتا جو سول نافرمانِي جو آندولن شروع ڪندس. جيڪڏهن ماڻهن اهنسا جو وائوڙڻ ڦاٽو رکيو ۽ جوڙجڪي ڪاربه جي پيروي ڪئي ته آندولن ڪاميابي سان سرانجام ٿيندو.“

۲۶ جنوري ۱۹۳۰ع ڏينهن حرڪت شير ۽ ڪسوت ۾ ڪالگريس جي ستاري هيٺ شاهي ميڙن ۾ هزارها ماڻهن پرڻگيا پتو پڙهيو جنهن ۾ انگريزي راڄ جا ملڪ ٽي ڪيل ڪلور ورنن ڪيل هئا ۽ لکيل هو: ”اسان جو پڪو لشيجه آهي ته پارٽ ورش کي آزادي ماڻها جو پرورين آهي ۽ ڌارئي راڄ هيٺ رهڻا ابتر ۽ انسان ذات اڳيان مٽا پاپ آهي. اسين سرڪار سان سڃوڪ ٿياڳي سول نافرمانِي، ويندي ڀلون نه ڏيڻ تائين ڪرڻ لاءِ تيار ٿينداسون ۽ پرڻگيا ٿا ڪريون ته سوراج حاصل ڪرڻ لاءِ ڪالگريس جي ڏنل هدايتن جي پيروي ڪنداسون.“

مڃاڻا گانڌيءَ هن دفع ادو به اعلان ڪيو ته هئا ڇڙي پئي ٿڌن به ستباڪره بند ڪونه ڪيو ويندو.

”هئا کي روڪڻ لاءِ هرڪا ڪوشش وٺي آهي. سول نافرمانِي هڪڙو شروع

ان ڪميشن جا سيني ميمبر گورا هئا. سڄي هندستان ۾ سمن ڪميشن جو بهشڪار ڪرڻ جو آندولن شروع ٿي ويو، ٻن ڪارٽن وڳهي. هڪڙو ته ان ڪميشن ۾ هندستانين جي طلب کي اڪرائي هڪڙو به پارٽي ڪونه ڪيو ويو هو ۽ ٻيو ان ڪري جو ديش جي طلب هئي آزادي ۽ ملڪ هار وڌيڪ سڌارن سان سنتشت رهڻ وارو ڪونه هئو.

ڪميشن برخلاف جتي ڪئي مظاهرا ڪرڻ جو فيصلو ڪيو ويو. بمبئيءَ ۾ ڪارن جهنڊن سان ”سمن موٽي وڃ“ جا نعرا پڪاريندي لوڪن ڪميشن جو بهشڪار ڪيو. اهڙي طرح ڀارت جي سڀني شهرن ۾ بوٽ ليگ جي جوانن ۽ اڳواڻن ڪميشن جو مڪمل بهشڪار ڪيو. ماڻهن جي انبوهن تي پوليس لائي مار ڪئي جو لکنو ۾ پنڊت جواهرلعل نهرو کي ۽ لاهور ۾ لالا لچپتراءَ کي ڌڪ لڳا ۽ لالا لچپتراءَ جو انهن ڌڪن وڳهي ڊيهانت ٿيو. سيپٽمبر ۱۹۳۶ع ۾ قيدخان اندر جيتندر نات داس ۶۵ ڏينهن جي بڪ هڙتال ڪندي ڊيهه ٿياڳ ڪئي جو سرڪار راجپوتي قيدين سان وحشائي ورڻاڻ ڪري رهي هئي.

ڊسمبر ۱۹۳۹ع ۾ لاهور ۾ ڪالگريس اجلاس پنڊت جواهرلعل نهرو جي پرڏالهي هيٺ ٿيو جتي مهاڻا گانڌي پاڻ درستي ڏئي ته ڪالگريس جو ادبش سوراج جي معنيٰ آهي مڪمل آزادي. اڏي رات جو پوري ۱۲ بجي سڀني اڳواڻن راوي نديءَ جي ڪناري پئي آزاديءَ جو جهنڊو وڌي آسار سان چٽلايو. جوانن جي سربر ۾ نئون

جو ماڻهو ورت نٿو رکي ان تي ڪيئن ڪوئي وشواس ڪري سگهندو.

پڇي ائين چوي ڌڙڪ مڙسائو جواب ڏيان.
 بوءِ سردار وٺ پائي ڏي نياڙي چوڻ
 لڳي ته:

”ارمان جو موتي ڪيس نه ڪيائون.
 مان ڪين ڏيکاريان ها ته زال يا نه ٿي
 ڪري سگهي. مان اهڙا نه جواب ٿيڪائي
 ڏيان ها جو عمر پوءِ نه وسارين ها.“

ٽائيمس آف الڊيا گوري اخبار جو
 عيوضي بوردولي تعلق جو چڪر ڏيئي احوال
 لکيو نه بوردولي تعلق ۾ انگريزي راڄ جو روليو
 ڪامو بند ٿي ويو آهي. اسي پٽيلن استيڻا
 ڏني آهي. اڌ تعداد ٽلائي نوڪري ڇڏي
 ويا آهن. باقي جيڪي آهن سي سرڪار سان
 وفادار نه آهن. پر وٺ پائي پٽيل جا اڍائي
 سو والنٽير بلڪل انتظام رکيو ويٺا آهن.

پنهنجي اڳواڻ لاءِ سيني تعلق جي رهواسين
 کي اڻاهه شردا آهي خاص ڪري استرلين ۾ جن
 سندس چوڻ تي مڙين جا مڙينا مينڊون ۽
 پورو گهرو اندر پاڻ سان گذرڪي نالي اندر گذاريا.
 توڙي شري ٿي ٿي ٿرڙيون ٿيون اٿن. شري
 ڪنڊياليل منشي تعلق جو دورو ڪري گورنر
 کي لکيو ته اسي هزار ماڻهون، مرد، زالون ۽
 ٻار پٽي ارادي سان سرڪار جي مخالفت

ڪري رهيا آهن. نوهاڻي ضبط آفيسرن
 کي حجام ٿيڻ ملي سگهي. ڏاڙهي ڪوڙائين
 لاءِ ڪين ڏيڻ پند ڪري پري وڃڻو پوي.
 عملدار جي مرڪز ڪار ڪپ ۾ اڏائي پئي،
 اها ٿڌن لڪري سگهي ڇڏن وٺ پائي
 اجازت ڏني. گاردا ٻارسي جنهن کي فلن
 مٿ تي هزارن جي زمين وڪي وڃي آهي
 نئين کي ڪاڪوس ميڙڻ لاءِ پنگي ڪوڻ

ساڳي ڳالهه سمجهڻ گهرجي. جيڪي
 زمينون سرڪار ضبط ڪيون اٿن تي
 گهرجي ڪاٺيدار وري پاڻ پوک ڪرڻ کي
 ويا. درٻار گوبالڊاس جي ڌرمپنتي
 لڪشمي ديو ۽ ڪماري منو پيٽ
 ست پڻ اهڙين سرڪاري ضبط ڪيل زمينن
 ۾ داخل ڄمائي ويٺيون. وٺ پائي سرڪار
 ۾ چٽا ڏنو ته جيڪڏهن توهين ستياگرهين
 جي زمين تي قبضو ڪندا ته هيءَ باهه
 ساري گجرات تائين ڦهلجي ويندي ۽ ساري
 گجرات مان ايندڙ سال توهان کي ڪوڏي
 به پل ڪانه ملندي.

بوردولي ستياگرهه ۾ زالن وڏو ڀاڳ ورتو.
 ميڙن ۾ توڙي سرگسن ۾ زالون سوس ڪيون.
 هو ستن جا ڀڄن ۽ لڙائيءَ جا وير ڳاڻا
 گهٽيءَ گهٽيءَ ۾ ڳائي ستياگرهين جو امنگ
 آشا ۽ اتساه قائم رکنديون آيون. هنن کي
 ٿي جگري لهس ٿي آني جڏهن سندن
 مينهون ۽ سان ضبط ڪري پناهن جي ڏنڊن
 هيٺ ٿي ماري ويا پاڪاساين هٿان ٿي قتل ٿيا.
 هڪ ڪڙمي عورت سرڪاري عملدار سان
 ٽڪر ڪاڻڻ ڪري پڪڙي ويئي. سندس
 پتي ڏيڻو ٿي ڏنو سو ڪيس به پڪڙيائون
 جنهن هو ڪمزوري کان معافي وٺي. جيتوڻيڪ
 مرد حاضر نه هئو، تڏهن به پوليس مرد
 تي مقدمو هلايو. مائي گهوت سان ڪورٽ
 تائين ويئي ۽ چيائينس:-

”مٿان ڪورٽ ۾ مارجسٽر اڳيان ٿيڻي پيو
 آهين. چئجائن ته پل ڳري ۾ ڳري سزا
 ڏئي. منهنجو ڪو خيال نه ڪج ۽ نه ٻارن
 جوئي. منهن ۾ مرڪرڪه جيڪي مارجسٽر

آس ۽ اڳيان به ڪيڙا آهن جي انسان کي ڪائي ٿا وڃن.
 — ٻاٻو

ရက်စွဲနှင့် နေ့ရက်ကို ဖော်ပြပါ။

[illegible]

شيوا جو ڪاري ڪيو هو تن کي رکيو ويو ته ماڻهن کي خدمت ڏياريندا رهن نه سگهڙ ۽ غصو دور ڪري عمر ۽ شائنيءَ م رهن. تنهن ڪري سوان ساري تعلقي ۾ اڀاري سو آزمابل ستياگرهي ڪاري ڪرنا ڳوٺ ڳوٺ ۾ رهايا ويا جيئن سڌورو سال احوال روز بروز ۾ ڪر ڪري پڇيائين ۽ ماڻهن هدايتون ڪالو ڪالو ۾ پڇيائين. نتيجو اهو نڪتو ۾ پندرهين ڏينهن ۾ اردولي تعلقه هڪ اوجي قلع مٿل بڻجي پيو. واپس ڏيئي لڳل لوڪن کي چيو ته ڇوڪڙن هڪ سو پنجا توهان مان سڃا ستياگرهي ڪري آيا جيڪي ۾ ۾ ڳوٺيءَ تائين لڙندا رهيا ته سوپ ٻئين آهي. پر بهتر آهي ته اردوليءَ جا ۱۷ هزار ڪاٺيدار ئي هن ڌرم ۾ ڀاڳ وٺن.

بيشي ڪائونسل ۾ سرڪاري ميمبر اندرسن چيو ته ماڻهون ڏند جي پراڻ نه ٿا ڪن پر جڏهن سندن زمينون ليلام ڪيون وينديون تڏهن ڏسو ته ڪيترا ٿا ڪاٺيدار ڪري اچن. سرڪار ئي سرڪار ڪن شادوڪار ڪاٺيدارن کي اطلاع ڏنو ته اوهان جيون زمينون ضبط ڪيون ويون آهن. ان تي گاندھيءَ لکيو:

”سرڪار سينٽ وزيٽر ريمند طرفان ۱۶۰ رپيا ڏيل نه پرڻا ڪري سندس هزارن روپين جي زمين ضبط ڪئي آهي. هن نه رارڻ واري ڪار تي.“

واپس ڏيئي سرڪار کي جواب ڏنو ته زمين کان وڌيڪ پيارو آهي سومان. سرڪار جي ضبط ٿيئي لوڻيس ۽ زمين کي سرڪاري ملڪيت بڻائڻ جي لوڻيس ڪو اهو ڪونه

تعلق ڪئين ضلعا يا ڇمچي نه سارو پارٽ ورش اچي ٿو وڃي... هي سوال ٿورو لکن ڀين جو نه آهي پر سومان جو آهي... ڪاميابيءَ لاءِ اوهان کي ڌڄ، سنير ۽ هوشيارِي ڪپندي. سرڪار اوهان جي ڳڻڻ نمونن سان پريڪيا وٺندي. لالچون ڏيندي، هڪ بي کي وٺڻ هائي ايڪتا کي ٿوڙيندي، تڏهن به توهين اڌول بيهندا نه ڪاميابي ملندي.“

مهاٿما گاندھيءَ به آشورواد ڏيندي چيو:

”هر هڪ منش جو حق آهي ۽ اهو سندس ڌرم آهي ته انيءَ جو مقابلو ڪري. هي ستياگرهه اوهان تي انيءَ جي ڏل هٽائڻ لاءِ آهي پر هن ستياگرهه جو اثر ساري ديش تي پوڻو آهي. سوراڄ حاصل ڪرڻ سان به واسطو آهي. جڏهن انيءَ جو احساس ٿئي ۽ ان انيءَ جو شائني مه لهولي انتظام سان مقابلو ڪجي ۽ ان ڪري ڪشت سڻ جي شڪتي ۽ ڳڻ ڄاڻي تڏهن سوراڄ جي اوڏو اچي ٿو.“

سرڪار ستياگرهين تي پهريون وار ڪيو ڏند جا لوڻيس ڪڍڻ جون ته جن وڌايل نرخ موجب ڏل نه پري آهي تنهن ڏهن ڏينهن جي اندر ڏل ڀرين نه ته ۲۵ سيڪڙو ڏند پڻ وصول ڪيو ويندو. واپس ڏيئي محسوس ڪيو ته هينئر سرڪار وصوليءَ جا وارنت ڪڍندي ۽ لوڪن تي ڏاڍ ٿيندو. انڪري خلق کي شائني ۽ سنير ۾ رکڻ لاءِ هر ڪنهن مکيه شهر ۾ آشورم ڪولياڻين جتي تمام آزمودگار ۽ آزمابل ستياگرهي ڪاري ڪرنا جن اسهيوگ جي حلچل ۾ يا اڳ ۾ پڻ ديش

ديا اهنسا جي وپريت نه آهي ۽ جي اهنسا جي وروڌي ٿئي ته اها ديا ڪانڊي.

— 174 —
 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

... 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

... 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

[7]

... 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

... 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

سرڪار به گاندھيجي خلاف قدر ڪيا ۽
آخر موقع بلڪل موزون سمجهيو ۽ ۱۰ اپريل
تي کيس گرفتار ڪري مٿس بغاوت جي
ڏوهه هيٺ ڪيس هلائڻون. جيئن اڳ
لوڪ مانيه تلڪ تي هلائڻ هٿاڻون.

گاندھيجي کي اڳي ئي پنهنجي گرفتار
ٿيڻ جو شڪ هو سو ان لاءِ ماڻهن کي تيار
ڪندو رهيو ۽ ورور لکندو رهيو ته منهنجي
گرفتاري تي ڪوبه وڳوڙ نه ڪيو، عزتال
به نه ڪيو، جوڙجڪي پروگرام هلائيندا
اچيو.

گاندھيجي ڪورٽ کي چيو:
”مون کي ڏوهه قبول آهي. مان هن
سرڪار خلاف ددروعه جو پروگرام
گهڻي وقت کان پئي ڪيو آهي. ايشي،
مدراس ۽ ٻين ڀارت جي شهرن ۾ جهنگل
واقع ٿيا آهن ته ان مان جوابدار آهيان.
مان هزار ٻاهر سان پئي ڪيلو آهي ۽ اڃا
ڪيليندس. توهان لاءِ دستاويز ڏيئي آهي.
يا اوهان خود سان استيلا ڏيو يا
مون کي وڏي ۾ وڏي سزا ڏيو.“

جج پروميله مياڻا گاندھيءَ کي ٻه
سال سخت بدورشي سان قيد ڪرڻ سزا
ڏيندي چيو:
”مان اوهان کي لوڪ مانيه تلڪ کان نهيت
درجو ڏيڻ نه ٿو چاهيان.“

گاندھيجي چيو:
”مون کي لوڪ مانيه تلڪ جي ٽالن سان
گڏيو اٿو اها مون لاءِ وڏي شرم
ٿاڻه آهي.“

گاندھيجي ٻه قيد مان سڀني ٻن ڏينهن ۾ ڪلهو:

سنڌي مسلمان به هئا پر افغان سرڪار کين
اچڻ نه ڏنو.

احمدآباد ڪانگريس پر اساهه جي حد
نه رهي. گاندھيجي کي سول نافرمان لاءِ
سردار مقرر ڪيو ويو. اوتروني وڌيڪ
سرڪار ڊيڊونس ڪرڻ ۾ وڪ وڌائي.
ڊسمبر ۽ جنوري ۾ ٽيهه هزار ڪانگريسي
ڪاريه ڪرنا قيد ۾ گهسيڙيا ويا. ۱۲ جنوري
تي ڪنٽون انڌرا پرديش ۾، ڀلون نه ڏيڻ جو
سٽاءُ عمل ۾ آڻڻ شروع ڪيو ويو.

پهرين فيبروري ۱۹۲۲ تي مياڻا گاندھيءَ
وائسراءِ کي چٽاڻ ڪيو ته آءٌ پرڏولي تعلقي
۾ سول نافرمان جو تحرڪ پنهنجي نظرداريءَ
هيٺ شروع ڪرڻ وارو آهيان.

پرڏولي انگري چوندو ويو جو اتان
جا ڪاريه ڪرنا گاندھيجيءَ جا ستياگرهه جي
باري ۾ شرطن ۽ جوڙجڪي سٽاءُ جي پوريءَ
ریت سرانجامي ڪري رهيا هئا. پر ه
فيبروريءَ تي اوچتو ئي اوچتو اتر پرديش
۾ چوري چورا ڳوٺ ۾ ماڻهن جو انبوهه
پوليس ٽائي تي ڪاهي ويو ۽ ۲۱ سپاهين
۽ هڪ سب انسپيڪٽر کي ٻاهر ۾ ڇڏائي
ڇڏيائون. گاندھيجيءَ ڏٺو ته ماڻهو قبضي کان
ٻاهر نڪري ويا آهن. انگري ستياگرهه
مجهل ڪرڻ جو اعلان ڪيائين ۽ آل انڊيا
ڪانگريس ڪاميٽيءَ به اهو فيصلو بحال
ڪيو. رڳو شخصي ستياگرهه جي اجازت
ڏنائون. انهيءَ فيصلي ملڪ ۾ سخت ناراضو
۽ نراسائي پيدا ڪئي ۽ آزاديءَ جي تحرڪ
کي وڏو ڌڪ لڳي ويو. جتي ڪٿي ماڻا ئي
اچڻ لڳي ۽ پٺ ڇڙ ۽ رنج.

مشڪلاتن جي آڏو جهڪڻ ۾ نه پر انهن جو مقابلو ڪرڻ ۾ ئي سوراخيه
سجائڻ آهي

اڳواڻن جي چڪرن تي بندش وجھڻا لڳي.
دش بندوداس تي ميمسنگهه شير پر وڃي
تي روڪ وڌائون. راجندر پرساد تي آزاد
وڃڻ تي بندش پيشي ۽ لالا اجپتراءَ کي بناور
وڃڻ نه ڏنو ويو. مئي مهيني ۾ آسام پراڻت
۾ گورن جي چانهه - باغيچن جي ۱۲ هزار
ڪسانن هڙتال ڪئي ۽ بنگال جي ٽرنسپورٽ
ڪم ڪندڙن هڙتال ڪئي. ۸ جولاءِ ۱۹۲۱ع
تي ڪراچي ۾ خلافت ڪانفرنس ٿي جنهن جو
پرنسپل مولانا محمد علي هجو. اتي ٽيڙا
بچال ٿيو ته جيڪڏهن پرنس سرڪار خلافت
بابت پنهنجو رخ نه بدلائيندي ته ڪو به
مسلمان لشڪر ۾ نوڪري ڪو نه ڪندو
سول ناغرمالي شروع ڪئي ويندي ۽ هندستان
۾ رعيتي راج ڪڙو ڪيو ويندو. ان ڪري
محمد علي شوڪت علي ڊاڪٽر صيف الدين
ڪچاڻو، شڪر آڇاڙهه سوامي ڪرنٽوئي،
مولانا حسين احمد ديو بند وارو ۽ مولانا نصار
احمد تي ڪراچي ۾ مقدمو ڪيو ويو ۽ ۱۰
سال جيل جي سزا ڏني وئي. ان ڪري
گاندھي جي ۽ ٻين ڪانگريس اڳواڻن اندر
ساڳير ٺهراءَ پنهنجن صحيتين سان پترو ڪندو
۽ شهر شهر ۾ ميڙن ۾ اهو ٺهراءَ بچال ڪيو ويو.

پير شا چالو ڪرڻ، ڪانگريس محدود
ڪرڻ ۽ ٺاٺو گڏ ڪرڻ جو
پروگرام صدف اندر وڌي انسان سان
سر انجام تي ويو. تڏهن ولانتي ڪوٽڙي جي
پيشڪار جي آڳاٽي وٺي ۽ درهند
ولانتي ڪوٽڙي جي دولي ڪن وٺي.
شهشاهه جو بت پرنس آف ويلس ۱۷ نومبر
تي هندستان پهتو پر هن جي آمد جو پيشڪار

پاڻ کي پارت جي ڪنگال جنتا سان
جوڙيو ۽ اڇو وڇڙي ۾ آزاريل جاتين جي
آزار جو ڪاريه انڊين نيشنل ڪانگريس
جو ڪاريه بڻيو ۽ ڪانگريس جو ڪاريه ڪرڻا
گاندھي بڻيو.

سرڪاري اسڪول، ڪاليج ۽ ڪورٽون
بھشڪار ڪرڻ ڪري هزارين وڏي پارتِي باھر
نڪري آيا ۽ سوين قومي اسڪول ڪلي
ويا. ڪلڪتي ۾ چوٿين فيبروري تي نيشنل
ڪاليج ٻرپا ٿيو. ٽرت تي علي ڳڙهه ۾
نیشنل مسلم يونيورسٽي ڪلي؛ پيار وڌيا پيٽ
تلڪ مهاراشٽر وڌيا پيٽ، ڪاشي وڌيا
پيٽ ۽ بينگال قومي وشو وڌيا ٻي ٻيڙا ٿيا.
انهن مان هزارين سوراڄ جا جوان ٻرچارڪ بڻجي
پيا ۽ گاندھي جو سندس ڳوٺ ڳوٺ ۾
پھچائڻ کي لڳي ويا. مارچ ۱۳ تاريخ ڪاريه
ڪارٽي سڀني ٺهراءَ ڪيو ته تلڪ سوراڄ
جي يادگار ۾ فند جاري ڪجي جنهن ۾ جولاءِ
تائين ڪروڙ ٻيا گڏ ڪيا وڃن، ويهه لک
ست ڪٽڻ جا چرغا چلايا وڃن ۽ هڪ
ڪروڙ ڪانگريس ميمبر ڪيا وڃن جن سان
سوراڄ وٺڻ جي اهنسڪ جيڪو جوڙي سگھجي.
گاندھي ظاهر ڪيو ته لوڪمانيه تلڪ
جو سچو يادگار آهي سوراڄ اسٽاپن ڪرڻ.
هڪ طرف اڳواڻن ۽ نوجوان وڏي پارتِي ڳاڻو
ڳاڻو ۾ گھڻي گھڻي ۾ اهنسڪ اسٽاپو.
۽ سوراڄ جو سندس پڇاڙو، ٽوري چريشي
ڪٽڻ جي ڪاريه سوراڄ جو نالو ڪٽڻ ۽
جهوڙين ۾ رهندڙ استرين جي ڪنن تائين
رسايو ۽ هنن ۾ ٽئين جان ٽوڪي ۽ ڳوٺاڻن
هنرن کي چيعدان ڏنو. سرڪار ان ڪري

جيڪا سنسڪرتي پاڻ کي الڳ ۽ علحدو ڪري رکڻ جي ڪوشش
ڪندي آها زندو رهي نه سگھندي.

نيرو پوزيٽو هون. هر ڪو چليانوالا سان
 جي پاترا ڪري رت ۾ ٻيل رڃ کڻي نوري
 تڪ ڏيئي رهيو هو. پنجاڻي وري عرو علي
 ۾ آيا هئا تنهن جو اختيار ٿيو ڪانگريس جي
 پٿرين تي راڄ ۾:

ڪڏي نئين هارنا
 پاوين ساڙي جان جاوي
 اسين نئين هارنا
 پاوين ساڙي جان جاوي
 توڻي نوار ڪولون
 ڪنڊي دي ڌار ڪولون
 گولي دي مار ڪولون

اسين نئين هارنا
 پاوين ساڙي جان جاوي.
 اهو راڄ ٿايو شريعتي سرلا ديوي چوڌراني
 پنجن جي پتي رام پڄ دت چوڌريءَ کي
 فوجي راج جنرل ٿيڻ جي سزا ڏني قيد
 ڪيو هئو!

سرڪار ماڻهن جي تاء کي تازو لاء هڪ
 طرف فوجي راج ۾ قيد ڪيل اهلوانن ۽ ٻين
 راجپوتن، قيدين کي آزاد ڪيو ۽ ٻي طرف
 حڪومت جا سڌارا ڪرڻ جو اعلان ڪيو.
 اجلاس وقت تي لالا حڪشن لعل، دانشور
 سب ٻال، ڊاڪٽر ڪيلو، مولانا محمد علي
 ۽ مولانا شوڪت علي آزاد ٿي آيا ۽ کين
 ڊپليڪيٽن شاندار مرمجا ڏني. اعزيءَ طرح
 جيتا کي ڏينهن جو سرڪاري قدر بڻيائون.
 پنجاب جي وٺن تي سرڪاري شروعات
 ڪاميٽيءَ جي رپورٽ مئي ۱۹۲۰ع ۾ ٿي
 تي پنجن کانڊي جي ڪي ڏڌ ڪوڏ لڌو
 انگريزي راج انصاف تي ٻڌل نه آهي، جو

سي ٽڪڙو اٽل پوري. گانڊيجيءَ حاضرين
 تي چيو ته اوهين سڀئي ولاتئي چيڙن سان
 سڀيا پيا آهيو پوءِ اهڙا ٿيڙا ڪيئن ٿا ڪريو
 جي عمل ۾ آڻي نه سگهيو. پيٽر آهي ته رڳو
 ولاتئي ڪپڙي جو بيشڪار ڪريو.
 توهان کي ٽڪڙو اٽل ڪي سو وري
 ڪنن ٿيندو. جڏهن انهيءَ سرڪار سان هر ڪپڙي
 اوهين سات ڏيئي رهيا آهيو. جي سرڪار
 آڏو سڄي ريت ۾ Resistance مخالفت ڪرڻي
 اٿو ته سرڪار سان سڄو ڇڏي ڏيو. گانڊيجيءَ
 آخريين تقرير ۾ چيو:

”مسلمانن هتي وڙندار ٿيڙا ڪيو
 آهي ته جيڪڏهن سرڪار جنگ جي
 صلح جا شرط سندن مرضيءَ پر خلاف
 ڪندي ته مسلمان سرڪار سان سڀئي
 تعلقات ٽوڙي ڇڏيندا. سڄو ڏيڻ کان
 انڪار ڪرڻ جو لوڪن کي هر ڪوشش
 آهي. سرڪاري لٽ ۽ ٻلا رڪڻ يا سرڪاري
 نوڪريءَ ۾ رهڻ لاءِ اسين ٻڌل نه آهيون.
 جيڪڏهن سرڪار اسان سان ڊوڪو ڪيو
 ته اسان کي هن سان اسڪار ڪرڻ جو
 اڌڪار آهي.“

اعزيءَ طرح اسڪار يا قطع تعلقات جو
 اختيار ڀارت جي سياسي جدوجهد ۾ ظاهر ٿيو.
 ڊسمبر ۱۹۱۹ع ۾ انڊين نيشنل ڪانگريس
 جو اجلاس امرتسر ۾ ٿيو. چليانوالا باغ جي
 شهيدن کي سمنان ڏيڻ لاءِ ساري ديش مان
 ۳۶ هزار ڊپليڪيٽ اچي گڏ ٿيا جيترا اڳ
 ڪڏهن ڪين ٿيا هئا. لوڪمانيه تڪ، ديش
 بندو چتر نجن داس، ٻين چندر پال، محمد علي
 جناح، سڀئي اڳواڻ آيا. پند ۾ تليل

پنهنجي اڃا موجب غربت اختيار ڪرڻ جو آدرش نهايت ئي ڪشش
 ڪندڙ آهي

د هلي ۽ بر پوليس گوليون به خلايون .
لاهور ۽ امرتسر بر پټ اخري اُتاسه سان هټال
تي ۽ سرگسون نڪتيون ۽ پوليس گولي
هلائي .

گاندېجي مدراس مان موٽي بهمني آيو .
۶. اپريل صبح جو لوڪ چوپائي ۽ تي اچي
گڏ ٿيا . سمند بر ٿي ڏيئي ٻوڙ سيني شاعري
سرگن بر ناکردوار ڏي هليا ۽ وات تي
مسجد بر هندو مسلمان اڳيان گاندېجي ۽
شريعتي سرويچي ٺاڻڊو ٺهرايون ڪيون .
ڀارت ورش جي ڳوٺ ڳوٺ بر دولت قانون
خلافت هٿتالون ، اڀواس ۽ سرگسون نيون .
جڳ ڪو ساگر ايسامي آيو هجي . سائي
ڏينهن سانجڻي ۽ جو گاندېجي ، سرويچي
ٺاڻڊو ۽ ڪيترا سیر شيوڪ بيشاعدي ڇپايل
ڪتاب محمد سوراج ۽ سرود به ڪلي هزارين
بر وڪيل لکيا ۽ ماڻھن بر ٻڌايائون ته بيشاعدي
ڪتاب شريد ڪرڻ به ڏود آهي ۽ قيد
ملي سگهي ٿو .

ماڻھون هتون هت ڪتاب شريد ڪرڻ لڳا .
چنن آن جي قيمت بدران ڪوڙيو ٻوڙ ٿي ،
ڪو پنج رپيا ڪو ڏ رپيا . ڪن بيجا رپيا
چوٽريءَ لاء به ڏنا .

سند بر به ضبط ٿيل راجپتي ڪتاب
وڪيل جو ستيارڊ ڪيو وڃي ۽ شري جمشيد
ميتا ڊاڪٽر چوٽرام گدوالي ، شري بشارامداس
دولتراج ۽ ٻين بيشاعدي ڪتاب وڪيا .

گاندېجيءَ کي دخليءَ مان ۽ امرتسر مان
اُتي اچڻ لاء تارون آيون ٽين ڪري
۷. اپريل گاندېجي بهمنيءَ مان ريل بر ٻيڙي
دخليءَ روانو ٿيو . آچاره آسود مل ڪڍائڻ

۳. مارچ ۱۹۱۹ ملڪ بر هٿ تال ۽ اڀواس جو
ڏينهن ڪري مٺايو وڃي . پوءِ تاريخ
بدلائي ۶ اپريل مقرر ڪئي ويئي . گاندېجيءَ
کي اميد هئي ته بهمني ، مدراس ، ٻٻار ۽
سند بر ته سندس اپيل جي پيروي ڪئي
ٿي ويندي پر ساري ديش بر هڪ ڪرامت
ٿي چڪي . سيني شهرن بر ”هٿ تال“ ٿي ۽
لوڪن نديءَ ڪناري ديش جي ڪلياڻ لاءِ
ٻار ٿنا ڪري اڀواس چوڙيو . دخليءَ بر تاريخ
بدليءَ جي تار وقت تي نه پيئي تنهنڪري
۳۰ مارچ تي هٿ تال ڪرڻ لاءِ سوامي شردانند
۽ حڪيم اجمل خان جي صحيحن سان ونه
پتر نڪتا هئا . دخليءَ بر اڳ ڪڏهن به اخري
”هٿ تال“ نه ٿي ۽ نه ڪڏهن اخري هندو
مسلم جي هڪ وجودي ٿي . جامع مسجد بر شاعري
ميٽر ٿيو . هندو مسلمان سڀ اچي ڪنا ٿيا ۽
اڻي سوامي شردانند کان پٽ ٿرڙ ڪرائي
ويئي . سرڪار جيءَ روٽداد ڏسي دخلي
ويئي . چانڊني چونڪ وٽ هٿ تالي سرگس
لنگهي ته لشڪر بندوقون سامهون ڪيون .
اُمالڪ سوامي شردانند چئي ڏنو :

”حرم سينا کول ڪري هنن گولي چلائو“ .
سوامي شردانند جي شير واري گجگوڙ
ساري ڀارت بر گجڳ لڳي . انهيءَ خبر ملڻ
تي سند جي هڪ سرڪري چينمل ٻرسم
پنهنجي روزاني اخبار بر لڪاريو :

”اڳيان آڏن وٽ پوين سر سنا هيا
ڪلاڪي هت ، ڪسڻ جو ڪوپ وڃي“ .
انهيءَ لکي ڪري چينمل ٻرسم کي
سرڪار بر خلاف ودره جي ڏود حيث
ڏيڍ سال سخت پورهي سان قيد جي سزا ملي .

انسان پنهنجي پاپ ڪارڻ ٿي بيدار پوي ٿو . جنهنجو من تي پورن
قبضو آهي سو بيدار نه ٿو ٿي سگهي .
— بابو —

وارنٽ ڪڍيا. شري موڪل لعل بانڊو جو بصرن جو ڪيت هئو، تنهن تي به سندن لڳي ويئي. ڳانڍاپڻي ۽ ٻي جهڙي ٿي سري بانڊو ڪيت مان بصر ڪڍائي ويو جنهن ڪري سرڪار ڪيس گرفتار ڪيو ۽ ڪيس ۽ سندس ساٿين کي قيد جي سزا ڏني. ان مان نين کي انعام آيو. ايتري ۾ مملتدار ٽانڊي ۽ ٻي کي نياڻو ڪيو ته جيڪڏهن سڀنديءَ وارا پئيدار ڀل پڙندا ته سرڪار غريبن کان وصولي مهمل ڪندي. ڳانڍاپڻي ۽ ڪليڪٽر کان ان جي تصديق ڪرائي ۽ اهڙي طرح ستياگرهين جو ڪيل انجام پورو ٿيو. شريمني انئي بيسٽ ان وقت يارڊ ورش ۾ هوم رول (خود حڪومت) معامل ڪرڻ لاءِ زبردست پوڄا ڀالو ڪيو هئو جو پئيدارن جي ڪن ٽانين پيٽو هئو. ڪيڙا جي ستياگرهه گجرات جي ڪاشڪارن ۾ راجنيتڪ بوجه پندا ڪئي، ڪم ڪندڙن جو جتنا سان سمجھ ڪ آندو. ڪڙمين کي پنهنجن شڪستي ۽ جي ڀرور ٻئي ۽ لوڪن کي پتو پيو ته اسان پاڻ ئي پنهنجو اڏار ڪري سگهون ٿا، مدار آهي سڄي شڪستي ۽ قرباني ٿي. ڪيڙا جي رهواسين پنهنجي اڻڄاتل دور ڪرڻ لاءِ انگس اختيار ڀڙابت ڪيو.

۱۹۱۹ع جي شروعات ۾ ڳانڍاپڻيءَ اعلان

۾ رولٽ رپورٽ جي خبر پڙهڻ جنهن ۾ لکيل خبر ته سرڪار انگلنڊي جوانن کي سندن ڪاررواين کان روڪڻ لاءِ قاعدو ڪوڙيندي جنهن موجب کين بنا سبب ڏيڻ جي گرفتار ڪري قيد ۾ رکي سگهندي. کين نه مشعل ڪرڻ جي اختياري رهندي ۽ نه ايبل وغيره

سڏ ڪيو. ڪيڙا ضلع ۾ بوساٽ نه ٻوڙ ڪري فصل نه لٿو. قانون موجب سرڪار ڪسي ڀل جي معافي ڏيئي آهي پر عملدار ائين چوڻا ڪن؟ بمبئي ڪائونسل ۾ شري وٺل ڀائي پٽيل ۽ سر گوڪلداس ڪانڊاس سندن سوال ڪيو. سرڪار چوي ته فصل چئن آن کان وڌيڪ لٿو آهي. ڪڙمي چون ته ڪيت لٿو آهي. گجرات سڀا جنهن جو پريزيڊنٽ ڳانڍاپڻي هئو تنهن سرڪار کي چيو ته ان ڳالهه جو امين کان فيصلو ڪرائجي ته فصل ڪيترو لٿو آهي. پر سرڪار بهادر امين ڪيئن مڃي. پيا سڀ هيل جڏهن پيڪار واپا ٽڏهن ڳانڍاپڻي پٽياري کي ستياگرهه ڪرڻ جي صلاح ڏني ڇو ته غريب پٽياري لاءِ ڀل ڏيڻ لاءِ پنهنجا ڀورو ۽ ٻئي رڪڻ ڇڏي نوبت اچي رسي هئي. ڳانڍاپڻيءَ جي چوڻ تي پٽياريون پرتگيا ڪئي:

”جنهن ته فصل چئن آن کان گهٽ لٿو آهي تنهنڪري اسان پرتگيا ٿا ڪريون ته سرڪار کي هن سال لاءِ طالب ڪيل ڀل ٻاڻهي ڪين پريڏاسون ۽ ڀل ته اسان جون زمينون ضبط ڪري ڇڏين. پر جيڪڏهن سرڪار ناري ضلع ۾ ڀل جي وصولي مهمل ڪندي ته اسان مان جيڪي سڀندي وارا آهن سي ٻڌايا ڀل پري ڏيندا...“

هن آندولن ۾ واپ ڀائي پٽيل پنهنجي چڱي چوڪي ڪمائي جو وڪالت ڇڏي سڀڙائي اچي ٿڙياد اناٺ آشرم ۾ ڪپ ڪوڙي ويٺو ۽ انسوي پيٽ ۽ مڇاڊو ڏيکائي پٽ ساٿي ٻڌيا. سرڪار پئيدارن تي ضمنيءَ جا

انسان کي ڪوشش ڪرڻ تي ئي راضي رهڻ گهرجي، بشرطيڪ
ورتل ڪوشش صحيح به آهي ۽ شڪستيءَ مطابق به. — بابو

نهن ڪري اهو آزار ٿيو.

۱۹۱۷ع ۾ پنڊت مڊن موهن مالويءَ هلي اسيمبلي ۾ رٿ آندي ته هندستانين کي ٻين ملڪن ۾ گرومٽ ٻڌل مزدور ڪري موڪلڻ تي بندش وڌي وڃي. گانڌيجيءَ امپيريل سٽيزن شپ ائسوسيئيشن کي چيو ته اوهين سرڪار کان طلب ڪريو ته ۳۱ جولاءِ ۱۹۱۷ع اندر مزدورن جي ٻاهر موڪلڻ تي بندش وڌي وڃي، تڏهن ئي سرڪار چرندي نه ته پئي گولڻائي ڪندي. گانڌيجي وائسراءِ سان گڏيو پر هن پڪي تاريخ جي خاطري نه ڏني. گانڌيجي تنهنڪري انهيءَ طلب جي پٺڀرائيءَ لاءِ ڪراچي، ڪلڪت ۽ ٻين شهرن ڏي ويو جو ڄاڻاين ته هي سوال ستياگرهه ڪرڻ ڇڏو وڃي. پر سرڪار ۳۱ جولاءِ کان اڳ ئي ٻڌرائي ڪڍي ته گرميا مروز ڪري هندستانين کي ٻاهر موڪلڻ بند ڪيو ويو آهي.

جڏهن گانڌيجي ۱۹۱۶ع ۾ لکنؤ ڪانگريس اجلاس ۾ ويو تڏهن راجڪمار شڪل نالي هڪ بيماري گڏيس جنهن کيس ٻڌايو ته ڇهه ڀاڱن ۾ يورپي گورا هندستاني ڪڙمين سان ظلم جو ورثو ڪري رهيا آهن. گانڌيجيءَ ۱۹۱۷ جي اپريل ۾ شري جيو ٽران ڪرپالائيءَ کي مٿس ڀرور ۾ تار ڪئي. آچارڊ ڪرپالائيءَ جو نالو گانڌيجيءَ سنڌ ۾ ڊاڪٽر چوٽرام گدواڻيءَ کان ٻڌو هئو. آچارڊ ڪرپالائي اسٽيشن تي گانڌيجيءَ کي وٺڻ آيو ۽ کيس پروفيسر نارائڻداس ملڪاڻيءَ جي جاءِ تي رهايائين. گانڌيجي اتي جي وڪيلن بابو راجيندر پرساد ۽ بابو برج ڪشور سان صلاح

ڪري فيصلو ڪيو ته ”ٽين ڪانپا“ يورواج مٿا بند ڪرڻ ڏيندي پر اهو ڪورٽن ۾ دل ٻڌائي پڳا خرچ ڪرڻ سان نه ٿيندو. ٻڌل دلين مان ڪڍي ڇڏڻ ئي، ڪارگر آراءِ آهي. گانڌيجيءَ وڪيل دوستن کي چيو ته مون کي توھانجي مدد ڪندي نه ڏيندو ۽ وڪالت جي ٻو لڪوڙهه ڪرڻ لاءِ نه چيو ڪري، سمجهائڻ لاءِ اوهان جي سڃاڻپ ڪئي ۽ جي ضرور پيو ته اوهان کي قيد ۾ به داخلو ٿيندو. دوستن بي مدد ڏيڻ نه ليڪ سمجهيو پر قيد ۾ هلڻ نئين ڳالهه لڳن. گانڌيجي ٻوڙ ڳورن جي سيڪريٽريءَ سان گڏيو جنهن ڀڄڻ مان چيس ته تون ٻاهريون ماڻهو هٿ آيو ڇو آهين؟ اسين ڄاڻون اسانجا ڪڙهي ڄاڻن، ٻاهرين جو ڪو واسطو نه آهي. گانڌيجيءَ وڙلدي ڏيس ته ڪڙمين جي تڪلين جي ڇاڇ ڪرڻ جو مون کي شرڪو هئڻ آهي. گانڌيجي ٻوڙ ڪشمير سان گڏيو جنهن سان کيس هيٺائين ڪٿي ۽ ڪٿي ڪم ڪيائين ته ڪشمير واپس هليو وڃ. گانڌي سمجهي ويو ته عملدار مون کي گرفتار ڪندا تنهن ڪري تڪڙو تڪڙو موٽياري ڏاسين وڃڻ جو بلو ڪيائين، پر اُتان هڪ حزميءَ تي ڳورن جي ڏاڍو آزار هئڻ خبر آئي هئي. گانڌيجي اڃا وات تي ئي هئو ته پوليس اچي سڙي ۽ کيس سرڪاري نوٽيس ڏنو ويو ته ڪشمير ڇڏي ڇهه ڏينهن مان اڪرتي وڃ. گانڌيجيءَ نوٽيس وٺي لکن ڏنو ته مان ڇهه ڏينهن جاچ ٿوري نه ڪئي آهي اسين ڇهه ڏينهن مان ٻاهر ڪونه ويندس. پوئس سرڪار جو مختار هن ڌرتي لوڪو

اسان کي گهرجي ته لٽ، ٽلوار، بندوق سڀ ڇڏي ايشور ڪي پاڻ سان ساڻ ڪٿي هئون.

مري ويو پر هن تڏهن به ياترا به هلڻ چالو رکيو.

۶ نومبر ۱۹۱۳ع ۾ ياتري جن ۾ ۲۰۳۷ مرد ۱۲۷ زالون ۽ ۵۷ ٻار هوا سي ٽرانسوال جي حد ۾ گهٽڙيا. هڪ ڏينهن اڳ وڪٽرسٽ جا گورا گڏ ٿيا هئا. جي هندستاني ٽرانسوال ۾ گهرندا ته ڪين گوليءَ سان ماري ڇڏينداسون. پر هنن جي ميٽر ۾ گانڌيجيءَ جو ساٿي جرمن ڪالن باچ به وڃي حاضر ٿيو ۽ ڪين سمجهيائين ته هندستاني ڪنهن به يورپيءَ کي ايڏا ڏيڻ وارا نه آهن ۽ نڪو توهانجي ملڪ تي قبضو ڪرڻ ٿا گهرن. توهانجي هندستاني نه رڳو انصاف ٿا گهرن ۽ جيءَ ياترا هنن ظلمي ٿي پائولڊن جي ڀل خلاف مظاهرا ڪرڻ لاءِ شروع ڪئي آهي. هي بهادر لوڪ اٿو. هو ضرور ٽرانسوال اندر گهٽڙيا توڙي توهين ڪين بندوق جو نشان بڻائيندا توهانجي گولين جي پٿر کان پوئتي هٽي وڃڻ وارا نه آهن. ياتري پنهنجي قرباني ۽ ڪشت سهڻ جي هلت سان توهانجي دلين کي اوس ئي پگهاري ڇڏيندا.

نتيجو اهو لڪو ته ڪيترا گورا پاڻ ياترين کي ڏسڻ آيا. ڪنهن ڏينش نه ڏيکاريو! هر هڪ ياتري ڊيل روٽي ۽ کنڊ چيڻي سان ڪري پڇڻ ٿا ٿيندو ٽرانسوال ۾ بند پيو. ۷ تاريخ رات جو پوليس گانڌيجيءَ کي گرفتار ڪيو. ياترا جو دلڪش ورڻ اخبارن ۾ ظاهر ٿيو جنهن تي دنيا حيران ٿي ويئي! گانڌيجيءَ جا ٻيا ساٿي به پڪڙي آندائون: بي. ڪي. نهڙو، بهاريلعل، رام نارائڻ سينهن، راڳهو نرسو ۽ رحيم خان. سرڪار ڏٺو ته

گانڌيجيءَ جي گرفتاري ڪري هندستاني جرڪي ڪين ويا، نڪي انتظام واري ماراماري يا بي ڪا ڇيڙ ڇاڙ ڪيائون. غور هنل سمس چوڻ لڳو ته هنن سانتيڪن ياترين کي ڪيترو ستائي ڪيترو ستائبو؟ جن پاڻ کي پاڻي ماري ڇڏيو آهي تن کي ڪئن خون ڪري سگهيو؟ اهنسا ۽ استقامت ڪري وڃي ته اوس ئي ياترين کي ملڻي آهي. ياترين جي اڳواڻي هانل مسٽر هينري ٻولڪ ڪرڻ لڳو. تاريخ ۱۰ نومبر ياتري بالٿور شهر ۾ پهتا. اتي ئي اسپيشل ريل گاڏيون سرڪار بهاري ڇڏيون. ياترين کي ريل ۾ چاڙهيو ويو. گانڌيجيءَ کي ۱۱ تاريخ ڪورٽ ۾ مهينا سخت پورخشي سان جيل جي سزا ڏني. جرمن ڪالين باچ ۽ هينري ٻولڪ کي به گرفتار ڪيو ويو. ان وقت ۷۵ ورهين جو ٻڍو ستياگرهي هرپتسنگهه به ليٽل سرمد ٻار ڪري ٽرانسوال ۾ اچڻ جي ڏوڍ، هيٺ قيد ۾ آندو ويو. گانڌيءَ کانس ٻڌو: ”تون ڇو قيد ۾ آيو آهين؟ مون نه توهان جيتڙن وڏي عمر وارن کي قيد ۾ اچڻ لاءِ ڪوٺ نه ڏني آهي.“

هرپتسنگهه، وراڻي ڏني ته ”توهين پاڻ استريءَ سميت ۽ نوجوان ڇو پٽ اسان جي صدقي قيد يون نه مان ڪئن پوئتي روان؟“ ”پر تون قيد جا ڪشت مڪئن سڀن سگهندين. تون ٻاهر وڃ.“ جواب ڏنائين: ”نه، مان قيد ڪين ڇڏيندس. هڪ ڏينهن مرڻو ته آهي ئي، مان جيل

ستيم ۽ اهنسا مان ڪنهن کي ڪڍهن نقصان نٿو رسي سگهي. — ماهو

هندستانين ۾ ڳوٺاڻي جيءَ کي ساهي موهيا ڏني. سرڪار شاخ ڊيل ڏاڏو ڳوٺاڻي جيءَ جي مافريءَ لاءِ هٿ ڪيو. موهيا جي مڙن ۾ شير جا ميٽر جي ڳورا هٿ ۾ي صدر تي ٿيا ۽ هر ڪنهن ڳوٺ ۾ توڙي ٻين ڳوٺاڻي جيءَ جو اعلائي ستڪار ڪيو. انهيءَ ڪري هندواسين جي دلين ۾ انشاءِ پيدا ٿيو. ڳوٺاڻي جي پڙ پٿوري ۾ جنرل پوٽا ۽ جنرل سٽس سان گڏيو. ڳوٺاڻي جيءَ اتي ڳانڌي جيءَ کي چيو ته شاڻ ٿون چلڻ موٽي ڀارت وڃڻ ۾ اچ. هتي جا معاملو طيءَ ٿيا. ايشياٽڪ قانون رد ڪيو ويندو ۽ رنگ ڏائي پيدا مٿاڻو ويندو ۽ حرڪت هندستاني تي ۽ ۳ پاڻونڊ سالياني ڊل وٺڻ بند ڪيو ويندو. ڳانڌي جيءَ کي اعتبار ڪين ٿي آيو پر ڳوٺاڻي جيءَ چيس ته جنرل پوٽا ڀاڻ مون سان اڻڀار ڪيو آهي ته ايشياٽڪ قانون ۽ ۳ پاڻونڊ ڊل رد ڪيا ويندا.

ڳوٺاڻي جي واپس هندستان وڃڻ بدران آفريڪا جي ڳوٺي سرڪار ڪيل انجمن تان ٽرني ڪانسي وٺي ۽ ٽينڪري وري ستياڳره ڪرڻ جي ضرورت پاهت ڳوٺاڻي جيءَ کي لکيو ويو. ڳوٺاڻي جيءَ پڇيو ته ڪيترا مائٽيون ستياڳره ۾ شامل ٿيندا؟ ڳانڌي جيءَ لکيو ته وڌ ۾ وڌ ۲۵ يا ۳۰ مائٽيون ستياڳره ۾ شامل ٿيندا پر جي نه ته ٽيٽ ۾ ٽيٽ ۱۶ ٻڌا ته ستياڳره اوس تي ڪندا. ڳوٺاڻي کي اند پيو ٿيو ته هنڌي قادر سرڪار جي سامهون هي من پڙ مائٽيون ڪئن ست چٽي ڪيڏا؟ سڀني آشرم واسي ستياڳره ۾ ٿيڻ ٿا هئا نئين ڪري ٽالسٽاءِ فارم کي بند ڪيو ويو.

ٽالسٽاءِ جي پٽايل وات يعني سادي ۽ پورهئي جي جوت رحطي هئي. ٽالسٽاءِ آشرم ۾ رحطي قيداني اندر حياتيءَ کان وٺي ڳيٽو ڪئن هئي! ڳجراتي، ٿاملي، آندڙ واسي، انڙ هندستاني، هندو، مسلمان، پارسي، ڪرستن، زالنون، مڙد انهي رحط لڳا. سڀ ڪم ڀاڻ ڪن - رسولي پڇاڻ ڪان ڪاڪوس جي جي صفائي ٿاڻين. ڳير فاطم ۾ به ستياڳرهين هٿ ڏنو. ڳانڌي جيءَ لکيو آهي:

”ٽالسٽاءِ فارم آهڪ پوٽاڻي ۽ ٽيسيا جو ڪيندر بڻجي پيو جنهن ڪري ٽي آخريين ستياڳره ٿي سگهيو. ستياڳره لاءِ ڳيريل ٺاڻو ملي سگهيو ۽ ايترا هزارين ستياڳره ٿي ڪري آيا.“

ستياڳره ٽالسٽاءِ فارم تي وقت ڳياري رهيا هئا. ڪي چون ٻيا ته هي موڙا پنهنجي ڄمار اجايو ڳاري رهيا آهن. پر ستياڳره جيءَ کي پنهنجي ڪشمن ڪاٺڻ ۽ ٻڌ چوڻ ۾ ئي آئند اچي ٿو. سوڀ يا هار سڪ يا دک جو ڀاڻ ئي آڌار ٿو رکي. ستياڳره جيءَ جي شيد ڪوش ۾ دک يا هار جو شيد ئي ڪوٺي. گيتا جي چوڻ انوسار هن لاءِ سڪ دک (غوشي ۽ رنج)، جيت هار سڀ سرڪا آهن. ستياڳره جيءَ نئين ڪري ايشور ۾ ئي آسرو رکي ٿو.

هندستان چيو اڳسوان ڳوٺاڻ ڪرشن ڳوٺاڻي ڏکڻ آفريڪا ۾ اچڻ قبول ڪيو. هن پوٽس وزير سيڪريٽري آف اسٽيٽ فار انڊيا جو مات به حاصل ڪيو جنهن جي چوڻ ڪري ڏکڻ آفريڪا جي ڳوٺي سرڪار ٻڌ ڳوٺاڻي جيءَ کي آدرستڪار ڏنو.

اسانجي اندر ۾ جو ڪجهه اعليٰ ۾ اعليٰ آهي انکي ٻاهر آڻڻ ٿي سگهيا آهي. مانوٽا کان وڌيڪ ٻيو ڪو اتم پستڪ ڪوٺي. —

ٻڌڻ ٿيڻ پوءِ ڪيئن. ٿي پوري ڏيڻون ٿي
 به پارٽو اسٽي جي مدد ڪئي. ڪڙي ڪڙي
 لارڊ هارڊ ڪائوس جي ڏيڻ، ڪيئن ڪيئن
 ٻوٽا ٿي هندستان جي فائدي ۾ اٿڻ هلايو
 ٿي ڪڙي ڪڙي سرليٽيو ٻڌڻ ٿي ڪيئن
 ۾ ڄاڻو ڪڙي ۽ سندس ٻيٽل ماڻهن کي
 ٻڌڻ ڪڙي.

ٿر انسوال ۾ رهندڙ هندستانين واعدو
 موجب پاڻ داخل ڪرايو ۾ سرڪار واعدو
 نه ٻڌڻ. ايشيا ڪ قانون کي رد نه ڪيائون
 رڳو ان ۾ درستي آڻڻي ڪيائون. انڪري
 اسيمبليءَ کي عريضو موڪليو ويو نه بيڪڊن
 ايشيا ڪ قانون فلاڻي تاريخ تاءَ رد نه ڪيو
 ويو نه. هندستاني پاڻمرادو داخل ڪرائي
 ورٽل ٻڌڻون ڪلي ڪلاڻي ڄاڻي ٻڌڻدا.
 انهيءَ تار وٺو ٻڌڻا ڪيو. هيڊيا مسجد ۾
 ٻڌڻون ساڙڻ لاءِ ميڙ ٻڌڻو ويو ڪڙي ۽ اٿي
 ۾ هزار سرٿيڪيٽ ڄاڻا ويا. ميان يوسف
 اٿين کي ٿيلي لڳائي. اٿي ڪورا اخبار وارا
 آيا هوا جن ٿي ڏاڍو ٻڌڻو ٿيڻو. لنڊن
 جي ديلي ميل اخبار نه ڪن واقع کي آمريڪا ۾
 ٻڌڻ ڄاڻي ٻڌڻ واري واقع سان ٻڌڻي. ٿر انسوال
 ۾ اچڻ جي بندش جي قانون برصغير ۾
 هندستاني يعني پارسي سڌاب جي شاپري
 کي ٿر انسوال ۾ ڪيڙڻ لاءِ موڪليو ويو. کيس
 آخر ڪڙي مڃيو ڪڙي ٻڌڻي جي ٻڌڻي
 سزا ڏني وئي.

ميٽ ڊائون محمد، پارسي رستوي ٻڌڻ
 وڏا واري ۽ سريندرواڻ ٻڌڻي، ڪڙي واري
 ڊيٽي ۽ رٿن سي. مولجي سوڍا ۽ ڪڙي
 گاندھي نيشنل مان لکڻي ٿر انسوال ٻڌڻي ويا.

وارو قانون به رد ٿيندو. ٻڌڻو اسٽي ڪن
 هندستانين کي پسند ڪيئن آيو. گاندھي
 ٻڌڻ ڪڙي ڪڙي سان گڏجي پاڻي
 نالو داخل ڪرائڻ لاءِ سرڪاري آفيس ۾
 وڃڻ لڳو نه اُمالڪ مير عالم ٻڌڻ ٻڌڻا اچي
 گاندھيءَ جي مٿي تي ڏنڊو وڌائي ڪڍيو.
 ڪڙي ٿون قوم سان دغا ڪڙي آهي.
 گاندھي ”هي رار“ اُچاريندي بيٺوش ٿي
 ڪري پيو. مير عالم جي ساڻن گاندھيءَ
 کي ڏڪ ۽ ٿون ڪيئن ۽ يوسف ميان ۽
 ٿنمي نائڊو گاندھيءَ کي ٻڌڻ جي ڪڙي
 پسر ڪڙي به ڏڪ سڀڻا پيا. آخر پوليس
 مير عالم ۽ سندس دوستن کي ٻڌڻي وڌي.
 هڪ پوري پادري مسٽر ڊوڪ گاندھيءَ
 کي ٻڌڻي گهر وٺي ويو ۽ زال ٻڌڻي
 گڏجي گاندھيءَ جي سنڀال ڪرڻ لڳا.
 گاندھيءَ پوءِ آفيس کي گهرائي پاڻ ٻڌڻو
 نالو داخل ڪرايو ۽ سرڪار کي تار موڪليائين
 نه مير عالم ۽ سندس دوستن تي ڪو مقدمو
 نه ڪيو وڃي.

مسٽر ويسٽ، مسٽر ريج، ڪماري آڊا
 (ڊيو پيٽ)، مسٽر بولڪ، مسٽر ڪالٽاچ
 جرمن، ڪماري سولجا ٽيليسين، رسڪاچ
 ڪماري ڊوڪ وغيره ڪيئن ڪورن سٽياگرهه
 ۾ هندستانين جيان ٿي پاڻ ورتو اڃان به
 ڪڙي نه وڌيڪ. ٿينڪان سواءِ ٿر انسوال ڄا
 ٻيٽل ماڻهن جي ڊوڪ مسٽر هاسڪن، چمبر
 آف ڪامرس جو ٻڌڻ ٻڌڻ، مسٽر البرٽ
 ڪارٿرائيٽ ايڊيٽر، پادري ڊرو ايڊيٽر،
 مسٽر اسٽيٽ ايڊيٽر ٻڌڻ هندستانين جي
 فائدي ۾ ٻڌڻي اخبارن ۾ ليک لکيا ڪڙي ۽

ضرورت کان سواءِ گهرجون وڌائڻ مون کي ٻڌڻو آهي.

۽ ان موجب هندستانين کي ۳۱ جولاء کان اڳ پاڻ کي رجسٽر ڪرائڻو مقرر ٿيو.

رجسٽريشن واري قانون جي مخالفت ڪرڻ لاء نئين سيا کولي ويئي جنهنجو نالو رکيو ويو *Passive Resistance Association* ۽ ۳۱ جولاء تي پريٽوريا ۾ شاخِي ميٽر ڪوٺايو ويو. ان ميٽر ۾ جيڪي تقريرون ٿيون تن ۾ هڪ هئي مسٽر وليمر هاسڪن جي چواڻي جو ڪروڙپتي انگريز هئو ۽ هندستانين سان همدردي رکندڙ هئو. کيس سرڪار جي وزبون يعني جنرل بوٿا ۽ جنرل سمٿس موڪليو هيو ته هندستانين کي سمجهائڻ. مسٽر هاسڪن تقريرون ۾ چيو ته جنرل سمٿس توهانجي عريضي تي ويچار ڪري ٿوري گهڻي قير گهير ڪرڻ لاء تيار آهي باقي مول فقرا توهان کي مڃڻا پوندا. ان حالت ۾ توهان پنهنجي پاران نه حتمي ڳالهيون حاصل ڪرڻ لاء سڀڪجهه ڪيو آهي پر ٿرانسوال سرڪار وڏي طاقتور سرڪار آهي ان سان وڙهڻ آهي پٽ سان مٿو ڦاڙڻ مثل. تنهنڪري هاڻ جنرل سمٿس جي ڳالھ مڃيو. هن کان پوء اٿيو سورٿي ميمڻ واپاري احمد محمد ڪڇيليا. هن چيو ته برابر ٿرانسوال سرڪار هڪ ڏاڍي سرڪار آهي پر هو اسانکي ڇا ڪري سگهندي؟ قائد و پاس ڪندي اسان کي قيد ۾ وجهندي، اسانجي ملڪيت ضبط ڪندي، ديش نيڪالي ڏيندي ۽ وڌيڪ ۾ وڌيڪ نه قاسي ڏيندي. اسين سڀ ڪجهه سهنداسون پر هن قانون کي ڪين مڃينداسون. سندس خون ۾ عجيب لرزش هئي ۽ منهن ۾ جوش، ڳچيءَ تي آڱر رکي وڏي واڪي چيائين:

”خدا جو قسم آهي مان هي قانون ڪين مڃيندس، توڙي مونکي قاسي چاڙهي ڇڏين. اوهين سڀئي ٻڌائين ڪريو.“

آئينده ۾ ڏٺو ويو ته احمد محمد ڪڇيليا جهڙا لفظ ڪڍيا اهڙو ئي دلير ۽ قربانيءَ جو پتلو ثابت ٿيو. ميٽر کانپوء فيصلو ٿيو ته جيڪي هندستانين سرڪاري پرمٽ آفيسن ۾ رجسٽر ڪرائڻ وڃن تنکي سمجهائڻ لاء آفيسن ڏي ويندڙ رستن تي سوير سيوڪ پٽارجن جي ڪين رجسٽر ٺڪرائڻ لاء سمجهائين. والٽيٽرن کي هدايت ڪئي ويئي ته سيني سان ڀرپور سان خلت ڪن. نالو هن کان پڇن پر جي نه ڏئي ته کيس تنگ نه ڪن. والٽيٽرن جو ڪم هئو ايندڙ هندستانين کي بائيبل پترو ڏيڻ ته رجسٽريشن مان ڪڍڻ وڃن آهي. پوليس جيڪڏهن ڪين بدشدد ڳالهائي يا مارڪٽ ڪري ته اهو والٽيٽر کي صبر سان سڏيو آهي پر جي ظلم سين کان وڌيڪ ڪن ته والٽيٽر پڻ ڏيئي ٿا ٿين وڃي. والٽيٽرن جي حرڪت ٿوليءَ جو مڃندار مقرر ڪيل هئو. ائين ڏسڻ ۾ آيو ته پوليس جو رخ پڪيٽنگ ڪندڙ والٽيٽرن ڏانهن سڙو ٿي رهيو. ڪن والٽيٽرن تي پوليس رستي روڪ لاء ٻڌو هو ڇاڪاڻ ته ڪورٽ کين جڏي ڏنو. پر ان هوندي به ڪن هندستانين لکن جي پٺيان رجسٽر ڪرايو جو کين مالوسي نشان ۽ ٻن ٽڪرين سين جي شڪتي نه هئي. انٽري جو پاڻ شرمسار ٿيندا هئا.

سرڪار جڏهن ڏٺو ته هندستانين رجسٽر ٺا ڪرائين ٿڌين ڪم ڪندڙن تي گرفتار

جي مرڻ لاء تيار ٿي ويندا آهن سي ويڙ آهن؛ انهن کان موت به هٽي ويندو آهي.

הנה נראה כי המצב
הזה הוא תוצאה של

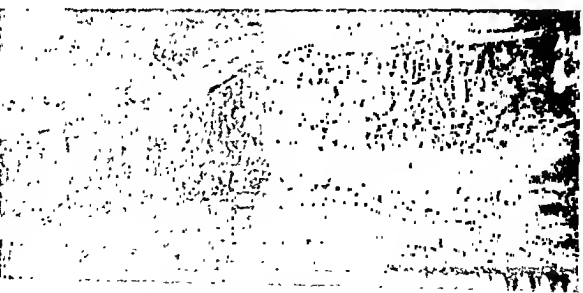
ההתאמה של המצב
הזה למצב החדש
ההתאמה של המצב
הזה למצב החדש
ההתאמה של המצב
הזה למצב החדש

ההתאמה של המצב
הזה למצב החדש
ההתאמה של המצב
הזה למצב החדש
ההתאמה של המצב
הזה למצב החדש

ההתאמה של המצב
הזה למצב החדש

ההתאמה של המצב
הזה למצב החדש

ההתאמה של המצב
הזה למצב החדש

[illegible][illegible]

וְהָיָה כִּי יֵרָאֶה הַבְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת-עֲוֹן עַמּוּדָם
 וְהָיוּ לְפָנָיו כְּסֻפָּה וְכִי יִזְכֹּר אֱלֹהֵינוּ
 אֶת-עֲוֹן עַמּוּדָנוּ וְהָיוּ לְפָנָיו כְּסֻפָּה
 וְהָיוּ לְפָנָיו כְּסֻפָּה וְהָיוּ לְפָנָיו כְּסֻפָּה

[illegible]

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840.

”ستياگرهه پاڻي پوکيت ٿيو، جيڪن
قدم مان ڇيل تاء کڻي رتو دوس ٿين
مان ئي ستياگرهه جي منزل رهي.“

جو لشڪر ڪيو ويو. اهڙي رهڻي مان ئي
ستياگرهه جي انتهائي. ستياگرهه اول ويچاريل
رٿا سان ڪونه ڳٺڙيو ويو. ڪانڌيجي لکيو آهي ته

[۵] ڏکڻ آفريڪا ۾ ستياگرهه

۱۹۰۶ع ۾ ٽرانسوال سرڪار جو ايشياواسين
قانون سڌار آرڊيننس اني قانون سڌار
مجلس ۾ بحال ڪرڻ لاءِ سرڪاري ڪرپٽ ۾
پڌرو ٿيو. ڪانڌيجي ۽ ڪي ٻيا ڪي قانون
عمل ۾ آيو ته هندستانين جي آفريڪا ۾
تباهي ٿي ويندي. اهڙي قانون کي برداشت
ڪرڻ بدران مرڻ بهتر آهي. ڪانڌيجي ۽ انهيءَ
قانون جو ڳچرائي ۽ ترجمو ”الدين اوريپنين“
اخبار ۾ وڃڻ لاءِ تيار ڪيو. رٿيل قانون
موجب ان سالن جي عمر ڪسان وڏي
هندستاني مرد زال توڙي ٻار کي رجسٽريشن
سرٿيڪيٽ وٺڻو هئو، جنهن ۾ هنن جو
نالو، عمر، سڃاڻپ جا نشان ۽ آئوڪولن ۽
آڱرين جا ڇاپا ڏيکاريا هئا. مقرر تاريخ جي
اندرو جيڪو هندستاني رجسٽريشن
سرٿيڪيٽ نه وٺندو تنهن کي ٽرانسوال ۾
رهڻ جو حق ڪين رهندو ۽ جيڪو
سرٿيڪيٽ وٺڻ ۾ ڪسائيندو تنهن کي
ڪورٽ ڏيکاريا جيل جي سزا ڏيئي
سگهندي ۽ ملڪ مان ڪڍي ٻاهر
ڦٽو ڪري سگهندي. مائٽ صغير ٻارن کي
آڱرين جا ڇاپا ڏيکارڻ لاءِ رجسٽرار جي
آفيس ۾ آڻڻ ۾ ڪسائيندا نه ڪين پڻ ساڳي
سزا ڏي ويندي. اهو سرٿيڪيٽ هنن کي
هر وقت ۽ هر هنڌ پاڻ سان کڻي ڳٺڙو آهي

۽ ڪوبه پوليس آفيسر ان لاءِ ڪاٺين ٿور
ڪري سگهي نٿو. سرٿيڪيٽ نه
ڏيکارڻ ڏوهه ٿيندو. عام رستي تي سا
خانگي ڪنڊ ۾ ڪنهن به وقت پوليس آفيسر
ڪڍي ٿي سگهيو ۽ سرٿيڪيٽ جي نشان
ڪري ٿي سگهيو. ڪورٽ ۾ دعويٰ توڙي
ڪنهن آفيسر ۾ ڏنڌي جي لپس وٺڻ لاءِ
وڃي نه. اول اهو سرٿيڪيٽ ڏيکارڻو
پوئس. اهڙو قانون ڏيکاريا جي ڪنهن ملڪ
۾ نه پڌرو. بحولي ۽ ڏاڍيل قومن لاءِ اهڙا
قاعدا ٿي سگهن ٿا. انگريزن جا ڇاپا نه
ڏوهين کان ٿي ورتا ويندا آهن. لکن رهن
جو ڏنڌو ڪندڙ انهيءَ قانون هيٺ
سرٿيڪيٽ نه وٺڻ ڪري عد ٻار ڪيو وين
نه سندس سمورو ڏنڌو ٽاس ٿي سگهي
ٿو. ڪانڌيجي ۽ ڪي ڏسڻ ۾ آيو ته هندستانين
کي ڏکڻ آفريڪا مان ٻين اوزار ڪڍڻ لاءِ
ٿي هنن ٻين يون قدم کنيو ٿو وڃي.

اهو قانون نه رڳو آفريڪا ۾ رهندڙ
هندستانين جي اي عزتي نٿو ڪري پر
هندستان دنيا جو ايمان ٿو ڪري. انصوري
ڪانڌيجي ٿورن ڇوڪر هندواسين جي مڻنگ.
۾ قانون جا ٿورا سمجهڻا. اني فيصلو ڪيائون
نه هڪ وڏو ميٽر سڏايو وڃي. مڻنگ ۱۱
سيپٽمبر ۱۹۰۶ع تي سنڀور واپاري مقرر

جو ايشور جو دشمن آهي. سوراڪشس آهي. منڇنڇي ان سان ڪانه
ٻڌي سگهندي.

והוא נמצא בכתב ידו של הרב משה צבי הכהן

היה נשוי ל... ו...
היה נשוי ל... ו...
היה נשוי ל... ו...

היה נשוי ל... ו...
היה נשוי ל... ו...
היה נשוי ל... ו...

היה נשוי ל... ו...
היה נשוי ל... ו...
היה נשוי ל... ו...

היה נשוי ל... ו...
היה נשוי ל... ו...
היה נשוי ל... ו...

היה נשוי ל... ו...
היה נשוי ל... ו...
היה נשוי ל... ו...

היה נשוי ל... ו...
היה נשוי ל... ו...
היה נשוי ל... ו...

היה נשוי ל... ו...
היה נשוי ל... ו...
היה נשוי ל... ו...

היה נשוי ל... ו...
היה נשוי ל... ו...
היה נשוי ל... ו...

היה נשוי ל... ו...
היה נשוי ל... ו...
היה נשוי ל... ו...

ٿرانسوال جي سپرير ڪورٽ ۾ وڪيلن جي
ياداشت ۾ پنهنجو نالو داخل ڪرايو ۽ جوهنسرگر
۾ وڪالت ڪرڻ شروع ڪئي. پٿريون
ڪم ڪيائين انهن رشوتي عدلدارن جو مقابلو.
جوهنسرگر شهر ۾ هندستاني دور الڳ
پاڙي ۾ رهندا هئا جت ميونسپالٽي صفائيءَ
تي ٻورو ڌيان ڪين ٿي ڏنو ۽ ماڻهو پاڻ
۾ گندگي پيدا ڪندا ٿي رهيا. صفائيءَ تي
زور ڏئي خرچ ڪرڻ بدران ميونسپالٽيءَ
هندواسين جي وسطي ٿي اڪوڙڻ جو فيصلو
ڪيو. گهرن جو عيوضو ماڻهن کي ڏيڻو
هون، ان ڪري ڪانڌيجيءَ کي ان طرف به
ڌيان ڏيڻو پيو، جنهن هندستانين کي ڪافي
عيوضو ملي. پر ساڳي وقت ڪانڌيجيءَ جي
من اندر ساگر وارو امرت مٿن به ٿي رهيو
هئو. مسٽر ريج لالي ٿياسافست سان سندس
ڄاڻ ٿي جنهنڪري ٻئي گڏجي ٿياسافست
پستڪ پڙهڻ لڳا. ٻيا متر به شامل ٿين، هنن
سان گڏجي سوامي ويڪانند جو گرنت
راج يوگ پڙهيائون. پسنجليءَ جو يوگ سوتر
۽ ٻڻ ڀڳوت گيتا جو ايباس ڪيائون. ڪانڌيجيءَ
جو ڌيان ان طرف هئو ته جيڪي لکيل
آهي ان تي هلجي ۽ نه رڳو پڙهڻ تي راغي
رهجي.

”گيتا منهنجي هلت چلت جو پٽ
درشڪ بڻي. روز معنيٰ ڏسڻ لاءِ جنهن
انگر پري شبد ڪوش کوليو آهي تنهن
پنهنجي تڪليف، مونجهارن ۽ پريڪشا
ويل هن مر يادا جي شبد ڪوش گيتا
کي کولي پنهنجي الجهن لاهڻ لڳس.
”اڀر يگرده“ ڪجهه پاڻ وٽ نه رکڻ ۽ ”سر

پاڻ“ سڀني لاءِ هڪ جيڙي پاڻا ڌارڻ
اهي شبد منهنجي رڳ رڳ ۾ گهري ويا.
اهڙي ”سر پاڻ“ ورتي ڪنهن اڳي سر
سويچ لڳس، جيڪي رشوتي، آڪڙيل ۽
ٻي عزتي ڪندڙ آفيسر آهن يا جيڪي پراڻا
ڪم ڪندڙ حسد مان هروڀرو اٿڪون
پيا وڃن ۽ جيڪي سدائين بائسان ڀڃڻو
ورنءَ ڪن ٿا، اهڙن ٽنهي قسمن جي ماڻهن
لاءِ ”سر پاڻ“ ورتي ڌارڻ ڪرڻ ڪيئن آهي؟
پنهنجي سموري ملڪيت ڪنهن لپاءُ
ڪري ڇڏي؟ هي شريسر به نه ڄاڻي
ملڪيت آهي؟ زال ۽ ٻار به ان ۾ آهي
ويا. ڇا ڏيترن ڪتابن جا ڪيٽ سڀ
ساڙي ڇڏيان؟ ڇواب نه سڌو سنئون
اهڙي آيو ته جيئين سڀ ڪجهه لپاءُ
نه ڪندي، تيئين هن جي پيروي ڪري
نه سگهندين. اتي مولڪي وڪالت ۾
پڙهيل متر سنيل جا فارولي واڪيه ڌيان
۾ آيا ۽ گيتا جي ايباس بعد Trustee-
رڪشڪ لٽا جي پوري معنيٰ سمجهيم.
گيتا ۾ جو ”اڀر يگرده“ شبد ڪر آندل
آهي ان جي معنيٰ اها آهي ته جنهنکي
هرڪش گهر جي ٽنهن کي ٿرستيءَ وانگر
حليا گهرجي، يعني ڪيتري به وڏي
ملڪيت سندس قبضي ۾ هجي ته انجو
پاڻ کي سنڀاليندڙ سمجهي. هڪ ٻائي
به پنهنجي نه سمجهي. انهن ٻنڪ ڏسڻ
۾ آيو ته اڀر يگرده ۽ سر پاڻا رکڻ لاءِ دل ڌڻو
ڦيرو گهري، ورتي ۾ تبديل ڪي.

پوءِ ته ڪانڌيجي ان تي عمل ڪرڻ شروع
ڪري ڇڏيو! پنهنجي مرن پناهه جنهن تي

مون کي آدرش سچ پچ آهي سو تڏهن چئي سگهيو جڏهن مان
اتي پيچڻ جي ڪوشش ڪريان

જોડેલ ૪ ભાગ ૬ : ગ્રામીણ જીવન

જોડેલ ૪ ભાગ ૬ : ગ્રામીણ જીવન

જોડેલ ૪ ભાગ ૬ : ગ્રામીણ જીવન

જોડેલ ૪ ભાગ ૬ : ગ્રામીણ જીવન

۾ ڪانڊيجي ۽ ڪي جيڪي آفريڪا ۾ سوڌا تون
پيٽ ٿيون هيون تن جو ٿرست ٺاهي پارسي
رستم جي ۽ ڪن ٻين کي ٿرستي مٿر
ڪري آفريڪا ۾ رهندڙ ڏکي پار تواسين
جي ڪار به لاء ڪتب آڻڻ جو بلو ڪيو ويو.
ڪانڊيجي هندستان پهتو. ان سال ڪانگريس
اجلاس ڪلڪتي ۾ ٿيڻو هئو. بمبئي مان
انهيءَ ريل گاڏيءَ ۾ چڙهيو جنهن ۾
سر فيروز شاه مڃتا چڙهيل هئو. وات تي
ڪانڊيجي سندس گاڏي ۾ آيو جت ڏنشاواڻيا
۽ سر چمنل سينل واد به ويٺل هئا. ڪانڊيجيءَ
کي چيائون ته تون جيڪو ٺيڙاڻ چوڻس ٿو
سو ته ڪانگريس ۾ بهال ڪيو پڻ ورنڊو ڇا؟
اسان کي هت وري ڪهڙا حق آهن؟ جيسين
پارٽ ورش ۾ اسان کي حق نه ملندا تيسين
ٻين ملڪن ۾ اسان کي ڇا ملندو؟ ڪلڪتي
۾ ڪانڊيجي اتي رهيو جتي ڊپليڪيٽ رڌيل
هئا. اتي لوڪمانه تلڪ به اچي لٿو ۽ تلڪ
مٿاڇر وٽ موٽيل لڳو ش امرت هزار پٿريڪا
جو ايڊيٽر ۽ ٻيا اڳواڻ ساڙو وقت آيا ويا
ٿي. ڪانگريس اجلاس ۾ ڪم ڪرڻ لاءِ
ڪانڊيجيءَ سيڪريٽرين وٽ ويو ۽ چيائين
ته مان سڀوا ڪرڻ لاء تيار آهيان. هنن
کيس ٿپال ڏسڻ تي رکيو ته جيڪي خط
آيا آهن تن جو جواب لکرائي. اندين نيشنل
ڪانگريس جي ڪليل اجلاس ۾ آفريڪا ۾
هندستانين جي حقن بابت ٺيڙاڻ ڪانڊيجيءَ
پيش ڪيو جو بڪراء بهال ٿيو. جڻ ساري
ديش جي ان تي ڇاپ لڳي ۽ آفريڪا ۾ رهندڙ
هندستانين کي پارٽ ورش جو سات مليو.
ان تي ڪانڊيجي پوس ٿيو. اجلاس کان پوءِ

ڪانڊيجيءَ منهنو ڪن ڪلڪتي ۾ رهيو. اهو
وقت شري گوبال ڪرشن گوڪلي جي سنگ
۾ گذار يائين. گوڪلي اتي ڪانڊيجيءَ کس
وڳيان آڇاڙيه پي. سي. ري سان واقفيت
ڪرائي جنهن جي پگهار ۸ سو رپيا هئي پر
ٻار رڳو چاليهه رپيا خرچ ڪندو هئو. ٻائي
دان! ڪلڪتي ۾ ڪرستان ڪانگريس اڳواڻ
ڪالي چوڙ بنرجي سان ڪانڊيجي گڏيو ۽
عيسائين جي ڌرم بابت گفتگو ڪيائون.
جسٽس مٿر ۽ جسٽس گروڊرس بنرجيءَ ۽
راجا پياري موهن موڪرجي سان گڏجي
آفريڪا جي هندستانين بابت سندن
همدردي هت ڪرڻ جي ڪوشش ڪيائين. ڪلڪتي
۾ اوهو سماج جي اڳواڻن سان مليو. سوامي
دويڪانند جن وٽ پڻ ويو پر هو ٻاهر وٺل
هئا. دويڪانند ٺٽڪور ان وقت ڏيان سناڪ
۾ هئا ڪري ٻين سان گڏجڻ بند ڪيو هئو.
ڪلڪتي ۾ هندستاني مٿاڇراڄائن جي درٿس،
جو به پتو پيس. ڏٺائين ته ڪلب ۾ راجائون
ڏوٽي پائي ۽ بوجڻ ڪلڪتي تي ويٺن ڪيما
قريا تي پر گورنرن جي درٻار ۾ حيرا جواهر
مٿيا ۽ تلي وارو پٽڪو ٻڌي مائاسالين جنهن
ٿا اچيو حاضر ٿين. ڪن مٿاڇراڄائن ڪانڊيجيءَ
کي ٻڌايو ته ڇا ڪريون؟ متڪرم جدا باهند
آهيون. درٻار ۾ حيرا جواهر ٻائي اچي حاضر
ٿيڻ جو حڪم آهي ته نه الڪريز سرڪار
ناراض ٿي ويندي. ڪانڊيجي ڪلڪتي
مان ٽئين درجي جي گاڏي جي ٽڪيٽ وٺي
ريل ۾ چڙهيو. دٻلي ۾ پوڙيون سان ڪيائين.
ٻوٽريءَ ۾ ڏوٽي مٿيس ڪوٽ ۽ نوال ڪٿي
پارٽ جي پرمٽ تي لکتو. ڪوڪلي کيس

جيون ۾ جيڪي ڪجهه پوتر ۽ ڌارمڪ آهي انجي رکيا ڪندڙ استريون آهن.
— ٻاٻو

உலக வளம். உலக வளம் உலக வளம். - 111

[illegible][illegible]

”مون ته اول ئي اهڙو فيصلو ڪري
چڏيو آهي. منهنجو ٻڪو نشيچ آهي ته
جن مڙن تي حملو ڪيو آهي تن تي
آءٌ مقدمو نه ڪريان. اهو مان هيٺي ئي
توڪي لکي ڏيڻ لاءِ تيار آهيان.“
اهڙي چئي پوليس سپريٽينڊنٽ کي اتي
جو اتي لکي ڏنائين.
گاندھيجيءَ جي اهڙي رخ وٺڻ ڪري
گورن جي غلطي ٿي ۽ اخبارن ۾ پڌرو
ٿيو ته گاندھيجي لڪو ليٽال جي برخلاف ڪو
وڌاءُ ڪيو هئو ۽ نه هن هندستاني جتو آندو
هئو ڇو ته هو ته اصل آفريڪا ۾ رهندا هئا
۽ رڳو هندستان مان گهمي موٽي رهيا هئا.
گاندھيجيءَ کي تڪڙو واپس گهرايو جو
ڪارڻ هي هو جو ليٽال جي قانون ساز
مجلس ۾ ٻه قانون پيش ڪيا ويا هئا جن
موجب هندستانين کي آفريڪا ۾ واپار
ڪرڻ يا آفريڪا ۾ اچڻ ۾ وڌيڪ دقتون
وڌيون ٿي ويون. هندستانين جي وٽن
جي حق ڪسي وٺڻ خلاف جيڪو ليٽال انڊين
ڪانگريس ڪاربه ڪيو هئو تنهن ۾ قدرين
سڃاڻا ٿي هئي جو ايشيا واسين لاءِ هڪ سروي
قانون ٺهيو هئو. تنهن ڪري نون ٻن قانون
جي خلاف آواز به انڊين ڪانگريس کي
اٿارڻو پيو. ڪانگريس کي مضبوط ڪرڻ لاءِ
وڌيڪ ناڻو ۽ وڌيڪ مينبر ڇڪڻ جو اڀاءُ
ورتو ويو. پنج هزار پاڻوڻ گڏ ڪري جائداد
خرید ڪئي ويئي، جنهن جي آمدنيءَ مان
ڪم هلي سگهي. جائداد ٽرسٽين جي حوالي
ڪئي ويئي.
ڏکڻ آفريڪا ۾ انگريزن ۽ ڊچن جي

وچ ۾ لڙائي پڙي پئي. گاندھيجيءَ چالو نه
هندستاني انگريزي سلطنت ۾ رهن ٿا ان
ڪري جنگ ڇڏڻ تي سرڪار کي مدد ڏيڻ
هڪ فرض آهي. تنهن ڪري گاندھيجيءَ سرڪار
کي امبولنس ڪور يعني ڊاڪٽري مدد جي
ٽولي ٺاهڻ جي آڇ ڪئي. هندستاني ڪانسر
آهن ائين سمجهي پڌرين ته سرڪار مڃي وئي
نه ٿي ۽ آخر گهڻي زور بعد گاندھيجيءَ کي
اختياري ملي. قريب ۱۱۰۰ ڇٽا شامل ٿيا
جن ۾ ۸۰۰ کن هئا گرميا مزدور ۽ ۳۰۰ کن
هٿا واپاري ۽ پڙهيل. جنگ جي ميدان تان
قتيل سولجرن کي کڻي اسپتال ڀڃيائون ۽
ڏکيو ڪم ڪندا رهيا. روز ويهه پنجويهه ميل
پنڌ ڪرڻ تي پين. جنرل ووڊ ٽنڊي ڪريو
هو ته هڪ ئي اها هندي امبولنس ٽولي اسپتال
کڻي آئي. برٽش وزير لارڊ رابرٽس جو ٻيٽ
ليفٽيننٽ رابرٽس جنگ ۾ گيپال ٿيو ته هڪ ئي
۾ هندي ٽوليءَ اسپتال ۾ آندو. هن ڪاربه
جو عجيب اثر پيدا ٿيو. هڪ طرف هندستاني
مزدور ۽ واپاري، هندو ۽ مسلمان،
ڪرستان، نامل، گجراتي، سنڌي هڪ ئي ٻانڍ
کي ساڳي ڀارت مالا جي ستان سمجهڻ لڳا
ته ٻي طرف انگريزن ۽ هندستانين ۾ رسوخ
۾ سٺو ٿيو. جنگ جي ميدان کي انگريز
سولجر ۽ هندستاني امبولنس والٽيئر ڀانئڻ
۽ ورڻاءُ ڪري رهيا هئا. اهو ڪم ڏاڍو
مٿي بعد ٻورو ٿيو ۽ جنگ بند ٿي.
گاندھيجيءَ جو ڏنڊو ٽوٽو ڪندو رهيو
پر ان مان کيس ستروش ڪونه آيو. تنهن
ڏنڊي تي روز وڃي ٽوٽن نه ٿيروز
شيوا ڪڇي اهڙي ڀاونا ڄاڻيس. هڪ ڪوٽي

اسان جو وڏي ۾ وڏو شترو آهي اسان جا من جا وڪار. ان سان
سدائين ڀڄ ڪرڻ گهرجي.

- 42 -

၁၉၄၈ ခု ဇူလိုင်လ ၂၁ ရက်နေ့ နေ့စဉ်
 နေ့စဉ် နေ့စဉ် နေ့စဉ် နေ့စဉ်
 နေ့စဉ် နေ့စဉ် နေ့စဉ် နေ့စဉ်

[illegible][illegible][illegible]

ٻولي ۾ سٺا ميٽنگ ٿي جنهن ۾ سيشن ٽي رڳو آيون ۽ ڊاڪٽر پنڊارڪر پڙهڻ بدلت ٿيو. ڊاڪٽر پنڊارڪر گاندھيجي کي پنهنجي سنان ٻار ڏنو ۽ گاندھيجي پنهنجي ڪار به جي سڻا ڏسي پڙهڻ ٿيو. گاندھيجي پوءِ مدراس ويو جتي ”هندو“ اخبار جو سمپادڪ ڊاڪٽر سبر منير ميٽنگ جو پڙهڻ بدلت ٿيو. مدراس جي روزاني اخبار ”مدراس اسٽينڊرڊ“ پنهنجي ڪالمر آفريڪا ۾ هندستانين کي تڪليفن غلاف ڪليا رکي ڇڏيا. مدراس واسين جي دل ۾ ٻال سندرم گرميا موزور وارو واقع ڇهي ويو. انهن گاندھيجي ڪلڪتي ويو. اتي کيس ميٽنگ ڪولائٽ ۾ وڌيڪ تڪليف ڏني. گاندھيجي بنگال جي محبوب اڳواڻ سر بيدر نات پٿر جي وٽ ويو. هن کيس مهارج لاکر ۽ راجا سر ٻياري موهن مڪر جي ڏانهن موڪليو. گاندھيجي ”امر ٽا هزار پٿر پڪا“ جي ايڊيٽر بنگواسي جي ايڊيٽرن وٽ به ويو. پڙهڻ ايترو ڇاهه نه ڏيکارو.

گاندھيجي جنهن ڊوئل ۾ رهيل هئو ان سندس الگريزي روزاني اخبار ”انگلشمن“ جي سمپادڪ سان واقفيت ٿي. مٿس سالدرس پنهنجي آفيس ۽ اخبار گاندھيجي جي مدد ۾ حاضر رکيا ۽ هندستانين جي فائدي ۾ ليکڪ بنا لکيا. الگريزي مٿس سالدرس سان سندس اڻڙو رڪ جو رستو بڻجي ويو جو جيڪي سالدرس چاڪ هئو کيس گاندھيجي سان لکڻو بهالو رکندو آيو.

ڪلڪتي ۾ هئو ته گاندھيجي کي آمريڪا مان نار آئي ته جلدي موٽو. الگريزي ڪلڪتي

”پايوليٽر“ جو سمپادڪ انگريز هئو سو به مردار ڌر جو. پڙهڻ سمورو احوال ٻڌي ان تي غور ڪرڻ جو اڻڄاڻ ڪيو. گاندھيجي اٺاڻ راجڪوٽ ويو ۽ اتي آفريڪا ۾ هندستانين جي حالت تي هڪ چواڙهي لکي ڏهه هزار ڪاپيون ڇپائي هندستان جي اخبارن کي ۽ ملڪ جي اڳواڻن کي ڏياري موڪليائين. ”پايوليٽر“ اخبار اهو پنهنجي اخبار ۾ پڌرو ڪيو.

گاندھيجي پوءِ بمبئيءَ ويو ۽ بمبئيءَ جي بزرگ هستين، جسٽس رانڊي ۽ جسٽس بدرالدين طبعجي کي آفريڪا جي حالتن کان واقف ڪيائين جن کيس بمبئيءَ جي گجندڙ شير ۽ نامياري اڳواڻ سر فيروز شاه مهتا سان گڏجن لاءِ صلاح ڏني. سر فيروز شاه مهتا احوال ٻڌڻ بعد پبلڪ ميٽنگ سڏائي جو فيصلو ڪيو ۽ گاندھيجيءَ کي ڇپائين ته اتي لاءِ تقرير لکي ڇپائي ڪڍي اچي. ميٽنگ ڪاوسجي بهالگير هال ۾ ٿي جو سارو ڀريل هئو. گاندھيجيءَ کي الگري خوشي ٿي. گاندھيجي پوءِ ٻولي ويو. پهرين پهرين لوڪماليه بال گنگاڌر تلڪ وٽ ويو جنهن کيس حرڪا مدد ڏيڻ جي تسلي ڏني. پوءِ گاندھيجيءَ گوپال ڪرشن گوڪلي کي احوال ڏنو. گاندھي جيءَ ڀارت جي مشهور اڳواڻن سر فيروز شاه مهتا، لوڪماليه تلڪ ۽ گوڪلي سان گڏجاليءَ بابت هيئن لکيو آهي:

”فيروز شاه مهتا مون کي هماليه جيان پاس ٿيو لوڪماليه تلڪ جڻا ميا ساگر هو پر گوڪلي لڳو گنگا مثل جنهنجي گود ۾ پڙهي ۾ پيو آهي.“

گيتا ۾ بتايل سڪ، دڪ جو وپريٽ آزمودو نه آهي. ان جو درجو نهايت اونچو آهي.

وت نوکري ملي ڇو ڳانڍڀڻيءَ جو ٻوڙ ٿي
 هئو. بال سندرم جي ڪٻاڻي ساري ملڪ ۾
 هندستاني مزدورن ۾ پڙهڻي وڃي ۽ بنگال
 ڪٿان ڏکي هندي مزدور ڳانڍڀڻيءَ کي
 همدرد ڇاڻي. هن وقت اڀڻ لڳا ۽ نيٽال
 هندي ڪانگريس ۾ شامل ٿيا. پوءِ نه
 هندستاني مزدور هرڪڙ ڳانڍڀڻيءَ کي پنهنجو
 متر سمجهڻ لڳو ۽ سمجهڻ لڳو ته اسانجي به
 ڪو ٻڌڻ وارو آهي. ڳانڍڀڻيءَ کي ان مان
 آڻي آندو مليو ۽ هن جي دل تي چاب لڳي
 ڇو پاڻ چيو اٿس.

”بال سندرم مولڪي پنهنجي نچ ڪرڻو،
 جي بوجھ ڏئي.“
*“Balsundaram awakened me to the
 mission of my life.”*

۱۸۹۴ع ۾ نيٽال سرڪار ويچار ڪيو ته
 گرميا هندي مزدور پنج سال نوکري پوري
 ڪرڻ بعد هندستان واپس نه وڃي ته نيٽال
 ۾ رهڻ لاءِ هرڪڙ ۲۵ پائونڊ ڏيڻ پري.
 نيٽال الڊين ڪانگريس ان جي وائسراءِ کي به
 شروع ڪئي ۽ هندستان جي وائسراءِ کي به
 تارون ڪيائون. نتيجو ايترو ڪٿو جو هندستان
 جي وائسراءِ ۲۵ پائونڊن بدران ٽي پائونڊن
 مقرر ڪئي. غريب هندستاني مزدورن لاءِ
 اضافي ۱۰ وڏي هٿي ڏيڻ ڪري نيٽال الڊين
 ڪانگريس پنهنجي مخالفت جاري رکي.

ڳانڍڀڻيءَ لکيو آهي ته مان آفريڪا
 گذران ڪمائڻ لاءِ ويو هوس پر اتي پاڻون
 جي سبب ۾ لڳي ويس ڇو ته مولڪي آف
 درشن جي اڀلاڻا هئي. سڄا ڌرم کي مون
 پنهنجو ڌرم ڪري ورتو آهي ڇو مان سمجهيان ٿو

ٿر ٻڙ ڪي اڀيل ڪئي ويئي ۽ هندستان،
 ڪلنڊ ۽ آفريڪا ۾ پرچار ڪيو ويو.

الڊين ڪانگريس جي سنڀاري هيٺ
 نيڊلڊن تعليمي ائسوسيئيشن پڻ ڪولياڻين
 جيئن ڏکڻ آفريڪا ۾ ڄاول هندستاني
 پاڻ ۾ گڏجي تعليم جي ترقي ڪرڻ لاءِ
 ڪوشش وٺن ۽ هڪ ٻئي ۾ وقت به وقت
 گڏجي عام ڀلي جي ڳالهين تي ويچار ڪن.
 هو جوانن کي هندستاني واپارين وٽ نوکري
 وٺي ڏيڻ جو ڪارڊ به ڪرڻ لڳا. ايتري
 هوندي به هندستاني مزدورن جو ورڱ نيٽال
 الڊين ڪانگريس ۾ اڃان ڪين آيو هو. پر
 بال سندرم جي واقع اها به پورائي ڪئي.
 بال سندرم جي واقع اها به پورائي ڪئي.
 بال سندرم گرميو مزدور هئو جنهن ڪري
 بال سندرم مالڪ وٽ نوکري ۵ سال
 ڪيس ڳوري هئي. هڪ ڏينهن گوري کيس ڏاڍي
 ڪرڻي هئي. سندس ۱۰ ڏند پڇي وڌائين.
 مارڪٽ ڪئي ۽ سندن ۱۰ ڏند پڇي وڌائين.
 هن جي رت وڃي رهي هئي جڏهن ڊوڙي
 ڳانڍڀڻيءَ وٽ آيو. ڳانڍڀڻيءَ کيس ڊاڪٽر
 جي تپاس لاءِ موڪلي سرٿيفڪيٽ هٿ
 ڪيو ۽ کيس سڌو ماسٽرپٽ وٽ وٺي ويو.
 ڪورٽ ڳوري مالڪ تي سمن ڪڍيو.
 ڳانڍڀڻيءَ گوري مالڪ کي چيو ته مان توکي
 ڪورٽ جي سزا ڏيارڻ ٿو گهران تون بال
 سندرم جي پچر ڇڏ نه پيل هو ٻئي ڪنهن
 مالڪ وٽ وڃي نوکري ڪري جو گرميا
 مزدور پنج سال ڪنهن نه ڪنهن گوري
 مالڪ وٽ نوکري ڪرڻ لاءِ ٻڌل هئا،
 ڇڏي وڃڻ فوجداري ڏوڙ هو. گوري مالڪ کي
 ماسٽرپٽ ڏوهي ٺهرائي بال سندرم جا
 پلو آڃا ڪرايا ۽ هنکي ٻئي گوري مالڪ

قانونن تي برابر هلي ٿو انجي دن ۾ ٻڌايو جو
 ساس اچڻ ٿي نه گهرجي.

၁၈၆ နှစ်မှစ၍ အောက်ပါအတိုင်း ဆောင်ရွက်ခဲ့သည်။

[illegible][illegible][illegible]

၂၇၆၆ နေ့တို့
 ၂၇၆၇ နေ့တို့ ၂၇၆၈ နေ့တို့ ၂၇၆၉ နေ့တို့
 ၂၇၇၀ နေ့တို့ ၂၇၇၁ နေ့တို့ ၂၇၇၂ နေ့တို့ ၂၇၇၃ နေ့တို့
 ၂၇၇၄ နေ့တို့ ၂၇၇၅ နေ့တို့ ၂၇၇၆ နေ့တို့ ၂၇၇၇ နေ့တို့

آهي. اسانجو سومان ناس ئي رهيو آهي. حاضرين ۾ ڪنهن گانڌيجيءَ کي چيو ته تون هندستان جو ئي نه وڃ. هت رهي نه جئن تون چوندين تئن اسين انهيءَ قانون جي مخالفت ڪرڻ لاءِ ڪم ڪنداسون. بوءِ نه سمين گانڌيجيءَ کي ورائي ويا نه رهي پيو. عبداللہ سيڪ گانڌيجيءَ جي فيءَ جو ذڪر ڪيو ته گانڌيجيءَ چيو ته لوڪن جو ڪم ڪرڻ لاءِ آءٌ ڪابه نبي ڪانه وٺندس. بوءِ اتي ئي چيڪي حاضر هئا تن وڏن جي پاداشت ناهي. ٻارن وغيره ڪرڻ لاءِ چندو ڇاڙهيائون. اهڙيءَ طرح ٻيش - سومان رکيا جي پڌ جو بچ پيو.

هڪ خاص منجهه گهرايو ويو عبداللہ سيڪ جي گهر ۾ جتي نه رڳو واپاري پر آفريڪا ۾ جاول هندستاني جوان به گهرايا ويا جي ڪيٿو ڪري ڪرستان ليل هئا. هندستاني واپارين جي دانهن هئي ته جيڪي هندستاني ڪرستان نين ٿا سي ديس ڪي وساري وائين پوڻاڪ پائي، وائين پادارين جي اڻاري ڪورن جا پچ لنگانو پليو ٿا پون. پر گانڌيجيءَ انهن تعليم يافته اوجوائن کي ڀڃڪڙي ڪندي ٿوراڻو. ڪرستان جوانن جا اڳواڻ سمن ڪانڊري جو مشن اسڪول جو هيڊ ماستر هئو، انهن ڪيڙائي ڪرستان نوتوان مڙ ۾ آندا. واپارين مان سيڪ دائود محمد، محمد قاسم، نورالدين آدمجي بيان، ميان ڪوسندو پلو پلاني، سي. لچرام، رنگواني، پرياجي، اهورا، جيو، ۽ ٻارن رستجي آيا هئا. ڪارڪ لوڪن مان ماڻڪجي، جوشي، لرسنگرام وغيره آيا هئا. آفريڪا ۾ اهڙي ڪڏجاڙي سا به لوڪن مليل

هڪ حڪم موجب هندستاني فٽ پاٽ پڳنڊي تان هلي ٿي سگهيا. هڪ لڳا گانڌيجي پريزيدنٽ ڪروگر جي گهر وٽان فوت پاٽ تان ٿي هليو ته پوليس واري گانڌيجيءَ کي ٿيلهو ڏيئي ڪيرائي لتون هڻي فوت پاٽ کان هٽائي ڪڍيو. هڪ لنگيائو انگريز گانڌيجيءَ سان همدردي ڏيکاري چيو. ته مان شاهدي ڏيندس. پر گانڌيجيءَ ورائيو ته هن ويڇاري پوليس واري کي ڪهڙي خبر ته مان ڪير آهيان. هن لاءِ سڀئي رنگ وارا ماڻهو شيدن مثل آهن ۽ انهن سان ائين ٿا هلن. مان ته پنهنجي سر نشيبي ڪري ڇڏيو آهي ته پنهنجي شخصي معاملي لاءِ ڪنهن ئي ڪورٽ جي ڪاروائي ڪين ڪندس.

گانڌيجي جئن انهن حالتن کان واقف ٿيندو ويو تئن سوچ ڪرڻ لڳو ته ڪهڙي ريت هنن حالتن کي سڌارجي جنجي ڪري سومان واري پارٽيءَ جو هت رهڻ ڏکيو ٿي پيو آهي. ايتري ۾ دادا عبداللہ جو مقدمو خلاص ٿيو ۽ گانڌيجي ڊربان موٽي ويو ۽ هندستان واپس وڃڻ جي تياري ڪرڻ لڳو. دادا عبداللہ گانڌيجيءَ کي موڪلائيءَ جي مجلس ڏي جتي مڪيه، مڪيه هندستاني آيا هئا. اتي اخبار پڙهندي گانڌيجيءَ جي نظر هڪ خبر تي پئي جنهن ۾ لکيل هئو ته ليٽل اسيمبليءَ ۾ هندستانين جي ووٽ جو حق رد ڪرڻ لاءِ قانون پيش ڪيو ويو آهي. گانڌيجيءَ عبداللہ سيڪ کي چيو ته هي قانون هندستانين جو گذر ڏکيو ڪري ڇڏيندو. اسانجي پٽ ۾ ڀرو لڳي رهيو

ڌيريه ۽ شائتيءَ سان ڇا نه ٿو حاصل ڪري سگهجي

اڀياس ڪيو ۽ ان لاءِ اني جي مشورو ڪيلن جي صحبت ۾ آيو جنهن مان گانڌي جيءَ وڪالعو جي خيال کان ٻيا ڪيترائي ٻڌاڻا گانڌيجيءَ کي ڏسڻ ۾ آيو ۽ هي ٻڌڻو مقدمو ٻنهي ڌرين کي ٺٽوڙي ٺيندو جي آهڻ به پاڻ ۾ عزيز. گانڌيجيءَ ڪوشش وٺي ٻنهي کي امين قبول ڪرڻ لاءِ مڃايو ۽ اهڙيءَ طرح هنن جي خال جنگ بند ڪئي. امين جي فيصلي موجب طعيب سيٺ کي ۳۷ هزار پاڻون ۽ دعوا جو خرچ ٻيڙي ڏيڻو هئو جو هڪدم ٻيڙي محال هئو. پوربندر جا ميمڻ واپاري ڏيڻ واري ڏيڻ کان مرڻ وڌيڪ پسند ڪن ٿا. گانڌيجي دادا عبدالله کان قبول ڪرايو ۽ ٻيل رٿي تمام سولين قسطن ۾ ٻيڙي ڏني وئي. گانڌيجيءَ کي ڏاڍي خوشي ٿي ۽ چيائين ته وڪيل جو سچو ڪر ٿو آهي ڌرين کي ٺاهڻ ۽ نه ڦٽائڻ.

گانڌيجي پريٽوريا ۾ دادا عبدالله جي مقدمي لاءِ تيار ڪرڻ لاءِ آيو ٿڌن کان ٿي چاهيا ڏيکاريا ٿين ته پريٽوريا ۾ رهندڙ هر هڪ هندو اسي سان مان گڏجان. سو سيٺ حاجي محمد حاجي يوسف جي گهر ۾ هندستانين جو ميڙ ٿيو جنهن ۾ ڪيٽا ميمڻ واپاري آيل هئا. جو نه پريٽوريا ۾ هندو گهٽ رهندا هئا. انهيءَ موقعي تي رنجي ٿي گانڌيجيءَ پڇيڻجي پڇيڻ ٿيڻ ڪئي! چيائين:

”ڏنڌي ۾ سڃاڻيءَ سان هلاڻ ڪٿي به واپاري چولدا آهن ته ڏنڌي ۾ سڃاڻ ڪيئن هلندو. هو چون ٿا ته ڏنڌو آهي وهنوار جي ٻاٻه. سچو آهي ڏور ۾ هي

دڪان تي ويو جتي عبدالغني سيٺ کيس سموري ٻڌائين. ٻڌائين ته آفريڪا ۾ ڪيئن رنگ جو پوت گورن تي سوار آهي ۽ چيائينس ته اسان ته پيسي ڪمائڻ جي لالچ ڪري سموري بي عزتي سهندا پئي رهيا آهيون. سومان پسند هندستانين جي لاءِ هي ملڪ رهڻ جو ٺاهي. هندستانين سان ڏکيائين جا احوال به کيس ٻڌايائين. ڏکڻ آفريڪا جا گورا سڀني هندستانين ڏي گهرڻا سان ٺٽوڙيندا هئا ۽ کين ”ڪولي“ ڪري سڏيندا هئا جهڙوڪ ”ڪولي دڪاندار“ ”ڪولي واپاري“ ”ڪولي ٻريٽر“. ڪولي اڪس رواج ۾ هن ڪري آيو جو ۱۸۶۰ع ۾ هندستان مان مزور يعني ”ڪولي“ گهراڻي ڏکڻ آفريڪا ۾ انهن کان ڪمند جي پوک ڪرائي ويندي هئي جنهن مان گورا مالڪ شاغوڪار ٿيا. جيڪي هندستاني مدر پورو ڪري آفريڪا ۾ رهي ٿي پيا تن کي به ڪولي سڏيندا رهيا يا پيا جيڪي واپاري اچي آفريڪا ۾ دڪان ڪڍڻ لڳا يا واپار ڪرڻ لڳا تن کي به ڪولي سڏيندا هئا. جنهن ڏکيڻ مزور نامل ۽ ٽيلوگو هئا جن جي نالن ۾ ”سامي“ ٻڌجي ٿو جنهن ڪري هندستانين کي گهڻو ٺٽو وڃان ”سامي“ به سڏيندا هئا. ٿر سوال ۾ ته ريلوي ۾ هندستانين کي فرست ۽ سيڪنڊ ڪلاس ٽڪيٽ ٿي ڪين ڏيندا هئا. گانڌيجي کين چيو ته اوهان پنهنجو حق حاصل ڪرڻ لاءِ لڳا تار ڪوشش ڪان ڪئي ٿي ڏسجي ٿو ته ريلوي رولن ۾ ته اهڙو فقرو ٿي ڪونه آهي. دادا عبدالله جو مقدمو واپاري هئو ۽ گانڌيجي ان جي حيثيتن ۽ قانوني قسطن جو تمام ٻڌڻو

مان هڪڙي ئي پرڏاهما کي سڃاڻان ٿو جو هر پراڻيءَ جي هردي ۾ وسي ٿو.

—
 १२-३०

[illegible]

وڪيل ٻنهي ڌرين کيا هئا. ٿاڌي جيءَ کي
گجراتي ڄاڻ هئڻ ڪري مقرر ڪيو ويو هو.
ڌرين جو حساب ڪتاب گجراتيءَ ۾ رکيل
هئو. ٿاڌي جيءَ کي ٻارنهن مهينن لاءِ ٿاڌي
پائونڊ روڪ ڏيڻا ڪيائون ۽ نئون ڪان سواءِ
اوت موت جو فرست ڪلاس جو پاڙو ۽
اٽي رهڻ جي ڪاڌي ٻيٽي سميت سوڍو
خرچ. ٿاڌي جيءَ جي ماما نه اچي گذاري
ويئي هئي. جڏهن ٿاڌي اڃان لنڊن ۾ هئو.
باقي استريءَ جو وڇوڙو سڀو ٻيس. کيس
ٻه ٻار ٻچي ٻيڪا هئا. استريءَ کي آنت
ڏٺائين ته سال ڄڻ گذريو. موٽي وري
ملنداسين. آمريڪا وڃڻ لاءِ بهيڻ ٻيٽو
ٻه ڄڻاڻ تي فرست ڪلاس جي ٽڪيٽ تي
نه ملي. آخر ٿاڌي ڪنهن وٽ لنگهن
ويو جنهن کيس ٻيٽي ڪيبن ۾ وٺي دلڻا
قبول ڪيو. ڄڻاڻ جڏهن ليٽل جي بندر
ڊرٻان تي پهتو ته اتي عبداللہ سيٺ کيس
ولڻ آيو. ٻئي ٽئين ڏينهن عبداللہ سيٺ
ٻيٽي ڊڪيلن سان گڏائڻ لاءِ ٿاڌي جيءَ
کي ڪورٽ ۾ وٺي ويو ۽ اتي هن سان
سنس واقفيت ڪرايائين. ٿاڌي جيءَ کي انهن
ٽي يورپي ڍلڪ جا ڪپڙا هئا پر مٿي تي
پگڙي ٻڌل هئس. ماستريٽ ڪٺور ڪري
ٿاڌي جيءَ ڏي ٽياري رهيو هو ۽ آخر کيس
ڪٽر ڪيائين ته پگ مٿي تان لاه. ٿاڌي جيءَ
پگ لاهڻ کان انڪار ڪيو ۽ ڪورٽ مان
نڪري هليو ويو. مطلب ته ٿاڌي جي ڪورٽ
۾ ڳڙڻ سان ڇڪڙي ۾ پئجي ويو. ٿاڌي جيءَ
اخبارن ۾ لکيو ته پگ مٿي تي هائڊ هندن سان
۾ عزت ڏيڻ جي نشاني آهي ۽ نه هنت

سٺي وڃ. صاحب تي ڪيس ڪرڻ سان
ڪجهه ٿيڻو نه آهي. تون انگلنڊ مان تازو
آيو آهين ۽ انگريزي آفيسرن جي خبر نه آهي.
اهڙو حال ڳڙڻ تي وڪيلن ۽ بئريسٽرن جو
ڪن ٿا. صاحب جي برخلاف ڪجهه ڪندين
ته پاڻ کي برباد ڪندين. توکي زندگيءَ
جي اڃان خبر ڪانهي.

ڪانپواڙ ساروئي راجائن ۽ پوليتيڪل
آفيسرن جي ساڙاساڙيءَ ۽ چڙهتا چڙهتي ۽
منصوبن ۾ مبتلا هئو. سو ٿاڌي جيءَ لاءِ ديوان
ٿيڻ مشڪل هو. هن انگري ٻيٽي هاءِ ڪورٽ ۾
وڪالت ڪرڻ لاءِ نالو داخل ڪرايو. پر اصل ملڻ
تنهنڪن اڳ ڪيس هندستاني قانونن جي ڄاڻ
حاصل ڪرڻي هئي. کيس ائين ٿي پيو ويو
ته هاءِ ڪورٽ ۾ پريڪٽس ڄمائن لاءِ پنج
ڏه ورهيه نه لڳي ٿي ويندا. آخر ڇهه مهينا
پريٽ لیس بئريسٽر طور گذاري ٿاڌي جي
موٽي راجڪوٽ ويو. اتي سندس ڀاءُ وڪيل
هئو. هن جي مدد سان کيس عريضا درخواستون
لکڻ وغيره جا ڪيس اچڻ لڳا جنهن ڪري
ٿي سو ڪن رپيا درمهن ڪمائي ٿيڻ لڳس.
پر هر ڪنهن آفيس ۾ رشوت زور هئي.
سرشتيدار جي ناجائز ڪمائي آفيسرن کان
بيٺي ٿي پڌي. انصاف ملڻ جي آس نوري!
ٿاڌي جي ڪانپواڙ جي ڪورٽن مان ٽراس تي
پيو. ايتري ۾ ٿاڌي جيءَ کي سندس ڀاءُ جي
معرفت آفريڪا ۾ مقدمي ۾ مدد ڪرڻ جي
آڇ ملي. پور بندر جي واپارين دادا عبدالله انڊ
ڪمپني جي فرم جي چاليهه هزار پائونڊن جي
دعا سندن ٿي عزت سيٺ حاجي طيب خان
مجيد تي چالو هئي، جنهن ۾ اتي جا مشهور

ستيم جي کوجنا ۾ ناڪاميابيءَ کي ڪا جڳهه ڪانه آهي

Song Celestial ټولنه لېو ټولنه گاندې ټولنه
سنگرت چولندو ويندو هو. گاندې ټولنه
لکيو آهي ټ :

गान्धी विचारमूलः संगर्तप्रजायते ।

गंगासंजायते कामः कामाक्ष्योऽभिजायते ॥

योगदानवर्त संभेदः संगोदात्मनिविभ्रमः ।

रमृति श्रयाद्वुद्धिनाशो बुद्धिनाशात्म्यमवति ॥

२-६२: ६३

”ماڻهون وڃين ٻڌيان ڏيڻ ڪري انهن
جي سنگ ۾ اٽڪي ٿو، ان مان وري
ڪا به پيدا ٿئي ٿي ۽ ڪام مان ڪروڙ
ٿو اُڀري ۽ جوشيلن عواسن مان بي عوصلو
ٻڄي ٿو، پوي ۽ سموري به خلاص ٿيو
وڃي. پوءِ ٻڌي ناس ٿي ٿئي ۽ اهڙي،
طرح من ۽ ٻڌي ۽ منس پاڻ به ناس ٿو ٿئي.
مٿيان سلوڪ منهنجي من تي ڪيترن ائو
ڪري ويا ۽ اڃان به ٻيا ڪنهن به ڊيڄن،
اهو ڀڳوت گيتا هڪ ٻي ايتا ٻڌت
آهي. منهنجي دل ۾ ويٺي ويو آهي ته
ستمه جي ڪيان لاءِ اهو اعليٰ ۾ اعليٰ
گرنٽ آهي. گيتا ماڻهيءَ جي مثال ۾
مولڪي امو ليه سڃاڻا ڏئي ٿي.“

انهن تياسافست دوستن گاندېجيءَ کي ايڊون
آرنولڊ جو پيو ٻڌت ٻڌ ڀڳوان جي جهون
Light of Asia ٻڌت ٻڌڻ جي صلاح ڏني.
گاندېجي ٻڌندي هڪ لک ويو. هڪڙو
شروع ڪرڻ سان وڌيڪ ڪنهن به ڊيڄن. انهن
ٿي ڏيڻن ۾ گاندېجيءَ کي هڪ ڪرستان
دوست بائيبل (انجيل) ٻڌڻ لاءِ صلاح ڏني.
نئون عهد نامو New Testament گاندېجيءَ
جي من ۾ گهڙي ويو خاص ڪري عيساين وڃن؛
”مان اوهان کي ڄاڻان ٿو ته باب جو بدلو

ايترو شوق پيدا ٿيس جو گاندېجيءَ پاڇي
ڪلب ٻڙيا ڪئي ۽ ويجهيٿيڙن نالي اخبار
۾ ان وڃي ٿي وقت بوقت ليک لکڻ لڳو.
گاندېجي جنهن مطلب لاءِ انگلنڊ ۾ آيو
يعني بئريسٽر ٿيڻ لاءِ سو ۱۰ جون ۱۸۹۱ع ۾
امتحان پاس ڪيائين ۽ ۱۱ تاريخ اتي جاء
ڪورٽ ۾ بئريسٽر طور رول ٿي سندس نالو
چڙهيو. پر انگلنڊ ۾ ئي کيس دانش درشن
۽ قوم درشن جي پياس جي پورڻا ملي.
گجرات مان رواني ٿيڻ وقت کيس انگلنڊ ۾
مدد وٺڻ لاءِ دانش ڀڳت دادا پائي نورجي
لاءِ سفارش جي چئي ملي هئي. جڏهن جڏهن
دادا پائي نوروجي جي وياڪياڻ جي خبر
ٻڌري ٿيندي هئي تڏهن گاندېجي اتي حاضر
ٿيندو هو ۽ اڪير سان سندن ياشن ٻڌندو
هو ۽ درشن ڪندو هو. دادا پائي جيڪا
هندي وڌياريٿن لاءِ سيا کولي هئي انجي
ميٽن ۾ پڻ گاندېجي ويندو هو. تنهن کان
سواءِ انگلنڊ جي ڪنزروٽو ڌر جي سياسد
فرڊرڪ ٻنگام سان پڻ گاندېجيءَ جو گڏجڻ
ٿيو جنهن کيس صلاح ڏني ته ڀارت جو اتياس
ٻڙهي ۽ خاص ڪري ۱۸۵۷ع واري بلوي
بابت مستر ڪائي ۽ مڪليان جو ڪتاب
تنهن جو اڀياس ڪري.

انگلنڊ ۾ گاندېجي تياسافستڪل سوسائٽيءَ
جي پريڊنٽ مڊم بلويستڪي سان گڏو
۽ شريعتي ائني بينسٽ سان به واقفيت ٿيس.
سندس ڪتاب ”تياسافي جي ڪنجي“ ٻڌڻ
مان گاندېجيءَ ڏٺو ته هندو ڌرم ۾ حرير و
پرم ۽ سنس پرميل نه آهن جنهن ڪرستان
چوندا هئا. ٻن تياسافست دوستن سان گڏجي
ايڊون آرنولڊ جو ڪيل گيتا جو انگريزي ترجمو

مڪتي ته سڀ چاهيون ٿا پر انجو ارٽ شايد ئي ٿا ڄاڻون

”هوئي ستيه آهي پيو سڀ مٿيا آهي.“
(दश सत्यं जगत मित्या)
انهيءَ ڪري مڃاڻا گاندھيءَ پنهنجي جيون
کي ستيه جو ٻوڙو ڪري ڳڻيو. انهيءَ ستيه
”مان ئي يار تراسين پر اناءِ لوڪ مڪتي
اوتياين. مڃاڻا گاندھي چونڊو هئو ته:
”مان ايترو جي پگھلي سندس پراڻين
جي سڀوا ڪرڻ ۾ ڏسان ٿو.“

[۲] ولايت ۾ وڏيارڻي جيون

موهن داس ڪرمچند گاندھيءَ جو جنم
۲ آڪٽوبر ۱۸۶۹ع تي سڌاپوري (پور بندر)
شهر، ڪاٺياواڙ ۾ ٿيو. اسڪول جو علم
راجڪوٽ ۾ پرايائين جتي سندس پڙها
راجستان ڪوٽ ۾ ديوان مقرر هئو. سندس
ننڍپڻ جي يادگري ۾ به واقع خاص ڇڪيه
والارين ٿا— شروعات ڪمار ڪيئن پيءُ ماءُ کي
ڪلهي تي کڻي نيرت ڪرائڻ لکيو ۽ راجا
هر شچندر ڪيئن ڌرم جي صفائي پيڙائون
برسر ڪيون.

”سچ ئي هلندي سور سختيون سڻڻ
جي وارا وڏو ور منهنجي اکين ۾ لڙڪ
آڻيندي هئي، مان ائين ئي چوڻ لڳس
ته ڇو ڪين ٿا سڀني راجا هر شچندر
جيان سڃاڻين. ستيه جي نالي ۾ ڪشت
ڪاٺ جو آدرش مون کي امنگ ڏيارڻ
لڳو...“

موهنداس جي مانا سدائين ٻئي ورت
رکندي هئي. سندس پٽ، خاص ڪري
پڇاڙيءَ جي ڏينهن ۾، هڪ ودوان برهمڻ
کان گيتا ڇو پڙهڻ سکندو هئو ۽ پاڻ به
سلوڪ اُچاريندو هئو. لڏا مٿاڇا پنهنجي
سريلي آواز سان رامايڻ جا دوشا ۽
چوپايون ڪرمچند جي پيءُ ۾ ويهي ٻڌيندو
هئو ۽ وڏي شرڏا سان آرٽ سڃڻائيندو

هئو. موهن جي دل تي ان جو گهرو اثر
وڌو. ڏهن کان گاندھيءَ ٽنهي ڪرڻ
رامايڻ کي پڙهيءَ جو پندار ڪري ڳڻيو.
انين ڏسي ٿو ته گاندھيءَ کي يارڻ
جي آزاديءَ جو ويچار لڏي کان ئي آيو هو
ڇو ته انهيءَ پٽي سان ئي سندس دوست
ڪيس گوشت کائڻ لاءِ هڪڙو. ڇي انگريز گوشت
کائڻ آهڻ ٻڌهن هندستان تي راج ٿا ڪن،
تون به گوشت کائيندين ته پٽن ۽ نيندين
۽ انگريزي راج کان آزادي ملندي. جڏهن
عيسائي ڪرستان، هندو قوم ۽ هند ٻاش
جي لاءِ گهٽ وڌ ٻڌائيندا هئا ۽ ڌرم بدلائڻا
بعد ڏسي ويس وڃا بدلائڻا پوري وڃا
پاڻي شراب ۽ وڏو گوشت کائڻ لڳا
ٻڌهن، موهن انين جو وري منهن ڏسڻ ڪين
چاهيندو هئو. سچ ٻڌائڻا لاءِ ۽ لکڻ ڪرڻ
گوشت کائڻ جي بجائيه انهيءَ ڪري ٻڌي
ڏنائين جو ماءُ سان ڪوڙ ٻڌائڻو ٿي پيس
جو ٻانڙان گوشت کائي اڀڻ ڪري ڳوڙ ۾
روئي نه وڻندي هئس ۽ ان لاءِ ماءُ کي
ڪونه ڪو ڪوڙو بيان ٿي ڏيڻو پيس.
گاندھيءَ پنهنجي ننڍپڻ لاءِ لکيو آهي:

”ڪڙي ٻڌائڻ منهنجي من ۾ اونهي
ڪيڙي ويهي نه ٿي ۽ مڙهائڻ سڀ
ٻڌائڻ جي جڙ آهي ۽ ٿي ۽ مڙهائڻ جو

جيئن پاڻيءَ جون بوندون ملي سمنڊ ٺاهين تيئن اسين به مٿاڇا چاري
ڪري مٿاڇا جو ساگر بڻجي سگهون ٿا.

سنکيپ جيون چتر

[I] آزاديءَ جو اوتار

वदा नरा हि वनेत्येव नानिर्वचनं भारत ।

अन्यदुपवनं वनेत्येव नदात्मानं मुदामन्दसु ॥ —गीता १५-३

آشرف واسين کي وٺي سمنڊ ۾ لاء ڏانڊي مارڇ ٿي روانو ٿيو ۽ لکيائين ته: ”آءُ سوراڇ وٺي ورنڊس يا منهنجو مڙو سمنڊ تي لڙهندو ٿو سندا...“

تڏهن ته رڳو احمدآباد مان ٻيڙ ٻارڻ وڙڻ جي حرڪت ڪر ۽ گانو مان پارٽواري اٿڻيءَ سوراڇ استابن پائرا لاء ٺڪري پيا. اپريل ۱۹۳۰ع ۾ پروج شيڊر ۾ ٺرندا لڏي، جي ڪناري لکيا ديشواسين جي سمنڊ مٽاڙيا گانڌيءَ جهڙي ڏٺو:

”منهنجو نه چئو ٿو آهي ٻارڻ وڙڻ کي انگريزن جي غلاميءَ کان آبرو ڪرڻ لاءِ...“

سائين جي ڏٺي جڏهن مٽاڙيا گانڌيءَ ۽ سندس ستاڻندڙ آشرف جا ساٿي ٻيڙيءَ ۾ ٻڙڻ لڳا تڏهن ٺڌي ٻار ڪري رهيا هئا تڏهن هزارين ٺوٺ ”ٺٺو ٻٽ وائڻو راجا رام“

ٻٽ ٻٽون سڀا رام“

جي ڏوٺي اجاڙيندا ساڻس وڌائي ڪڍڻ آيا ۽ ائين ئي ڏٺو ته ساڳيا رام ڪندو پگوان سڀا ساڻا ٻا بند مٿس ڪڍڻ لاء لنگا وڃي رهيو آهي.

گيتا ۾ شري ڪرشن پگوان چيو آهي ته جڏهن جڏهن ڌرم جي حاجي ٿئي ٿي ۽ اڌ ڌرم وڌي ٿو وڃي تڏهن مان پرگيٽ ٿيان ٿو. ڀارت ورث هزارن ميلن جي دوري کان آيل انگريزن جي غلاميءَ جي زنجيرن ۾ ڇڪڙجي ويو هو. ٿيڻ، ڪروڙ هندواسين تي ۽ لک انگريز ۽ سورهي راج ڪندا رهيا ۽ جو ديش ڪنهن وقت جڳت پر ڏٺو، هنرمند، سڪي ۽ ٻلوان طرح حاڪارو هئو سو ٺوڏن، ٻي هنر، ڏکي ۽ بي علمي ۽ بڪ ۾ مبتلا ٿي ويو. اهڙي وقت مٽاڙيا گانڌي چيو وٺي آيو ۽ سندس جيون چئجي نه ڀارت ورث جي آزاديءَ حاصل ڪرڻ لاءِ آندولن هلائيندي ٿي سڦلي ٿي. ديش جي ڪنڊ ڪڙڇ ۾ پرمٽ ڪيائين، ٻوٽ ٻوٽ ۾ وڃي وطن جي عام جنتا کي جاڳرت ڪيائين. نه رڳو مردن کي، پر استريون کي پڻ مٿان جنگ ۾ آندائين. چور ٻڌا ۽ ايترو ٻڌل ٻڌل آزادگيءَ جا سڀاڻي بڻيائين. ڀارت جي ڪروڙن لوڪن ۾ سوراڇ پراڻي لاءِ اڏ انسان پريائين، چيڙو اڏ ڪڍڻ نه ڏٺو نه ٻڌو. ۱۹۳۰ع ۾ جڏهن مٽاڙيا گانڌي پيڻجي

گيتا جي هڪ ٽن اڀياس جي پيٽ ۾ هڪ آئونس عدل وڌيڪ قيمتي آهي —

ڏٺو نئين هڪ نئون نعرو ڪرو تان يا نرو لڙندي
 ٿئي آزاد شل مانا صدا اڏي هڻو سرندي

ستائين سال سا ساندھ رهي هيءَ ڌرم بند جاري
 مگر ڪا پل ڏٺين پوڏي حمت هرگز ڪڏهن هاري

گهمندي سلطنت جهڙن تان ڏس وڃ ٿي لٿو ڪنهن دم
 ڪري ۽ پٽ اچي پيشي ڳوڙو ٽينجو قتل جهڙن دم

ٿي جڻ جڻ ڪار ڪانڌيءَ جي، ائينا جي ٿي سر ساري
 ظلم، هٿس ۽ ناحق کي لڳي چڻ چوٽ ڪا ٻاري

ڪڍي هن بند مانا جا نئين هڪ راءِ بڻائي
 روحانيت جي وري پيڙ انوکي شڪت بڻائي

سحر جيون جو ٿيو ٻورو سٺ لڳي زندگي اعليٰ
 مليو ڀارت کي قومن ۾ اڳوڻو اوج بسد بالا

پريڪيا سنت ٿي پوري، يوش-واڻي جا هن ٻولي
 عداوت، دلچ، غير ڌارن، پڇڻي سيني ۾ نئين گولي

چئي ”هي رام“ ويو هڪ مان امرتا جي ڪٽي پائي
 شبيدي تاج سر تي ”گودسي“ کان پاڻ پيٽرائي

زهر پي پاڻ، ويو امرت ڏئي سنار کي ڪانڌي
 سماڏيءَ تي سندس زيارت دنيا جا پيا ڪندا ٻانڌي

جڙڪي شَر ڏاڏا منجهان ٿو شيش اح هر يارئي ”گهنام“
 ٿو گوٺي هر گلي ڪوٺي لادائي ڏند سو هي رام!

— گهنام

گودسي — ميانا جو شولي.

عادت انسان کي ڪائي ويندي آهي انگري اسان کي گيرجي نه
 سوچون ۽ ٻريون عادتون نه پرايون

جيون گاتا

(ڪوٺا ۾)

ڊچاٽ

جڏهن ٿي ڌرم جي هاڻي وڏي وير ظلم ڀارت ۾
جڪڙ جي ديس وير غربت ۽ بيڪاريءَ ۽ جيتا ۾

جڏهن ٿي ٿيڻهه ڪوٺي ڀارتي بيزس بڻي ٻاندي
گذارين پيا حياتي مثليءَ ۾ دماءَ هيڪاندي

جڏهن هو ڏهه ورهين دشڪال ٿي ڪيو ديش کي مالدار
ڪٽل فرنگيءَ سندن چالين ترين ڀر ملڪ کي آندو

جڏهن هڪ ويلي کاڌي نه ٿي ٿڙيا ٻارڙا اٿن
نه هو ٻو ڪين ڪوئي ڇو لڳائي تن مٿان مهر

جڏهن ٻيوهه يتيم جون نه هو ڏانهن ٻڌڻ وارو
مثل هڪ قيدخاني جي ويو بڻجي ملڪ جو سارو

جڏهن بن انگ پئڪيا درٻار تي لنگ آيا، پينجا
مگر غيرت منجيان ٿي ڪين روئڪت ٿيا ٿڙا ڪنڀنجا

جڏهن روئيءَ جي ٿڪري تي ڪتا ماڻهن سان ٿي چيڪڙيا
جڏهن هڪ ليڙ نه وطني ٿي اڪثر ٻاڻ ۾ رڳڙيا

جڏهن ٿي ديس جي ڪار بگري نابود ڪل ساري
ڪيو محتاج ڌارين، ڪاسي، ڪوري ۽ ٻيا ڌاري

موج مزي ۾ زندگي وڌيت ڪرڻ جو نالو جيون نه آهي. ايشور جي
اُستتي ڪرڻ ۽ انسان ذات جي سڄي سڀوا جو نالو جيون آهي — ٻيو

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥
 श्रीकृष्णाय नमः ॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥

Lead, kindly Light,
amidst
Lead, kindly Light, among the enervating gloom,
Lead Thou me on;
The night is dark and I am far from home,
Lead Thou me on.
Keep Thou my feet, I do not ask to see
The distant scene; one step enough for me,
I was never thus, nor prayed that Thou
Shouldst lead me on;
I loved to choose and see my path; but now
Lead Thou me on.
I loved the garish day, and spite of stars,
Pride ruled my will: remember not past years,
So long Thy power hath blessed me, where is still
Will lead me on,
O'er moor and fen, o'er crag and torrent, till
The night is come,
And with the morn, those angel faces smile,
Which I have loved long since and lost awhile.

هري نو مارڻي

- هري نو مارڻي جي شورالو، ٽئين ڪاٺر نو ڪار جولي،
ٻوڙ ٿي ٻيٽون مستڪ مڙهي، وڙ تي ليوون ٿام جولي،
۱. ست، وٽ، دارا، شيش سمرلي، تي پامي رس پيو جولي،
سندو مڙهي موتي ليو مانئين ٻڙيا مرجيرا جولي،
۲. مڙ ٽانگين تي پري مڙهي، دل تي دگدا وامي جولي،
تيري آيا جولي تاسو، تي ڪوڙي نو پامي جولي،
۳. پريم پست پاوڪ تي جوالا، پاڙي پاڇا پاڇي جولي،
مانئين ٻڙيا تي مها سڪ مائي، ديکنارا داڄي جولي،
۴. مائسا ساڻي مولگهي رستو، سانجوي ٺه سڀيل جولي،
مها پد پاميا تي مرجيرا، مڙهي من لو ميل جولي،
۵. رام-امل مان رانا مائا، پورا پريمي پرڪي جولي،
پريمي ناسوامي لي ليل، تي رجينيندن لري جولي،
— پر پتمداس —

*سوريءَ سڏ ڪيو ڪير هلنديون جيڏيون،

هلي تن پيو لالو نينهن ڪنهن جي.

*اول ڪاٺي پاء پچ پوء پريشو.

†ڪنڌيءَ آيون ڪيتريون سادڙ سادڙ ڪن.

‡پچ پنگن کون سنڌيون ڪامڻا خبرون.

جت ڪٿ و سين به تون

تيرا مڪان اعليٰ جت ڪٿ و سين پي تون.

هلو تو آسمان ويڪون آغا هلي پسون،

آسمان مڙيوئي تارا تارن جو چنڊ پي تون.

هلو تو بازار ويڪون آغا هلي پسون،

بازار مڙيوئي آدم آدم جو دم پي تون.

هلو تو مندر ويڪون آغا هلي پسون،

مندر مڙيوئي مورت مورت جي صورت پي تون.

هلو تو درياه ويڪون آغا هلي پسون،

درياه مڙيوئي لڙون، لڙن جو لال پي تون.

هلو تو ڪشتي ويڪون آغا هلي پسون،

ڪشتيءَ ۾ رهيو راحب، راحب جو صاحب پي تون.

جو منشي دڪين جو سوچيندو آهي سو پڇينجو ڪونه سوچيندو آهي

پزار ٿنا جا پڇن

(آشرم پڇاڻوليءَ مان چونڊ ڪيل)

ॐ

असतो मा सद्गमय ।

तमसो मा ज्योतिर्गमय ।

मृत्योर्मा ऽमृतं गमय ॥

اوم

استيم مان ڪڍي مون ره ستيه ٿي وئي هل
اونده مان روشنيءَ جي شپ پٽ ٿي وئي هل
مړتيوءَ منجهان امڙتا منزل اٿي وئي هل

ईशावास्यमिदं सर्वं !

यत्किञ्च जगत्यां जगत् ॥

तेन त्यक्तेन भुञ्जीथा ।

मा गृधः कस्य स्विद्धनम् ॥

جڳ ۾ جيڪي آه سو ايشور سندو ڀسار
ٽئينجو ڪر آڀيوڳ ڀل، ٽياڳي من هيڪار
ڪريو ساگر پار، ٻئي جي ڏن کان دور ٿي

هرڪو پنهنجي ڌرم جو پالن ڪري ته ڪوبه دڪي نه رهندو.

گاندھي گرنٽ

رام جي مر يادا تو ۾ ڪرشن جو جو ڪرم يوک
تو کين پڳوان بند ڪان هو اهنسا جو پريوک
بس وڌانا جي خزان ۾ رهيو ڪجهه ٻيون يوک
سرس تنهن صورت ٻڌائڻ لڻ ڪيون جو سنجوڪ

— گمان

ويڪتي ڪت روپ ۾ ظلم ۽ ناحق جي مٿاهي
ڪرڻ لاءِ اڳيوڪ پئي ڪيو آهي، تنهنجو
سو هي روپ ۾ ۽ شاهي پيماني تي اڳيوڪ
ڪرڻ لاءِ اهنسا ڪي ڪار جي هٿيار جي
ڪلهنا ڪئي، ڪيئن اٿي لڳي لاهي اڃا
ڪامياب تجربا ڪيائين ۽ ڪيئن آخر ان
هٿيار ذريعي ديش کي ان سلطنت جي
غلاميءَ مان نجات حاصل ڪري ڏنائين
جنهنجي لاءِ چوڻي هئي ئي اُس سچ ڪڏهن
لڳي ئي نه ٿو. انهن مڙني ٻالوين جو اليڪ
ڪجي. اهو اليڪ مهالما گاندھيءَ جي
پنهنجي زباني ۽ ڪنهن ۾ بهترين نموني ۾
درج ٿيل ملندو. انڪري ئي مهالما جي
جيون ڪيائيءَ جي دوران ۾ ڪيترن ئي
هنڌن تي مهالما جي اليڪ لکڻين ۽ نثران
منجيان موزون مٽالا ڏنا ويا آهن.
مهالما گاندھيءَ جي جيون ڪيائيءَ کي
يارب جي آزاديءَ جي سنگرام جي ڪيائيءَ
کان الڳ ڪري نٿو سگهجي. ديش جي
آزاديءَ جي عمارت جو عمر موڪري معيار
هو، ۽ انڪري سهاروڪ آزاديءَ جي بند
جي جدا جدا منزلن جو بيان بيان بيان
وستار سان ڏنو ويو آهي.
جيئن جو هي گرنٽ خاص سنڌين جي

گاندھي شتابدي ورش ۾ يارب جي جدا
جدا پاشائن ۾ ۽ سڀ ڪيترين ئي پرڏيهي
ٻولين ۾ پوڄي مهالما گاندھيءَ جي جيون
۽ سندس ڪار ۽ سڪيان سبب ڪيترائي
اعليٰ ۽ معياري پستڪ شايع ٿيا آهن.
سنڌي پاشا ۾ پڻ اهڙو ڪو اولهي معيار
وارو گرنٽ نڪري اهڙي چاهنا رکڻ سياروڪ
هئو ۽ ان چاهنا جي ڦل سوروپ هي
”گاندھي گرنٽ“ اڄ پالڪن جي هٿ
۾ آهي.

هي گرنٽ، مهالما جي جيون يا سندس
چوڻن ۽ ڪارنامن بابت لکيل ٻين گرنٽن کان
ڪي قدر لڙالو آهي ۽ انڪري ڪجهه لڙالو
پڻ. هن گرنٽ جي رٿا رٿيندي من ۾ اها اڃا
هئي نه ان ۾ مهالما گاندھيءَ جي جيونيءَ
جا محض واقع ۽ حقيقتون درج نه ڪجن
مگر انهن واقعن ۽ حقيقتن ۾ جا معدلي يوبل
آهي، انهن جي جا اهميت آهي، جو مٿي
آهي، اٿي ۽ کولي ڏيکارڻ جو ڪم ڪجي،
يعني اهو گاندھيءَ جو جيون ڪيئن پئي
گهڙيو، سندس من ڪهڙي دستور پئي
چڙندو رهيو، ڪهڙيءَ طرح باپوءِ ڀارتي
پراچين اهنسا جي سڌانت کي، جنهنجو اسان
جي ديش جي ڪن مٿان پائڻ بگن ڪان

ڪروڙ جي سامهون شانت، اوگڻ جي بدلي گڻ، ڪارين جي بدلي بربر،
برائيءَ جي عيوض پلائي، اهو ڌرم آهي.

— ٻاٻ

အထက်ပါအတိုင်း နေရာအား အသုံးပြုရန် အဆင်ပြေအောင် ပြုပြင်ဆင်ခြင်ပေးရန် အမိန့်ပေးပါသည်။

[illegible]

உதவி

قابل داد اضافو

اها حقيقت، آهي ته سنڌي ساهتيه ۾ جيون چوڻ يا جنم ساڳيون ٿوريون آهن ۽ سي به گهڻي ڀاڱي ڪجهيئون، پروفيسر ملڪاڻي ته پنهنجي ”سنڌي نثر جي تواريخ“ ۾ جيون چوڻن کي جدا ڀاڱي ٿي ڪوڏ ڏنو آهي بلڪ مضمونن ۽ ٻين لکڻين سان گڏي ويو آهي. پر جي ڪي ٿورا ڪتاب جيونين تي آهن سي به گهڻو ڪري اوتاري پورن، ستنن ۽ ڀڳتن تي آهن. راجپوتيه مڃاڻن کي نه، ڇڻڪ نظر انداز ڪيو ويو آهي. تنهن ۾ به گوکلي يا جواهرلال جون جيونليون پوسڻ آهن پر مڃاڻا تي ڪوبه جيون ورنانت يا گرنٽ پڙهڻ قابل نه آهي. هڪ سنڌي استريءَ ڪجهه ورهيه اڳي مڃاڻا جو مختصر جيون چوڻ ڏنو هو ته هڪ ڊاڪٽر به هڪ بندي ڪئي آهي ۽ مڃاڻا جي ”آتم ڪٿا“ ۽ ”گاندھي سوئر“ سنڌيءَ ۾ ترجمي هيٺ آيا آهن پر ڪوبه خاطر خواجه بستيڪ مڃاڻا تي سنڌي ٻوليءَ ۾ اڃا ڪونه لکيو آهي.

شڪر آهي جو ڀارت برڪاشن منڊل جي ٻن ڪارپردازن چوٿرام وليچا ۽ بلند پوگاچرا مڃاڻا جي شتابدي جو موقعو وٺي گاندھي

گرنٽ تيار ڪيو آهي جنهن ۾ مڃاڻا جي جيونليءَ جو وچور سان بيان ڏنو ويو آهي ۽ سندس چوڻين ۽ لکڻين مان اڪثر ڏنل آهن. مڃاڻا جا ڪي سندر چتر به ڏنل آهن، مون هن گرنٽ جا سوا سؤ کان مٿي صفحا نظر مان ڪڍيا آهن ۽ هونڪي ڏسڻ ۾ آيو آهي ته تحسين جوڳو ڪر ليل آهي. هن گرنٽ جي خصوصيت آهي ته مڃاڻا جا سنڌ ۾ دڙا ۽ سنڌين سان لاڳاپا پنهنجيءَ طرح وٺڻ ڪيل آهن جنهن ڪري سنڌي پڙهندڙ هي گرنٽ ضرور سانڍي رکندا. هن گرنٽ تي ڪافي محنت ليل آهي ۽ اعلوڪن گرنٽن مان مصادير ڪڍو ڪيو ويو آهي جنهن ڪري ننڍي پيماني تي ريسرچ جو بستيڪ ڪوليجس ته به لڳي.

المٽ ٻوليءَ، اعتلاسن ۽ صور نشطيه جي باري ۾ اڃا به وڌيڪ ڏيان ڏنو وڃي ها ته هوند پيتر نئي ها پر ان ۾ ڌرا به شڪ نه آهي ته ”گاندھي گرنٽ“ جي تيار ڪندڙن سنڌين تي احسان ڪيو آهي ۽ سنڌي ساهتيه ۾ قابل داد اماندو ڪيو آهي.

لالڪو اجواڻي

۳ ڊسمبر ۱۹۶۹

جتي فرض جنسي اچي سادجون پيئندو آهي اتي ٻار ٿيندو ان ۾ سڌاڻي ويندي آهي

سنديش ۽ رايا

آشـيرواد

اثرائتي ٿڙيس ڏي. مان بسٽ جيسر ائين
ڪريان؛ پر ٿلهي کان پري رهڻ لڳو چاهيان.
انڪري فقط ٻه چار اکر چونڊس. آهي به چار
اڪر ڪهڙا؟ مهاڻا چوي ٿو: ”يارب ڪا
سهاڻي بنو!“

رائن چئن اکرن ۾ آهي مهاڻا گانڌيءَ
جي سڳيا: ”يارب ڪا سهاڻي بنو!“ ۽ ان
سڳيا جو ذڪر ڏال آهي هن سندر گرنت ۾.
ڪهڙي لاءِ محنت ڪري منهنجي بيماري
پاڻ شري بلديو ڳاڙها هي گرنت تيار ڪيو
آهي! ۽ ڪهڙي لاءِ سولن منٽوس وڌي
اتائين! مان نه ٻيو ان گرنت ڏي تياريان،
ورور تياريان، ٽڪڙان ئي ڪين! بيماري
بلديو کي ڏيڻو!

سال گذري ويندا، پر بيماري بلديو جي
شيو يا رهندي ۽ مولڪي اميد آهي ته هي
گرنت ڪيترن کي اساحت ڪندو ته مهاڻا
گانڌيءَ جي راهه ۾ هلي، يارب جا سهاڻي
ٿي، سنڪ ٿي، شيوڪ ٿي، وڙاليءَ کان
پري رهي، ويڙها وساري، بيمار ۾ بيمارين
جند جان، ٻاڪ ٻان ڪندا مان ٻن ۾
جي ڪمل قدمن ۾! آخري انسان ائين سنڌي
بنگت لاهيندا، نئون يارب بنائيندا.

جشن واسواڻي

مهاڻا گانڌي: بيماري جي لالي ۾ آيس
آهي! سندس يادگيريءَ ۾ سڳند آهي!
پر خبر ڪين اٿم ته اسان مان ڪهڙا بيماري
کي ياد ڪريون ٿا. اچو ته سنهون ڪن ۽ مهاڻن
ويون ۽ سورن جي يادگيريءَ ۾ نئين سنڌي
بنگت لاهيون، نئون يارب بنايون!

سڳي يادگيري آهي ته اکرن ۾ ٻيو جهون
۾. مهاڻا گانڌيءَ جي يادگيري ان کي آهي
جو مهاڻا جي آدرش جي ساڳي پهنجي
جهون، زندگيءَ ۾ ڏئي ٿو.

سو آدرش ڪهڙو؟ گروڪل ڪانگري
۾ هڪ وڏو ميٽر ٿيو. اٽ مهاڻا گانڌي،
يارب جا ليٽا ۽ بيمارو دادا (واسواڻي) حاضر
هئا. شروع ۾ بيماري دادا کي ويٺي
ڪن ٿا ته ٿورا اکر چئو. هزارها ماڻهو اچي
ڪٺا ٿيا هئا. تن ڏينهن ۾ لائونڊ اسپيڪر
ڪين هئا. بيماري دادا جو آواز سنهڙو،
مريءَ جيان مٿڙو، ايترو لوڪن کي ڪن
بهجي؟ بيمارو دادا اٿي سڀني پاسن بيماري
ٿو، سڀني کي بولام ڪري ٿو، سالت ۾ ويٺي
رهي ٿو. پوءِ مهاڻا گانڌيءَ کي ويٺي ڪن
ٿا ته ٻه چار اکر چوي. مهاڻا اٿي اٿي ٿو،
چوي ٿو: ”سادو واسواڻي، نامر سندر ۽

۱۰ سادو واسواڻي بنگ، ٻولاءِ ۱-۲۰-۷۰

اُديش شپ هوندو ته آتما دڪي نه ٿيندي.

گندي

برک شخصيتن سان سمپرڪ (ب) سنڌ جي شري

۱۶۶	۱. شري جئرامداس دولترام
۱۶۷	۲. آچاره ڪربالاڻي
۱۶۸	۳. ڊاڪٽر چوئترام گدواڻي
۱۶۹	۴. پروفيسر اين - آر - ملڪاڻي
۱۷۰	۵. سوامي گووند آنند
۱۷۱	۶. آچاره گدواڻي
۱۷۲	۷. شري جينمل پوسرام
۱۷۳	۸. شري درگداس آڏواڻي
۱۷۴	۹. شري شريترام ماڙيوالا
۱۷۵	۱۰. شري سچاند قير ويل
۱۷۶	۱۱. شري آنند سنگوراڻي
۱۷۷	۱۲. شري مينارام ڪلناڻي
۱۷۸	۱۳. ڊاڪٽر گوپندرام دادلاڻي
۱۷۹	۱۴. شري مازوداس شوالومل
۱۸۰	۱۵. پروفيسر لال سنگهه اجواڻي
۱۸۱	۱۶. ڊاڪٽر چمنداس
۱۸۲	۱۷. شري سيوڪرام ڪرمچند
۱۸۳	۱۸. شري جي. جي. ماکيجاڻي
۱۸۴	۱۹. پروفيسر رام پنچواڻي
۱۸۵	۲۰. شري نيسومل چانڊواڻي
۱۸۶	۲۱. شري ديو ناتھي
۱۸۷	۲۲. سوامي ڪرشناند
۱۸۸	۲۳. شري پوسرام ٽيواراڻي
۱۸۹	۲۴. ڊاڪٽر ڪشنچند بولچنداڻي
۱۹۰	۲۵. شري نيوندرام ٻيا

ڀاڳم فائون - شردا جا قول

۱۹۱	۱. نرالي جو ت - پنڊت جواهرلعل نهرو
۱۹۲	۲. ميان شڪر - سروپلي راڌاڪرشن
۱۹۳	۳. ستيه اچي ڪڙو ٿيو - گوديو ٽنگور
۱۹۴	۴. شڪتيءَ جو راز - سروجنئي ٿنڊو
۱۹۵	۵. جڏهن همت ساڙيندو - لوڪمانيه ٿلڪ
۱۹۶	۶. ويڙن ۾ ويڙ - گوپال ڪرشن گوڪلي
۱۹۷	۷. وڏي ۾ وڏي دين - ميان عبدالغفار خان
۱۹۸	۸. انسان جي ويڙ سلطان - جنرل سمنس
۱۹۹	۹. ٻيو ڪرسمس - ٻول بگ
۲۰۰	۱۰. سماجڪ هٿيار - مارٽن ايورن ڪنگ
۲۰۱	۱۱. مائٽو اعتبار نه ڪندا - اينسٽن
۲۰۲	۱۲. دنيا جو اوتار - ساڌو واسواڻي

ڀاڳم فائون - حياتدا گانڌيءَ جا وچن ۽ گفتا هرڪ صفي جي هيٺان

۲۰۳	۱. ڊانڊي مارچ
۲۰۴	۲. "مهي رام"
۲۰۵	۳. ٻاپوءَ جي پونجي
۲۰۶	۴. جدا جدا روپ
۲۰۷	۵. بمبئيءَ ۾ اخبار نويسن سان
۲۰۸	۶. ڏکڻ آفريڪا جو ستياگرم
۲۰۹	۷. اعسا جا ٻه اوتار
۲۱۰	۸. ڪراچي ڪانگريس جو هڪ درسيه
۲۱۱	۹. شاردادا عندر ڪراچي ۾
۲۱۲	۱۰. چترڪار جي ڪلپنا
۲۱۳	۱. ڪڙو ٿي ۽ اندر
۲۱۴	۲. شروعات
۲۱۵	۳. ڪراچيءَ ۾ ميٽا
۲۱۶	۴. ڪراچي ۾ ڀٽ جا نظارا
۲۱۷	۵. ڪراچي ڪانگريس جو درسيه
۲۱۸	۶. ڪراچي ۾ ڀٽ جا نظارا
۲۱۹	۷. ڪراچي ڪانگريس جو درسيه
۲۲۰	۸. ڪراچي ۾ ڀٽ جا نظارا
۲۲۱	۹. ڪراچي ڪانگريس جو درسيه
۲۲۲	۱۰. الپ آباد ۾ اشي
۲۲۳	۱۱. هڪ چترڪار جي ڪلپنا
۲۲۴	۱۲. گانڌي ڏام سناڌي

دردي نشيپ ڪرڻ ۽ ان تي محڪم رهڻ جي عادت پراڻن ضروري آهي.

گاندې گرنټ

(”پارتواسي“ طرفان شتابدي - وکړي)

پارت پرکاشن منډل
۳۶-۳۸ اکیاري لین
فورت، بحبئي-۱.

Socialism is a beautiful word.
In socialism
all the members of society are equal
none low none high.

— Mahatma Gandhi

Space Donated by

Kamla High School

Opposite Madav Park, Khar,
BOMBAY-52.

Phone: 533789

پارت جي انوڪي موان آتما گانديجيءَ جي شتابدي اپلڪشن ۾ اسان جا کيس هڪ سو وار پرڻام

سنڌين لاءِ وطن

پرڀت مان بوستان

ڪڇ جو ٻيٽ اڄ ديش سان منجهي،
 ريل توڙي هوا ذريعي ڳنڍجي پڪو آهي
 ريل جي ننڍي پٽي سان ۱۹۵۲ ۾ ڳنڍيو ويو
 ۽ وڏي پٽي سان ۲۰ دسمبر ۱۹۶۹ کان. اڄ
 بمبئيءَ کان گانڌيڌام سڌيون گاڏيون هلي
 رهيون آهن. ڪنڊلا کي مٿاڻدر بڻايو ويو
 ۽ هڪ آڏونڪ (مادرڻ) بندر اڏجي چڪو
 آهي. مادرڻ دنيا جون سڀ نعمتون گانڌيڌام
 ۾ ميسر ٿي چڪيون آهن. وٽراءِ مان نه
 گانڌيڌام سڄي ڀارت ۾ پنهنجو مت پالڻ آهي.
 ڪورو پرڀت اڄ بوستان جو روپ وٺي
 چڪو آهي. سرگواسي پاڻي ڀرڻ ۾ پنهنجي
 سڀن وارو وطن ساڪار بڻائي، اسانکي ڏيئي
 ويو آهي. هند سرڪار گانڌيڌام جون سڀ
 ڳڻپون پوريون ڪري، آڳي قدم پري ڪڍندا
 ۽ نري نري ڏون (مڪمل واپار ڪيو) ٿريا
 ڪري کيس سون ٽي سئو ڳڙهي ڏنو
 آهي. مٿان وري سرگواسي (ڀارڻ) جو
 ڪارخانو، جو ۹۰ ڪروڙن جي رٿا، ۽ ايشيا ۾
 وڏي ۾ وڏو ڪارخانو ٿيندو، ۽ پنهنجو
 ورهين کان خاانو هو، انجو آرٽس ايندڙ
 مهيني ۾ ئي رهيو آهي. گانڌيڌام جا خاني باقي
 دڪ به دور ٿيڻ وارا آهن. هند سرڪار پنهنجا
 پال پالائي رهي آهي خاني باقي اسانکي
 پنهنجو فرض پورو ڪرڻو آهي.

سنڌين سان خاص اپڪار جو قدم
 پريائين، جو جين ۱۹۴۷ ۾ پاڪستان بڻجڻ
 تي، سنڌ ڇڏڻ شروع ڪيائين، تڏهن
 تڪال سڀني سنڌين کي هڪ ئي هندوستان
 لاءِ ڪنڊلا بندر ٿي ۱۵،۵۲۹ ايڪڙ زمين
 مٿس (گرائنٽ) ڪڇ جي مهاراءِ کان منظور
 ڪرائي ڏنائين. تڏهن نه پنهنجي وطن کي
 سندس ئي پوئلڳي گانڌيڌام سان سينگارڻو
 اٿئون، جيئن سندس اپڪار اسين توڙي
 اسان جا پويان ڪڏهن به ڀلجي نه سگهون
 ۽ ٻنڌو وڏو سنڌي، اهو نالو دائما رٿيندو
 رهي.

سندس ڦولن سان رميڪ سماڏي
 جيڪا ٺاهي اٿئون، سا نه رڳو اسان سنڌين
 لاءِ پر سڄيءَ ڪجرام لاءِ ٿيڻ آستان بڻجي
 پئي آهي.

دنيا ۾ جا سيلاني سنڌي اچو نه هائي
 هن پنهنجي وطن کي دنيا ۾ به سندر روپ
 ڏيئي، پنهنجي ڪلا ڪوشل جو ڪجهه
 چمڪار ڏيکارڻ، اهو اسانجي وس آهي
 نه جيئن وٿيون ٿيڻ لکي ٺاهيون.

نرملا گجواڻي
 (ميجر - ڪيتراب اسيمبلي)

هو ٽچنڊ آڏواڻي
 چيئر مئن

آسنداس خوشڪالڊاس

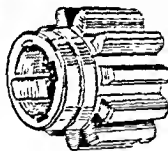
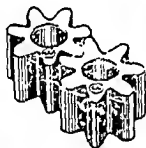
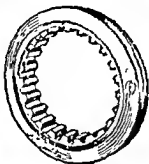
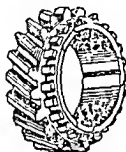
پنهنجي ۽ ٻين سڀني ڊئريڪٽرن پاران ڊئريڪٽر

سنڌو ريسٽوريشن ڪارپوريشن لميٽيڊ

Regd. Office:
 ADIPUR (Kutch).

P. N. B. House,
 Sir P. M. Road, BOMBAY-1.

FOR SMOOTH & TROUBLE FREE PERFORMANCE INSIST ON... GAJRA GEARS

Now approved by
ALL INDIA STATE TRANSPORTS
on rate Contract.

Gears for Leyland,
TMB, Perkins, Fiat, Jeep,
Ferguson, Fordson and
International Tractors.

Distributors for Western Zone

CONWEST PRIVATE LIMITED 448, Lamington Road, Bombay-4 BR.

Phone: Sales 355917
356018

office 357466
355060

GRAMS: CONWEST.

GAJRA GEARS

Registered

Trademark

Elva Chambers, Green Street, Bombay-1. Phone: 250074/75

